

**T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**ÇOK KUTUPLU İÇ SAVAŞLARDA SİLAHLI GRUPLARIN
GÜVENLİK STRATEJİLERİ: SALDIRGAN REALİST
PERSPEKTİFTEN LİBYA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Furkan POLAT

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal İNAT

HAZİRAN-2022

TEZ ONAYI

Furkan POLAT tarafından hazırlanan “Çok Kutuplu İç Savaşlarda Silahlı Grupların Güvenlik Stratejileri: Saldırgan Realist Perspektiften Libya Örneği” adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 24/06/2022

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Kemal İNAT	BAŞARILI
Prof. Dr. Ali BALCI	BAŞARILI
Prof. Dr. Murat YEŞİLTAS	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Ensar MUSLU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.



Furkan POLAT

ÖNSÖZ

Bu tez, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü ailesine katıldığım 2014'ten beri birbirinden kıymetli pek çok bilim insanının rehberliğinde yürüttüğüm çalışmaların ürünüdür. Enstitüde göreve başladığım tarihten itibaren yüksek lisans ve doktora tezimde danışmanlık yapan ve akademik hayatımın şekillenmesinde büyük emeğe sahip olan Prof. Dr. Kemal İNAT hocama ne kadar teşekkür etsem azdır. Eleştirel yaklaşımıyla çalışmanın olgunlaşmasına sunduğu katkı ve cesaretlendirici tutumu için hocama şükranlarımı arz ederim. Yine tezin yazım sürecinde tavsiyeleriyle bana yol gösteren ve bilgi birikiminden defaatle istifade ettiğim Prof. Dr. Ali BALCI ve Prof. Dr. Murat YEŞİLTAS'a çok teşekkür ederim. Akademik kariyerimin dönüm noktalarından biri olan Ortadoğu Enstitüsü'ndeki tüm mesai arkadaşlarıma Enstitü Müdürü Prof. Dr. Tuncay KARDAŞ'ın şahsında teşekkür ederim.

ÖZET

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Çok Kutuplu İç Savaşlarda Silahlı Grupların Güvenlik Stratejileri: Saldırgan Realist Perspektiften Libya Örneği

Tezin Yazarı: Furkan POLAT

Danışman: Prof. Dr. Kemal İNAT

Kabul Tarihi: 24.06.2022

Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 173 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Bu çalışma başarısız devletlerdeki silahlı gruplar arasında yaşanan çatışmaları ve rekabeti incelemektedir. Çalışmanın amacı, silahlı gruplar arasındaki rekabeti açıklayan nedensel mekanizmayı ve aktörlerin davranışlarındaki genel eğilimi açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda çalışma şu iki soruya cevap aramaktadır: silahlı gruplar neden güç peşinde koşarlar ve hedeflerine ulaşmak için hangi stratejileri izlerler? Bu sorulara cevap olarak uluslararası sistemin büyük güçleri arasındaki etkileşimden hareketle geliştirilen saldırgan realizmin çatışma ve rekabeti açıklayan mantığını başarısız devletlerdeki silahlı gruplara uyarlamaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle çalışma, silahlı grupların etkileşime girdikleri anarşik sistemin onları güç mücadelesine ittiğini ve onları saldırgan stratejiler izlemeye zorladığını iddia etmektedir. Bu ana argümana dair dört farklı hipotez geliştiren ve bunları Libya örneği üzerinden test eden çalışma, silahlı grupların davranışları ve iç savaşların nedenleri hakkında genellenebilir bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız Devletler, Saldırgan Realizm, Silahlı Gruplar, Libya İç Savaşı.

ABSTRACT

Sakarya University, Middle East Institute

Abstract of PhD Thesis

Title of the Thesis: The Security Strategies of Armed Groups in Multipolar Civil Wars: The Case of Libya from the Offensive Realist Perspective

Author: Furkan POLAT

Supervisor: Prof. Dr. Kemal İNAT

Acceptance Date: 24.06.2022

Nu. of pages: viii(pre text) + 173(thesis)

Department: Middle Eastern Studies

This study examines the conflicts and competitions between armed groups in failed states. The aim of the study is to reveal the causal mechanism explaining the competitions between armed groups and the general tendency in the strategic behavior of the actors. In this context, the study seeks to answer the following two questions: why do armed groups seek power and what strategies do they follow to achieve their goals? In order to answer these questions, it applies the logic of offensive realism, which was developed from the interaction between the great powers in the international system, explaining conflicts and competitions, to armed groups in failed states. Based on this approach, the study argues that the anarchic system in which armed groups interact pushes them to struggle for power and forces them to pursue offensive strategies. Developing four different hypotheses regarding this main argument and testing them on the Libyan example, the study offers a generalizable perspective on the behavior of armed groups and the causes of civil wars.

Keywords: Failed States, Offensive Realism, Armed Groups, Libyan Civil War.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar LİSTESİ	viii

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
1.1. Saldırgan Realizmin Güç Mücadelesi Anlayışı.....	13
1.1.1. Devletler-Yerel Aktörler Neden Güç Peşinde Koşarlar?	13
1.1.2. Saldırganlığın/Hegemonyanın Mantığı ve Sınırları	26
1.2. Devletlerin-Yerel Aktörlerin Hayatta Kalma Stratejileri	37
1.2.1. Güç Elde Etme Stratejileri.....	38
1.2.1.1. Savaş	38
1.2.1.2. Şantaj.....	42
1.2.1.3. Kandırma ve Kanını Emme	44
1.2.1.4. Kan Dökme	46
1.2.2. Saldırganı Kontrol Etme Stratejileri.....	47
1.2.2.1. Dengeleme	47
1.2.2.2. Sorumluluğu Başkasına Yükleme.....	50
1.2.3. Uzak Durma Stratejileri.....	54
1.2.3.1. Peşine Takılma.....	54
1.2.3.2. Yatıştırma.....	57

2. BÖLÜM: ANARŞİ-HİYERARŞİ DİKOTOMİSİ BAĞLAMINDA LİBYA	
KRİZİ	60
2.1. Libya'daki Yapısal Dönüşüm Süreci.....	60
2.1.1. Güvenlik Sektörü.....	60
2.1.2. Devlet Kurumları.....	70
2.2. Alternatif Nedensellikler	74

3. BÖLÜM: YEREL GÜÇ DAĞILIMININ REVİZYONİST AKTÖRLERİ:	
KAPASİTELER VE STRATEJİK HEDEFLER	83
3.1 Zintanlı Milisler.....	83
3.2 Misratalı Milisler	91
3.3 Trabluslu Milisler	98
3.5 Bingazili İslamcı Gruplar	112
3.6 DEAŞ.....	116
3.7 Federalizm Yanlısı Gruplar	119
3.8 Yereldeki Güç Dağılımının Küçük Aktörleri	122
4. BÖLÜM: HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA LİBYA	
KRİZİ	124
4.1 Silahlı Grupların Güç Elde Etme Stratejileri.....	124
4.2 Silahlı Grupların Saldırganı Caydırma Stratejileri	137
4.3 Zayıf Grupların Stratejileri	145
SONUÇ	150
KAYNAKÇA.....	157
ÖZGEÇMİŞ	173

KISALTMALAR

- AİP** : Adalet ve İnşâ Partisi
LKK : Libya Kalkanı Kuvvetleri
LUO : Libya Ulusal Ordusu
MGK : Milli Genel Kongre
LİSG : Libya İslami Savaşçılar Grubu
UBH : Ulusal Birlik Hükümeti
UGİ : Ulusal Güçler İttifakı
UGK : Ulusal Geçiş Konseyi
UMH : Ulusal Mutabakat Hükümeti
YGK : Yüksek Güvenlik Komitesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Zintanlı Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri	87
Tablo 2: Misratalı Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri	95
Tablo 3: Trabluslu Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri	103
Tablo 4: LUO'nun Stratejik Hedefleri ve Rakipleri	110
Tablo 5: Bingazili İslamcı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rakipleri.....	115
Tablo 6: DEAŞ'ın Stratejik Hedefleri ve Rakipleri.....	118
Tablo 7: Federalizm Yanlısı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rakipleri	121
Tablo 8: Güneydeki Silahlı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rekabetleri	123
Tablo 9: Libya'daki Silahlı Grupların Strateji Tercihleri	149

GİRİŞ

Sorunsal, Teorik Yaklaşım ve Hipotezler

Bir Libyalının Kaddafi'nin öldürülmesiyle ilgili "Onun son kurşun olduğunu sanıyorduk ancak o sadece bir ilkti"¹ tespiti, son on yıldır Ortadoğu'da yaygınlaşan başarısız devletlerin merkezinde yer aldığı güvenlik krizlerine ışık tutmaktadır.² Bu devletlerden biri olan Libya'da 42 yıllık Kaddafi rejiminin yıkılması, güç kullanma tekeli olan devlet otoritesinin çökmesiyle ve buna paralel olarak silahlı grupların yükselişiyle sonuçlandı. Devrim sürecinde ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan silahlı gruplar, devrim sonrası devlet kurumları, petrol tesisleri, askeri üsler ve sınır noktaları gibi birer güç kaynağı olan stratejik noktaların kontrolü için birbirleriyle rekabet etmeye başladılar. Bu rekabet, devrim sürecinde ortak düşmana karşı birlikte mücadele eden silahlı gruplar arasında 2014 ve 2019 yıllarında iç savaşa dönüştü. 2011-2014 yılları arasında ülkenin batısında Zintanlı milislerin ve doğusunda ise İslamcı grupların yükselişi ilkinin sebep olurken 2019'da ise ülkenin tamamını kontrol etmeye çalışan Libya Ulusal Ordusu'nun (LUO) başkent Trablus'a saldırması ikincisini beraberinde getirdi. Yereldeki büyük silahlı grupları karşı karşıya getiren bu savaşların dışında stratejik noktaların hâkimiyeti için verilen mücadele irili ufaklı pek çok çatışmanın yaşanmasına neden oldu.

Bu tez, Libya'daki aktörler arasındaki rekabetten hareketle silahlı grupların davranışları ve bunların ardındaki temel mantığa dair şu iki soruya cevap aramaktadır: Birincisi, silahlı gruplar neden güç peşinde koşarlar? Bu soru, söz konusu aktörlerin davranışlarının ardındaki rasyonaliteyi ve aralarındaki rekabetin temel mantığını anlamak açısından oldukça önemlidir. İkincisi, silahlı gruplar stratejik hedeflerine ulaşmak için hangi stratejilere başvururlar ve bunlar içerisinde aktörlerin yaygın olarak izlediği stratejiler hangileridir? Bu soru ise davranışlar arasındaki eğilimi ve bunun üzerinden öngörülebilir bulunabilmeyi mümkün kılan genel kalıpları açığa çıkarmak açısından önemlidir. Bu sorular sayesinde çalışma, son yıllarda bölgesel ve küresel güvenliği tehdit eden yeni bir aktör türü olarak silahlı grupların içinde doğdukları

¹ Frederic Wehrey, **The Burning Shores: Inside the Battle for the New Libya**, New York: FSG, 2018, s.64.

² Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş, "Introduction: The Phenomenon of Non-state Armed Actors and Patterns of Violent Geopolitics in the Middle East", Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş (Ed.), **Non-state Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy** içinde (s.3-21), Cham: Palgrave Macmillan, 2018, s.11-15.

ortama, bu ortamın onların davranışlarına olan etkisine ve bunlar arasındaki bağa ilişkin nedensel bir açıklama sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, söz konusu sorulara cevap ararken uluslararası sistemdeki büyük güçlerin davranışlarından hareketle geliştirilen yapısal realizmin saldırgan versiyonunu teorik yaklaşım olarak ele almaktadır. Saldırgan realizm, uluslararası sistemin revizyonist devletlerden oluştuğunu ve bu eğilimin sistemin yapısından kaynakladığını iddia eder. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemde bir üst otoritenin olmayışı, her aktörün belirli ölçüde saldırgan kapasiteye sahip olması, devletlerin nasıl bir çevrede var olduklarına dair bilinci (rasyonellik), hayatta kalma güdüsü ve niyetlerin kesin olarak bilinemezliği, onları üç tür davranış kalıbına zorlayan yapısal baskılar doğurur. Birincisi, devletlerin eylemlerini şekillendiren korkudur. Uluslararası sistemde devletler birbirlerinden korkarlar, birbirlerine şüpheyle bakarlar ve savaşın her an patlak verebileceğinden endişe duyarlar. İkincisi, devletlerin kendi varlıklarını sürdürebilmeleri konusunda kendi başının çaresine bakma zorunluluğudur. Üçüncüsü ise güç maksimizasyonudur.³ Her devlet potansiyel rakiplerine nazaran ne kadar güçlü olursa rakiplerinin ona saldırma ve onun varlığını tehdit etme olasılığı o kadar düşük olur. Bu üç davranış kalıbı devletleri kaçınılmaz bir rekabete sürükler ve onları saldırgan düşünmeye ve davranmaya zorlar.

Bu tez, saldırgan realizmin uluslararası sisteme bakışının başarısız devletlerdeki yapısal koşullarla benzeştiğini varsaymaktadır. Başarısız devletler tanım gereği güç kullanma tekelinin kısmen veya tamamen çöktüğü belirli coğrafi alanları ifade eder. Bu sistemlerde ortaya çıkan silahlı gruplar, otonom aktörler⁴ oldukları için içinde bulundukları yapı anarşik olarak tanımlanmaktadır.⁵ Bu varsayım aynı zamanda silahlı grupların belirli ölçüde saldırgan kapasiteye sahip olduğu anlamına gelir. Öte yandan her otonom aktör için hayatta kalma amacı, bir eylem zeminini teşkil eder ve diğer bütün hedeflere ulaşmanın yolu öncelikli olarak var olmaktan geçer. Sistemin anarşik olması niyetlerde belirsizlik meydana getirir çünkü tarafları yöneten ve yönlendiren bir

³ John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W Norton Company, 2001, s.29-36.

⁴ Murat Yeşiltaş, Tuncay Kardaş ve Tim Jacoby, "Rethinking non-State Armed Actors and Sovereignty", **International Politics**, (Mart 2022); Anthony Vinci, **Armed Groups and the Balance of Power**, Oxford: Routledge, 2009, s.27-31.

⁵ Vinci, "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis", **International Studies Quarterly**, Vol. 52, No. 2, (2008), s.295-314.

siyasal karar biriminin yokluğunda bir silahlı grup, rakiplerinin kapasitesini saldırgan kullanmayacağından asla emin olamaz. Ayrıca niyetlerin sürekli olarak değişime maruz kalması dostluk-düşmanlık ilişkilerini ters yüz edebilir ve bu ilişkilerin baki kalacağını garantileyecek herhangi bir düzen yoktur. Son olarak her otonom aktör gibi silahlı gruplar da içinde bulundukları dünyanın nasıl bir yer olduğunun bilincinde olan ve buna uygun stratejiler geliştirebilen rasyonel aktörlerdir. Rastgele değil belirli amaca hizmet eden ve kendi içerisinde düzenliliğe sahip davranışlar sergilerler.

Tezin yaslandığı teorik yaklaşımın uluslararası sistemdeki rekabet, çatışma ve aktör davranışlarına yönelik sunduğu nedensel açıklamadan hareketle Libya vakasına dair dört farklı hipotez öne sürülebilir. Birincisi, silahlı gruplar etkileşime girdikleri anarşik sistem nedeniyle fırsat buldukça yayılmacı davranan ve sistemdeki güç dağılımını kendi lehlerine çevirmeye çalışan revizyonist aktörlerdir. Bu yayılmacılık kimi zaman güç kaynakları açısından önem teşkil eden stratejik noktaların kontrolünü kimi zaman ise rakip gücün yok edilmesini hedef alan saldırganlıkları içerir. Söz konusu davranış biçimi, aktörlerin birim düzeyli farklılıklarından değil içinde bulundukları anarşik sistemin yapısal baskılarından kaynaklanır. Davranışların kodlanmasına ve bunların ardındaki nedenselliğe vurgu yapan birinci hipotezi test etmek için aktörlerin 2011-2020 yılları arasındaki yayılmacılık siciline bakılacaktır. Bu sayede silahlı grupların sahip olduklarıyla tatmin olan aktörler olup olmadıkları açığa çıkarılmış olacaktır.

İkincisi, yereldeki güç dağılımını domine etmeye çalışan silahlı gruplar daha ziyade güç elde etme stratejileri izlerler. Güç mücadelesinin yoğun bir şekilde yaşandığı anarşik sistemlerde aktörlerin davranışları, güç elde etme, saldırganı kontrol etme ve saldırganın üstünlüğünü kabul etme gibi üç şekilde kategorize edilir. Yapısal baskıların silahlı grupları revizyonist aktörlere dönüştürdüğünü söylemek aynı zamanda bu üç tür strateji sınıfı içerisinde güç elde etme stratejilerinin yaygın olarak tercih edildiği anlamına gelir. Çalışma bu iddiasını test etmek için Libya'daki silahlı grupların tüm davranış setlerini ortaya çıkaracak ve bunlar içerisinde yaptığı tasnif üzerinden bir kıyaslamaya gidecektir. Üçüncüsü, güç dağılımını domine etmeye çalışan silahlı gruplar, fırsat buldukça yayılmacı davranmakla birlikte saldırgan rakiplerini engelleyecek stratejilere de başvururlar. Güç elde etme stratejileri kadar yaygın olmamakla birlikte kendileri gibi saldırgan olan rakiplerine karşı aktörler, engelleyici müdahalelerde bulunmaktan geri

durmazlar. Genel olarak saldırganla mücadelenin maliyetlerinden kurtulmak için sorumluluk üstlenmekten kaçınırsalar da koşullar kaçınılmaz kıldığı takdirde doğrudan sorumluluk alırlar. Dördüncüsü ve diğerlerine paralel olarak, silahlı gruplar, saldırgan akranları karşısında zayıfların stratejisi olan yatıştırma veya peşine takılma stratejileri izlemezler. Saldırganın güç dengesini kendi lehine dönüştürme çabaları, diğerleri açısından varoluşsal bir tehdit meydana getirdiği ve diğerleri bu tehditleri bertaraf edecek kapasiteye sahip oldukları için bu tür stratejilerin denk aktörler arasında uygulanması beklenmez.

Gerekçeleştirme

Başarısız devletlerde ortaya çıkan yapının uluslararası sistemdekiyle benzeştirilmesi her iki yapıyı meydana getiren aktörler arasındaki niteliksel farklılıklara rağmen mümkündür. Bu, teorinin olguları açıklarken dayandığı varsayımların yapısalcı olma özelliğinin sağladığı bir imkândır. Yapısalcı teoriler, tarihselci veya birim düzeyli yaklaşımlardan farklı olarak zamanın ve aktörün ötesine geçtiği ve belirli varsayımlardan hareketle olguları açıkladığı için evrensel bir nitelik kazanırlar.⁶ Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde aynı yapısal faktörlerin geçerli olduğu tüm zamanlara, mekânlara ve aktörlere uyarlanabilir bir bakış açısına sahiptirler. Yapısal realizm de bir yapısalcı teori olarak savaş, ittifaklar ve istikrar gibi olgulara dair nedenselliği, yapıyı meydana getiren birimlerin ve olayların yaşandığı zaman diliminin ötesine geçerek bunlardan bağımsız olan yapının niteliği üzerinden kurduğu için evrensel bir bakış açısına sahiptir. Teorinin bu özelliği öncü isimlerden olan John Mearsheimer tarafından dile getirilmektedir. Saldırgan realizmin kurucu metni olan *The Tragedy of Great Power Politics* adlı eserinde anarşi varsayımı üzerinden konuya değinen Mearsheimer, yapısal realizmin evrenselciliği hakkında şunları söyler: “Bu çalışmanın odak noktası devletler sistemi olsa da, realist mantık diğer anarşik sistemlere de uygulanabilir. Ne de olsa, devletlerin güç için rekabet etmelerine neden olan, devletlerin herhangi bir özel niteliği değil, merkezi otoritenin yokluğudur.”⁷ Teorinin yapısalcı yaklaşımına vurgu yapan bu ifadenin ardından Mearsheimer, realist mantığın farklı zaman, mekân ve aktöre uyarladığı birkaç çalışmaya atıfta bulunmaktadır.

⁶ Rob B. J Walker, “History and Structure in the Theory of International Relations”, **Millennium: Journal of International Studies**, Vol.18, No.2, (1989), s. 172-173.

⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.424.

Bunlardan ilki, realist mantığı Ortaçağ'daki feodal aktörler arasındaki etkileşimlere uyarlayan Markus Fisher'ın *Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices* adlı makalesidir. Ortaçağ'daki feodal aktörlerin davranışlarını, tarihsel süreç içerisinde değişimlerle ortaya çıkan normlar mı yoksa yapısal süreklilik mi belirler sorusuna cevap arayan Fisher, Hristiyanlık âlemini şiddet içermeyen ahenkli bir birlik olarak tasvir eden feodal söylemin tarihsel verilerle çeliştiğini söyler.⁸ Zira feodal aktörlerin davranış biçimleri ittifaklar, boyun eğdirme, saldırganlık karşıtı davranışlar, fetih ve nüfuz alanları gibi neo-realist terimlerle ifade edilen çıkarıcı güç ilişkilerinden oluşur. Dolayısıyla Feodal Avrupa'nın politik tarihi, süreklilik arz eden bir yapı ortaya koyar: "Feodal aktörlerin davranışları özünde modern devletlerin davranışlarına oldukça benzerdir."⁹

İkincisi, anarşik sistemlerde bireylerin davranışlarını açıklayan Thomas Hobbes'in *Leviathan* adlı eseridir. Hobbes'a göre anarşik sistemlerde insanın insanla savaşı/rekabeti yapısal baskılardan kaynaklanır: "insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkes karşı savaşıdır."¹⁰ Bir üst otoritenin yokluğunda, devletlerden farklı bir birim olan bireyler, aynı feodal aktörler gibi güç ilişkilerini önceler ve hayatta kalabilmek için rakipleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar. Hobbes'a göre

"Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi açısından tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar cebren veya hileyle, olabildiği kadar çok insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur: ve bu, o kişinin kendi varlığını koruması için gerekli olmanın ötesinde bir şey değildir."¹¹

Üçüncüsü, devlet otoritesinin çöktüğü coğrafyalarda etnik gruplar arasında yaşanan çatışmaları güvenlik ikilemi kavramından hareketle inceleyen Barry Posen'in *The Security Dilemma and Ethnic Conflict* adlı makalesidir. Posen, Yugoslavya'nın

⁸ Markus Fisher, "Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices", **International Organization**, Vol.46, No.2, (Bahar 1992), s.427-466.

⁹ Fisher, s.461.

¹⁰ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Semih Lim (Çev.), İstanbul: YKY, 2012, s.101.

¹¹ Hobbes, s.100.

dağılması sonrası Sırp ile Hırvatlar arasında yaşanan mücadelenin sebebi olarak bu iki etnik grubun artık bir üst otorite olmaksızın etkileşime girdiğini ve bunun aktörler arasındaki korkuyu körüklediğini iddia etmektedir.¹² Böylesi bir ortamda “Bu grupların çoğu devlet olma özelliklerinin çoğundan mahrum olsalar da, tarihsel olarak devletlerin dikkate almak zorunda oldukları ilk şeye (güvenlik problemi) odaklanmak zorundadırlar.”¹³

Yapısal realizmin olguları açıklama mantığını farklı analiz birimlerine uyarlayan bir başka isim ise Anthony Vinci'dir. *Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis* adlı makalesinde Vinci, başarısız devletlerin anarşik sistemler olarak ele alınabileceğini ve yerel anarşilerin uluslararası sistemle bağ kurduğunu iddia eder. Teorik tartışmayı kapsayan bu çalışmada lokal anarşi, otonom aktör olarak silahlı gruplar ve güvenlik ikilemi gibi yapısal realizmin uluslararası sisteme ve onun başat aktörlerine dair bakış açısının başarısız devletlerde nasıl karşılık bulduğuna değinmektedir.¹⁴ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power* adlı çalışmada ise yapısal realizmin savunmacı versiyonundan hareketle Somali'deki savaş ağalarının, Tanrının Direniş Ordusu'nun ve el-Kaide'nin diğer silahlı gruplarla ve devletlerle olan ilişkilerini incelemektedir. Vinci'ye göre silahlı gruplar, sistemdeki diğer birimlerden (devletler) farklılık gösterebilir de davranışlar açısından benzer aktörlerdir çünkü bunlar aynı yapısal baskılara maruz kalmakta ve hayatta kalmak için güç dengesini gözetmek zorundadırlar.¹⁵

Yapısal realizmi farklı zaman, mekân ve aktörlere uyarlayan yakın dönem çalışmalar, genel itibariyle güvenlik ikilemi ve teorinin savunmacı yaklaşımını benimserken bu tez, başarısız devlet örneği olarak Libya'daki silahlı grupların davranışlarını saldırgan

¹² Barry Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, *Survival*, Vol.35, No.1, (Bahar 1993), s.27–47; Güvenlik İkilemi'ni etnik çatışmalara uyarlayan diğer çalışmalar için bkz. Stuart J. Kaufman, “The Irresistible Force and the Imperceptible Object: The Yugoslva Breakup and Western Policy”, *Security Studies*, Vol.4, No.2, (Kış 1994), s.281–319; “An “International” Theory of Inter-ethnic War”, *Review of International Studies*, Vol.22, No.2, (Bahar 1996), s.149–71; “Spiraling to Ethnic War”, *International Security*, Vol.21, No.2, (Sonbahar 1996), s.108–38, Paul Roe, “The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a “Tragedy”?”, *Journal of Peace Research*, Vol.36, No.2, (Bahar 1999), s.183–202; “Former Yugoslavia: The Security Dilemma that never was”, *European Journal of International Relations*, Vol.6, No.3, (2000), s.373–93; “Actors” Responsibility in Tight, Regular, or Loose Security dilemmas”, *Security Dialogue*, Vol.32, No.1, (Bahar 2001), s.103–116; “Which Security Dilemma? Mitigating Ethnic Conflict: The Case of Croatia”, *Security Studies*, Vol.13, No.4, (Yaz 2004), s.280–313. Tuncay Kardaş ve Ali Balcı, “Inter-societal security trilemma in Turkey: understanding the failure of the 2009 Kurdish Opening”, *Turkish Studies*, Vol.17, No.1, (2016), s.155–180.

¹³ Posen, s.28.

¹⁴ Vinci, “Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis”, s.295–314.

¹⁵ Vinci, *Armed Groups and Balance of Power*, s.9.

realizmin perspektifiyle incelemektedir. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin iki temel sebebi vardır. Birincisi, bu çalışmanın cevap aradığı sorulardan biri olan “silahlı gruplar neden güç peşinde koşar” sorusunun savunmacı versiyonunun ilgisi dışında olmasıdır. Savunmacı realistler sistemdeki aktörlerin neden saldırgan davrandıklarına cevap aramaktan ziyade bunun yapısal sonuçlarıyla ilgilenirler. Uluslararası sistemde güç dengesinin neden sürekli olarak kendini yeniden var ettiği sorunsalına cevap arayan savunmacılar, revizyonist davranışların sebeplerinin birim düzeyli değişkenlerde aranması gerektiğini söylerler.¹⁶ Öte yandan saldırgan realizm ise söz konusu yapısal sonuçların aktörlerin davranışları neticesinde ortaya çıktığını ve bu davranışlara yol açan itkinin yapısal faktörler çerçevesinde açıklanabileceğini öne sürer.¹⁷ Dolayısıyla saldırgan realizmi teorik dayanak olarak almak aktörlerin yapısal sonuçlara etki eden davranışlarına dair nedensel açıklama getirmeyi mümkün kılar. Bu da anarşik sistemlerdeki aktörler tarafından sıklıkla sergilenen yayılcılık gibi olguları açıklamak anlamına gelir.

İkincisi, diğer varyasyondan farklı olarak küresel sistemde birden fazla güç dağılımının olabileceğine dair saldırgan realizmin bölgeselci bakış açısına sahip olmasıdır. Waltzçu yaklaşım ister devlet olsun ister silahlı grup tüm aktörlerin tek bir güç dağılımı (küresel) içerisinde etkileşime girdiğini ve herkesin bu yapıdaki sistemik dengede bir yere konumlandığını söyler. Buna karşılık saldırgan realizm ise küresel güç dağılımına paralel olarak dünyayı çeşitli bölgelere ayırır ve buradaki bölgesel güç dağılımları çerçevesinde aktörlerin davranışlarını inceler.¹⁸ Örneğin, bir aktör kendi bölgesinde hegemon olabilir ancak bu onun küresel sistemde de hegemon olduğu anlamına gelmez. Her bölge kendi içerisinde hegemon barındırabileceği gibi küresel sistemden farklı olarak dengeli bir güç dağılımına da sahip olabilir. Bu bakış açısı bize örneklem olarak alınacak aktörler arasında küresel veya bölgesel sistemden farklı bir güç dağılımını tasvir etme ve bunun davranışlara olan etkisini inceleyebilme olanağı sağlar. Başka bir ifadeyle saldırgan realizm, güç dağılımı açısından Libya’daki sistemi diğerlerinden

¹⁶ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Illinois: Waveland, 1979, s.65, 69, 71, 125, 190-191, Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory”, Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (Ed.), **The Origins and Prevention of Major Wars** içinde (s.39-53), Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s.40-44.

¹⁷ Mearsheimer, “Reckless States and Realism”, **International Relations**, Vol.23, No.2, (Yaz 2009), s.241-256.

¹⁸ Glenn H. Snyder, “Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay”, **International Security**, Vol.27, No.1, (Yaz 2002), s.149-173.

ayırmamıza ve buradaki silahlı grupların davranışlarını yerel güç dağılımından hareketle analiz etmemize imkân sağlar.

Teorinin başarısız devletlerdeki silahlı grupların etkileşimini anlamlandırmamıza olanak sunan bu özelliklerinin yanı sıra Libya'nın da kendine has koşulları bu tezin sorunsalını yapısal realist perspektiften incelemeye imkân tanır. Birincisi, Libya toplumu, nüfusun %90'ından fazlasını Arap ve Sünni Müslümanların oluşturduğu homojen bir yapıya sahiptir. Bu özellik ülkede yaşanan rekabeti etnik, dini ve mezhepsel kimliklerin bir sonucu olmaktan çıkarır. İkincisi, rekabetin tarafları Libya'nın toplumsal yapısının merkezinde yer alan kabileciliği veya siyasal anlamda "İslamcı-seküler" ayrımını yansıtmaz. Ne mücadelenin tarafları tamamen belirli kabilelerin veya politik grupların temsilcisi olarak ne de bizatihi çatışmaların kendisi belirli mikro kimlikler arasındaki rekabetin sonucu olarak tasvir edilebilir.¹⁹ Üçüncüsü, Libya'daki rekabet, tarihsel bir mücadelenin sürekliliği değildir. Libya tarihsel süreç içerisinde benzer bir rekabete tanıklık etmediği gibi 2011 sonrası yaşanan çatışmalardaki konumlanmalar da ülkede bir mite dönüşen doğu-batı ayrımını yansıtmaz. Dolayısıyla devrim sürecinde yaşanan yapısal kırılma rekabet için gerekli bir koşul olarak değil nedensel bir açıklama olarak ele alınabilir. Libya'ya has bu üç koşul tezin teorik yaklaşımı dışında kalan nedensel açıklamaları tutarsız kılmakla birlikte silahlı grupların davranışlarına dair saldırgan realizmden hareketle kurulacak hipotezlerin test edilmesi için de uygun bir zemin sunar.

Literatür Taraması

Başarısız devletlerde ortaya çıkan silahlı grupların davranışları ve bunlar arasında yaşanan rekabeti anlamlandırma açısından oldukça çarpıcı bir örnek sunan Libya krizi, iki farklı düzlemde iç savaş/silahlı gruplar literatüründe kendine yer bulmaktadır. Birincisi, silahlı grupların kuruluş aşamasını, gelişim evrelerini ve ülkede çatışmalara zemin hazırlayan ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmeleri betimleyici şekilde ele alan ve büyük oranda saha çalışmalarına dayanan raporlardır. Bu çalışmalar spesifik olarak bir olaya ya da aktöre odaklandığı gibi Libya krizini şekillendiren bir olguyu da ele alabilmektedir. Bu bağlamda literatürü üç ayrı dönem üzerinden incelemek mümkündür. İlk dönemde 2011-2014 yıllarını kapsayan ve devrim sonrası güvenlik

¹⁹ Wehrey, *The Burning Shores*, s.78, Wolfram Lacher, "The Rise of Tribal Politics", Jason Pack (Ed.), **The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future** içinde (s.150-173), New York: Palgrave, 2013. s.154.

sektörünün parçalı yapısına ve silahlı grupların bu birimleri kullanarak nasıl kapasite inşa ettiklerine değinen raporlar öne çıkmaktadır. Wolfram Lacher ve Peter Cole tarafından kaleme alınan *Politics by Other Means* adlı çalışma, silahlı grupların kurumların kontrolü için verdikleri mücadeleyi ekonomik kaynaklar ve siyasi nüfuz elde etmek için hem bir araç hem de amaç olarak görmekte ve 2014 yılında yaşanan çatışmaların nedenini güvenlik sektörünün hibrit yapısına bağlamaktadır.²⁰ Bu çalışmaya göre güvenlik kurumlarına silahlı grupların dâhil edilmesi kaçınılmaz olarak çıkar çatışmalarına ve nihayetinde 2014'teki savaşa neden oldu. Aynı tarihlerde Frederic Wehrey'in yazdığı *Ending Libya's Civil War* adlı rapor da benzer bir görüşü savunur. Rapora göre devrim sonrası güvenlik sektörünün silahlı grupları finanse eden bir yapıya dönüşmesi rekabeti körüklediği gibi zayıf olan kurumların da bütünüyle çökmesine yol açtı.²¹

İkinci dönemde ise 2014-2019 yılları arasını kapsayan ve savaş sonrası ülkedeki siyasi atmosferi ve silahlı grupların yeni koşullar altındaki gelişimini inceleyen raporlar öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar genel itibariyle ülkenin farklı bölgelerindeki silahlı aktörlerin petrol tesisleri, sınır hatları ve devlet kurumları üzerindeki rekabetine ve yereldeki mücadelede yükselen güçlere odaklanmaktadır. Örneğin, Uluslararası Kriz Grubu'nun 2015 ve 2017 yılında yayınladığı saha çalışmaları, devrim sonrası yereldeki güç dağılımının belirleyici aktörleri arasında petrol tesislerinin ve ülkenin güneydeki stratejik noktaların kontrolü konusunda yaşanan rekabeti incelemektedir.²² Benzer şekilde, Lacher'in spesifik olarak Trabluslu milislerin yükselişini ve Tim Eaton'un savaş ekonomisi bağlamında silahlı gruplar arasındaki rekabeti incelediği raporlar, devrim sonrası Libya literatüründe en fazla öne çıkan çalışmalardır.²³ 2019 yılında Hafter cephesinin Trablus saldırısının başarısız olması ve bu süreçte Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Rusya ve Fransa'nın oynadığı rol üçüncü dönem çalışmaların odak noktasıydı. Emadeddin Badi, Wolfram Lacher, Tim Eaton, Jason Pack ve Frederic Wehrey gibi dünya çapında Libya uzmanı olarak kabul edilen isimler ülkedeki silahlı

²⁰ Lacher ve Peter Cole, **Politics by Other Means: Conflicting Interests in Libya's Security Sector**, Cenevre: Small Arms Survey, 2014, s.1-101.

²¹ Wehrey, **Ending Libya's Civil War: Reconciling Politics, Rebuilding Security**, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2014, s.1-50.

²² International Crisis Group, **The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth**, Brüksel, 2015, s.1-36. International Crisis Group, **How Libya's Fezzan Became Europe's New Border**, Brüksel, 2017, s.1-37.

²³ Lacher ve Alaa al-Idrissi, **Capital of Militias: Tripoli's Armed Groups Capture the Libyan State**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018, s.1-20. Tim Eaton, **Libya's War Economy Predation, Profiteering and State Weakness**, Chatham House, 2018, s.1-38.

grupların gelişim süreçlerini, krizin uluslararası boyutunu ve yaşanan çatışmanın nedenlerini konu alan çeşitli raporlar yayınladılar.²⁴ Bu raporlarda içerik bağlamında en fazla öne çıkan mesele ise Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun ekonomik ve askeri kapasite inşa süreci, 2019'a kadar sergilediği yayılmacılık ve Trablus saldırısındaki başarısızlığın öncülüğünü yaptığı ittifaka muhtemel etkileriydi.

İkincisi, yukarıda kısaca değinilen betimleyici çalışmalardan farklı olarak Libya krizine dair belirli bir olguyu nedensel olarak inceleyen az sayıdaki argümantatif çalışmalardır. Bunlar genel itibarıyla güvenlik sektöründeki çok başlılık, kurumsal zayıflık ve aktör tercihleri ile çatışma olgusu arasında nedensel ilişki kurmaktadır. Marc R. DeVore ve Armin Stähli'ye göre Libya'nın devrim sonrası yaşadığı iç savaşların kökeninde ülkenin kuruluş aşamasından itibaren rejim güvenliği bağlamında önem arz eden iki katmanlı güvenlik sektörü yer almaktadır.²⁵ Geçiş hükümetleri döneminde orduya paralel olarak güvenlik birimlerinin inşa edilmesi eşit güçteki aktörler arasında güven bunalımı doğurdu ve Kaddafi'nin mirası olan bu anlayış nihayetinde çatışmalara neden oldu. Anarşinin izdüşümü olarak güvenlik sektöründeki bölünmüşlük, DeVore ve Stähli'nin belirttiği gibi çatışmalara zemin hazırlayan bir unsur olmakla birlikte bunu tarihsel süreklilik olarak nitelendirmek oldukça yanıltıcıdır. Gerek Kral İdris gerekse Kaddafi döneminde rejim güvenliğini tesis etmek için ordunun dışında birimler oluşturmak merkezi otoritenin tercihiyken devrim sonrası geçiş hükümetlerinin kurduğu birimler, silahlı grupların ekonomik ve askeri kaynaklara erişim için uyguladığı baskının bir sonucuydu.²⁶ Bu yönüyle güvenlik sektöründeki parçalanma tarihsel süreklilik değil yapısal değişimi ifade eder.

Öte yandan Jean-Louis Perroux'a göre güvenlik sektöründeki katmanlılık tek başına açıklayıcı değildir ve buna sebep olan faktörleri toplumsal ve kurumsal düzeyde ele alarak tutarlı bir yaklaşım ortaya konabilir. Ülkenin kuruluşundan itibaren maruz kaldığı kurumsal zayıflık, sosyal uyumsuzluk ve ekonomik zorluklar gibi nedensel faktörler

²⁴ Lacher, **Who is Fighting with Whom in Tripoli: How the 2019 Civil War is Transforming Libya's Military Landscape**, Cenevre: Small Arms Survey, 2019, s.1-20, Eaton, **The Libyan Arab Armed Forces: A network analysis of Haftar's military alliance**, Chatham House, 2021, s.1-43. Lacher, **A Most Irregular Army: The Rise of Khalifa Haftar's Libyan Arab Armed Forces**, Berlin: SWP, 2020, s.1-32. Emadeddin Badi, **Exploring Armed Groups in Libya: Perspectives on Security Sector Reform in a Hybrid Environment**, Cenevre: DCAF, 2020, s.1-104. Jason Pack, **Kingdom of Militias: Libya's Second War of Post-Qadhafi Succession**, ISPI, 2019, s.1-45.

²⁵ Marc R. DeVore ve Armin Stähli, "Anarchy's anatomy: Two-tiered security systems and Libya's civil wars", **Journal of Strategic Studies**, Vol.43, No.3, s. 392-420.

²⁶ Badi, "Devolution of Informality: Legacies of State-Engineered Hybridity in Libya", **The Brown Journal of World Affairs**, Vol.27, No.1, s.219.

güvenlik sektöründeki bölünmüşlüğü ve çatışmaların temel belirleyicisidir.²⁷ Kurumsal zayıflık ve sosyal uyumsuzluk, devrim hareketlerinin iç savaflara dönüşmesine ve başta güvenlik sektörü olmak üzere pek çok alanda devlet otoritesinin çökmesine neden olabilir ancak bir ülke açısından sabit olan bu faktörler değişimleri açıklamakta yetersizdir. Çatışma ve rekabetin neden belirli silahlı gruplar arasında, belirli dönemlerde ve belirli bölgelerde yoğunluk kazandığını açıklamak için değişkenlik arz eden faktörler tespit edilmelidir. Libya'daki grupların güçlü/saldırgan karşısındaki konumlanmasında (ittifaklar) yaşanan değişiklikler göz önüne alındığında güç dengesi yaklaşımının değişkenlik gösteren savaş ve çatışmayı açıklamada daha tutarlı bir perspektif sunduğu söylenebilir.

Çalışmanın Düzeni

Libya'daki çatışma ve rekabeti konu alan literatürden farklı olarak olaylar ve olgular arasındaki bağlara dair genellenebilir ve tutarlı nedensel bir açıklama getiren bu çalışma, argümanlarını dayandırdığı teorik yaklaşımı, Libya'daki yapısal dönüşümü ve aktör davranışlarını konu alan dört farklı bölümden oluşmaktadır. Kavramsal ve kuramsal yaklaşımın yer aldığı birinci bölüm, birbiriyle bağlantılı olarak üç farklı başlığı barındırmaktadır. Bunlardan ilkinde, saldırgan realizmin uluslararası sistemdeki büyük güçlerin neden güç peşinde koştuğuna dair varsayımları ele alınmakta ve bunların başarısız devletlerde nasıl karşılık bulduğuna değinilmektedir. İkincisinde, uluslararası sistemdeki devletlere benzer olarak silahlı grupların saldırganlığının mantığı yine teorinin yaklaşımından hareketle tartışılmaktadır. Sonuncusunda ise devletlerin güç mücadelesinde izledikleri stratejilere dair saldırgan realizmin tasnifine yer verilmektedir.

İkinci bölüm, bir başarısız devlet örneği olarak Libya'daki yapısal değişim sürecine değinmekte ve anarşi varsayımının neden Libya için uyarlanabilir olduğunu göstermektedir. Ülkenin güvenlik sektörünün maruz kaldığı bölünmüşlük ve diğer kurumlardaki parçalanma anarşi/hiyerarşi dikotomisi üzerinden ele alınmaktadır. Bu bölümde ayrıca silahlı grupların neden güç peşinde koştuğuna dair iç savaş literatüründeki nedensel açıklamalara değinilmekte ve bunların Libya vakasını

²⁷ Jean-Louis Romanet Perroux, "The Deep Roots of Libya's Security Fragmentation", **Middle Eastern Studies**, Vol.55, No.2, (2019), s.200-224.

açıklayıcı gücü sorgulanmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde ise devrim sürecinde ortaya çıkan ve yereldeki güç dağılımında belirleyici olan silahlı gruplar kapasite, hedefler ve yayılmacılık sicili açısından incelenmektedir. Bu sayede silahlı grupların uluslararası sistemdeki büyük güçler gibi stratejik noktaların kontrolünü ele geçirmeye ve rakiplerini yok etmeye çalışan birer revizyonist aktörler olduğu gösterilmektedir. Dördüncü bölüm ise kuramsal çerçevede değinilen güç elde etme, saldırganı caydırma ve uzak durma stratejileri bağlamında Libya'daki silahlı grupların davranışlarını ele almaktadır. 2011-2020 yılları arasında ülkenin farklı bölgelerinde yaşanan rekabet ve çatışmalarda tarafların nasıl pozisyon aldıklarına ve aktörlerin davranışlarındaki genel eğilime değinilmektedir.



1. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İç savaşların yaşandığı bölgelerdeki silahlı grupların yayılmacı davranışlarını anlamlandırmada saldırgan realizmin açıklayıcı bir perspektif sunduğunu iddia eden çalışmanın bu bölümünde, iki temel soruya cevap aranmaktadır. Birincisi, silahlı gruplar neden güç peşinde koşarlar? Bu soruyu cevaplandırırken saldırgan realizmin uluslararası sisteme dair varsayımlarının başarısız/parçalı devletlerde nasıl karşılık bulduğuna değinilmektedir. İkincisi, sistem içerisinde birbirleriyle etkileşime giren silahlı gruplar nispi güçlerini arttırmak için hangi stratejilere başvururlar? Bu soruya cevap olarak realist literatürün devletlerin saldırgan ve savunmacı davranış kalıplarından hareketle tespit ettiği stratejiler ele alınmaktadır.

1.1. Saldırgan Realizmin Güç Mücadelesi Anlayışı

1.1.1. Devletler-Yerel Aktörler Neden Güç Peşinde Koşarlar?

Saldırgan realizmin büyük güçlerin neden güç peşinde koştuklarına dair açıklaması uluslararası sistem hakkındaki beş varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımların hiçbirisi tek başına devletleri birbirleriyle güç mücadelesine zorlamaz ancak hepsi birlikte düşünüldüğünde büyük güçler saldırgan düşünmek ve davranmak mecburiyetinde kalırlar.²⁸ Bunlardan ilki, uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasıdır. Anarşi, kaotik ve düzensiz bir dünyayı değil devletlerin üzerinde bir merkezi otoritenin olmadığı sistemi niteler.²⁹ Bir başka deyişle, uluslararası sistemde daha yüksek bir yönetici organ yoktur ve egemenlik devletlere aittir. Öte yandan, egemen bir devletin hukuki sınırları içindeki sistem ise hiyerarşik olarak düzenlenmektedir. Waltz'un ifadesiyle, "birimler –kurumlar ve kuruluşlar- birbirlerine karşılık üstlük ve astlık ilişkileri içinde konumlanırlar...siyasal aktörler yetkilerinin derecelerine göre resmen farklılaştırılmış ve bunların ayrı işlevleri yasalarla belirtilmiştir."³⁰

Uluslararası ve ulusal sistemler arasındaki ayrım anarşi-hiyerarşi dikotomisiyle mantıksal bir düzleme otururken her iki sistemden farklılık gösteren başarısız ve parçalı

²⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.29.

²⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.30, G. Lowes Dickinson, *The European Anarchy*, New York: The Macmillan Company, 1917, s.13-15, Dickinson, *The International Anarchy: 1904-1914*, Oxford: Routledge, 2013, 1. Bölüm., Waltz, *Theory of International Politics*, s.88, Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001, s.159-187.

³⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, s.81-82.

devletler³¹ hangi kategoriye dâhil edilmelidir? Bu soruya cevap arayan Waltz, yirminci yüzyılın başındaki Çin örneğine değinerek şu tespitlerde bulunuyor:

“Sözde bir ulus olan Çin, daha ziyade birbiriyle yan yana var olan belli sayıda ayrı devletlere benzemekteydi. 1930’da Mao Zedong, daha öncesindeki Bolşevik liderler gibi, devrimci bir kıvılcım çakmanın “bir bozkır yangını başlatacağını” düşünüyordu. Devrimci alevler bütün dünyaya değilse de, Çin’in tamamına yayılacaktı. Çin’in eyaletlerinin karşılıklı bağımlılığı, tıpkı ulusların karşılıklı bağımlılığı gibi, yeterince sıkı olmadığı için alevler yayılmakta başarısız oldu. Çin’in eyaletleri o kadar özerk olmaya yakındı ki ülkenin bir kısmındaki savaş diğer kısımları üzerinde ancak zayıf bir etki yaratmaktaydı. Hunan tepelerindeki çarpışmalar bir ulusal devrimin kıvılcımını çakmak şöyle dursun, komşu eyaletlerde neredeyse hiç fark edilmemekteydi. Büyük ölçüde kendine yeterli eyaletlerin etkileşimi zayıf ve düzensizdi. Ne ekonomik bakımdan ne de siyasal bakımdan ulusun merkezine bağımlı olan bu eyaletler, örgütlü ve bütүнleşik siyasal rejimlerin karakteristik özelliğı olan sıkı karşılıklı bağımlılığa tabi değildi.”³²

Çin eyaletlerinin karşılıklı bağımlılığının “tıpkı ulusların karşılıklı bağımlılığı” gibi olması, bunların özerk ve kendi kendilerine yeterli aynı zamanda aralarındaki etkileşimin düzensiz ve zayıf olması, Waltz’un perspektifiyle başarısız ve parçalı devletlerin anarşik sistemler olarak değerlendirilmesini mümkün kılar. Yine de başarısız ve parçalı devletler arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Başarısız devlet, devlet olmanın gerekliliklerini siyasal, sosyal, ekonomik ve güvenlik gibi pek çok alanda yerine getirilmemesini içeren kapsamlı bir tanıma sahiptir ancak söz konusu anarşi olduğunda öncelikli mesele güvenlidir. Özellikle Max Weber’in merkezi özellik olarak gördüğü güç kullanma tekeli, devletin kontrolü altındaki bölgede

³¹ Parçalı devletler, meşru otoritenin ülkenin belirli bölgelerinde kontrolü kaybettiğı ve buralarda onun otoritesine meydan okuyan silahlı grupların var olduğu devletleri ifade eder. Başarısız devletlerden farklı olarak bu vakalarda meşru otorite egemenliğini tamamen kaybetmez ve kurumların bir kısmı hala varlığını sürdürür. Vinci, *Anarchy, Failed States, and Armed Groups*, s.298-299.

³² Waltz, *Theory of International Politics*, s.116.

tamamen kaybetmesi anarşinin açığa çıkmasına yol açar.³³ Bu vakalarda hukuki olarak tanımlanan sınırlar altında tamamen çöken merkezi otoritenin yerini birden fazla silahlı grup alırken artık bu gruplar yüksek bir otorite olmaksızın etkileşime girerler.³⁴ Bu otonom aktörler, kendi iç ve dış ilişkileri üzerindeki kontrollerini sürdürmekle motive olurlar. Güç veya güvenlik arayışıyla etkileşime giren birden fazla egemen grubun olduğu coğrafyalarda fiili anarşi açığa çıkar.³⁵

Başarısız devletlere nazaran parçalı devletlerde anarşinin formülasyonu biraz daha karmaşıktır. Parçalı devletlerde otorite, tüm devlet iskeletinden yani hukuki sınırlarının tamamından daha az bir alanda otoritesini sürdürür.³⁶ Egemen olduğu bölge içerisinde hiyerarşik bir sistem vardır ve devlet aygıtları en üst otorite olmanın yanı sıra alt aktörler arasındaki ilişkileri de inşa eder. Öte yandan bu bölge dışında ancak devlet sınırları içerisinde bir ya da daha fazla otonom silahlı grup, kalan toprağın ve nüfusun bir kısmını ya da tamamını kontrol edebilir. Bu gruplar hukuki egemenliğe sahip merkezi otoriteden ayrı olarak kendi bölgelerindeki ilişkileri inşa ederler.³⁷ Silahlı gruplar devlet sınırları içerisinde olmalarına karşın hukuki egemenliğe sahip olan aktör onlar üzerinde otorite kuramaz. Bu durumda devlet, sınırları içindeki silahlı grupların özerkliğini reddeder ve onları ortadan kaldırmak için harekete geçer. Anthony Vinci'ye göre bu tip vakalarda hukuki egemen olan devlet, savaş ilanı ve tehdit olarak muhatap almak gibi nedenlerle silahlı gruplara uluslararası sistemdeki devletlermiş gibi reaksiyon gösterir. Dolayısıyla “devlet ve özerk silahlı grup eşit olarak etkileşime girer ve bu nedenle devlet iskeletindeki sistem anarşiktir.”³⁸

Öte yandan anarşinin bir kaotik durum veya sürekli savaş hali olmadığı anlayışından hareketle hukuki sınırlar içindeki her tür çatışmanın da anarşi doğurmadığını belirtmek

³³ Max Weber, “Politics as a Vocation”, H.H. Gerth ve C. Wright Mills (Ed.), **From Max Weber: Essays in Sociology** içinde (s.77-129), New York: Oxford University Press, 1946, s.77-129.

³⁴ William Reno, “Shadow States and the Political Economy of Civil Wars”, Mats Berdal ve David Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde (s.43-69), London: LynneReinner Publishers, 2000, s.43-69, Nelson Kasfir, “Domestic Anarchy, Security Dilemmas, and Violent Predation”, Robert I. Rotberg (Ed.), **When States Fail: Causes and Consequences** içinde (s.53-76), Princeton: Princeton University Press, 2004, s.53-76, Rotberg, “Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators”, Robert I. Rotberg (Ed.), **State Failure and State Weakness in a Time of Terror** içinde (s.1-29), Washington: Brookings Institution Press, 2003, s.1-29.

³⁵ Vinci, *Anarchy, Failed States, and Armed Groups*, s.295-314, Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.42-52.

³⁶ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.42.

³⁷ Vinci, *Anarchy, Failed States, and Armed Groups*, s.303.

³⁸ Vinci, *Anarchy, Failed States, and Armed Groups*, s.303.

gerekir. Devletler düzenli olarak güç kullanma tekeline yönelik tehditlerle karşı karşıyadır ve bunların önemli bir kısmı mafya benzeri silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilir. Ancak bu gruplar özerk olmadıkları gibi eylemleri de anarşi yaratmaz. John Mackinlay'ın ifadesiyle “mafya çoğu durumda özgür bir toplumun vatandaşları olarak yaşar ve hareket etme ve iletişim kurma özgürlükleri kendi askeri güçleriyle değil, devlet kurumları tarafından garanti edilir.”³⁹ Bu tür gruplar sınırlı amaçlar etrafında kümelenen, bazı kanunları ihlal eden ve süreklilik göstermeyen organizasyonlardır. Buna karşılık, özerk silahlı gruplar bizatihi devlete ve onun hukuki sınırları içerisindeki egemenliğine rakip olur ve kendi otonomisini korumak için gerekli askeri güç peşinde koşar. Dolayısıyla yasaları ihlal etmekle egemenlik iddia etmek arasındaki ayrım, sistemin anarşik olup olmadığını belirleme açısından önem arz eder.

Saldırgan realizme göre devletleri güç mücadelesine iten ikinci varsayım, büyük güçlerin doğası gereği bazı saldırgan askeri kapasitelere sahip olmasıdır. Bu kapasite aktörlerin birbirlerine zarar verme ve muhtemelen yok etme imkânı sağlar. Dolayısıyla devletler birbirlerine potansiyel olarak tehdittir ve bazı devletler diğerlerine nazaran daha fazla güce sahip olduğundan daha fazla tehdittir. Mearsheimer'a göre tehdit olma durumu yalnızca bir devletin elindeki silah gücüyle tanımlanamaz ve “silah olmasa bile, o devletlerdeki bireyler başka bir devletin vatandaşlarına saldırmak için ayaklarını ve ellerini kullanabilirler.”⁴⁰ Bu aslında tüm otonom aktörlerin belirli ölçüde doğası gereği saldırgan askeri kapasiteye sahip olduklarını söylemek anlamına gelir. Bu perspektifle bakıldığında tanım gereği silahlı gruplar da belirli ölçüde saldırgan kapasiteye sahiptirler. Ayrıca bu kapasite devletlerinkinden daha esnek bir görüntü sunabilir. Bu gruplar konvansiyonel veya modern silahlarla donatılmış düzenli birliklerden çocuk savaşıtlardan oluşan düzensiz birliklere ve çeşitli eşyalardan patlayıcılar üreten gizli hücrelere kadar uzanan farklı tür saldırgan kapasiteler inşa etme konusunda devletlere nazaran daha esnektirler.⁴¹

Üçüncü varsayım, devletler birbirlerinin niyetlerinden asla emin olamazlar. Hiçbir devlet bir başka devletin onu yok etmek için saldırgan askeri kapasitesini

³⁹ John MacKinlay, “Defining Warlords”, **International Peacekeeping**, Vol:7, No:1, (2000), s.60.

⁴⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.30, Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, **International Security**, Vol. 19, No. 3, (Kış 1994), s.10.

⁴¹ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.25, Thomas X. Hammes, **The Sling and the Stone: On War in the 20th Century**, New York: Zenith Press, 2006, s.207-224, Anthony J. Joes, **Resisting Rebellion: The History and Politics of Counterinsurgency**, Lexington: University of Kentucky, 2004, s.10-13.

kullanmayacağından emin olamaz. Bu, devletlerin her zaman birbirlerine düşmanca niyetler besledikleri anlamına gelmez. Mearsheimer'a göre sistemdeki bütün aktörler iyi niyetli olabilir ancak bu yargıdan emin olmak imkânsızdır çünkü niyetler asla yüzde yüz bilinemez.⁴² Ayrıca niyetler hızla değişebilir. Bir devletin niyetleri bir gün dostça ertesi gün düşmanca olabilir. Dolayısıyla niyetlerdeki belirsizlik kaçınılmazdır. Bu durumda bazı devletlerin her an güç kullanabilmesi olasılığı karşısında diğer devletler daima hazırlıklı olmalıdır. Aksi halde güçlü ve saldırgan rakiplerinin insafına sığınarak yaşamak zorunda kalırlar. Waltz'a göre niyetlerin bilinemezliği doğrudan sistemdeki anarşiyle ilgilidir çünkü " tarafları yöneten ve yönlendiren bir siyasal karar biriminin yokluğunda kuvvet kullanımının her zaman önleneyeceği umudunu gerçekçi bir biçimde beslemek mümkün değildir."⁴³ Anarşinin niyetler konusunda belirsizlik doğurması⁴⁴ merkezi otoritenin tamamen veya kısmen çöktüğü coğrafyalardaki aktörler arasında da benzer bir mantığın yürütülebilmesini mümkün kılar.

Başarısız devletlerde ortaya çıkan yeni aktörler, kontrol ettikleri sınırlı bölgelerden hukuki sınırların tamamını kapsayacak geniş alana kadar bir otorite kurma konusunda birden fazla rakiple karşı karşıyadır. Her bir aktörün belirli derecede saldırgan askeri kapasiteye sahip olması, bu kapasitenin hangi amaçla kime karşı kullanılacağına dair bir belirsizlik meydana getirir. Öte yandan parçalı devletlerde ise merkezi otoritenin kontrolü kaybettiği bölgelerde ortaya çıkan aktörler, söz konusu otoritenin tüm devlet iskeletinde yeniden egemen olmak amacıyla harekete geçip geçmeyeceğinden yani mevcut statükoyu benimseyip benimsemeyeceğinden asla emin olamazlar. Tersinden bakıldığında, hukuki egemenliğe sahip olan otorite ise kendi topraklarının bir kısmını kontrol eden fiili egemen bir aktörün bu coğrafi alanı genişletmek için var olan kapasitesini kullanıp kullanmayacağından yüzde yüz emin olamaz. Bu varyasyonlar, anarşi altındaki tüm aktörlerin devletler arasında olduğu gibi niyetler konusunda bir belirsizlikle karşı karşıya kaldıklarını gösterir.

⁴² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.31, Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.51-53.

⁴³ Waltz, *Theory of International Politics*, s.102.

⁴⁴ John Herz, **Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities**, Chicago: University of Chicago Press, 1951, s.157, Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton: Princeton University Press, 1976, s.62, 76, Jervis, "Was the Cold War a Security Dilemma?", **Journal of Cold War Studies**, Vol.3 No.1, (Kış 2001), s.36.

Dördüncü varsayım, anarşik sistemde devletlerin birincil amacı hayatta kalmaktır. Tüm devletler topraksal bütünlüklerini ve kendi iç politik düzenlerinin özerkliğini korumaya çalışırlar. Yapısal realizme göre hayatta kalma diğer bütün motivasyonları domine eder çünkü bir devlet bir kez egemen aktör olduğunda artık başka amaçlarının peşinden gidebilecek durumda değildir. Bu, devletlerin yegâne amaca sahip olduğu anlamına gelmez. Hayatta kalma güdüsünün ötesinde devletlerin amaçları sonsuz sayıda çeşitlendirilebilir ve bunlar tüm dünyayı kontrolüne geçirme arzusundan tutun sadece rahat bırakılma isteğine kadar geniş bir yelpazeye sahip olabilir.⁴⁵ Ancak Waltz'un ifadesiyle "hayatta kalma, devletlerin siyasal varlıklar olarak bizzat kendi yok oluşlarına önyak olma dışında sahip olabilecekleri her hedefe ulaşmak için bir öngerektir. Hayatta kalma güdüsü her devlet davranışının gerisinde yatan itkinin gerçekçi bir betimlemesinden ziyade, devletlerin güvenliğinin sağlanmadığı bir dünyada eylem zemini olarak kabul edilir."⁴⁶ Başka bir ifadeyle devletlerin diğer tüm amaçlarını gerçekleştirmek için ilk olarak hayatta kalmaları gerektiği gibi diğer amaçlar da bu ulvi hedeften bağımsız düşünülemez. Bu konuda diğer yapısal realistlerle hemfikir olan Mearsheimer, hayatta kalma amacının eylem zemini olduğuna dair görüşlerini Sovyet lideri Stalin'in 1927'de yaptığı şu açıklamadan hareketle dile getirir: "Sosyalizmi Sovyetler Birliği'nde inşa edebiliriz ve etmeliyiz ancak bunu yapabilmek için öncelikle var olmak zorundayız."⁴⁷

Silahlı gruplarda amaçlar hiyerarşisi geniş bir literatüre sahip olan ve genel olarak iki yaklaşım üzerine oturan bir meseledir. Birincisi, silahlı grupları toplumdaki belirli kimliklerin temsilcisi olarak gören ve çatışmayı bu kimlikler arasındaki düşmanlıktan hareketle inceleyen *şikâyet* (grievance) yaklaşımıdır.⁴⁸ Buna göre, silahlı gruplar temsil ettikleri kimliğin diğerlerine karşı duyduğu nefretin ürünüdürler ve en temel motivasyonları grubun maddi varlığından ziyade bu konudaki şikâyetlerin giderilmesidir.⁴⁹ Örneğin, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından yaşanan çatışmalar Sırp, Hırvat ve Boşnak gruplar arasında süregelen tarihsel düşmanlığın bir sonucu

⁴⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.31,

⁴⁶ Waltz, *Theory of International Politics*, s.91-92.

⁴⁷ Jon Jacobson, **When the Soviet Union Entered World Politics**, Berkeley: University of California Press, 1994, s. 271.

⁴⁸ Paul Collier, "Doing Well out of War: An Economic Perspective", Mats Berdal ve David M. Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde (s.91-113), Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000, s.95-96.

⁴⁹ Mats Berdal, "Beyond greed and grievance – and not too soon. . .", **Review of International Studies**, Vol.31, No.4, (Ekim 2005), s.687-689, Collier, *Doing Well out of War*, s.95.

olarak açıklanabilir. Benzer şekilde, 1975-1990 yılları arasında Lübnan'da yaşanan iç savaş, belirli dini ve mezhepsel gruplar arasındaki nefretin ürünü olarak tasvir edilebilir. Dolayısıyla silahlı grupların spesifik eylemlerini bu eski nefretleri giderme arzusunun motive ettiği söylenebilir.

Şikâyet yaklaşımının silahlı grupların etkileşimini ve motivasyonlarını açıklama konusundaki becerisi tartışılan bir konudur. Vinci'ye göre, eğer bu yaklaşım doğru olsaydı silahlı grupların şikâyetlerine dayanan ilişkileri olduğunu görmeyi beklerdik.⁵⁰ Bu perspektifle silahlı grupların yalnızca aynı din, mezhep veya ırk gibi kimliksel özelliklere sahip olan diğer gruplarla ittifak kurarken kimlik bazında kendinden farklılık gösteren gruplarla sürekli bir rekabet ve çatışma ilişkisi içerisinde olması beklenir. Ayrıca onları meydana getiren şikâyetlerin giderilmesinin ardından grupların kendiliğinden dağılması gerekir. Aktörlerin karşı karşıya kaldığı yapısal baskıları göz ardı eden bu yaklaşım, aynı kimliğin temsilcileri arasındaki çatışmaları açıklama noktasında yetersizdir. Örneğin, ortak düşmanların varlığına rağmen, Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Boşnakların ya da Lübnan iç savaşında Marunilerin kendi aralarındaki rekabeti kimlik farklılıklarından hareketle açıklamak mümkün değildir. Bu tür çatışmalar, genel itibarıyla aktörlerin otonom yapılarını korumak amacıyla toprak kontrolü, kaynaklar ve toplumsal liderlik gibi varoluşsal kaygılarının ürünüdür.⁵¹

Öte yandan, silahlı gruplara katılan bireylerin ve hatta liderlerin belirli şikâyetler ve nefretlerle motive olduğu gerçeği yadsınamazdır. Bu durumda grubun kendisinin de söz konusu şikâyetlerin bir ürünü ve temel motivasyonun da bunların giderilmesi olduğu şeklinde bir kanaat oluşabilir. Bireylerin motivasyonun bir bütün olarak grubun motivasyonunu temsil ettiğini düşünmenin yanıltıcı olacağını söyleyen Vinci, benzer durumun devletler için de geçerli olduğunu vurgular. Bu mantık “bir devlet içindeki bireylerin belirli bir gruptan ya da başka bir devletten hoşlanmadığı halde devletin kendisinin o devlet ya da gruplarla bir ittifak oluşturabileceğini varsaymamıza

⁵⁰ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.32-34, Vinci, “Greed-Grievance Reconsidered: The Role of Power and Survival in the Motivation of Armed Groups”, *Civil Wars*, Vol.8, No.1, (Ocak 2007), s.30.

⁵¹ Christia Fotini, “Following The Money: Muslim versus Muslim in Bosnia's Civil War”, *Comparative Politics*, Vol.40, No.4, (2008), s.461-480, Hanne Fjelde ve Desiree Nilsson, “Rebel against Rebels: Explaining Violence between Rebel Groups”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.56, No.4, (2012), s.604-628, Jannie Lilja ve Lisa Hultman, “Intraethnic Dominance and Control: Violence against Co-Ethnics in the Early Sri Lankan Civil War”, *Security Studies*, Vol.20, No.2, (2011), s.171-197.

benzer.”⁵² Dolayısıyla devletlerde olduğu gibi, bir silahlı grup kimliksel faktörlerden bağımsız olarak diğer gruplarla etkileşime geçebilirler. Ayrıca Stalin’in yürüttüğü mantıkla, grubun ya da bireylerin öznel motivasyonuna bakılmaksızın hedeflerine ulaşabilmeleri için özerk olarak varlıklarını sürdürmeleri öngerektir. İçinde bulundukları anarşik sistemin yarattığı yapısal baskılar göz önüne alındığında her şeyden önce kendilerini olası rakiplerinin saldırgan askeri kapasitelerine ve eylemlerine karşı korumakla ilgilenmeleri beklenir.

İkincisi, silahlı grupların motivasyonuna dair şikâyet yaklaşımının argümanlarına karşı çıkan ve çatışmaların daha ziyade ekonomik yönüyle ilgilenen *açgözlülük* (greed) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım çatışmaları rasyonel bir tercih ve araçsal olarak görür ve silahlı grupların ekonomik kazançlar uğruna eylemlerini belirlediğini iddia eder.⁵³ Bu bakış açısına göre silahlı gruplar hangi amaçlarla kurulursa kurulsunlar eylemlerindeki temel saikler bir süre sonra ekonomik kazançlar elde etme isteği tarafından şekillendirilir.⁵⁴ Özellikle son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinden savaşçıların maaş karşılığında silahlı gruplara katılımı ve savaşı bir kazanç temin etme kapısı olarak gören grupların çoğalmasa açgözlülük yaklaşımının revaç görmesini sağladı. Ancak açgözlülük yaklaşımının şikâyetinde olduğu gibi silahlı grupların motivasyonlarına yönelik tutarlı ve açıklayıcı bir perspektif sunmadığını üç nedenle söyleyebiliriz.

Birincisi, silahlı gruplardaki bireylerin genellikle ekonomik kazançlar tarafından motive edildiği doğrudur fakat bireysel motivasyonların mutlaka grubun hedeflerine dönüşmesi gerekmez. Benzer bir durum devletler için de geçerlidir. Belirli bir maaş karşılığında bir ulusun ordusunda görev alan askerin bireysel amaçları nasıl ki o ordunun hedeflerini yansıtmıyorsa bir savaşçının motivasyonu da bir bütün olarak grubun saiklerini yansıtmaz. İkincisi, ekonomik kazançlar nihai amaç olmak yerine daha ziyade araçsaldır. Silahlı gruplar askeri araç gereçler temin etmekten bünyesindeki savaşçılara ödeme yapabilme kapasitesine varıncaya kadar çeşitli ihtiyaçlar nedeniyle belirli ölçüde ekonomik kaynağa sahip olmak zorundadır. Devletlerde olduğu gibi silahlı gruplar da kendi varlığını sürdürmek ve gelişimine yatırım yapmak için maddi olanaklara ihtiyaç duyar. Dolayısıyla bu gruplar, salt kar elde etme amacıyla hareket eden şirketlerle

⁵² Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.33.

⁵³ David Keen, “Incentives and Disincentives for Violence”, Mats Berdal ve David M. Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde (s.19-43), Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000, s.27.

⁵⁴ Vinci, *Greed-Grievance Reconsidered*, s.30.

kariştirilmamalıdır. Üçüncüsü, silahlı gruplar için ekonomik kazançlar pek çok amaçlar içerisinde yalnızca biridir. Daha fazla toprak kontrol etme, büyük ordular inşa etme veya meşruiyet ve uluslararası tanınırlık kazanma gibi amaçlar bazı durumlarda diğerlerinin önüne geçebilir. Ancak bütün bu amaçları gerçekleştirmenin yolu, anarşik sistemde hayatta kalmaktan geçer. Güvenlik daima diğer saiklerin üzerindedir. Gilpin'in ifadesiyle, "gruplar gerçeği, güzeli ve adaleti arayabilir...tüm bu asil hedefler, bir grup, gruplar arasındaki güç mücadelesinde güvenlik önlemi almadığı müddetçe kaybedilecektir."⁵⁵

Beşinci varsayım, devletlerin rasyonel aktörler olduğudur. Devletler içinde bulundukları çevrenin nasıl bir yer olduğunun farkındadırlar ve bu çevrede nasıl hayatta kalabileceklerine dair stratejiler üretebilirler. Mearsheimer'ın ifadesiyle aktörler "diğer devletlerin tercihlerini ve kendi davranışlarının diğer devletlerin davranışlarını nasıl etkileyebileceğini ve diğer devletlerin davranışlarının da kendi varlıklarını sürdürme stratejilerini nasıl etkileyebileceğini hesaba katarlar."⁵⁶ Yani devletler hem kendi hem de rakiplerinin davranışlarının uzun ve kısa vadeli sonuçlarını hesaplayacak muhakeme gücüne sahiptirler. Buna karşın, silahlı grupların irrasyonel olduğu ve rastgele yani sonuçları hesaplanmamış davranışlar sergilediği öne sürülmektedir. Bu görüş daha ziyade bu grupların örgütlenme biçimlerine ve savaş durumunda kullandıkları yöntemlere dayanmaktadır. Yani silahlı gruplar şiddet uğruna şiddete başvuran düzensiz yapılardır.⁵⁷

Bu bakış açısının gözden kaçırdığı temel realite, silahlı grupların ekseriyetinin kaotik bir ortamda doğmasıdır. Silahlı gruplar, anarşi bahsinde de ele alındığı gibi genel itibariyle başarısız veya parçalı devletlerde ortaya çıkarlar ve sınırlı kapasiteleri nedeniyle asimetrik savaş yöntemlerini benimsemek zorunda kalırlar. Bu, onların kendi aralarında veya devletlerle etkileşime girdiklerinde davranışlarını belirli hesaplar dâhilinde yürütmedikleri anlamına gelmez. Aksine pek çok silahlı grup, gerek kendi aralarında gerekse devletlerarasındaki güç dengelerini hesaba katarak davranışlar sergiler. Bunun en somut örneği birbirleriyle ve devletlerle kurdukları değişken ittifaklar ve fırsat buldukça başvurdukları yayılmacı davranışlardır. Bununla birlikte,

⁵⁵ Robert Gilpin, "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O. Keohane (Ed.), **Neorealism and its Critics** içinde (s.301-322), New York: Columbia University Press, 1986, s.305.

⁵⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.31, Mearsheimer, *Reckless States and Realism*, s.241-256.

⁵⁷ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.38-9.

genel olarak silahlı grupların rasyonel davranması, bireysel olarak bu grupların irrasyonel kararlar almasını engellemez. Birim düzeyindeki faktörler, devletlerde olduğu gibi silahlı grupların da irrasyonel davranışlar sergilemesine neden olabilir ki yapısal realizm bu tür anomalileri reddetmez aksine sistemin bu tür aktörleri cezalandıracağını ve ayıklayacağını savunur.⁵⁸ Kapasitesinin üzerinde davranma, kapasitesini sınırlandırma yoluna gitme veya geliştirme fırsatlarını tepme gibi rasyonalitenin sınırlarını aşacak bazı davranışlarda bulunan gruplar rasyonel davrananlar tarafından yok edilirler.

Özetlemek gerekirse, saldırgan realizme göre devletler uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan nedenlerle güç mücadelesine girerler. Sistemin yapısının anarşik olması, devletlerin belirli ölçüde saldırgan askeri kapasiteye sahip olması, niyetlerin kesin olarak bilinmemesi, hayatta kalmanın en temel saik olması ve aktörlerin varlıklarını nasıl sürdürebileceklerine dair rasyonel davranabilme özelliği güç mücadelesini kaçınılmaz kılar. Öte yandan bu varsayımların hiçbirisi tek başına anarşik aktörlerin yani devletlerin ya da silahlı grupların birbirlerine karşı agresif davranmaları gerektiğini söylemez. Mearsheimer'a göre bu beş varsayım birlikte düşünüldüğünde aktörlerin birbirlerine yönelik saldırgan düşünceleri ve davranmaları konusunda güçlü teşvikler vardır. Bu durumda üç davranış kalıbı ortaya çıkar: korku, kendine yardım ve güç maksimizasyonu.⁵⁹

Davranış kalıplarından ilki, aktörlerin eylemlerini şekillendiren korkudur. Saldırgan realizme göre aktörler birbirlerinden korkarlar, birbirlerine şüpheyile bakarlar ve savaşın her an patlak verebileceğinden endişe duyarlar. Bu korku düzeyi zamana ve mekâna göre değişiklik gösterebilir ancak hiçbir zaman önemsiz derecede olmaz.⁶⁰ Bu nedenle aktörler arasında güven duygusunun gelişmesi pek mümkün değildir. Bu da tabiatıyla aktörlerin birbirlerini potansiyel düşmanlar olarak görmesini beraberinde getirir. Sisteme dair beş temel varsayım birlikte düşünüldüğünde, korku kaçınılmaz bir davranış kalıbına dönüşür. Zira hayatta kalmaya meyilli aktörlerin saldırgan kapasitelere sahip

⁵⁸ Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", Robert O. Keohane (Ed.), **Neorealism and Its Critics** içinde (s.322-347), New York: Columbia University Press, 1986, s.330, Waltz, *Theory of International Politics*, s.92,118.

⁵⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.31-32, Mearsheimer, *The False Promise of International Institutions*, s.10.

⁶⁰ Shiping Tang, "Fear in International Politics: Two Positions", **International Studies Review**, Vol. 10, No.3, (Eylül 2008), s.455-456, Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.32.

olduğu ve bunları kullanmalarının önünde herhangi bir engelin olmadığı bir dünyada şüphe ve güvensizliğe bağlı olarak korku açığa çıkar.⁶¹ Buna bir de güvenlik problemleriyle karşılaşıldığında aktörlerin başvurabileceği bir üst otoritenin olmayışı yani anarşi eklenince korku seviyesi daha da yükselir. Bu durum kaçınılmaz olarak saldırganlığı tetikler. Devletler doğal olarak saldırgandır ve saldırganlıkları ancak kapasitelerince sınırlandırılabilir.⁶² Saldırıya maruz kalan bir aktör için kendi kapasitesi veya üçüncü taraflarla kuracağı geçici ittifaklar dışında güvenlik temin edici bir mekanizma yoktur. Dolayısıyla anarşik aktörler her zaman ve mekânda savaşa karşı hazırlıklı olmak zorundadır. Ayrıca aktörler, etrafında olup bitenleri algılayacak ferasete sahip rasyonel varlıklar olduklarından saldırıya kurban gitmenin olası sonuçlarını bilirler. Politik rekabetin yol açtığı savaşların toprak kayıplarından fiili varlığın sona ermesine kadar aşırı maliyetler doğurma riski, muhtemel rakiplerin ölümcül düşmanlar olarak görülmesine neden olur.

İkincisi, aktörlerin kendi varlıklarını sürdürebilmeleri konusunda kendi başının çaresine bakma zorunluluğudur. Anarşik sistemde hayatta kalmayı amaçlayan aktörler, diğerlerinin potansiyel tehditler oluşturmaları ve ihtiyaç duyduklarında koşulsuz yardım talep edebilecekleri bir otoritenin yokluğu nedeniyle güvenliklerini ancak kendi imkânlarıyla temin etmek zorundadır.⁶³ Bu temel amacı başkalarının insafına bırakmazlar. Bu nedenle “hedeflerine ulaşmak ve güvenliklerini sağlamak için üretebilecekleri araçlara ve kendileri için yapabilecekleri düzenlemelere güvenmek zorundadırlar.”⁶⁴ Her aktör kendini savunmasız ve yalnız hissetmeye meyilli olduğundan mümkün olduğunca var olan kapasitesini genişletme arzusundadır. Öte yandan kendine yardım koşulları aktörlerin ittifaklar kurmalarını engellemez ancak ittifaklar geçici işbirlikleridir.⁶⁵ Bugün müttefik olan bir aktör yarın azılı bir düşmana dönüşebilir. Örneğin ABD, II. Dünya Savaşı’nda Almanya ve Japonya’ya karşı Sovyetler Birliği ile ittifak kurarken savaşın hemen ardından Sovyetlere karşı Almanya

⁶¹ Anarşik yapının neden olduğu bu psikolojik baskı uluslararası ilişkiler disiplinin savaşları açıklayan en temel kavramlarından biri olan güvenlik ikileminin de merkezinde yer almaktadır. Herbert Butterfield, **History and Human Relations**, London: Collins, 1951, s.19-20, John Herz, **International Politics in the Atomic Age**, New York: Columbia University Press, 1966, s.241, Tang, “The Security Dilemma: A Conceptual Analysis”, **Security Studies**, Vol.18, No.3, (2009), s.597.

⁶² Tang, *Fear in International Politics*, s.455.

⁶³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.33, Frederick Schuman, **International Politics: An Introduction to the Western State System**, New York: McGraw-Hill, 1933, s.199–202, Waltz, *Theory of International Politics*, s.105.

⁶⁴ Waltz, *Theory of International Politics*, s.111.

⁶⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.33.

ve Japonya'yla ittifak kurdu. Benzer ilişki biçimleri anarşik sistemdeki tüm silahlı gruplar için geçerlidir. Hatta silahlı gruplar kendi ölçeğindeki diğer gruplarla ya da devletlerle ittifak kurabilmek gibi daha esnek ilişki ağlarına sahiptirler. Dolayısıyla kendine yardım koşullarında bulunan aktörler hemen hemen her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu çıkarlar müttefiklerinin veya içinde bulundukları toplumun çıkarlarına tabi olmak zorunda olmadığı için değişken ilişkiler üretir.

Diğerleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan üçüncü davranış kalıbı ise güç maksimizasyonudur. Aktörler birbirlerinin niyetleri konusunda karşılaştıkları belirsizlik nedeniyle yaşadıkları korku ve kendine yardım koşullarının dayatmasıyla hayatta kalmanın en iyi yolunun sistem içindeki en güçlü aktör olmaktan geçtiğinin farkına varırlar.⁶⁶ Buradaki mantık oldukça basittir; potansiyel rakiplerine nazaran bir aktör ne kadar güçlü olursa rakiplerinin ona saldırma ve onun varlığını tehdit etme olasılığı o kadar düşük olur.⁶⁷ Daha zayıf olanlar daha güçlü olanlarla karşı karşıya gelmekten çekinirler çünkü zayıfların böyle bir durumda ciddi bir yenilgiye uğraması veya topyekûn yok olması muhtemeldir. Bir aktör için sistemdeki tüm tehditlerin asgari seviyeye inmesi için ideal durum sistem içinde hegemon olmaktır. Bu durumda hayatta kalma neredeyse garanti altına alınmış olacaktır.⁶⁸

Güç maksimizasyonunun tabii bir davranış kalıbına dönüştüğü tehlikeli bir dünyada aktörler açısından gücün sistemde nasıl dağıldığı oldukça önemli bir sorundur. Sistemdeki dağılımda paylarını en üst düzeye çıkarmaya çabalayan aktörler, bunu sağlamak için sürekli olarak fırsatlar ararlar. Nispi dağılım sistem içindeki konumları yani bir aktörün hegemon ya da etkili bir aktör olup olmadığını belirleyeceğinden rakiplerin ne kadar güçlü olduğu veya bir stratejik davranıştan ne kadar güç kazandığı sorusu genellikle hesaba katılır.⁶⁹ Bir başka ifadeyle bir aktörün kazancı diğerlerinin kaybına eşit olduğundan ilişkiler çoğu zaman sıfır toplamı olarak değerlendirilir. Bu da sistemi domine edip ondan en fazla kazanç sağlayan ve hayatta kalmayı neredeyse

⁶⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.34-35, Mearsheimer, *The False Promise of International Institutions*, s.11, Steven E. Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", **The International Studies Encyclopedia**, (Mart 2010), s.4-5.

⁶⁷ Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s.23

⁶⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.35.

⁶⁹ Robert Powell, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **American Political Science Review**, Vol.85, No.4, (1991), s.1303-1320, Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Vol.42, No.3, s.485-507.

garanti eden hegemon dışındaki tüm aktörleri statükocu olmaktan çıkarıp saldırgana dönüştürür.

Saldırgan realizme göre bir aktörün güç arayışı yalnızca hegemonya sağlandığında durur. Aksi durumlarda bir aktörün sistemi domine etmeden mutedil bir güce ulaşip kendini güvende hissedebileceği fikri iki nedenden dolayı ikna edici değildir. Birincisi, bir aktörün güvenliğini temin etmesi için göreceli güç miktarının ne kadar olduğunu belirlemek zordur. Yani rakiplerine nazaran iki kat daha mı yoksa üç kat daha mı güçlü olmak güvenlik sağlar sorusunun net bir cevabı yoktur. İkincisi, bir aktör rakiplerine nazaran birkaç kat daha güçlü olsa bile zamanla bu farkın kapanmayacağını veya sabit kalacağını düşünmek mümkün değildir. Aktörlerin “kapasiteleri zaman içinde, bazen de belirgin bir şekilde değişkenlik gösterir ve güç dengesindeki değişimin yönünü ve kapsamını tahmin etmek genellikle zordur.”⁷⁰ Mearsheimer, Soğuk Savaş döneminde çok az uzmanın Sovyetler Birliği’nin çökeceğini tahmin ettiğini ve hatta çoğunun Sovyet ekonomisinin sonunda Amerikan ekonomisinden daha büyük bir zenginlik yaratacağından korktuğunu belirtir.

“Geleceğin Çin ve Rusya için neler getireceğini ve 2030’da güç dengesinin nasıl bir görüntü sergileyeceğini öngörmek”⁷¹ 1990’larda ne kadar zorsa silahlı gruplar arasında gücün nasıl dağılım göstereceğini öngörmek de o kadar zordur. Zira asimetrik ittifaklar, kaçakçılık ve baskınlar gibi çeşitli araçlarla askeri kapasitelerini inşa edebilen silahlı gruplar açısından lokal sistem içerisinde güçlü bir pozisyon elde etmek oldukça kısa süreli ve kısmen kolay bir iştir. Örneğin, 2011’den 2014 yılına kadar Libya’daki lokal güç dağılımında adı anılmayan Halife Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu Mısır ve BAE’den aldığı askeri yardımlarla ve yerelde kurduğu ittifaklarla kısa süre içerisinde önemli bir güç odağı haline geldi. Benzer vakaları pek çok iç savaş örneğinde görmek mümkündür. Irak’ta DEAŞ’ın Suriye’de PYD’nin Yemen’de Husiler’in küresel, bölgesel ve lokal ölçekte kurdukları ittifaklar veya baskın ve kaçakçılık vasıtasıyla temin ettikleri silahlarla yerel güç dağılımında belirli bir süre önemli aktörlere dönüştüler.

⁷⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.34-35.

⁷¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.35.

Yeterli güç miktarı konusundaki belirsizlik ve güç dağılımında yaşanabilecek ani kaymalar aktörlerde güvenliklerini sağlamanın en iyi yolunun sistem içinde hegemon olmaktan geçtiği ve böylece diğerlerinin oluşturduğu tehdidin asgari düzeye ineceği gerçeği hakkında farkındalık meydana getirir. Mearsheimer'a göre yalnızca yanlış yönlendirilmiş bir aktör hayatta kalmak için yeterli güce ulaştığı düşüncesiyle hegemon olma fırsatını teper.⁷² Öte yandan anarşik sistemdeki aktörlerin önemli bir kısmı, gerekli araçlara sahip olmasalar bile mümkün olduğu kadar fazla güç biriktirmek için saldırgan davranırlar çünkü aktörler güçlendikçe önceki durumlarına göre daha iyi bir konumda yer alırlar. Bu aynı zamanda hegemon aktör statüsüne ulaşınca kadar sistemde statükocu güçlere yer olmadığı anlamına gelir. Sistemdeki tüm aktörler bu mantıkla hareket ettiğinden yalnızca hegemon olmaya çalışmazlar aynı zamanda diğer aktörlerin hegemon olmalarını da engellemeye çalışırlar.⁷³ Zira rakiplerinin eylemlerinde kendi mantıklarını görürler. Bu da saldırganlığa olduğu kadar savunmaya da önem vermeleri anlamına gelir. Böyle bir sistem sürekli güvenlik rekabetlerinin yaşandığı bir dünya açığa çıkarır.

1.1.2. Saldırganlığın/Hegemonyanın Mantiğı ve Sınırları

Saldırgan realizmin uluslararası politikayı okuma biçimindeki temel mantığa göre her zaman daha fazla güç elde etmek için fırsatlar kollayan aktörlerin yer aldığı bir dünyada statükocu güçler nadiren rastlanan varlıklardır. Ancak bu, aktörlerin sürekli olarak saldırgan niyetler doğrultusunda davranışlar sergilediği anlamına gelmez çünkü bu arzuları gerçekleştirme olasılığı doğrudan kapasitenin dağılımından ve o aktörün sistem içindeki nispi pozisyonundan etkilenir. Başka bir ifadeyle her aktör sistem içerisinde dominant güç yani hegemon olma arzusundadır fakat bunun için rekabet edebilecek konumda değildir ve çok azı bunu başarabilir.

Saldırgan davranışların seyrini belirleyen iki dinamik söz konusudur. Birincisi, sistemdeki kapasite dağılımının görünümüdür.⁷⁴ Diğer tüm rakiplerine nazaran belirgin bir güç üstünlüğüne sahip aktörün daha agresif davranması muhtemeldir çünkü bu tarz bir davranış sergileme eğiliminin yanı sıra kapasitesi de vardır. Buna karşılık, güçlü

⁷² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.35.

⁷³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.33.

⁷⁴ Waltz, *Theory of International Politics*, s.163-170, Morton A. Kaplan, "Variants on Six Models of the International System", James N. Rosenau (Ed.), *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory* içinde (s.282-306), New York: The Free Press, 1969, s. 294, Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.339-342.

rakiplerle karşı karşıya kalan aktörler saldırgan davranmaya daha az meyilli olurlar ve mevcut güç dengesini korumakla daha fazla meşgul olurlar. Öte yandan sistemdeki zayıf aktörler ise mevcut pozisyonlarının doğurduğu dezavantajları gidermek için fırsat buldukça saldırgan davranırlar. İkincisi, saldırganlığın algılanan maliyetleri ile faydaları arasındaki dengede yaşanan değişimlerdir. Sistemdeki tüm aktörler, güç dengesi ve diğer aktörlerin davranışlarına nasıl tepki vereceklerini hesaba katarak stratejiler geliştirirler.⁷⁵ Muhtemel kazançlara karşılık olarak doğabilecek riskleri ve maliyetleri hesaba katarlar. Eğer maliyetler fazlaysa, saldırganlığın maksimum fayda ürettiği anı beklerler.

Fayda-maliyet hesabı temelde bir aktörün neden spesifik hedeflere belirli zamanlarda yöneldiğini açıklayan bir mekanizmadır. Örneğin, Hafter liderliğindeki LUO'nun Bingazi'deki gruplara karşı başlattığı "Onur Operasyonu" neden Mayıs 2014 öncesi değil de bu tarihte yaşandığı sorusu sistemdeki güç dağılımı ve fayda-maliyet hesabıyla anlamlı kılınabilir. Özellikle Mısır'daki yönetim değişikliğinin kolaylaştırdığı asimetrik ittifaklar ağı ve yerelde Bingazili gruplara duyulan öfke LUO'nun güç dengesinde avantaj sağlamasına ve saldırganlığın maliyetlerinin azalmasına neden oldu. Benzer bir durum DEAŞ'ın Irak, Suriye ve Libya'daki ilerleyişi için ya da PYD'nin Suriye'deki kapasite inşası için de geçerlidir. Lokal sistem içindeki ve/veya dışındaki rekabet silahlı gruplara sürekli olarak fırsatlar ve maliyetler doğurduğundan bu aktörlerin davranışları da devletlerde olduğu gibi lokal güç dağılımının seyri ve fayda-maliyet dengesi arasındaki etkileşim tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla sistemik baskılar nedeniyle açığa çıkan saldırganlık bu temel mantığa dayanmaktadır.

Aktörlerin saldırgan davranışlar sergilemesinin mantıksal dayanakları bu davranışların her zaman doğru hesaplamaların neticesi olduğu ve sürekli kazanım ürettiği anlamına gelmez aksine aktörler çoğu zaman karşılaştıkları bir durum hakkında tam bilgi sahibi olamazlar. Bu durumlarda yapılan yanlış hesaplamalar saldırganlığın başarı üretmediği vakaların ortaya çıkmasına neden olur.⁷⁶ Mearsheimer'a göre bu sorunun iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, sistemdeki potansiyel rakipler kendi güçlü ve zayıf yönlerini

⁷⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.37, Bruce Bueno de Mesquita, "The War Trap Revisited: A Revised Expected Utility Model", *American Political Science Review*, Vol.79, No.1, (Mart 1985), s. 157-176.

⁷⁶ Stephen Van Evera, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, New York: Cornell University Press, 1999, s.45-51,83, James D. Fearon, "Rationalist Explanations for War", *International Organization*, Vol. 49, No. 3, (Yaz 1995), s.390-401.

yanlış beyan etme ve gerçek amaçlarını gizleme eğilimi gösterirler. Örneğin, potansiyel saldırgana nazaran daha zayıf olan bir aktör kendi gücünü olduğundan daha fazla gösterip tehdidi caydırma yoluna gidebilir. Benzer şekilde, saldırgan ise askeri kapasitesini zayıf göstererek rakiplerinin kapasitelerini arttırma girişimlerini engellemek isteyebilir.⁷⁷ Bu örneklerde olduğu gibi sistemdeki aktörlerin saldırgan davranışları dezenformasyona kurban gidebilirler.

İkincisi, aktörler rakiplerinin yanı sıra kendi askeri kapasitelerinin savaş alanlarında nasıl bir performans göstereceğinden asla emin olamazlar.⁷⁸ Mearsheimer'ın verdiği örneklerden gidecek olursak, ABD ve müttefikleri 1991 yılının başlarında Irak'a karşı kesin bir zafer kazansa da o dönemki uzmanların çoğu Irak ordusunun önemli bir direniş göstereceğini düşünüyorlardı. Ayrıca savaş esnasında her iki taraf da müttefikleriyle olan ilişkilerinin nasıl bir dönüşüm yaşayacağını kestiremez. Örneğin, Almanya, 1914'te Fransa ve Rusya'ya karşı savaşacak olursa İngiltere'nin muhtemelen savaş dışı kalacağına inanıyordu. Saddam Hüseyin ise 1990'da Kuveyt'i işgal ettiğinde ABD'nin bu duruma tepkisiz kalacağını ve hatta destekleyeceğini düşünüyordu.

Benzer vakalara iç savaşlarda da rastlamak mümkündür. 4 Nisan 2019'da Hafter liderliğindeki LUO başkent Trablus'a saldırdığında kendi aralarında mücadeleler yaşayan rakiplerinin güçlü bir dayanışma sergileyeceği ve Türkiye'nin bu grupların kullanımına sunduğu insansız hava araçlarının Rus yapımı hava savunma sistemleri karşısında kolay bir galibiyet elde edeceği tahmin edilmiyordu. Aynı şekilde, Lübnan iç savaşının ilk yıllarında Marunî gruplara karşı kesin zafer elde eden Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Suriye'den aldığı desteğin rakiplerinin safına kayacağı öngörülemezdi. Yine de bu vakaların meydana gelişinin ardında aktörlere oldukça kazançlı görünen önemli fırsatlar yer almaktadır. Trablus saldırısı başladığında LUO, Libya'daki güç dengesinde bariz bir şekilde avantajlı durumdaydı ve rakipleri onun sahip olduğu modern askeri ekipmanların pek çoğundan mahrumdu. Mearsheimer'a göre 1930'larda Almanya nazarında, olası bir savaşta İngiltere'nin kenarda kalacağı inancı da oldukça makuldü çünkü dönemin büyük güçleri Almanya'yla savaşmakla pek ilgilenmiyordu ve doğrudan bir savaş yerine sorumluluğu başkalarına yüklemenin avantajlı olacağını düşünüyordu. Dolayısıyla savaş anında beklentilerin aksine bir durum meydana gelse de

⁷⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.38.

⁷⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.38.

saldırganlığın meydana geldiği ortam kazançların maliyetlerden fazla olduğu izlenimi verebilir. Bu da bazı durumlarda başarısızlığa neden olur.

Saldırgan realizme göre büyük güçler sistemdeki nispi güçleri sürekli artırmaya ve nihayetinde hegemon olmaya çalışırlar. Bir büyük güç sistemdeki bu en ulvi konuma ulaştığında artık bir statükocu aktör haline gelir. Bu konuma ulaşınca kadar tüm devletler kapasite arttırıcı davranışlar sergilerler.⁷⁹ Hegemon, tanım gereği sistemdeki diğer bütün aktörlere hükmedebilecek ve diğerlerinin onunla herhangi bir mücadeleye girişemeyecek kadar güçlü aktördür. Başka bir ifadeyle sistemde tek büyük güç var olunca bir hegemonun varlığından söz edilebilir. Örneğin, 19 yüzyılın ortalarındaki Birleşik Krallık bazen hegemon olarak anılır ancak o tarihlerde Avrupa’da Avusturya, Fransa, Prusya ve Rusya gibi büyük güçler yer almaktaydı. Dolayısıyla Birleşik Krallığın o dönemde sistem içindeki pozisyonu diğer büyük güçlerden farksız değildi ve sistem çok kutuplu bir güç dağılımına sahipti. Bu durumda Mearsheimer, küresel sistemle bölgesel sistemler arasında ayırım yapmaktadır.⁸⁰

Mearsheimer Avrupa, Kuzeydoğu Asya veya Batı Yarımküre gibi daha sınırlı coğrafyaları kapsayan ve kendi içerisinde diğerlerinden farklı güç dağılımlarını barındıran bölgelere odaklanmanın makul olduğunu savunmaktadır. Bu sayede dünyaya egemen olan hegemonlarla, sınırlı coğrafi bölgelere egemen olan bölgesel hegemonlar arasında ayırım yapmak mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ABD yaklaşık son yüz yıldır Batı Yarımküre’nin hegemonudur çünkü Amerika kıtasındaki hiçbir devlet ona meydan okumaya yetebilecek kadar askeri kapasiteye sahip değildir. Öte yandan küresel hegemon olmanın önünde bazı engeller bulunmaktadır. İlk olarak, bir büyük gücün küresel hegemon olabilmesi için nükleer güce sahip rakipleri karşısında kesin bir üstünlük elde etmesi gereklidir ki bu pek muhtemel görünmemektedir. İkincisi, bir büyük gücün diğer coğrafi bölgelerde güç projeksiyonunu sınırlandıran okyanusların yani coğrafi engellerin varlığıdır.⁸¹ ABD, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra pek çok güç parametresinde açık ara önde olan bir aktör olmasına rağmen kendi bölgesinde yaptığı gibi Avrupa’ya veya Kuzeydoğu Asya’ya hükmedemez. Bu durum sistemdeki

⁷⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.40, Gilpin, *War and Change in World Politics*, s.29, William C. Wohlforth, *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*, New York: Cornell University, 1993, s.12-14.

⁸⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.40.

⁸¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.40-42.

diğer tüm büyük güçler için geçerli olduğundan dünyada hiçbir zaman bir küresel hegemonun varlığından söz edilemez. Dolayısıyla bir büyük gücün ulaşabileceği en iyi sonuç bölgesel hegemon olmak ve diğer bölgelerde mümkün olabildiğince güç projeksiyonunda bulunabilmektir. Modern tarihin tek bölgesel hegemonu olan ABD dışında pek çok büyük güç bu konforlu pozisyonu elde etmek için mücadele vermiştir. Kuzeydoğu Asya’da Japonya ve Sovyetler Birliği, Avrupa’da Napolyon Fransası, Wilhelm ve Nazi Almanyası ve petrol zengini Basra Körfezi’nde ABD ve Sovyetler Birliği böylesi bir pozisyon uğruna önemli savaşlar vermişlerdir.

Saldırgan realizmin hegemonyaya dair bu kısıtlayıcı yaklaşımı başarısız veya parçalı devletlere uyarlandığında farklı bir tablo karşımıza çıkar. Daha önce değinildiği gibi bu anarşi türleri belirli hukuki sınırlar içerisinde devlet otoritesinin tamamen veya kısmen çökmesi sonrası ortaya çıktığından yayılma alanı genellikle bu sınırlar dâhilinde olan silahlı gruplar için hegemon olmak imkânsız bir durum değildir. Bu vakalarda yer alan silahlı grupların nükleer silah gibi saldırganlığı caydırıcı bir askeri kapasiteye sahip olmaması her zaman için hegemonyayı yani tüm hukuki sınırlar içerisinde güç kullanma tekeli oluşturmayı olasılık dâhilinde kılar. Buna ilaveten silahlı gruplar arasında güç mücadelelerinin yaşandığı bölgeler genel itibariyle sınırlı bir coğrafyaya sahiptir. Bu sınırlı alanlarda okyanuslar gibi güç projeksiyonunu engelleyebilecek coğrafi faktörler söz konusu olmadığı için lokal sistemdeki güç dağılımını domine etmek olası bir durumdur. Öte yandan lokal sistemde fırsat buldukça yayılmacı davranışlar sergileyen bir silahlı grubun hegemonya arzusu yalnızca güç dengesi tarafından engellenebilir. Böyle bir aktörün karşısında konumlanan diğer gruplar doğrudan kendi askeri kapasitelerini devreye sokarak ya da simetrik veya asimetrik ittifaklar kurarak saldırganlığı önleyebilir.

Bölgesel hegemon olmak uluslararası sistemde ulaşılacak en güvenli pozisyon olsa da bu pozisyonu elde eden bir güç için dünyanın geri kalanındaki dengeler oldukça hayati bir önem taşımaya devam eder. Statükocu bir güç olarak bir bölgesel hegemon diğer bölgelerdeki devletlerin onu taklit etmesini engellemeye çalışır. ABD’nin her iki dünya savaşında ve Soğuk Savaş’ta Japonya, Wilhelm ve Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği’nin kendi bölgelerinde hegemon olma girişimlerini engellemeye çalışması tipik bir hegemon davranışına örnek olarak gösterilebilir. Bölgesel hegemonlar potansiyel

rakiplerini kontrol etmeye çalışırlar çünkü kendi bölgesinde üstünlüğü ele geçiren bir gücün mevcut hegemonun ana kıtasına müdahale etmesinden korkarlar. Mevcut hegemon tüm dünyayı kontrol edebilme kapasitesine asla sahip olamayacağı için bu durumda yapması gereken en makul şey diğer bölgelerde birbirini dengeleyen en az iki aktörün olduğundan emin olmaktır. Bu sayede bölgesel aktörler dikkatlerini coğrafi yakınlığı bulunan rakiplerine yönelteceği için başka bir bölgedeki hegemon kendi pozisyonunu önemli bir tehditle karşı karşıya kalmaz. Dolayısıyla bir bölgesel hegemon statükocu bir güç olarak stratejik bölgelerdeki güç dengesinin sürdürülmesine yönelik adımlar atar.

Saldırgan realizmin hegemon gücün güvenlik önceliklerine dair bu perspektifi tüm coğrafi bölgeler için geçerli değildir. Dünya üzerinde yalnızca üç bölgenin modern dönemin yegâne bölgesel hegemonu olan ABD açısından stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır.⁸² Bunlar; Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve Basra Körfezi'dir. Bunlardan ilk ikisi ekonomik ve askeri olarak dünyanın önde gelen büyük güçlerinin yer aldığı bölgelerken üçüncüsü ise yine küresel ekonominin ve dolaylı olarak güç dengesindeki dağılımın seyrini belirleyecek enerji kaynaklarına sahip bölgedir. Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'ya dair temel kaygı buradaki büyük güçlerin ABD'nin Batı Yarımküre'de yaptığına benzer bir şekilde bölgesel hegemon olmasıdır. Bu durumda yeni bölgesel hegemon sahip olduğu ekonomik ve askeri kapasite sayesinde dünyanın her yerinde ve hatta çeşitli ittifaklar vasıtasıyla Batı Yarımküre'de güç projeksiyonunda bulunma fırsatını yakalar. Öte yandan dünya petrol arzının yaklaşık %30'unu elinde bulunduran Körfez'de ise bir bölgesel hegemonun çıkması durumunda petrol akışının bu aktörün denetimine girmesi ve böylece küresel ekonomik sistemi tehdit etme potansiyeli nedeniyle ABD açısından oldukça stratejiktir.⁸³

Saldırgan realizmin stratejik bölgelere dair bu yaklaşımı sistemdeki büyük güçler açısından şu üç noktayı açığa çıkarır. Birincisi, aktörlerin güvenliklerini kısmen temin etmelerinin yolu bölgesel hegemon olmaktan geçmektedir. Her büyük gücün stratejik

⁸² Christopher Layne, "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived", **Review of International Studies**, Vol. 35, No. 1, (Ocak 2009), s.6, Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", **International Security**, Vol. 22, No. 1, (Yaz 1997), s.94, Mearsheimer and Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy", **Foreign Affairs**, (Ağustos 2016), s.72-73.

⁸³ Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", **International Security**, Vol. 31, No. 2, (2006), s.13.

olarak ilk hedefi kendi güvenliklerine yönelik yakın tehditlerin olmadığından emin olmaktır. İkincisi, küresel sistemde kendilerine rakip olabilecek diğer bölgelerdeki büyük güçlerin bölgesel hegemon olmalarını engellemektir. Bu ancak bölgesel güç dengelerinin tesisi ile mümkün olabilir çünkü nükleer silahlar ve büyük su kütleleri doğrudan bu bölgelerin tamamının kontrol edilmesini olası kılmamaktadır. Üçüncüsü, petrol gibi küresel ekonominin işleyişine etki eden kaynaklara ve dolayısıyla güç dağılımına şekil verebilecek potansiyele sahip bölgelerin kontrol altında tutulmasıdır.

Bu bakış açısı başarısız ve parçalı devletlerdeki yerel aktörlerin stratejik önceliklerine uyarlandığında benzer bir tablo karşımıza çıkar. Her silahlı grup ilk olarak var olduğu bölgedeki yakın tehditleri bertaraf ederek kendi güvenliğini kısmen temin etmekle meşguldür. Ancak bunun elde edilmesi yayılmacı davranışların son bulacağı anlamına gelmez. Küresel sistemdeki büyük güçler gibi silahlı gruplar da lokal sistemde kendilerine tehdit oluşturabilecek diğer güçlü rakiplerinin bulundukları bölgeleri hedef alırlar. Nükleer silahlar veya güç projeksiyonunu zorlaştıracak coğrafi engeller olmadığından sistemde denk rakiplerin varlığı her zaman için bir güvenlik endişesi yaratır. Dolayısıyla ilk etapta var olduğu bölgede kontrolü ele geçiren bir silahlı grubun sonraki hedefi diğer akranlarının bulunduğu bölgeleri hâkimiyeti altına almak veya onları zayıf düşürmektir. Bu stratejik hedeflerin dışında lokal sistemdeki bazı bölgeler sahip olduğu doğal kaynaklar, limanlar, havaalanları ve devlet kurumları gibi varlıklar nedeniyle oldukça stratejik öneme haiz olabilir. Bu stratejik bölgeleri kontrol etmek silahlı gruplara önemli ölçüde ekonomik ve askeri kapasite sağlar. Bu üç stratejik alan anarşik sistemdeki aktörlerin neden bazı bölgeleri ele geçirmeyi diğerlerinden daha fazla önemsediklerine dair güçlü bir açıklama sunar.

Kaddafi rejiminin yıkılmasının ardından ülkenin batısındaki iki güç merkezi olan Misrata ve Zintan'ın başkent Trablus'un kontrolü için verdikleri üç yıllık mücadele aktörlerin stratejik hedefleri bağlamında önemli bir örnektir. Başkent'in güney batısındaki diğer kentlere nazaran belirgin bir güç üstünlüğü bulunan Zintan ile başkent'in doğusunda benzer bir pozisyona sahip olan Misrata, devlet kurumlarının ve stratejik üslerin kontrolü konusunda amansız bir güç mücadelesine giriştiler. Bu iki grubun başkenti hedef alması, kendi bölgesinde belirleyici olan aktörlerin Libya'nın kaynaklarını kontrol ederek güç mücadelesinin seyrini şekillendirmekle meşgul

olduklarını gösterir. Aynen uluslararası sistemde kendi bölgesinin hegemonu olan bir büyük gücün diğer stratejik bölgelere yönelmesi gibi Libya'daki yerel aktörler de başkenti kontrol etmenin güvenliklerini sağlamada önemli bir unsur olduğunun bilincindedirler. Benzer şekilde Hafter liderliğindeki LUO'nun ilk olarak Bingazi'deki grupları güç mücadelesinin dışına itip sonrasında petrol bölgelerine ve arından başkente ve Misrata'ya saldırması benzer bir kaygının ve zaruretin ürünüdür. Sınırlı ölçüde güç veya toprak kontrolüyle yetinmeyen bu gruplar, hayatta kalmalarını sağlamanın en iyi yolunun sistemi domine etmek ve bunu sağlayacak stratejik bölgeleri ele geçirmek olduğunun farkındadırlar.

Saldırganlığın sınırları bağlamında değinilmesi gereken bir başka husus, sistemdeki savaş yoğunluğudur. Uluslararası sistemde savaş bazen kaçınılmaz olurken bazen de uzun süreli barış dönemleri hâkim olur. Mearsheimer bu durumu sistem içindeki korku düzeyinde yaşanan değişimlere bağlamaktadır. Korku, büyük güçler arasındaki etkileşimin merkezi yönüdür ancak korku seviyesindeki değişimler güvenlik rekabetinin ciddiyetini ve bir savaş ihtimalini önemli ölçüde belirler. “Korku ne kadar derin olursa güvenlik rekabeti o kadar yoğun ve savaş da o kadar muhtemel olur”⁸⁴ çünkü sistemdeki diğer devletlere karşı yoğun bir korku içinde olan bir aktör güvenliğini arttırmanın yollarını aramakla meşgul olur ve bu amaca ulaşmak için riskli politikalara başvurmaktan kaçınmaz. Sistemdeki aktörler arasındaki korku, sahip oldukları saldırgan askeri kapasite ve niyetler konusundaki belirsizlikten doğmaktadır. Ayrıca, birbirlerine saldırdıklarında, zayıf düşenin güvenliğini sağlamak için başvurabileceği bir üst otoritenin yokluğu korkuyu açığa çıkarır.⁸⁵ Dolayısıyla, anarşi, niyetler konusundaki belirsizlik ve saldırgan askeri kapasite güç mücadelesini tetikleyen azaltılamaz bir korku seviyesi yaratsa da, bu sabit değişkenler korku düzeyinin zaman içindeki değişimini açıklayamazlar. Başka bir ifadeyle sistemin değişmez gerçeklikleridirler ve süreklilikler değişimleri açıklayamazlar.

Saldırgan realizme göre değişken olan şey devletlerin saldırgan askeri kapasiteleri ve bunun sistem içindeki nispi dağılımıdır. Bu dağılım değiştikçe devletleri harekete geçiren korku düzeyi de değişime uğrar. Güç faktörü devletler arasındaki korku

⁸⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.42.

⁸⁵ Herz, *International Politics in the Atomic Age*, s. 241, Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol.2, No.2, (Ocak 1950), s. 157, Butterfield, *History and Human Relations*, s.19-20.

seviyesini üç bağlamda şekillendirmektedir. Birincisi, bir nükleer saldırıya karşı kendini koruyabilen ve buna karşı misilleme yapabilecek kapasiteye sahip olan devletler, nükleer kapasiteye sahip olmayanlara nazaran daha az korku duyacaklardır.⁸⁶ Başka bir ifadeyle nükleer güç olmak hissedilen korkunun düzeyini asgariye indirir. Nükleer güce sahip olan devletler rakiplerine kısa sürede ağır bedeller ödebileceği için bu kapasiteye sahip olan devletler birbirleriyle savaştan imtina edeceklerdir.⁸⁷ Dolayısıyla nükleer güçler aksi durumdakinden daha az korku duyarlar ancak bu korkunun tamamen ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'yi güç rekabetine iten asgari korku düzeyi mevcuttu ve iki kutup lider zaman zaman savaşın eşiğine gelmişlerdi.

İkincisi, büyük güçler okyanuslar gibi güç projeksiyonunu azaltan coğrafi engellerle karşı karşıya kaldığında sahip oldukları askeri kapasitenin büyüklüğüne bakılmaksızın saldırı kapasiteleri önemli ölçüde zayıflar.⁸⁸ Bu coğrafi engeller neden ABD ve İngiltere'nin başka bir büyük güç tarafından işgal edilemediğini veya bu iki büyük gücün Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'yı işgal edemediğini açıklar. Bu durum doğal olarak bu iki ülkenin sistemik faktörlerin etkisiyle hissettikleri korkunun asgari düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan aynı kıta içerisindeki büyük güçlerde korku düzeyi oldukça farklıdır. Aynı anakaradaki büyük güçler birbirlerine saldırma veya birbirlerinin topraklarını işgal etme konusunda önemli bir coğrafi engelle karşı karşıya değildir. Bu, özellikle aynı sınırı paylaşan güçler için oldukça olası bir durumdur.⁸⁹ Dolayısıyla, aynı anakarada yer alan ülkelerin birbirlerine karşı besledikleri korku düzeyi bunlardan okyanuslarla ayrılanlara nazaran çok daha fazladır.

Üçüncüsü, sistemde gücün nasıl dağıldığı yani aktörler arasında gücün az çok eşit dağılıp dağılmadığı veya net bir güç asimetrisinin olup olmadığı korku seviyesini belirler. Saldırgan realizmin mantığına göre, korku seviyesinin en yüksek olduğu güç konfigürasyonu, dengesiz çok kutupluluktur. Zira bu sistem, içerisinde dünyadaki diğer tüm güçlerin güvenliklerini tehdit edebilecek ve onlara hükmedebilecek potansiyele

⁸⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.43-44.

⁸⁷ Waltz, **The Spread of Nuclear Weapons: More May Better**, Adelphi Papers, London: International Institute for Strategic Studies, 1981.

⁸⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.44.

⁸⁹ Walt, **The Origins of Alliances**, New York: Cornell University Press, 1987, s.23, Harvey Starr ve Benjamin A. Most, "The Substance and Study of Borders in International Relations Research", **International Studies Quarterly**, Vol. 20, No. 4, (Aralık 1976), s. 581-620, Kenneth A. Boulding, **Conflict And Defense: A General Theory**, New York: Harper and Brothers, 1962, s.229-230, 245-247.

sahip bir hegemonu barındırır. Böyle bir devlet diğer büyük güçlerin tamamıyla aynı anda mücadele etme kapasitesi olmasa da her birini veya bir kaçını tek başına yenebilecek güç üstünlüğüne sahiptir.⁹⁰ Öte yandan iki kutupluluk, sistemde korku seviyesinin ihmal edilebilir olmasa da en aza indiği güç konfigürasyonudur.⁹¹ Bu sistemde iki kutup arasında kabaca bir denge olduğundan korku seviyesi düşüktür. Potansiyel hegemonun olmadığı dengeli çok kutupluluk sisteminde ise her an bir güç asimetrisinin doğma olasılığı vardır ancak bu asimetri dengesizi çok kutuplulukta olduğu kadar belirgin değildir. Dolayısıyla bu sistem, iki kutupluluktan daha fazla dengesiz çok kutupluluktan ise daha az bir korku seviyesi meydana getirir.⁹²

Saldırgan realizmin nükleer kapasite, coğrafi koşullar ve güç dağılımı gibi korku seviyesinde değişimlere yol açan ve dolayısıyla sistemdeki savaş olasılığını artıran ya da azaltan bu üç dinamik başarısız/parçalı devletlerdeki çatışma yoğunluğunu açıklamaktadır. Birincisi, nükleer silahlar günümüzde yalnızca çok az sayıda devletin sahip olduğu caydırıcı bir askeri kapasitedir. Hiçbir silahlı grup böylesi bir askeri kapasiteye sahip olmadığından nükleer silahların caydırıcılığından faydalanamazlar. Dolayısıyla bu gruplar birbirlerine çekinmeden zarar verebileceklerinden içinde bulundukları sistemde korku seviyesi daima yüksek olur. Bu durumda savaş olasılığı da korku seviyesinin yüksekliği nedeniyle artar.

İkincisi, okyanuslar gibi güç projeksiyonunu zorlaştıran ve dolayısıyla ülkeleri daha güvenli hale getiren coğrafi şartlar başarısız devlet örneklerinde rastlanan bir durum değildir. Silahlı gruplar daha ziyade aynı anakarayı çevreleyen belirli sınırlar içerisinde var olurlar. Bu da aynı kıtada yer alan ülkeler arasında olduğu gibi silahlı grupların hissettiği korku seviyesini yüksek tutar ve savaş olasılığını artırır. Başarısız devletlerdeki sınırlı coğrafi alanlar elbette her aktörün benzer seviyede birbirlerinden korkacağı anlamına gelmez. Coğrafya ne kadar sınırlı ve engelsiz olsa da nispi uzaklık ya da yakınlık pek çok rakip arasından bazılarını duyulan korkunun daha şiddetli olmasına neden olur. Yakındaki düşman ona nazaran uzak olan düşmandan daha tehlikeli ve korkutucu gelir. Örneğin, Zintanlı milislerin 2014'te Misrata'ya duyduğu korku seviyesi Bingazi'deki gruplara nazaran daha fazlaydı. Benzer şekilde, Sirte

⁹⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.334-347.

⁹¹ Waltz, "The Stability of a Bipolar World", *Daedalus*, Vol. 93, No. 3, (Yaz 1964), s. 881-909.

⁹² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power*, s.344-346.

kentini ele geçiren DEAŞ'ın oluşturduğu tehditten Zintan, Bingazi veya Trablus'tan ziyade Misrata'nın korku duyması coğrafi yakınlığın yansımasıydı. Öte yandan bu kısmi yakınlıklar ya da uzaklıklar sınırlı coğrafya göz önüne alındığında kısa sürede etkisini kaybedebilir çünkü Libya'nın herhangi bir yerinde giderek güçlenen bir aktörü tüm coğrafyayı kontrol altına almaktan men edecek daimi bir engel yoktur. 2014'te Bingazi'de ortaya çıkan LUO'nun sadece beş yıl sonra başkentin birkaç kilometre ötesine kadar yayılabilmesi her zaman sistem içerisindeki korkunun ve dolayısıyla çatışma ihtimalinin azami seviyelerde olacağını gösterir.

Üçüncüsü, gücün sistemde nasıl dağıldığı veya kutupluluk başarısız/parçalı devletlerde oldukça kaygan bir zemindir. Her ne kadar bu çalışmada çok kutuplu güç dağılımının olduğu lokal anarşik sistemlere odaklanılsa da bir silahlı grubun kendi sisteminde belirleyici bir güç odağına dönüşmesi uzun zaman alan bir süreç değildir. Sahip oldukları silah türleri ve savaşçı temin etme yöntemleri açısından bakıldığında bu gruplar kısa süre içerisinde bir kutba veya potansiyel bir hegemonia dönüşebilirler. Özellikle asimetrik ittifaklar sayesinde rakiplerin kapasitelerine hızla ulaşabilme olanakları vardır. Örneğin, 2011-2014 yılları arasında Libya'daki güç dağılımında belirleyici aktör olarak görülmeyen eski ordu mensupları Hafter liderliğinde LUO'yu kurduktan kısa süre sonra yereldeki kabilelerin, federalistlerin ve Mısır ve BAE gibi uluslararası aktörlerin desteğiyle önemli bir güç odağı haline geldi. Benzer bir durum Suriye'de PYD ve DEAŞ, Yemen'de ise Husiler için geçerlidir. Bu silahlı gruplar kendi lokal veya uluslararası bağlantıları sayesinde kısa sürede içinde bulundukları güç dağılımının bir kutbu veya potansiyel hegemonu olabilmektedirler. Ancak bu durum devletlerde daha fazla zaman alan ve zorlu bir süreçtir. Örneğin, 1862'de Otto von Bismark Şansölye olduğunda henüz birleşik bir Prusya (Almanya) devleti yoktu. Yaklaşık dokuz yılda, Danimarka, Avusturya ve Fransa'ya karşı verdiği savaşlar sonucunda Prusya, Avrupa kıtasında etkili bir güce dönüştü. ABD'nin bölgesel hegemon olması ise Britanya, Fransa ve İspanya gibi büyük güçlere karşı kazandığı savaşlarla dolu yaklaşık 150 yıllık süreci kapsamaktadır. Öte yandan, silahlı grupların sahip olduğu askeri kapasite devletlerde olduğu gibi kabaca hesaplanabilecek özellikler barındırmaz. Hangi grubun ne kadar savaşçıya, silaha ve bunların türüne veya ekonomik gelire sahip olduğunu tespit etmek zordur. Dolayısıyla güç dağılımındaki keskin dönüşümler ve kapasitenin hesaplanmasındaki zorluklar, sistemdeki belirsizliği

arttırdığından doğal olarak korku seviyesini de artırır. Bu da kaçınılmaz olarak savaş riskini tetikler.

1.2. Devletlerin-Yerel Aktörlerin Hayatta Kalma Stratejileri

Saldırgan realizme göre büyük güçlerin en temel stratejik hedefi bulundukları bölgelerdeki güç dağılımını domine etmektir. Başka bir ifade ile kendi bölgelerinde onların güvenliğine meydan okuyacak bir gücün var olmadığından emin olmaktır. Bu kısmen konforlu pozisyonu elde eden bir devlet bununla yetinemez. Bir bölgesel hegemon, akran rakibinin kendi bölgesindeki güç dengesini bozarak hegemonyasını tehlikeye atabileceğinden korktuğu için bu denli kapasiteye sahip bir rakibin varlığını istemez. Dolayısıyla bölgesel hegemonlar diğer stratejik bölgelerde iki veya daha fazla büyük gücün olmasını tercih ederler çünkü bu durumda söz konusu güçler birbirleriyle güvenlik rekabetine girmek zorunda kalırlar. Bu da hegemon güç açısından diğerlerinin onun bölgesine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmadığı kısmi güvenli bir ortam sağlar.

Uluslararası sistemdeki büyük güçlerin davranışlarındaki bu mantık, merkezi otoritenin kısmen veya tamamen çöktüğü lokal sistemlerdeki silahlı grupların davranışlarında kendini gösterir. Her silahlı grup ilk olarak kendi bulunduğu bölgedeki olası rakiplerini bertaraf edip güvenliğini kısmen temin etme çabası içindedir. Bu hedef gerçekleşikten sonra yakın çevrelerindeki akran güçlerin bulunduğu bölgelere yönelerek sistem içindeki tüm rakiplerini ortadan kaldırmak için yayılmacılıklarını devam ettirirler. Söz konusu yayılmacılığı sınırlandıracak coğrafi bir engelin ya da nükleer silah gibi caydırıcı bir faktörün olamaması uluslararası arenadan farklı olarak sistemik dominasyonu mümkün kılar.

Tüm anarşik sistemlerdeki aktörlerin en güçlü olma hedefi, bu hedefe ulaşmak için mevcut kaynaklarını ve araçlarını organize eden bir eylem planını gerekli kılar. Sistem içerisinde birbirleriyle etkileşime giren aktörler, rakiplerinin davranışlarını sürekli olarak gözlemler ve bunun olası sonuçlarına dair hesaplamaları doğrultusunda konumlanırlar. Strateji olarak karşılık bulan bu konumlanma, aktörlerin davranışlarının üreteceği sonuçlardan hareketle özelde saldırgan realizm genelde ise tüm realizm literatürü içerisinde üç farklı başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, bir aktörün güç dağılımındaki nispi pozisyonunu kendi lehine değiştirmesini sağlayan güç elde etme

stratejileridir. Savaş, Şantaj, Kandırma ve Kanını Emme ve Kan Dökme gibi aralarında bazı nüanslar bulunan stratejiler bu sınıf içerisinde değerlendirilir. İkincisi, aktörlerin sistem içerisindeki saldırgan rakiplerini bu davranıştan caydırmak ve mevcut güç dağılımını korumak için izledikleri stratejilerdir. Dengeleme ve Sorumluluğu Başkasına Yükleme stratejileri tehlikeli rakipleri engellemeye imkan sağlar. Üçüncüsü, saldırganın davranışlarını kabul etme ve nispi güç dağılımında değişim meydana getirmesini onaylayan uzak durma stratejileridir. Peşine Takılma ve Yatıştırma stratejileri sistemdeki büyük güçlerin güvenliklerine yönelik ciddi sorunlara yol açabileceği için tercih edilmeyen stratejilerdir. Bunlar daha ziyade büyük güçlerin gazabına uğramaktan korkan veya onların saldırganlığından az da olsa faydalanma amacı güden daha zayıf aktörler için makul stratejilerdir.

1.2.1. Güç Elde Etme Stratejileri

1.2.1.1. Savaş

Savaş (war), anarşik sistemdeki tüm aktörlerin güç dağılımındaki paylarını artırmak için başvurdukları en yaygın ve kullanışlı saldırgan stratejilerden biridir. Bir saldırgan aktörün bu stratejiyle güç dengesini kendi lehine değiştirmesinin dört farklı yolu vardır. Birincisi, bir saldırı başlatarak bir devletin topraklarını ya da silahlı grubun kontrol ettiği bölgeyi ele geçiren aktör, orada bulunan insanları zor kullanarak çalıştırabilir veya kendi askeri gücünün bir parçasına dönüştürebilir.⁹³ İnsan kapasitesi hem üretim sektörünün hem de kara ordularının temelini oluşturduğu için önemli bir güç kaynağıdır. Dolayısıyla işgalci aktörler açısından güç dengesini değiştirme fırsatları barındırır. Mearsheimer savaşın bu yönüne dair Fransa ve Almanya örneklerine değinmektedir. Fransa, 1812’de Rusya’ya saldırdığında Napolyon’un 674.000 savaştan oluşan ordusunun kabaca yarısı Fransız değildi. Benzer şekilde Nazi Almanyası, ele geçirilen ülkelerden istihdam edilen askerleri savaş alanlarında kullanıyordu. 1945’te 38 SS bölüğünden 19’u büyük ölçüde yabancı personelden oluşmaktaydı. Yine Almanya işgal ettiği ülkelerdeki sivilleri doğrudan askeri

⁹³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.150.

mühimmat üretiminde kullandı. Ağustos 1944'e kadar toplam Alman işgücünün dörtte biri kadar yabancı sivil işçi ve savaş esiri bu alanlarda zorla çalıştırılmaktaydı.⁹⁴

Silahlı gruplar, devletlerden farklı olarak bu tarz üretim tesislerine sahip olmadıkları için ele geçirdikleri bölgelerdeki insan gücünden farklı araçlarla kapasite inşa edebilmektedirler. Bu aktörler daha ziyade sivillerden vergi ve haraç toplayarak ve bazen de savaşçı devşirerek ekonomik ve askeri kapasitelerini artırma yoluna başvurmaktadır. Örneğin, DEAŞ Irak, Suriye ve Libya'da işgal ettiği bölgelerde bağış, antika eser ve petrol satışı, vergi, fidye ve kaçakçılık gibi farklı yöntemlerle ciddi bir ekonomik kazanç elde etti. DEAŞ'ın dünya gündemine geldiği 2014 yılında Suriye ve Irak'ta yıllık yaklaşık 360 milyon dolar vergi topladığı tahmin edilmektedir.⁹⁵ Benzer şekilde, örgüt bu bölgelerdeki sivilleri ve özellikle çocukları silahlı olarak savaşçı kapasitesini arttırdı. Söz konusu yöntemler, farklı coğrafyalardaki silahlı gruplar tarafından da uygulanmaktadır. Örneğin, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi 1990'lara kadar Güney Sudan'da kontrol ettiği bölgelerde sivil halkı vergiye bağlayan etkin bir sistem kurmuştu.⁹⁶

İkincisi, savaş yoluyla ele geçirilen topraklar stratejik açıdan önemli kaynakları barındırabilir veya rakiplerle mücadelede stratejik avantajlar sağlayabilir. Bu kaynaklar savaşı kazanan tarafın ekonomik kapasitesini artırması ve dolayısıyla güç dağılımındaki nispi pozisyonunu geliştirmesini sağlar.⁹⁷ Öte yandan söz konusu alanların bir ülkenin rakipleriyle arasında tampon bölge olması kazanan tarafın güvenliğine nispi destek sağlar. Örneğin, Haziran 1967'de Sina Yarımadası, Golan Tepeleri ve Batı Şeria'nın işgali İsrail'in güvenliği açısından stratejik kazanımlardı. Yine 1939'da Sovyetlerin Finlandiya'yı işgal etmesi olası bir Alman saldırısını püskürtmek için alternatif güzergah sunuyordu.⁹⁸ Benzer şekilde, İran'ın her iki dünya savaşı öncesi Sovyet ve İngiliz işgaline maruz kalması, iki güç arasında Hindistan'dan Kafkasya'ya kadar uzanan bölgedeki güç mücadelesinin bir neticesiydi.

⁹⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.150.

⁹⁵ Jean-Charles Brisard ve Damien Martinez, **Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding**, Thomson Reuters, 2014, s.1-9.

⁹⁶ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.19.

⁹⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.150-151.

⁹⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.150-151.

Silahlı grupların savaş yoluyla yayılmacı davranışları daha ziyade işgalin sağladığı ekonomik kazançlar tarafından motive edilmektedir. İç savaşların yaşandığı ülkeden ülkeye farklılık arz eden bu stratejik kaynaklar, daha ziyade yeraltı zenginliklerinin, havaalanlarının, limanların, sınır hatlarının ve devlet kurumlarının olduğu bölgeleri kapsamaktadır. Silahlı gruplar savaş yoluyla bu bölgeleri ele geçirerek askeri mühimmat ve politik baskı gibi rakiplerine nazaran etkinliğini arttıracak kazanımların peşine düşerler. Örneğin, Libya’da Misrata, Zintan, Trablus ve Bingazi gibi kentlerde faaliyet gösteren silahlı gruplar devrimin hemen ardından söz konusu stratejik varlıkların bulunduğu bölgelerin kontrolü için günümüze kadar devam eden yoğun bir mücadele içerisinde. Benzer davranışlara pek çok iç savaş örneğinde rastlanmaktadır. Örneğin, 1989-96 yılları arasında Liberya iç savaşının taraflarından biri olan Charles Taylor liderliğindeki Liberya Ulusal Vatansever Cephesi güçleri ülkedeki elmas, altın ve kereste ticareti açısından zengin Gbarnga’nın kontrolü için yoğun bir mücadele vermiş ve bu kaynaklardan elde ettiği gelirlerle hem siyasi hem de askeri güç devşirmişti. Hatta Taylor’un bu bölgeyi kontrol etmesinin 1997’de başkan seçilmesinde önemli bir role sahip olduğu söylenmektedir.⁹⁹

Üçüncüsü, savaş bir güç dağılımındaki başat aktörleri büyük güç statüsünün dışına itebilecek ve hatta devasa imparatorlukların dahi yok olmasıyla sonuçlanacak stratejik kazanımlar sağlayabilir.¹⁰⁰ Bu sayede kazanan taraf yalnızca ekonomik veya askeri kazanımlarla değil potansiyel rakibinin yok olmasıyla da güç dengesini kendi lehine değiştirmiş olur. Mearsheimer insanlık tarihi boyunca pek çok aktörün savaş sonucunda büyük güçler sahnesinden silindiğine dair örneklerin yer aldığını söyler. Örneğin, Romalılar Akdeniz’deki en büyük rakibi olan Kartaca’yı Pön Savaşları sonucunda tarih sahnesinden sildi. Benzer şekilde, İspanya Orta ve Güney Amerika’daki Aztek ve İnka imparatorluklarını tamamıyla yok etti. Yenilen bir rakibin varlığına, halkının çoğunu öldürerek ve böylece uluslararası sistemden tamamen ortadan kaldırarak son vermek modern dönemde nadiren izlenen bir yöntem olsa da savaş sonucunda bir ülkenin güç dağılımındaki pozisyonunu kaybetmesi oldukça muhtemeldir. Örneğin I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın büyük güç sahnesinin dışına itilmesi ve II. Dünya Savaşı’nda

⁹⁹ Isabelle Duyvesteyn, **Clausewitz and African War: Politics and Strategy in Liberia and Somalia**, London: Frank Cass, 2005, s.31-35.

¹⁰⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.151.

ise ABD ve Sovyetler Birliği dışındaki tüm büyük güçlerin sistemdeki konumlarının erozyona uğraması söz konusu yıkıcı savaşların bir neticesiydi.¹⁰¹

İç savaşlar sonuçları itibariyle yereldeki g dağılımlarında köklü değişimleri meydana getirebilecek ve kaybeden tarafların sistemdeki belirleyici aktör olma pozisyonunu erozyona uğratabilecek potansiyel taşımaktadır. Örneğin Libya’da 2014’te patlak veren savaş, devrim esnasında yereldeki g dağılımlarının önemli aktörleri olarak görülen Zintanlı ve Bingazili grupların söz konusu statülerinde ciddi bir değişime yol açtı. Hafter liderliğindeki gruplar yaklaşık üç yıl süren savaş neticesinde Bingazi’nin kontrolünü tamamen ele geçirirken bu kentteki İşlamcı gruplar ülkenin doğusunu terk etmek ve batıdaki güçlü gruplara eklemelenmek zorunda kaldılar. Öte yandan, Misratalı milislerle giriştikleri savaşta yenilgiye uğrayan Zintanlı milisler ise başkentteki stratejik üslerden çekilmek zorunda kalarak devlet kurumları üzerindeki etkinliklerini yitirdiler. Yine 2015’te stratejik Sirte kentini ele geçiren DEAş, bir yıl sonra Misratalı gruplarla giriştiği savaşı kaybederek Libya çöllerine çekilmeye zorlandı. Bu savaş öncesinde dört bin civarında savaşısından yenilgi sonrasında sadece birkaç yüzü hayatta kalmayı başarabildi. Ayrıca rgt kendisini Libya’da etkili aktörlerden biri kılan stratejik Sirte kentini de kaybetti.

Son olarak, savaş sonucunda mağlup devletler iki veya daha fazla parçaya bölünebilir ve bu sayede büyük g statüsünden çıkarılabilirler. Bu durum diğer büyük güçlerin talepleri doğrultusunda olabileceği gibi savaşın ağır faturasının mağlup devletlerde yol açtığı krizlerin sonucunda da olabilir.¹⁰² rneğin, I. Dünya Savaşı’nın ekonomik maliyetleri arlık Rusya’sında toplumsal huzursuzluklara neden olmuş ve Bolşevik İhtilali’ne zemin hazırlamıştı. Devrim sonrası savaştan çekilme kararı alan Sovyetler Birliği, İttifak devletleriyle imzaladığı Brest-Litovsk anlaşmasıyla başta Doğu Anadolu ve Doğu Avrupa olmak üzere işgal ettiği pek çok bölgeyi terk etmeyi kabul etti. Nadir de olsa savaşın büyük güçlerin bölünmesine yol açan neticeler üretmesinin en somut rneği II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın maruz kaldığı durumdur. ABD ve

¹⁰¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.151.

¹⁰² Tanisha M. Fazal, **State Death: The Politics and Geography of Conquest, Occupation, and Annexation**, New Jersey: Princeton University Press, 2007. Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s. 62.

Sovyetler Birliği, Alman topraklarını yaklaşık yarım asır boyunca kontrol ederek sistemdeki güç dengesini değiştirecek yeni bir yükselişe izin vermedi.¹⁰³

İç savaşların belirli bölgeleri kontrol eden silahlı gruplar üzerinde bölünmeyle neticelenen etkisi, sınırlı da olsa bazı örneklerde kendini göstermektedir. Ortak bir değer ya da kimlik etrafında kümelenen aktörler savaşın yol açtığı maliyetler nedeniyle görüş ayrılığına düşebilmekte ve bunun neticesinde bir dönüşüm geçirebilmektedir. Bunun en somut örneği, 2014 yılında Misratalı milislere karşı kaybettiği savaş sonrasında Zintanlı grupların yaşadığı yol ayrımıdır. Devrim esnasında ve sonrasındaki üç yıllık dönemde başkent Trablus'taki stratejik noktaların kontrolü konusunda Zintanlılık kimliği etrafında bütünleşen silahlı gruplar, aldıkları ağır mağlubiyetin bir sonucu olarak kalıcı bir bölünme yaşadılar. İlk etapta Hafter ittifakına destek veren Zintanlılar, başkentten çıkarıldıktan sonra Onur Operasyonu yanlıları ve karşıtları olarak ikiye bölündüler. Öte yandan bazı durumlarda taraflardan birinin direnci nedeniyle savaşın yıpratıcı bir hal alması, silahlı grupların bölünmesine yol açabilir. Suriye'de ortak bir hedef doğrultusunda rejime karşı mücadele veren grupların zaman içinde parçalanması savaşın yıpratıcılığının taktiksel, stratejik ve kimliksel farklıları açığa çıkaran etkisinden kaynaklanmaktaydı. Bu durum zamanla güç dağılımının ve mücadelesinin dirençli tarafın yani rejimin lehine dönüşmesine imkân sağladı.

1.2.1.2. Şantaj

Savaşa nazaran çok daha az maliyetli olan *şantaj* (blackmail) stratejisi izleyen bir aktör, rakibine karşı güç kullanma tehdidinde bulunarak ve savaşa girmeden güç arttırma fırsatı yakalar. Gerçek güç kullanımından ziyade zorlayıcı tehditler ve yıldırma teşebbüsleri arzu edilen sonucu doğurur. Eğer şantaj işe yararsa aktörler bu stratejiyi savaşa tercih ederler çünkü şantajla arzulanan hedefe herhangi bir maliyet olmaksızın ulaşılır.¹⁰⁴ Öte yandan şantaj stratejisinin güç dengesinde köklü değişimler meydana getirmesi olası değildir. Güç kullanma tehdidi akran güçler arasında ciddi tavizleri doğuracak bir etki doğurmaz çünkü aktörler, kendilerinde varoluşsal kaygı doğuracak meselelerde savaşmayı her zaman göze alırlar. Başka bir ifadeyle, ister uluslararası ister lokal ölçekte olsun büyük güçler tanım gereği sistemde belirleyici güç kapasitesine

¹⁰³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.151.

¹⁰⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.152., Daniel Ellsberg, **The Theory and Practice of Blackmail**, Santa Monica: RAND Corporation, 1968, s.1-40.

sahip aktörlerdir ve dolayısıyla savaşmadan varlıklarından vazgeçmeleri muhtemel değildir. Bu aynı zamanda şantajın daha ziyade güçlü aktörlerin kendilerinden zayıflara uyguladıkları ve somut neticeler elde ettikleri bir strateji olduğu anlamına gelir.¹⁰⁵

Mearsheimer şantajın bu sınırlı etkisine rağmen uluslararası sistemdeki büyük güçler arasında bazı örneklerinin olduğunu söyler. I. Dünya Savaşı arifesinde Almanya, Avrupa'daki büyük güçlere dört kez güç kullanma tehdidinde bulunarak belirli tavizler koparmaya çalışsa da yalnızca birinde başarılı oldu. 1905 ve 1911'de Fas'ın hâkimiyeti konusunda İngiltere ve Fransa'yı açıkça tehdit etmesine ve her iki büyük güçten daha güçlü olmasına rağmen somut bir netice elde edemedi. Bir başka vakada Almanya, Balkanlar'da taviz vermesi için Rusya'ya şantaj uyguladı. 1909 yılında Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesini kınayan Rusya, Almanya'nın güç kullanma tehdidine boyun eğerek mevcut durumu kabullendi.¹⁰⁶ Bu tehdidin sonuç üretmesinin nedeni 5 Eylül 1905'te sona eren Rus-Japon savaşında Moskova'nın ciddi bir yara alması ve Almanya'nın tehdidine cevap verecek gücünün olmamasıydı. Ancak 1914 yazında yine Ruslara Balkanlar konusundaki baskısı arzulanan sonucu üretmedi ve nihayetinde I. Dünya Savaşı patlak verdi.

Şantaj stratejisinin işe yaradığı bir başka vaka Hitler'in İngiltere ve Fransa'yı, Almanya'nın Südetler bölgesini ilhakını savaş tehdidiyle kabullenmeye zorladığı 1938 tarihli Münih Anlaşması'dır. Fransa ve Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünü garanti eden askeri anlaşmaları olmasına rağmen Hitlerin talebine boyun eğmek zorunda kaldı. Almanya bu anlaşmayla o dönemin en önemli silah fabrikalarından Skoda Works'un ve 2,5 milyon Almanın bulunduğu stratejik bölgeyi ele geçirdi. Bir başka vaka 1898'de İngiltere ve Fransa arasında Nil nehri üzerinde stratejik öneme sahip olan Fashoda'nın kontrolü üzerine verilen mücadeleydi. İngiltere, Süveyş Kanalı'nın güvenliğini tehdit edecek bu bölgeye Fransa'nın asker çıkarmasını savaş tehdidiyle caydırmaya çalıştı. Fransa söz konusu tehdit karşısında Fashoda'daki askerlerini geri çekmek zorunda kaldı çünkü hem İngiltere'nin askeri üstünlüğüyle hem

¹⁰⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.152. Söz konusu stratejinin bir büyük gücün aksi takdirde nükleer kapasitesine başvurma tehdidinde bulunduğu başarı olasılığı ciddi oranda azalmaktadır. Todd S. Sechser ve Matthew Fuhrmann, "Crisis Bargaining and Nuclear Blackmail", *International Organization*, Vol.67, No.1 (Kış 2013), s. 173-195.

¹⁰⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.152.

de Avrupa’da giderek artan Alman tehdidiyle aynı anda mücadele edebilecek kapasiteden mahrumdu.¹⁰⁷

Şantaj elverişsiz de olsa savaşa alternatif olarak zaman zaman silahlı grupların da birbirleriyle mücadelelerinde başvurdukları stratejilerden biridir. Bu gruplar arasında güç kullanma tehdidi çoğunlukla savaş öncesi bir uyarı mahiyeti taşımakta ve nadiren bir sonuç üretmektedir. Örneğin, Libya’da Hafter cephesi başta Bingazi ve Trablus operasyonları olmak üzere neredeyse tüm saldırganlıkları öncesinde rakiplerine kontrol ettikleri bölgelerden çekilmeleri çağrısında bulunsun da birkaç vaka haricinde neredeyse hiç başarılı olamadı. Trablus operasyonu öncesi ülkenin güneyindeki görece zayıf silahlı gruplar çoğu zaman Hafter’in güç kullanma tehdidine boyun eğdiler. Ocak 2020’de Sirte kenti ele geçirilirken ise Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne (UMH) bağlı zayıf birlikler direnç göstermeden LUO’nun hâkimiyetini kabul ettiler.¹⁰⁸ Öte yandan zayıf aktörlerin de güçlülere meydan okuduğu ve savaşı kaçınılmaz kıldığı vakalar yaşanabilmektedir. Bingazi’deki savaşı kazandıktan sonra ülkenin doğusundaki Derne kentine yönelen LUO’nun yaklaşık üç yıl boyunca uyguladığı güç kullanma tehdidini kentteki zayıf gruplar umursamadılar.¹⁰⁹ Benzer şekilde, Misratalı milislerin Temmuz 2014 öncesi başkentteki Zintanlı gruplara şehri terk etme çağrısı karşılık bulmamış ve savaş patlak vermişti.

1.2.1.3. Kandırma ve Kanını Emme

Savaş ve şantaj dışında anarşik sistemlerdeki aktörlerin göreceli gücünü arttırmak için kullanabileceği bir başka strateji *kandırma ve kanını emmedir* (bait and bleed). Bu strateji, savaşa dâhil olmayan üçüncü bir tarafın diğerlerinin arasındaki rekabeti kızıştırması anlamına gelir. Bu aktör savaş esnasında bir kenarda dururken iki rakibi birbirine zarar veren bir mücadeleye girer ve neticede kendilerini zayıflatırlar.¹¹⁰ Bu stratejinin olası sonuçlarından biri savaşı kızıştıran tarafın hiçbir şey yapmadan göreceli gücünü arttırmasıdır. Mearsheimer, uluslararası sistemde oldukça nadir görülen bu stratejiye uyan birkaç örnekten bahseder. Soğuk Savaş döneminde iki kutup liderinin

¹⁰⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.152.

¹⁰⁸ “Hafter milisleri sahil kenti Sirte’yi ele geçirdi”, *Anadolu Ajansı*, 7 Ocak 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hafter-milisleri-sahil-kenti-sirteyi-ele-gecirdi-/1694657>, (1 Kasım 2021).

¹⁰⁹ “Libyan National Army will regain full control of the country, no matter the cost, says Khalifa Haftar”, *Ahram Online*, 21 Haziran 2018, <https://english.ahram.org.eg/News/303046.aspx>, (1 Kasım 2021).

¹¹⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.153.

sürekli olarak üçüncü dünya ülkelerinde kazancı olmayan yıpratıcı savaşları başlatmak için rakibini kızııştırma çabası içinde olduğunu söyler.

Tarihte bu stratejiye verilebilecek en iyi örnek Rusya'nın Fransız devriminin ardından Avusturya ve Prusya'yı Fransa ile bir savaşa teşvik etme arzusuuydu. Çariçe II. Katerina'nın Kasım 1791'de sekreterine sarf ettiği şu sözler kandırma ve kanını emme stratejinin kanıtı olarak görülmektedir: “Viyanaya ve Berlin saraylarının Fransa'nın işlerine müdahil olması için kafa patlatıyorum... Konuşmamamın sebepleri var: Rahat hareket edebilmek için onları bu işe dâhil etmek istiyorum. Bitmemiş çok işim var ve onları meşgul etmem ve yolumdan uzak tutmam gerekir.”¹¹¹ Katerina'nın amacı açıkça diğer rakiplerinin yıpratıcı bir savaşa girmesini sağlamak ve bu sayede Rusya'nın Avrupa'daki nüfuzunu arttırmaktı. Başka bir vaka ise 1954'te İsraili sabotajcıların Mısır'ın İskenderiye ve Kahire şehirlerindeki Amerikan ve İngiliz üslerine yönelik saldırılar gerçekleştirmesidir. Buradaki amaç, Süveyş Kanalı yakınlarındaki üslerden İngilizlerin çekilmesini engellemek ve Mısır'la ilişkilerindeki gerginliği arttırmaktı. Bu sayede Mısır'ın davranışları sınırlandırılmış ve İsrail'in güvenliği artırılmış olacaktı ancak saldırganlar yakalanınca operasyon başarısızlıkla sonuçlandı.¹¹²

Kandırma ve kanını emme, uluslararası sistemde olduğu gibi lokal anarşik sistemlerde nadir görünen stratejilerden biridir. Bu durumun iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, rakiplerinin yıpratıcı bir savaşa girmesine neden olan üçüncü aktörün davranışlarının bu çatışmanın yaşanmasında ne kadar etkili olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Mearsheimer, Avusturya ve Prusya'nın Fransa'ya karşı savaşında Rusya'nın teşvikinin çatışma kararı üzerinde oldukça sınırlı bir etkisinin olduğunu ve bu iki ülkenin savaşa dahil olmak için kendilerine ait zorlayıcı sebeplerinin olduğunu kabul etmektedir. Bu stratejiyle ilgili en temel sorun, “rakip devletleri, aksi takdirde savaşmayacakları bir savaşa girmesi için kandırmanın zor olmasıdır.”¹¹³ İkincisi, güncel çatışmalarda kenarda bekleyen tarafın rolüne dair enformasyona ulaşmak çok olanaklı bir durum değildir. Stratejilerin kategorizasyonunda belirleyici olan bu tarz nüanslara vakıf olmak ancak çatışma sürecine doğrudan tanık olanların ifadelerini içeren hatıratlar gibi birincil kaynaklara ulaşıldıkça mümkün olabilir. Yine de iç savaş bağlamında bu

¹¹¹ T.C.W Blanning, *The Origins of the French Revolutionary Wars*, London: Longman, 1986, s.186.

¹¹² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.154.

¹¹³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.154.

stratejiye verilebilecek en iyi örnek, 2019'un başında Terhune kentini kontrol eden Kaniyat ile Trabluslu milisler arasında yaşanan çatışmada Misratalı ve Zintanlı milislerin oynadığı roldür. Kaniyat'ın saldırı öncesi bu iki kentteki gruplarla bir ittifak kurmasına karşın savaş esnasında müttefikleri tarafından terk edilmesi, tuzağa düşürülme olarak okunabilir. Ancak bu Kaniyat'ın aksi takdirde savaşmayacağı bir savaşa girdiği anlamına gelmez çünkü bu teşebbüsünde başarısız olan Kaniyat, birkaç ay sonra Hafter'in safına geçerek yeniden Trabluslu gruplara saldırdı.

1.2.1.4. Kan Dökme

Kan dökme (bloodletting) stratejisinde kandırma ve kanını emme stratejisinden farklı olarak üçüncü tarafın rakiplerini savaşa sürükleyecek hilelere başvurma çabası yoktur. Rakipler üçüncü taraftan bağımsız olarak savaşa girerler. Bu stratejide amaç, bir aktörün rakipleri arasındaki herhangi bir savaşı onların güçlerini azaltan uzun ve maliyetli bir çatışmaya dönüştürmesini sağlamak ve çatışmanın dışında kalmaktır.¹¹⁴ Mearsheimer, bu strateji doğrultusunda büyük güçlerin rakipleri arasında yaşanan savaşlara yaklaşımını iki farklı örnek üzerinden sunmaktadır. Biri, Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'nin Almanya tarafından işgaline yönelik Harry Truman'ın yaklaşımıdır: "Almanya'nın kazandığını görürsek Rusya'ya, Rusya kazanırsa Almanya'ya yardım etmeliyiz ve bu şekilde mümkün olduğunca birbirlerini öldürmelerine izin vermeliyiz."¹¹⁵ Diğer, Vladimir Lenin'in I. Dünya Savaşı'nda Sovyetlerin aldığı pozisyona dair tespitleridir: "Birbiriyle savaşan her iki emperyalist gruptan kendimizi kurtarmış olduk. Onların bir anlaşmaya varmalarını zorlaştıran çekişmelerden yararlanabilir ve bu dönemi Sosyalist Devrimi geliştirmek ve güçlendirmek için kullanabiliriz."¹¹⁶ Benzer şekilde İran-Irak arasında yaşanan savaşta ABD'nin oynadığı rol kan dökme stratejisine örnek olarak gösterilebilir. Stratejik öneme sahip olan Körfez bölgesinin iki güçlü aktörü arasında yaşanan savaşta ABD her iki tarafa askeri olanaklar sağlayarak potansiyel bir bölgesel hegemonun ortaya çıkışına izin vermedi.¹¹⁷

Kan dökme, iç savaşlardaki aktörlerin nadiren de olsa başvurdukları saldırgan stratejilerden biridir. Silahlı aktörler, potansiyel veya mevcut rakiplerini zayıf düşürecek

¹¹⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.154-155.

¹¹⁵ David McCullough, *Truman*, New York: Touchstone, 1992, s.262.

¹¹⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.155.

¹¹⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.155.

çatışmaları körükleyecek fırsatlar kollarlar. Libya’da oldukça nadir rastlanan bu stratejiye LUO’nun güneydeki küçük gruplar arasındaki mücadeleye yaklaşımı örnek olarak verilebilir. Tebu-Evlad-ı Süleyman, Tebu-Tuareg ve Tebu-Zuvay arasındaki çatışmaların genelinde Hafter cephesi, tarafların her ikisini ya da kaybetmeye yakın olanı destekleyerek güneydeki grupları zayıflattı. Hafter cephesinin bu yaklaşımı, Truman ve Lenin’in büyük güçler arasındaki savaflara yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Bu strateji sayesinde rakipler birbirinin kanını dökerken üçüncü taraflar kendi nispi kapasitelerini ve kazanımlarını maksimize etme fırsatı yakalarlar.

1.2.2. Saldırganı Kontrol Etme Stratejileri

Anarşik sistemdeki aktörler yalnızca rakiplerine nazaran daha güçlü olma arayışı içinde olmaz, aynı zamanda düşmanlarının güç dağılımını kendi lehlerine çevirmelerini de engellemeye çalışırlar. Bunun için aktörlerin önünde iki seçenek bulunmaktadır: *Dengeleme* (balancing) ve *sorumluluğu başkasına yükleme* (buck-passing). Fırsat buldukça gücünü maksimize etme kaygısı çoğu zaman aktörleri sorumluluğu başkasına yükleme stratejisi izlemeye teşvik etse de bazı durumlarda saldırgan kontrol edilemez olabilir ve sistemin büyük güçlerinin tehdide karşı bir denge kurmaktan başka çareleri kalmaz.

1.2.2.1. Dengeleme

Dengeleme stratejisi, bir saldırganın güç dengesini kendi lehine çevirmesini engellemek için sistemdeki diğer aktörlerin doğrudan sorumluluk alması anlamına gelir. Bu davranış üç farklı varyasyonda ortaya çıkabilir. Birincisi, sistemdeki mevcut güç dağılımının korunması taraftarı olan statükocu güçler, rakiplerinin muhtemel yükselişlerini veya saldırganlıklarını engellemeye çalışırlar. Uluslararası sistemde genel itibariyle bölgesel hegemonların izlediği bir stratejidir. Modern dönemin bölgesel hegemonu olan ABD’nin Almanya’nın her iki dünya savaşında ve Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş esnasında Avrupa’yı veya günümüzde Çin’in Kuzey Doğu Asya’yı domine etmesini engelleme çabaları bu varyasyona örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁸ Benzer mantık merkezi otoritenin kısmen veya tamamıyla çöktüğü coğrafyalardaki statükocu güçler için de geçerlidir. Stratejik noktaların kontrolünü elinde bulunduran silahlı

¹¹⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.156.

gruplar, mevcut sistemden en fazla faydalanan aktörler olduğu için bu pozisyonlarını koruma güdüsüyle hareket ederler. Dolayısıyla bu düzende değişimi talep eden aktörlere karşı ortaya koydukları direnç dengeleme davranışı olarak tanımlanabilir. Örneğin, Nisan 2019'da Hafter cephesinin başkente saldırısı karşısında Trablus, Misrata ve Zintan kentindeki grupların Öfke Volkanı Operasyonu adı altında kurdukları ittifak statükocu güçleri barındırmaktaydı.

İkincisi, hegemon statüsünde olmayan aktörlerin göreceli güçlerini arttırarak sistemik bir denge tesis etmeleri ve dolayısıyla güvenliklerini temin etmeleridir. Bu tür dengeleme ilk varyasyonun tersini ifade eder. Görünüş itibariyle sistemdeki güç dağılımında bir değişime yol açan revizyonist bir davranış sergilense de kapasitesini arttıran aktör sistemde oluşacak dengeyle olası tehditleri bertaraf eder. Bir başka ifadeyle bu tür dengeleme revizyonist aktörlerin nispi gücünü arttıran davranışlarını tanımlar. Örneğin, son yıllarda Çin'in yükselişi bir revizyonist davranış olarak görülse de Amerikan hegemonyasının dengelenmesi açısından sistemik bir denge üretmektedir.¹¹⁹ Bir başka örnek Nazi Almanyası'nın tüm Avrupa'yı domine ederek kendi bölgesinde hegemonya kurma çabasıdır. Lokal anarşilerde ise sistemik denge yapının silahlı gruplara dayattığı davranışların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut sistemden en fazla faydalanan aktörlerin ve dolayısıyla statükocu güçlerin olası saldırılarından kendini koruyabilmek güç dağılımında belirleyici pozisyon elde edebilmekten geçer. O nedenle yayılmacı davranışları güç elde etmenin yanı sıra dengeleme stratejisinin de bir tezahürüdür. Örneğin, 2014'te Yemen'de Husiler ile Ali Abdullah Salih'e bağlı güçlerin başkent Sana'ya saldırısı veya Hafter'in devrim sonrası sistem dışına itilen grupları bir araya getirerek 2014 yılında Bingazi'deki gruplara saldırısı sistemik denge üretme açısından okunabilir.

Üçüncüsü, sistemik bir sonuç oluşturmaksızın tüm aktörlerin kendi güvenliklerini temin etmek amacıyla saldırganlara karşı aldığı önlemleri ifade eden varyasyondur. Uluslararası sistemde neredeyse tüm devletler, kendi akranlarına karşı bu türden bir davranış sergilemek zorunda kalabilmektedir. Rakiplerinin amacı spesifik bir olayda bölgesel hegemonya inşa etmek ya da bir hegemonun statüsünü tehdit etmek olmasa da

¹¹⁹ Waltz, *Theory of International Politics*, s.126, 131-132, Waltz, "Structural Realism after the Cold War," *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Yaz 2000), s. 28, Layne, *From Preponderance to Offshore Balancing*, s.117.

güvenliklerini riske edecek uygulamalara karşı koyabilirler.¹²⁰ Türkiye ile Yunanistan arasında Ege ve Doğu Akdeniz'deki hâkimiyet alanları konusunda yaşanan rekabette her iki aktörün kapasite arttırıcı önlemlerle oluşturdukları denge buna örnek olarak gösterilebilir.¹²¹ Benzer davranışlar, İran-Suudi Arabistan, Pakistan-Hindistan, Türkiye-İran veya İsrail-Mısır arasındaki ilişkilerde yaşanabilmektedir. Burada önemli olan husus tarafların dengeyi çeşitli araçlarla sağlayabilecek kapasiteye sahip olmasıdır. Başka bir ifadeyle büyük güç statüsünde olmayan akran aktörler arasında da denge stratejisi uygulamalarına rastlamak mümkündür. Benzer bir tanımla iç savaşların yaşandığı coğrafyalarda rakiplerine nazaran oldukça zayıf olan silahlı gruplar için de söylenebilir. Bu aktörlerin lokal güç dağılımlarını domine edecek kapasiteleri olmasa da kendi imkanlarının yettiği ölçüde varlıklarını sürdürme çabası içerisindedirler. Özellikle kendi akranlarından gelen tehditlere karşı dengeleme stratejisini etkin bir biçimde uygulamaya koyarlar. Örneğin, Libya'nın güneyindeki Tebu, Tuareg ve Evladı Süleyman kabilelerinin silahlı grupları yerel güç dağılımında belirleyici aktörler olmasalar da kendi aralarındaki mücadelelerde dengeleme stratejisine sık sık başvurumaktadırlar.

Bu üç varyasyonda da aktörler iki farklı yöntem izleyebilirler. Birincisi, tehdit altındaki bir grup devlet bir araya gelerek saldırganı sınırlandırmaya yardımcı olacak savunmacı ittifaklar kurabilir.¹²² Dış dengeleme olarak adlandırılan bu yöntem, silahlı grupların hem kendi aralarında hem de devletler kurdukları stratejik işbirlikleriyle açığa çıkar. Örneğin, Hafter'in başkente saldırısı karşısında Libya'nın batısındaki silahlı gruplar simetrik bir ittifak kurarak saldırganı dengelemeye çalıştılar ancak bu davranış arzulanan sonucu üretmeyince Türkiye ile UMH arasında imzalanan güvenlik ve askeri işbirliği mutabakat muhtırasıyla asimetrik bir ittifak daha kuruldu. Bu sayede insansız hava araçları ve hava savunma sistemleri gibi silahlı grupların kendi kabiliyetleriyle sahip olamayacakları silah sistemleri temin edildi ve sahada bir denge oluşturuldu.

¹²⁰ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, Vol. 29, No. 2 (Sonbahar, 2004), s.166-168. Schweller, **Unanswered Threats: Domestic Constraints on the Balance of Power**, Princeton: Princeton University Press, s.1-35.

¹²¹ Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri", Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran (Ed.), **Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları** içinde (s.9-33), Ankara: SETA, 2020, s.11-16.

¹²² Waltz, *Theory of International Politics*, s.118, 163. Walt, *The Origins of Alliances*, s.18, Edward V. Gulick, **Europe's Classical Balance of Power: A Case History of the Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft**, New York: W. W. Norton and Company, 1955.

Dengeleme stratejisinin bir diğer yöntemi ise bir aktörün kendi kaynaklarını seferber ederek bir saldırıyı caydırmasıdır. Devletler savunma harcamalarını arttırarak, yeni silah sistemleri geliştirerek veya savaş zamanlarında seferberlik ilan ederek askeri kapasitesini geliştirip bir denge oluşturabilir. Bu, silahlı gruplarda izlenmesi oldukça zor bir yöntemdir. Silahlı grupların organizasyonel olarak görece basitliği, kapasitenin içsel gelişimini zorlaştırır.¹²³ Örneğin silahlı gruplar için gerekli alt yapı tesislerini inşa edip demir madenlerini işletmek ve buradan elde edilen kaynaklarla silah geliştirmek neredeyse imkansızdır. Bu aktörler daha ziyade güç kapasitesi inşa etmek için yağmalama ve ticaret yapma eğilimindedirler. Özellikle, kontrol altına aldıkları doğal kaynakları kullanarak bu açıklarını kapatmaya meyillidirler. Bu kaynakların satışından elde edilen gelirler silah ve savaşçı gibi güç kapasitesinin inşasında kullanılır. Bu durum silahlı gruplar ile devletler arasındaki en önemli bir fark olan hukuki egemenlik eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca devletlerin egemenliklerini tehdit ettikleri için çoğu zaman silahlı gruplara uygulanan ambargolar, onların ekonomik ve askeri kapasitelerini geliştirmelerine engel oluşturabilir.

1.2.2.2. Sorumluluğu Başkasına Yükleme

Sorumluluğu başkasına yükleme, güvenliklerini tehdit eden bir saldırıyı caydırmak için devletlerin dengeleme dışında başvurabileceği alternatif bir stratejidir.¹²⁴ Sorumluluğu başkasına yükleyen, bir saldırıyı caydırmanın veya muhtemel bir saldırıyla mücadele etmenin maliyetinden kaçmak için arayış içerisinde. Aktörlerin tehdit karşısındaki savunmasızlığı ne kadar az olursa sorumluluktan kaçınma eğilimleri o kadar fazla olur. Buradaki hassas nokta bu stratejiyi izleyen devletlerin, saldırının güç dağılımını kendi lehine dönüştürme girişimlerinden rahatsız olması fakat bu zahmetli görevin bir başka devlet tarafından üstlenilmesi arayışı içerisinde olmasıdır.¹²⁵ Mearsheimer'a göre, bu durumda tehdit altındaki devletler sorumluluğu başkasına yüklemeyi kolaylaştıracak dört farklı tedbire başvurabilirler.

¹²³ Vinci, *Armed Groups and the Balance of Power*, s.57-59.

¹²⁴ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Cambridge: Harvard University Press, 1965, Olson ve Richard Zeckhauser, "An Economic Theory of Alliances", **Review of Economic and Statistics**, Vol. 48, No. 3, 1966, s.266-279, Posen, **The Source of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars**, Ithaca: Cornell University Press, 1984, s.63, 74, 232.

¹²⁵ Thomas J. Christensen ve Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Buck: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", **International Organization**, Vol. 44, No.2, (Bahar 1990), s.137-168, Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.158.

Birincisi, sorumluluğu yükleyenler saldırganın hedef tahtasının dışına çıkabilmek için onunla iyi diplomatik ilişkiler kurmaya çalışırlar veya en azından dikkatini belirli bir aktöre (sorumluluğu üstlenen) vereceği umuduyla onu provoke edecek hiçbir şey yapmazlar. Bu tedbir, sistem içindeki saldırgan aktörle kısmen yakın ilişkiler geliştirmeyi gerektirir. Mearsheimer, 1930'ların sonlarında, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin Alman tehdidi karşısında sorumluluğu birbirlerine paslamaya çalıştıklarını ve her iki ülkenin de Hitler'le iyi ilişkiler kurma gayreti içinde olduğunu söyler.¹²⁶ Benzer tedbirlere iç savaş örneklerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin, Trabluslu milisler, LUO Batı Libya'ya doğru yayılırken BAE aracılığıyla Hafter'le diplomatik temaslarını arttırdılar. Buradaki amaç Hafter tehdidinden korunmak ve olası bir Trablus işgali sonrası yeni düzende yer alabilmektir. Bu gruplar, Trablus operasyonu başladığında ise bir süre savaşa katılım göstermeyerek Hafter tehdidiyle mücadele sorumluluğunu Misratalı milislere yüklemeye çalıştılar.

İkincisi, sorumluluğu yükleyenler, yüklenenlerle mesafeli ilişkiler kurmaya çalışırlar. Buradaki amaç sadece saldırganla iyi ilişkiler kurmak değil sorumluluğu üstlenenle aynı safta savaşa dâhil olma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktır. Bazı durumlarda devletler, müttefiklik ilişkileri nedeniyle arzu etmedikleri savaşlara katılmak zorunda kalabilirler. Bu tedbir sayesinde saldırganla karşı karşıya gelmekten kaçınılabilir.¹²⁷ Üçüncüsü, bir devlet saldırganın hedef tahtasından kurtulmak için kendi kapasitesini arttıracak öneme başvurabilir. Kendi savunmasını güçlendirerek, saldırgana daha heybetli görünür ve bu sayede saldırganın dikkatini diğer aktörlere sevk etmesini sağlar. Zira tehdit altındaki aktör, ne kadar güçlü olursa güvenlik kaygısı ve saldırganın onu hedef alma olasılığı o kadar az olur.¹²⁸

Dördüncüsü, bazen sorumluluğu başkasına yükleyenler, yüklenenin kapasitesini arttırmasına göz yumabilir ve hatta buna katkı sağlayabilir. Bu sorumluluğu yüklenenin saldırganı caydırma ihtimalini arttırır ve yükleyen aktöre savaşın dışında kalma olanağı sağlar. Mearsheimer'a göre 1864 ve 1870 yılları arasında İngiltere ve Rusya, Prusya'nın Avrupa'daki yayılmacılığına karşı bariz bir biçimde bu stratejiyi izliyordu.¹²⁹ İngiltere

¹²⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.158.

¹²⁷ Christensen ve Snyder, *Chain Gangs and Passed Buck*, s.141, , Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.158.

¹²⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.158.

¹²⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.159.

açısından birleşik bir Almanya, sadece Fransa ve Rusya'nın yayılmacılığını engellemekle kalmıyor aynı zamanda bu ülkelerin dikkatini İngilizlerin Afrika ve Asya'daki sömürü imparatorluğundan uzak tutuyordu. Rusya açısından ise birleşik Almanya, Fransa ve Avusturya'nın Avrupa genelindeki arzularına engel oluyordu.

Muhtemel rakibinin güçlenmesine göz yummak veya yardım etmek lokal anarşilerdeki silahlı grupların dengelemeye alternatif olarak kullandıkları stratejilerden biridir. Örneğin, 2014-2016 yılları arasında Bingazi'de Hafter cephesine karşı savaş veren İslamcı gruplar, uzun süre Misratalı milislerin askeri ve ekonomik desteğini aldılar. Bu gruplar doğrudan savaşa dâhil olmak yerine sorumluluğu üstlenen tarafın direncini arttıracak bir yaklaşım benimsediler. Benzer şekilde, Trabluslu milisler 2011-2014 yılları arasında Misrata ve Zintanlı milislerin başkentin kontrolü konusunda verdikleri mücadelede her iki aktörün stratejik noktaları hedef almasına ve silahlanmasına göz yumdular. Bu mücadele esnasında kenarda kalan Trabluslu gruplar, 2015 yılında açığa çıkan güç boşluğunu fırsata çevirerek başkenti domine ettiler. Bir başka iç savaş örneği olarak Suriye'de ise Esad rejiminin PYD'nin ve DEAŞ'ın kapasitesini arttırmasına göz yumması bu strateji bağlamında değerlendirilebilir. Rejimin muhaliflerin oluşturduğu tehdidi ülkenin farklı bölgelerinde dengeleyecek aktörlerin yükselişine tepkisiz kalması, 1860'larda İngiltere ve Rusya'nın Almanya'nın yükselişine yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir.

Sorumluluğu başkasına yüklemek bir tehditle karşı karşıya kalan aktörlerin öncelikli stratejisidir. Aktörlerin izlediği stratejilerin ardındaki temel motivasyon sistem içerisindeki nispi pozisyonları güçlendirmek olduğundan saldırganı caydırmanın maliyetlerinden kaçmak genel eğilim olarak karşımıza çıkar. Bu durum dengeleyici koalisyonların kurulmasına çoğu zaman engel teşkil etse de aktörlerin birincil tercihleridir.¹³⁰ Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, sorumluluğu başkasına yüklemek saldırgan bir boyuta sahiptir. Biri mevcut diğeri ise potansiyel tehdit olan iki aktör arasındaki uzun ve maliyetli savaşta bir kenarda durmak nispi gücü arttırıcı bir sonuç doğurma ihtimali barındırır. Bu da savaş sonrası düzenin oluşturulmasında sorumluluğu paslayana ciddi bir fırsat sunar. Mearsheimer, ABD'nin Aralık 1941'de II.

¹³⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.159.

Dünya Savaşı'na girmesine karşın Avrupa'daki savaşa müdahalesinin Haziran 1944'te gerçekleşmesinin ardındaki motivasyonu bu eğilime bağlamaktadır.

İkincisi, bir aktör birden fazla tehditle karşı karşıya kaldığında ve aynı anda ikisiyle birden mücadele edebilecek kapasiteden mahrum olduğunda sorumluluğu diğer aktörlere yükleme stratejine meyledebilir. Başka bir ifadeyle bu strateji tehdit sayısını azaltacak koşullar ürettiğinden dengelemeye tercih edilebilir. Mearsheimer'a göre, 1930'larda Almanya, İtalya ve Japonya tehdidiyle yüzleşmek zorunda kalan İngiltere bu üç aktörle aynı anda mücadele edebilecek kapasiteye sahip değildi. Alman tehdidini Fransa'ya paslayan İngilizler böylece diğer rakipleriyle rekabet edebilecek imkan elde ettiler.¹³¹ Benzer bir yaklaşım, 2014 ve sonrasında Libya'nın batısında sırasıyla Zintan ve DEAŞ tehdidiyle yüzleşmek zorunda kalan Misratalı milislerin Hafter ile mücadele eden Bingazili gruplarla olan ilişkisinde yatmaktadır. Bu gruplara verilen askeri yardımlar neticesinde taraflar üç yıla yakın bir süre yıpratıcı bir savaşa tutuşmuş ve bu sayede Misratalılar rakiplerini bir bir saf dışı bırakmışlardı.

Sorumluluğu başkasına yüklemenin cazibesi stratejinin her zaman paslayıcı aktör lehine sonuçlar üreteceği anlamına gelmez. Stratejinin en büyük dezavantajı, sorumluluğu yüklenenin saldırganı engelleyememesi ve sorumluluğu yükleyeni daha tehlikeli şartlarla yüzleşmek zorunda bırakmasıdır. Başka bir ifadeyle, saldırgan daha güçlü bir koalisyonla mücadele etmek yerine üstesinden gelebileceği yalnız aktörleri saf dışı bırakıp güç dağılımını domine edebilecek bir pozisyona kavuşabilir. Örneğin, 1930'larda Alman saldırganlığı karşısında Fransa'nın direnç gösterememesi, sorumluluğu yükleyen aktör olarak İngilizleri oldukça çetin bir mücadeleye girmek zorunda bıraktı. Fransa ile dengeleyici bir koalisyon kurmaktan geri duran İngiltere, Eylül 1939'da kaçınılmaz olarak savaşa girdi. Aynı dönemde, Sovyetler Alman tehdidiyle mücadelenin sorumluluğunu Fransa ve İngiltere'ye yüklerken taraflar arasında uzun ve maliyetli bir savaşın yaşanmasını arzuluyordu. Ancak altı hafta içinde Fransa'nın saf dışı kalması, batısını görece güvenli kılan Almanlara Sovyetlere saldırı fırsatı verdi. Bu da Sovyetler Birliği'ni daha güçlü bir düşmanla daha kanlı bir savaş vermek zorunda bıraktı.¹³² Bu arzulanmayan sonuç iç savaş örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır. 2014-16 yılları arasında Hafter tehdidini dengeleme sorumluluğunu

¹³¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.160-161.

¹³² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.160-161.

Bingazi'deki gruplara bırakan Batı Libya'nın silahlı aktörleri, 2019 yılında kaçınılmaz olanla daha zor şartlarda yüzleşmek zorunda kaldılar. Bu süreçte Hafter, hem ülkedeki stratejik noktaların kontrolünü ele geçirerek hem de kendisini destekleyen uluslararası aktörlerin sayısını arttırarak oldukça güçlü bir pozisyon elde etti.

1.2.3. Uzak Durma Stratejileri

Tehlikeli bir saldırgan karşısında dengeleme ve sorumluluğu başkasına yükleme stratejilerine alternatif olarak değerlendirilebilecek diğer stratejiler ise peşine takılma ve yatıştırmadır. Mearsheimer'a göre, bu iki strateji de güç dengesi mantığını ihlal ettiği ve mevcut bir tehdidi daha da güçlendireceği için bir sistemdeki büyük güçler tarafından çok fazla tercih edilmeyen stratejilerdir.¹³³ Öte yandan özellikle peşine takılma stratejisi doğurduğu sonuçlar itibariyle genelde realizm literatüründe özelde ise saldırgan realizm içerisinde en tartışmalı kavramlardan biridir. Sistem içindeki aktörlerin temel motivasyonu fırsat buldukça nispi kapasitelerini arttırmak olduğundan peşine takılmanın bazı durumlarda sağladığı avantajlar göz ardı edilemez.

1.2.3.1. Peşine Takılma

Bir saldırganın stratejik kazanımlar elde etmesine ve güç dengesini kendi lehine değiştirmesine rıza gösterme anlamına gelen peşine takılma, aktörlerin güvenliklerini riske eden durumlar ürettiği için tercih edilmeyen strateji olarak görülmektedir. Özellikle savunmacı realistler, stratejinin bu özelliği nedeniyle devletlerin daha ziyade dengeleme stratejisine yatkın olduklarını iddia ederler. Bu yaklaşıma göre hayatta kalma güdüsüyle hareket eden aktörler, güvenliklerini sağlamak için güçlü olan tarafla değil zayıf olanlarla güçlerini birleştirirler.¹³⁴ Bu eğilimin temel sebebi sistemin anarşik yapısıdır ve bu yapı aktörlere güçlü olanı sınırlandırma baskısı uygular. Savunmacı realizmin öncü ismi Waltz, hayatta kalmanın bir koşulu olarak dengeleme eğiliminin yapıyla ilişkisini şu sözlerle açıklar: "Eğer gücü azamiye çıkarmayı arzu ediyor olsalardı, daha güçlü olan tarafa katılacaklardı ve biz de dengelerin oluşmasını değil, bir dünya hegemonyasının oluşturulmasını görecektir. Bu olmamaktadır çünkü sistem tarafından teşvik edilen davranış çoğunlukla peşine takılma değil, dengelemedir.

¹³³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.162.

¹³⁴ Eric J. Labs, "Do Weak States Bandwagon?", *Security Studies*, Vol.1 No.3, (1992), s.383-416, Walt, *The Origins of Alliances*, s.19-21, Waltz, *Theory of International Politics*, s.126-127, Ludwig Dehio, *The Precarious Balance: Four Centuries of the European Power Struggle*, New York: Alfred A. Knopf, 1962.

Devletlerin ilk kaygısı gücü maksimize etmek değil, sistem içinde kendi konumlarını korumaktır.”¹³⁵ Bir başka savunmacı realist Walt ise 1955-79 yılları arasında Ortadoğu’daki değişken ittifaklara dair yaptığı çalışma neticesinde dengeleme stratejisinin peşine takılmadan daha yaygın olduğu sonucuna varmaktadır.¹³⁶ Bu yaklaşımların temelinde sistem içindeki aktörlerin statükocu olduğu ve sınırlı düzeyde güçle tatmin olacağı anlayışı yatmaktadır.

Peşine takılma stratejisinin yaygınlığı konusunda savunmacı realistler arasında tek seslilik söz konusuysa saldırgan realistler dengelemenin zıttı olan bu davranışa aktörlerin kapasitelerinden hareketle farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Örneğin Mearsheimer, peşine takılmanın saldırgan realizmin temel varsayımını ihlal eden ve nadiren büyük güçler tarafından kullanılan bir strateji olduğunu söyler. Ona göre büyük güçler tanım gereği diğer aktörlere karşı etkili bir mücadele verebilecek pozisyona ve kendi başlarının çaresine bakabilecekleri kapasiteye sahiptirler.¹³⁷ Dolayısıyla sistemdeki konumlarından vazgeçip saldırıya teslim olmak gibi bir davranış sergilemezler. Ayrıca bir büyük gücün peşine takılan aktör bir saldırganlık sonrası elde edilecek kazançtan güçlü rakibinin daha fazla pay alacağını kabul etmiş olur ki bu da saldırgan realizmin temel mantığına aykırıdır. Öte yandan bu strateji düşman büyük güçler karşısında tek başına kalan küçük güçler tarafından kullanılır çünkü bu aktörler zayıf ve izole oldukları için düşmana teslim olmaktan başka çareleri yoktur. Jack Levy’nin ifadesiyle, “daha güçlü devletlerin yakınındaki daha zayıf devletler hayatta kalmak için gerekli olanı yaparlar, bu da karşı dengeleme yerine güçlü olanın peşine takılmayı gerektirir.”¹³⁸

Öte yandan peşine takılmanın nispeten daha zayıf olan aktörlere kapasitelerini arttırma fırsatları sunduğunu iddia eden saldırgan realistler ise literatürdeki statüko yanlılarından farklı bir perspektif sunmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemde statükocu aktörler olduğu kadar güç dağılımını kendi lehlerine çevirme çabası içinde olan revizyonist aktörler de yer almaktadır.¹³⁹ Dolayısıyla devletlerin ittifak tercihlerini yalnızca tehditler değil olası müttefikleri vasıtasıyla elde edecekleri kazançlar da belirlemektedir. Bu durumda peşine takılma stratejisi, sınırsız amaçlara sahip güçlü bir

¹³⁵ Waltz, *Theory of International Politics*, s.126.

¹³⁶ Walt, *The Origins of Alliances*, s.148.

¹³⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.163.

¹³⁸ Jack Levy, “The Causes of War”, Philip E. Tetlock, Jo I. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly (Ed.), **Behavior Society and Nuclear War** içinde (s.223-238), New York: Oxford University Press, 1989, s.231.

¹³⁹ Schweller, *Bandwagoning for Profit*, s.74.

revizyonistle kurulacak ittifakta ikincil güçlere sistem içindeki konumlarını güçlendirme fırsatı sunar. Schweller'in çıkar dengesi (balance of interest) kavramıyla literatüre kazandırdığı bu perspektife göre sistemdeki rekabet iki kutba ayrılan dört farklı aktör tiplmesi arasında yaşanır.¹⁴⁰ Bir tarafta mevcut güç dağılımından en fazla kazanç elde eden ve bunun korunmasını arzulayan statükocu güçler yer almaktadır. Bu grup içerisinde güçlü statükocular (aslan) olduğu gibi onların peşine takılan ve elindekiyle yetinen zayıf aktörler (kuzu) de bulunabilir. Diğer tarafta ise güçlü revizyonist devletler (kurt) ve onların peşine takılarak nispi pozisyonlarını güçlendirmeye çalışan zayıf aktörler (çakal) vardır. Schweller'in bu sınıflandırması, esasen zayıf aktörlerin pasif olmadıklarını ve kendi çıkar tanımlamalarından hareketle ittifak tercihlerinde bulunduklarını öne sürmektedir.¹⁴¹

Schweller'in birim ve sistem düzeyindeki varyasyonlardan hareketle geliştirdiği çıkar dengesi kavramı her ne kadar yapısal realizmin temel argümanlarıyla çelişse de özelde saldırgan realizmin argümanı ile örtüşür. Mearsheimer'in peşine takılmayı uzak durulan bir strateji olarak tanımlaması daha ziyade sistemik sonuçlara etki edebilen büyük güçlerin davranışlarına yol açan yapısal faktörler üzerine yaptığı çıkarımlara dayanmaktadır. Sistemdeki küçük devletlerin ya da ikincil güçlerin davranışlarını açıklamak gibi bir iddiası olmasa da anarşinin yani sistemin yapısının aktörleri belirli davranışlara zorladığını söylemek yapının tüm aktörlerde benzer etkiyi doğurduğunu söylemek anlamına gelir. Dolayısıyla tanım gereği büyük güçler akran rakiplerine karşı mücadele edebilecek kapasiteye sahip olduklarından teslim olmazlar ancak küçük ya da ikincil güçler aynı büyükler gibi fırsat buldukça güçlerini maksimize etme ve sistemde seviye atlama çabası içinde olurlar. Saldırgan realizmin mantığına göre yapı her aktöre bulunduğu bölgenin hegemonu olma ve diğer bölgelerde akran bir gücün olmadığından emin olma baskısı uygular ancak bazıları bu pozisyona erişebilmek adına diğerlerinden daha avantajlıdır. Dezavantajlı olanlar avantajlı konuma ulaşma mücadelesi verirler. Bu doğrultuda peşine takılmanın küçük aktörlere kapasitelerini artırma fırsatı sunduğu söylenebilir.

¹⁴⁰ Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, New York: Columbia University Press, 1998.

¹⁴¹ Schweller, *Deadly Imbalances*, s.84-89, Schweller, *Bandwagoning for Profit*, s.99-104.

Peşine takılmanın iki varyasyonuna iç savaş bağlamında verilebilecek en iyi örnek, kısa sürede yereldeki güç dağılımının belirleyici aktörü olan Hafter liderliğindeki cepheye federalizm yanlılarının, Kaddafi destekçilerinin ve güneydeki silahlı grupların eklemlenmesidir. Bu aktörler kimi zaman LUO'nun saldırganlığına boyun eğmekten başka bir çare olmadığı kimi zaman ise söz konusu saldırganlığın nispi kazanç sağlayacağını umdukları için peşine takılma stratejisi izlediler. Daha güncel bir örnek ise LUO'nun Trablus saldırısında adından sıkça söz ettiren Kaniyat adlı milis gruptur. Bu grup, ortaya çıktıktan itibaren Trablus'taki UMH'ye bağlılığını bildirmesine karşın 2019 başında başkentteki yayılmacılığının başarısız olması nedeniyle birkaç ay sonra saf değiştirerek Hafter'in saldırganlığından kazanç sağlamaya çalıştı. Kaniyat'ın bu davranışı Schweller'in çakal peşine takılma tanımına yani güçlü saldırganın himayesiyle güç elde etmeye çalışan nispeten zayıf aktörlere uygun bir örnektir.

1.2.3.2. Yatıştırma

Yatıştırma tehdit altındaki aktörlerin saldırganın güç dengesini bozmasına ve yayılmacı davranışlarına göz yumması anlamına gelir. Bu stratejinin izlenmesindeki temel amaç askeri, siyasi ve ekonomik tavizler vererek saldırganla uzlaşmak veya onu savuşturmaktır. Başka bir ifadeyle saldırganla mücadele etmeden davranışlarında değişim meydana gelmesini temenni etmektir.¹⁴² Söz konusu temenni üç farklı kalıpta kendini gösterir. Birincisi, yatıştırma stratejisiyle düşmana verilen tavizlerin, onun mevcut güç dağılımıyla ilgili şikâyetlerini gidereceği ve yakın gelecekte saldırganla bir savaşın yaşanmayacağı beklentisi içerir. Bu tavizler sayesinde saldırgan kendini güvende hissedeceği kapasiteye ulaşır ve artık revizyonist bir aktör olmaktan çıkar. Bu tür yatıştırmada amaç saldırganı daha pasif bir konuma itmek ve onu statükocu bir güç haline dönüştürmektir. İkincisi, yatıştırma birden fazla tehditle karşı karşıya kalan bir aktörün, daha tehditkâr olana karşı başarılı bir caydırıcılık ortaya koyabilmek için tehdit seviyesi daha az olanın yayılmacılığına göz yummasıdır. Bu tür bir yatıştırma birden fazla amaca ulaşmak için yapılabilir. Başka bir tehditle mücadele daha iyi bir pozisyon elde etmenin yanı sıra iki tehdit arasında bir müttefiklik ilişkisinin önüne geçebilmek için de uygun bir stratejiye dönüşebilir. Üçüncüsü, yatıştırma bir saldırganla kıyasıya bir

¹⁴² Hans J. Morgenthau, **In Defense of the National Interest**, New York: Alfred A. Knopf, 1951, s. 137, Glenn H. Snyder, **Alliance Politics**, Ithaca: Cornell University Press, 1997, s. 160, Stephen R. Rock, **Appeasement in International Politics**, Lexington: University Press of Kentucky, 2000, s. 10-11.

mücadele öncesinde zaman kazanmanın bir aracı olabilir. Diğer türlerden farklı olarak saldırganın şikâyetlerinin giderilemeyeceği ve uzun vadeli bir barışın tesis edilemeyeceği varsayımından hareket edilir.¹⁴³ Aktörler bazen tehditten geçici süreliğine uzak dururlar veya kısa vadede savaştan kaçınırlar ve bu sayede askeri kapasite inşa ederek ya da müttefikler kazanarak dengeleme stratejisi için zaman kazanırlar.

Özellikle zaman kazanmak için bir düşmanın göreceli gücünü arttırması konusunda tavizler vermemek genel itibariyle realistlerin makul bir yaklaşım olarak gördüğü yatıştırma kalıbıdır. Yatıştırma stratejisini genel itibariyle irrasyonel bulan Mearsheimer'a göre eğer bir devlet herhangi bir nedenden dolayı kısa vadeli bir zayıflıkla karşı karşıyaysa ve tepkisiz kalması uzun vadede önemli bir güç sağlayacaksa kısa bir süre için tehlikeli bir düşmana ödün vermek stratejik olarak mantıklı olabilir.¹⁴⁴ Benzer şekilde Schweller de yükselen gücün tatmin edilememesi ve savaşın kaçınılmaz olması durumunda silahlanma ve müttefik kazanma imkanı sağlaması nedeniyle kısa süreli yatıştırmanın makul bir seçenek olduğunu savunur.¹⁴⁵ Mark Brawley ise yatıştırmanın gelecekte güç biriktirme umuduyla zaman kazandırabileceğini fakat bu amaca ulaşmak için en az olası strateji olduğunu öne sürmektedir.¹⁴⁶

Zaman kazandırma bağlamında yatıştırma makul bir strateji gibi görünse de aktörlerin maruz kaldığı yapısal baskılar göz önünde bulundurulduğunda genel itibariyle stratejinin mantığı çok daha tehlikeli koşulların meydana gelmesine yol açar. Yatıştırma stratejisi izleyen aktörün, kendini sınırsız hedeflere sahip durdurulamaz bir düşmanla karşı karşıya bulması oldukça muhtemeldir. Anarşik sistemde böylesi bir saldırganın ortaya çıkışı şaşırtıcı değildir. Zira aktörlerin etkileşime girdikleri yapısal şartlar, sistemdeki dominant güç olma pozisyonu elde edinceye kadar yayılmacı davranışlar sergilemeye zorlar. Bu durumda her aktör fırsat buldukça kapasitesini arttırma ve stratejik bölgelerin kontrolünü ele geçirme eğilimindedir. En güçlü olma zaruretinin dışında niyetlerin belirsizliği ve zaman içinde değişime maruz kalması yatıştırma

¹⁴³ Norrin M. Ripsman ve Jack S. Levy, "Wishful Thinking or Buying Time? The Logic of British Appeasement in the 1930s", *International Security*, Vol.33, No.2, (Sonbahar 2008), s.154-158.

¹⁴⁴ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.165.

¹⁴⁵ Schweller, *Deadly Imbalances*, s. 74-75.

¹⁴⁶ Mark Brawley, "The Political Economy of Balance of Power Theory", T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century* içinde (s.76-103), Stanford: Stanford University Press, 2004, s. 76-99.

stratejisinin rasyonalitesini zayıflatmaktadır çünkü aktörlerin makul bir seviyeye ulaşınca güç dağılımını değiştirmekten vazgeçeceklerini beklemek oldukça iyimser bir tablodur.¹⁴⁷ Kendine yardım koşulları altında rakibinin insafına sığınmak varoluşsal bir tehdidi beslemek anlamına gelir ki bu da anarşik sistemde intihar anlamına gelir.



¹⁴⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.163-164.

2. BÖLÜM: ANARŞİ-HİYERARŞİ DİKOTOMİSİ BAĞLAMINDA LİBYA KRİZİ

2.1. Libya'daki Yapısal Dönüşüm Süreci

Yapısal realistlerin uluslararası politikanın işleyişine dair argümanlarının önemli bir kısmı anarşi varsayımına dayanmaktadır. Saldırgan askeri kapasiteye sahip olma, hayatta kalma, niyetlerin bilinemezliği gibi diğer varsayımlar yapıyı anarşik olarak tanımlamanın ve bunu verili almanın mantıksal bir uzantısıdır. Anarşi varsayımı, devletlerin etkileşime girdiği coğrafyanın bütünüyle kontrol edilemeyecek kadar geniş ve engellerle dolu olması nedeniyle ispata muhtaç olmayan bir nitelemedir. Tarihsel süreç içerisinde kavramın aksini ifade eden bir yapı kurulamadığı için varsayımına dair nedensel bir sorgulama yapmak mümkün değildir. Öte yandan belirli bir süre güç kullanma tekelinin tesis edildiği sınırlı coğrafyalarda yapısal değişimlerin yaşandığını varsaymak için hiyerarşi-anarşi dikotomisinden hareketle nedensel bir sorgulama yapmak gerekir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü anarşi varsayımının neden Libya'daki aktörler arasındaki etkileşimin analizinde kullanılabilir olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

2.1.1. Güvenlik Sektörü

Devletlerin en temel özelliklerinden biri, hukuki sınırları içerisindeki güç kullanma tekeline sahip olmalarıdır. Güç kullanımı, belirli kurallarca tanımlanmış güvenlik sektöründeki kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu kurumlar, hiyerarşik bir düzen içerisinde ve yetkilerinin derecelerine göre ayrı işlevleri yerine getirirler. Öte yandan bir üst otoritenin olmadığı sistemlerde, güç kullanma tekelinin yerini güç dağılımı alır. Tüm birimler-aktörler fonksiyonel olarak eşittir. Bu sistemler tanım gereği anarşiktir. Bazen belirli coğrafi sınırlar içerisinde iki tür yapı arasında dönüşümler meydana gelebilir. Egemen olanın kısmen veya tamamıyla otoritesini yitirdiği durumlarda ortaya çıkan aktörler artık onun düzenlemelerine tabi değildir.

17 Şubat devrimi özellikle güvenlik sektöründe böylesi bir yapısal dönüşüm meydana getirdi. Kaddafi rejimine karşı kentsel, kabilesel ve ideolojik temelde örgütlenen sayısız silahlı grup, devrim esnasında elde ettikleri güçle otonom birimler olarak varlığını sürdürmeye devam etti. Devrim esnasında ortaya çıkan bu kaotik durumu bertaraf etmek

için geçiş hükümetleri, silahlı gruplar üzerinde kontrol kurmaya ve onları resmi güvenlik birimlerine entegre etmeye çalıştı. Bu bağlamda İçişleri Bakanlığı bünyesinde Yüksek Güvenlik Komitesi ve Savunma Bakanlığı bünyesinde ise Libya Kalkanı Kuvvetleri kuruldu. Orduya ve polis gücüne paralel olarak kurulan bu iki kurum hibrit bir güvenlik sektörünün inşa edilmesine neden oldu. Söz konusu hibrit yapı, genel olarak Libya'nın kuruluşundan günümüze geleneksel yönetim anlayışının bir tezahürü olarak ve güvenlik sektöründe bir devamlılığa işaret eden süreç olarak okunmaktadır.¹⁴⁸ Bu anlayış Libya'nın bağımsızlığı sonrası Kral İdris ve ardından Kaddafi iktidarları döneminde dizayn edilen güvenlik sektörüyle devrim sonrasında inşa edilenler arasındaki benzerlikten kaynaklanmaktadır.

Kısaca bu dönemlere değinmek gerekirse, Libya 1951'de bağımsız bir devlet olduktan sonra Kral İdris yeni devletin güç tekeli nasıl yapılandıracağına dair bir ikileme karşı karşıya kaldı. Kral, meşruiyeti büyük ölçüde ülkenin doğusu olan Sirenayka bölgesine dayandığı için kaçınılmaz olarak özellikle nüfusun yoğun olduğu Trablus bölgesinden geniş bir katılımın olacağı bir ulusal orduya güvenmiyordu. Bu nedenle iktidarının ilk yıllarında ulusal ordu kurmaktan uzak durdu ve bunun yerine Sirenayka bölgesinden kendine sadık birkaç kabileden müteşekkil paramiliter birlikler kurdu. Kişisel güvenliğini 86 personelden oluşan Kraliyet Muhafızları birliği sağlarken Sirenayka Savunma Gücü ise ülkedeki yabancı askeri birimlerin varlığı dışındaki en etkin güvenlik birimiydi.¹⁴⁹ 1952'den itibaren bölgede yaşanan bir dizi gelişme kralı ülke çapında katılıma izin veren bir ordu kurmaya zorladı. İlk etapta, hem Libya parlamentosu hem de İngiltere ve ABD krala ulusal ordu inşa etmesi konusunda baskı yapmaya başladı.¹⁵⁰ Bu baskı sonucunda bin iki yüz personelle sınırlandırılan bir ordu kuruldu. Kral İdris Libyalı subayların kendini devireceğinden korktuğu için yeni ordunun üst rütbesine büyük ölçüde yabancı komutanlar atadı. Ülkenin ilk Genelkurmay Başkanı Türkiye vatandaşı olurken sonraki dört Genelkurmay Başkanı ise Iraklıydı.

1952'de Mısır'da ve 1958'de ise Irak'ta kraliyet karşıtı yönetimlerin iktidara gelmesi, Kral İdris'i başta ordunun komuta kademesinde köklü değişimler olmak üzere bir dizi önlemlere sevk etti. Genelkurmay Başkanlığı görevine kraliyet yanlısı Senusi Lataviş

¹⁴⁸ Badi, *Devolution of Informality* s.213-226. Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s.20-21.

¹⁴⁹ Kenneth Pollack, **Arabs At War: Military Effectiveness 1948–1991**, Lincoln: Nebraska, 2002, s.358–359.

¹⁵⁰ DeVore ve Stähli, *Anarchy's anatomy*, s. 399-403.

getirilirken Sirenayka Şelhi kabilesine mensup isimlerse üst düzey görevlere atandı. Öte yandan Nasır yönetimindeki Mısır'ın ordusunu güçlendirmesi ve 1956'da Tunus'un bağımsızlığını kazanması Libya'daki kuşatılmışlık hissini her geçen gün arttırıyordu. Bu bölgesel gelişmelere karşılık olarak kral, 1956-1961 yılları arasında ordunun asker sayısını 5 bine kadar genişletti. 1965'te İngiltere'nin Trablus ve Tobruk'ta üslerden askerlerini çekmesi ve 1967 Arap-İsrail savaşlarındaki hezimet sonrasında ordunun personel sayısı üç kat daha arttırılarak 15 bine çıkarıldı. Kral İdris bir yandan ulusal orduyu güçlendirmek zorunda kalırken diğer yandan ise Sirenayka Savunma Gücü'nü zırhlı araç ve topçu birliklerle güçlendirmeye devam etti. Benzer şekilde, Kraliyet Muhafızları'nın personel sayısını ise 500'e yükseltti.¹⁵¹ Ancak bütün bu önlemlere rağmen 1969 yılında bir grup subay, kral tedavisi için Türkiye'de bulunurken başarılı bir darbe gerçekleştirerek yönetimi ele geçirdi. Netice itibariyle olası bir darbeye iktidardan olma korkusu ve dış baskılar Libya'da çift başlı bir güvenlik sektörünün inşa edilmesine neden oldu.

Kendisi de bir ordu subayı olmasına karşın Kaddafi de iç tehditleri dengeleme anlayışına dayanan hibrit güvenlik sektörünü büyük ölçüde korudu ve yeni birimlerle ve farklı önlemlerle daha karmaşık bir sektör inşa etti. Devrimin ilk yıllarında ülkenin doğusunda kraliyet yanlısı grupların olası bir karşı darbesini bertaraf etmek ve sabık dönemdeki uygulamalardan hoşnutsuzluk duyan subayların desteğini almak amacıyla ordunun kapasitesini arttırıcı adımlar attı. Ancak 1975'te yaşanan bir darbe girişimi Kaddafi'nin genel olarak orduya bakışında ve güvenlik sektöründe köklü bir değişimi beraberinde getirdi. Mensubu olduğu Kaddafi kabilesinin tüm güvenlik birimlerini idare ve inşa edebilecek çoğunluktan mahrum olması, Kaddafi'yi tarihsel olarak kendi kabilesiyle yakın bağları olan büyük kabilelerle ittifak kurmaya itti. Bu bağlamda, Verfallah ve Mağariba gibi iki büyük kabile güvenlik birimlerine atamalarda ayrıcalıklı bir statü kazandı ve hava kuvvetleri ve özel kuvvetlere çoğunlukla bu kabilelerden atamalar yapıldı.¹⁵² Benzer şekilde, 1979'da toplumsal muhalefeti sindirmek için Devrimci Komiteler'i ve olası bir askeri darbeyi engellemek için ise 1981'de 2 bin personelden oluşan Devrim Muhafızları'nı kurdu. Ayrıca, orduya karşı denge unsuru olarak hizmet etmek üzere Kübalı ve Filistinli askerlerden eğitim alan 45 bin kişilik yarı

¹⁵¹ DeVore ve Stähli, *Anarchy's anatomy*, s. 399-403.

¹⁵² Luis Martinez, **The Libyan Paradox**, London: Hurst, 2007, s. 98-101. Dirk Vandewalle, **A History of Modern Libya**, Cambridge: Cambridge UP, 2012, s.146.

zamanlı bir milis gücü olan Halk Ordusu'nu kurdu. Ordu içerisinde ise sık sık görev yeri ve rütbe değişimleri yaparak subaylar ile kabile önderleri arasındaki bağlantıyı engellemeye çalıştı ve Askeri Gizli Servis aracılığıyla sürekli bir denetim mekanizması inşa etti.¹⁵³

Kaddafi'nin orduya karşı kabileler arası ittifak ve paralel güvenlik birimleriyle kurduğu denge sırasıyla 1977'de Mısır'la yaşanan sınır gerilimi, 1978-1987 yılları arasında Çad'la girilen maliyetli savaş ve 1990'lara damgasını vuran ekonomik durgunluk ve yerel isyanlar nedeniyle çökme noktasına geldi.¹⁵⁴ Özellikle dış politikada yaşanan başarısızlıklar ve bunun ekonomide yol açtığı sorunlar ordu içerisinde ciddi bir huzursuzluk yarattı ve 1993 yılında Verfallah kabilesinin dahil olduğu yeni bir darbe girişimi yaşandı. Kaddafi bu teşebbüse karşılık olarak bir yandan güvenlik sektörünün hibrit yapısını doğrudan kendi aile üyelerinin idaresindeki yeni birimlerle daha karmaşık hale getiren adımlar atarken diğer yandan ise ordunun komuta kademesini köklü değişimlerle zayıflatma yoluna gitti. Genelkurmay dâhil olmak üzere yüksek örgütsel yapıları feshetti ve general düzeyindeki komutanları yüz askerden oluşan birliklerin başına atadı.¹⁵⁵ Bu birliklerin gerçek mühimmatla eğitim alması, subayların silah taşınması ve izinli oldukları dönemlerde seyahat etmesi yasaklandı. Öte yandan Kaddafi'nin oğulları Hamis, Mutasım ve Saadi ile Kaddafi'nin kuzenleri Barani İşkal, Ahmet Kaddafi el-Dam ve Halife Hanaiş yeni güvenlik birimlerinin başına getirildi. Bunlar içerisinde en güçlüsü Hamis'in liderliğinde 10 bin askerden oluşan ve ağır silahlarla donatılmış 32. Tugay'dı.¹⁵⁶ Bu birimler ordudan bağımsız olmakla birlikte doğrudan Kaddafi'den emir alan yapılarıydı. Dolayısıyla Libya, devrim arifesinde iki katmanlı bir güvenlik sektörüne sahipti.

Çift başlı güvenlik sektörü 2011'e kadar Kaddafi'yi iktidarda tutmaya yardımcı olsa da devrimle birlikte Libya'daki yıkımın temel sebeplerinden biri haline geldi. Kaddafi ailesine mensup isimlerin liderliğini yaptığı birimler devrim esnasında rejime bağlı kalarak muhaliflere karşı mücadele verirken orduda ise ciddi bir çözülme yaşandı. Ordunun bir kısmı yereldeki bağlantıları kullanarak muhaliflerin safına geçerken diğer

¹⁵³ Alison Pargeter, **Libya: The Rise and Fall of Qaddafi**, New Haven: Yale UP, 2012, s. 96–103. Martinez, *The Libyan Paradox*, s. 94.

¹⁵⁴ DeVore ve Stähli, *Anarchy's anatomy*, s. 406.

¹⁵⁵ DeVore ve Stähli, *Anarchy's anatomy*, s. 406.

¹⁵⁶ Martinez, *The Libyan Paradox*, s. 93, Alia Brahimi, "Libya's Revolution", **The Journal of North African Studies**, Vol. 16, No. 4, s. 607–614, Pargeter, *Libya: The Rise and Fall of Qaddafi*, s.210-225.

bir kısmı ise bekle-gör stratejisi izleyerek bir süre tarafsız kaldı.¹⁵⁷ Kitlesel gösterilerin başladığı 17 Şubat'tan yaklaşık bir hafta sonra General Abdulfettah Yunus ve onun komuta ettiği Özel Kuvvetler (el-Saiqa) muhaliflerin safına geçti. Benzer kopuşlar Cebel-i Nefusa da denilen Zintan merkezli batı bölgelerinde de yaşandı. Muhammed el-Madani, Usame Cuveyli, Ahmed Yarro, Abdurrahman Ebu Rihana ve Said el-Aribi gibi albaylık statüsünde görev yapmış isimler, muhalefetin organize edilmesinden eğitimine pek çok konuda öncü oldular.¹⁵⁸ Misrata gibi devrimin ilk günlerinde sessizliğin hâkim olduğu merkezlerde ise benzer kopuşlar zaman içerisinde gerçekleşti. Albay Muhammed bin Humeyda ve Salim Cuha ordudan ayrılan askerleri komuta ederek rejimle mücadelede etkili isimler oldular.¹⁵⁹

Kaddafi rejimine isyan eden ve silahlı mücadele yürüten tek kesim eski ordu mensupları değildi. Ülkenin hemen hemen her kentinde şehir-semt ve kabile bazlı olmak üzere tamamen sivillerden oluşan silahlı grupların yanı sıra Afganistan savaşında mücahitlerin safında savaşmış ve 1990'larda Libya'ya dönerek rejim karşıtı muhalefetin ana hattını oluşturmuş gruplar da vardı. Bunlar özellikle doğudaki Bingazi ve Derne kentlerinde isyanı organize ettiler ve bu kentlerin muhaliflerin kontrolüne geçmesinde önemli roller üstlendiler. Kaddafi öldürülüp devrim süreci tamamlandığında geriye parçalanmış bir ordu ve Trablus, Bingazi, Misrata ve Zintan başta olmak üzere ülkenin belirli bölgelerinde faaliyet gösteren irili ufaklı bin yedi yüz silahlı otonom grup kaldı. 5 Mart 2011'de muhalifleri temsil etmek ve devrime uluslararası destek sağlamak amacıyla kurulan Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) için artık en büyük problem çökmüş haldeki güvenlik sektörünü inşa etmek ve özellikle birbirinden bağımsız hareket eden silahlı grupları kendi otoritesi altında buluşturmaktır.

Bu amaç doğrultusunda iki başlı bir yapı oluşturuldu. Bunlardan ilki devrim esnasında ve sonrasında başkent Trablus'taki güvenlik açığı ya da güç boşluğu sorununa çözüm olarak UGK tarafından Eylül 2011'de kurulan Yüksek Güvenlik Komitesi'dir. Devrim esnasında başkentte ortaya çıkan silahlı grupları güvenlik birimlerine entegre etme amacıyla kurulan YGK başlangıçta Trabluslu milislerin yoğun olarak yer aldığı bir

¹⁵⁷ Peter Bartu, "The Corridor of Uncertainty: The National Transitional Council's Battle for Legitimacy and Recognition", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and its Aftermath** içinde (ss.31-54), London: Hurst 2015, s. 33-34.

¹⁵⁸ Lacher ve Ahmed Labnouj, "Factionalism Resurgent: The War in The Jabal Nafusa", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath**, içinde (ss.229-255), New York: Oxford, 2015, s.269.

¹⁵⁹ Lacher, **Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict**, Londra: Tauris, 2020, s. 127.

koalisyondu. Adli suçlarla mücadele gibi geniş bir görev tanımına karşın bu gruplar daha ziyade eski rejime bağlılığını sürdüren birey ve gruplarla mücadele etmekteydi.¹⁶⁰ Aralık 2011’de bakanlık tarafından alınan bir kararla YGK üyelerine soruşturma ve tutuklamalar için resmi bir yetki verildi. Ayrıca bu gruplar başkentteki Mitiga havaalanı ve liman başta olmak üzere pek çok stratejik noktanın kontrolünü ellerinde bulunduruyorlardı.

Başlangıçta ülke çapında 25 bin personelle sınırlandırılmasına karşın bu sayı daha fazla silahlı grubun birime katılmasıyla Ağustos 2012’de 150 bini buldu. Bunun temel sebebi silahlı grup mensuplarına bağlanan maaşların ve liderlere yapılan ödemelerin mevcut kolluk kuvvetlerine ödenenden yaklaşık iki kat daha fazla olmasıydı. Bir polis memuru 400 dolar maaş alırken YGK çatısı altındaki silahlı grupların mensupları ise 700 dolar maaş almaktaydı.¹⁶¹ Maaşlardaki bu farklılık silahlı gruplara katılımı cazip kılarak aynı zamanda onların askeri kapasitesinin de her geçen gün artmasına yol açtı. Ayrıca, silahlı gruplara ödemeler bakanlığın onayı olmaksızın doğrudan Merkez Bankası tarafından yapılmaktaydı ve çoğu kez çek hamillerinin gerçek kişiler olup olmadığı bilinmiyordu.

YGK’nın silahlı grupları askeri ve ekonomik olarak güçlendirmesinin ötesinde güvenlik sektörü açısından daha problemlidir. Yani ise kuruluş amacını gerçekleştirememiş olmasıydı. Her grup devrim esansında ele geçirdiği stratejik noktalardaki ve bölgelerdeki egemenliğini devam ettirmekle birlikte YGK’yı kendi çıkarları doğrultusunda resmi bir kalkan olarak kullanıyordu. Silahlı grupların bu yaklaşımı entegrasyona engel olmanın yanı sıra UGK’yı her geçen gün kontrolden çıkan yapıyı ilga etmeye zorladı. Bakanlık Ocak 2013’te aldığı bir kararla YGK mensuplarının maaşlarının kesileceğini ve gruplara yapılan ödemelerin durdurulacağını açıklayınca Milli Genel Kongre önünde şiddete varan protesto gösterileri düzenlenmeye başladı. Abdul Rauf Kara’nın liderliğindeki Özel Önleyici Güçler ve Abdulgani el-Kekli liderliğindeki Ebu Selim birlikleri başta olmak üzere Trablus’un önde gelen silahlı gruplarının kurumlar üzerindeki baskıları sonucunda bakanlık bu adımdan vazgeçti ve ödemeler bir süre daha devam etti.¹⁶² YGK’nın bir çatı oluşum olarak varlığı 2014’teki iç savaşa kadar sürdü. Bu tarihten itibaren bünyesindeki silahlı gruplar siyasetler

¹⁶⁰ Wehrey, *Ending Libya’s Civil War*, s. 11-13.

¹⁶¹ Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s. 30-39. Wehrey, *Ending Libya’s Civil War*, s.11-13.

¹⁶² Wehrey, *Ending Libya’s Civil War*, s.11-13.

üzerinde kurdukları baskının bir neticesi olarak resmi bir hüviyete sahip olmanın yanı sıra kontrol ettikleri bölgelerdeki hâkimiyetlerini koruyarak otonom varlıklar olmayı sürdürdüler.

Devrim sonrası silahlı grupların güvenlik birimlerine entegrasyonunu sağlamak amacıyla kurulan bir başka güvenlik aygıtı ise Libya Kalkanı Kuvvetleri'dir. YGK'dan farklı olarak LKK, Ocak 2012'de devrimci grupların liderlerinin aldığı inisiyatifle tabandan tavana bir oluşum olarak ortaya çıktı. Pek çok analist LKK'yı silahlı grupların eski rejimle olan ilişkisinden dolayı nefret ettikleri düzenli orduya katılmaya direnmenin bir yolu olarak görmektedir. Bu yapının temelini ilk olarak batı Libya'nın sahil şeridinden ve Zintan merkezli Cebel-i Nefusa'dan gelen devrimci konseylerin oluşturduğu "barış gücü" oluşturmaktaydı. Bu gruplarla yakın ilişkisi bulunan dönemin Savunma Bakanı Usame Cuveyli'nin oluşumu desteklemesi diğer bölgelerdeki silahlı gruplar için bir örnek teşkil etti.¹⁶³ Doğudaki Bingazi merkezli İslamcı grupların önde gelen isimlerinden Visam Bin Hamid, aynı ideolojik damardan beslenen grupları bir araya getirerek Libya Kalkanı adlı bir çatı oluşum meydana getirdi.¹⁶⁴ Ardından Hamid, liderliğindeki gruba başta Bingazi olmak üzere doğu bölgesindeki şehirlerde görevlendirilmek kaydıyla bir asayiş gücü statüsü verilmesi için Savunma Bakanlığı'na öneride bulundu. Aynı tarihlerde ülkenin güneydoğusundaki Kufra kentinde çatışmalar yaşanınca ordunun müdahale gücünden yoksun olması bakanlığı bu öneriye sıcak bakmaya zorladı ve netice itibarıyla Libya Kalkanı bu görevle resmi bir statü elde etti.

Batı bölgesinde bulunan devrimci gruplar için bu yeni oluşum devlet kaynaklarından güç devşirmenin bir yolu olarak önemli bir model oluşturdu. Bingazi'deki Libya Kalkanı'nın güneydeki havaalanı ve petrol tesisleri gibi stratejik noktalarda görevlendirilmesinden bir hafta sonra Misrata merkezli silahlı gruplar bir araya gelerek merkez bölgede asayiş sağlama amacıyla yeni bir Libya Kalkanı gücü oluşturdu. Salim Cuha'nın liderliğindeki bu gruplar, Misrata ve Sirte arasındaki hattın güneydeki Sebhe kentine kadar olan bölgenin kontrolünden sorumluydu.¹⁶⁵ Devrimci gruplar Nisan 2012'de Bingazi'de düzenledikleri bir toplantıda Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak sınır hatları ve stratejik noktalar dahil olmak üzere güvenlik açığının

¹⁶³ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.11-13.

¹⁶⁴ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.8-10.

¹⁶⁵ Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s. 39-46.

oluşabileceği bölgelerde görevlendirilme talebinde bulundular. Bu talep ordu içerisinde ciddi bir muhalefete rağmen milislerin ve onlarla iltisaklı siyasilerin baskısı sonucunda kabul edildi. Dolayısıyla 2012 yılının ilk aylarında devrimci grupların inisiyatifi ve devlet kurumlarına baskısı sonucunda Libya güvenlik sektöründe yeni bir birim meydana geldi. Öte yandan Genelkurmay ile LKK arasında nihai otoritenin kim olacağı sorusu önemli ölçüde belirsizliğini korumaktaydı. Zira LKK ordudan bağımsız olarak ülkenin üç bölgesinde ve sınır hatlarında çeşitli görevleri siyasi ve askeri otoritenin çoğu zaman onayı olmaksızın ifa ediyordu.¹⁶⁶

YGK'da olduğu gibi LKK da kısa süre içerisinde hızlı bir büyüme yaşadı. Bunun temel sebebi silahlı gruplara görevlerinin karşılığında yüklü miktarda ödemeler yapılması ve bunların çoğunlukla kayıt dışı gerçekleşmesiydi. Ortalama bir Libya vatandaşı için bu gruplar gelir elde etmenin ve hayatta kalmanın bir aracı haline dönüştü. Bu durum 2013 yılı boyunca LKK'nın büyüyerek on üç otonom bölükten oluşan bir yapıya dönüşmesine yol açtı.¹⁶⁷ Ülkenin batısında Zintan ve kıyı şeritlerdeki irili ufaklı kasabalardaki silahlı gruplar batı birliğini oluştururken Misrata ise Üçüncü Libya Kalkanı olarak merkezdeki konumunu korudu. Doğuda ise parçalanma daha hızlı ve karmaşık bir hal aldı. Visam Bin Hamid liderliğindeki İslamcı gruplar dışındaki Rafallah Şahati ve 17 Şubat Şehitleri Tugayı yedinci kalkan olarak faaliyetlerini sürdürdü. Öte yandan yine doğu bölgesinde Ecdebiye, Beyda ve Bingazi kentlerinde çok sayıda kabile temelli silahlı grup, bu yapının çatısı altına girerek ekonomik ve askeri kazançlar elde etti.¹⁶⁸ YGK biriminde olduğu gibi 2014'teki iç savaş LKK açısından yıkıcı bir sonuç doğurdu. Savaşın patlak vermesiyle birlikte bir tür kamuflaj vasfı gören ve silahlı gruplar arasındaki güç mücadelesini körükleyen bu yapı yıkılarak son buldu.

Libya güvenlik sektörünün hibrit yapısı her ne kadar ülkenin bağımsızlığını elde ettiği tarihten itibaren alışla gelmiş bir yönetim anlayışının tezahürü olarak ve bu doğrultuda bir tarihsel süreklilik olarak görülse de devrim başta güvenlik sektörü olmak üzere pek çok alanda yapısal bir değişime neden oldu. Bunu yapısal bir değişim olarak okumanın birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, gerek Kral İdris gerekse Kaddafi döneminde

¹⁶⁶ Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s. 39-46.

¹⁶⁷ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.8-10.

¹⁶⁸ Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s. 39-46.

güvenlik sektöründeki melezlik, tek otoriteyi temsil eden iktidarın kendi güvenliğini sağlamlaştırmak adına birbirini dengeleyen güvenlik birimleri oluşturma stratejisinin bir sonucuydu. Öte yandan devrim sonrası böyle bir otoritenin varlığından bahsetmek mümkün değildi. Libya'nın meşru temsilcisi olarak uluslararası alanda kabul gören ve devrim sonrası güvenlik sektörünün inşasında başrol oynadığı sanılan UGK'nın milisler nazarındaki konumu işlevsel bir siyasi varlığın ötesine geçemedi. Uluslararası Kriz Grubu'nun silahlı grupların liderleriyle yaptığı mülakatlarda bu isimlerin UGK'ya yaklaşımı bunu açıkça ortaya koyuyordu. Zintanlı bir komutanın ifadesiyle "UGK bizim için uluslararası tanınırlık ve fon sağlama açısından iyi bir performans sergiledi. Ama burada, Libya'da bizim için hiçbir zaman otorite olmadı."¹⁶⁹ Benzer bir yaklaşım devrim esnasında ve sonrasında yereldeki güç dağılımında belirleyici aktörlerden olan Bingazi merkezli İslamcı gruplar için de söz konusuydu. Sahadaki en aktif isimlerden biri olan İsmail Sallabi bir mülakatında UGK üyeleri için "cephede ölen devrimciler Libya'yı kurtardı, bazıları aylardır Libya'da birkaç saat geçirmiş ve Kaddafi'nin bakanları olan UGK üyeleri değil"¹⁷⁰ sözleriyle geçici hükümetleri meşru bir otorite olarak görmediğini açıkça söyledi.

İkincisi, devrim sonrası güvenlik sektörü bir otoritenin nezaretinde yukarıdan aşağı bir yapılanmadan ziyade güç ve çıkar ilişkilerinin bir neticesi olarak alttan yukarı baskıyla ortaya çıkan bir yapılanmaydı. Devrim öncesi ve sonrası güvenlik sektörüne dair bir değerlendirme yapan Emadeddin Badi'ye göre "devrim sonrası güvenlik sistemindeki neo-hibritlik artık güç kullanma üzerinde kişiselleştirilmiş bir tekel oluşturmak için yukarıdan aşağıya bir süreç değil, önceden var olan melezlik biçimlerini daha da sağlamlaştıran aşağıdan yukarıya, organik bir koşuldı."¹⁷¹ LKK'nın kuruluş, genişleme ve yıkılış evrelerinin tamamıyla UGK'dan bağımsız olması bunun somut bir göstergesiydi. Silahlı gruplar UGK'ya mensup rakiplerinin devlet kaynaklarından elde ettikleri gücü görerek böyle bir yapının oluşturulması için bakanlıklara ve orduya yaptıkları baskı sonucunda resmi statü kazandı.¹⁷² Bu sayede ekonomik ve askeri kapasitelerini güçlendirerek sayıları hızla artan bir birime dönüştü ve nihayetinde kendi aralarındaki çıkar çatışmaları bir iç savaşa yol açtı ve parçalanmayı kaçınılmaz hale

¹⁶⁹ International Crisis Group, **Holding Libya Together: Security Challenges After Qadhafi**, Middle East/North Africa Report, 2011, s.1.

¹⁷⁰ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.1.

¹⁷¹ Badi, *Devolution of Informality*, s.219.

¹⁷² Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s. 39.

getirdi. Libya uzmanı Frederic Wehrey'in şu tespiti süreci özetlemektedir: "Hükümet hem Libya Kalkanı'nı hem de YGK'yı sübvansetti; bu, gençler saflarına akın ettikçe, silahlı grupların kapasitesini büyütme gibi istenmeyen bir etkiye sahipti...hükümet tarafından fonlarla güçlenen silahlı gruplar giderek daha fazla kendi politik çıkarlarına hizmet eden gündemlerini sürdürmek için daha da cesaretlendiler. Yeni yapılar kendi başlarına bir hayat sürdüler ve düzenli ordu kurma çabalarını engellediler."¹⁷³

Üçüncüsü, silahlı gruplar arasındaki etkileşim uluslararası arenadaki devlet etkileşimiyle büyük ölçüde benzerlik göstermekteydi. Uluslararası Kriz Grubu'nun Libya raporunda belirtildiği gibi, silahlı gruplar büyük ölçüde özerk, kendi silahlanma süreçlerini yürüten, kendi eğitim kamplarına sahip olan ve bazen de dış aktörlerden kendi girişimleriyle destek alan yapılarıydı. Her biri kendi komuta zincirine ve askeri kültürüne sahipti. Kaddafi rejiminden ele geçirdikleri silahları kendi depolarında muhafaza ettiler ve bunu yaparken her birinin kendine has silah ve araç kayıt planları vardı. Neredeyse tüm gruplar aile adını, kan grubu ve bölgesel kökenini gösteren kimlik kartları çıkarttılar ve soruşturma yürütmek, emir çıkarmak, şüphelileri tutuklamak ve çeşitli operasyonlar gerçekleştirmek için kendi prosedürlerini belirlediler.¹⁷⁴ Devletleşme veya güç kullanma tekeline dönüşme sürecinin sembollerinden biri olan hapisane sistemi dahi devletlerarasındaki etkileşime benzer bir durumun yaşandığını göstermekteydi. Kaddafi rejiminin yıkılmasının akabinde silahlı gruplar eski rejime bağlılığından şüphelendikleri kişileri tutukladıklarında soruşturmayı kendileri yürütmekte ve suçlu buldukları takdirde kendi hapisanelerinde cezayı uygulamaktaydılar. Öte yandan zaman zaman silahlı gruplar arasında merkezi hukuki sistem olmaksızın tutuklamalar konusunda bir işbirliği yaşanmaktaydı. Misratalı bir komutan bu işbirliğinin sınırını şöyle anlatmaktadır; "İlke, kişiyi Trablus, Misrata ve Nefusa tugayları tarafından aranıp aranmadığını görmek için tutmaktır. Trablus ve Zintan'daki tugaylar da aynı şeyi yapıyor. Yani Trablus'taki bir tugay birini yakalarsa, onunla ilgili bir şey olup olmadığını öğrenmek için bizi arayacaklar."¹⁷⁵ Bu işbirliği merkezi idarenin belirlediği sınırlar içerisinde değil silahlı gruplar arasındaki geçici dayanışmanın bir ürünüydü ve devletlerarasında tutuklu iadelerine dair işbirliğine benzemektedir.

¹⁷³ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s. 7.

¹⁷⁴ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.18.

¹⁷⁵ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s. 26-27.

2.1.2. Devlet Kurumları

Devrim sonrası Libya güvenlik sektöründe yaşanan yapısal değişim kısa süre içerisinde diğer devlet kurumlarında da parçalanmayı beraberinde getirdi. Güvenlik sektörüne nazaran oldukça istikrarlı bir görüntü sergileyen siyasi yapıdaki geçiş süreci üç aşamalı bir plana dayanmaktaydı. İlk olarak devrim esnasında kurulan UGK, ülkeyi demokratik seçimlere hazırlamaktan ve kurumsal boşluğu dolduracak adımlar atmaktan sorumluydu. İkinci aşamada ülkede uygun şartlar oluştuğunda seçimlerin derhal yapılması ve UGK'nın feshedilip yerine Milli Genel Kongre'nin (MGK) kurulması planlanmaktaydı. Son aşamada ise MGK başta güvenlik sektörü ve anayasa olmak üzere tüm kurumsal ve yasal süreçleri inşa ettikten sonra yeni bir seçim yapılarak Temsilciler Meclisi kurulması ve böylece geçiş sürecinin nihayete ermesi amaçlanmaktaydı.

İlk aşaması sancılı da olsa tamamlanan geçiş sürecinin ikinci aşamasına 7 Temmuz 2012'de gerçekleştirilen seçimler sonucunda MGK kurulmasıyla geçildi. Libya tarihinde yapılan ilk demokratik seçimlerde partilere ayrılan 80 sandalyenin 39'unu alan Mahmut Cibril liderliğindeki Ulusal Güçler İttifakı (UGİ) birinci parti olurken Müslüman Kardeşler hareketine yakınlığıyla bilinen Adalet ve İnşa Partisi (AİP) ise 17 sandalye ile ikinci sırada yer aldı. 200 sandalyeli parlamentoda geriye kalan 120 sandalye ise ülkenin çeşitli seçim bölgelerinden katılan bağımsız adaylara ayrıldı.¹⁷⁶ Silahlı grupların siyasilerle kurdukları bağlantılar nedeniyle güç merkezleri arasındaki rekabet seçimlerin hemen ardından meclise ve hükümet kurma çabalarına sirayet etti. Zintanlı milislerin desteklediği UGİ ile AİP adayları arasında yaşanan hükümet kurma yarışını UGİ'nin desteklediği Ali Zeidan'ın kazanması söz konusu güçlerin devlet kurumlarındaki nüfuzunu pekiştirdi. Bu duruma karşılık olarak AİP ve İslamcı kanada yakın olan bağımsız adaylar Zintan karşıtlarının da baskısıyla bir araya gelerek Devrimci Blok adlı bir siyasi ittifak kurdular. Bu ittifakın temel amacı UGİ'nin ve onunla bağlantılı olan silahlı grupların başkentteki nüfuzunu zayıflatmak için "Siyasetten Men Kanunu" (SMK) adlı yasayı yürürlüğe sokmaktı.¹⁷⁷ Kanun teklifi kısaca Kaddafi'nin göreve geldiği 1 Eylül 1969'dan, muhalifler tarafından öldürüldüğü

¹⁷⁶ "General National Election Final Report", *European Union*, 7 Temmuz 2012, http://www.eods.eu/library/FR%20LIBYA%2021.10.2012_en.pdf, (7 Ocak 2022).

¹⁷⁷ "Libyan parliament bans ex-Gaddafi officials from Office", *Reuters*, 5 Mayıs 2013, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-politics/libyan-parliament-bans-ex-gaddafi-officials-from-office-idUKBRE94405820130505>, (7 Ocak 2022).

20 Ekim 2011'e kadar ülkede üst düzey görev üstlenen herkesin siyasetten men edilmesini içermekteydi. Kanunun yürürlüğe girmesi durumunda başta Mahmut Cibril olmak üzere Zintanlı gruplarla işbirliği içindeki pek çok ismin siyasi hayatı başlamadan bitecekti.

Mecliste büyük tartışmalara yol açan tasarı Misratalı milislerin liderliğinde kurulan Libya Devrimcileri Operasyonlar Odası adlı ittifakın siyasilere gönderdiği tehdit içerikli mektupların ardından 5 Mayıs 2013'te kabul edildi. Zintanlı grupların meclis başta olmak üzere çeşitli bakanlıklardaki nüfuzunu tehlikeye sokan bu gelişme devlet kurumlarını hedef alan çatışmaları beraberinde getirdi.¹⁷⁸ Başkentte meclis ve kurumlar üzerinden kıyasıya bir mücadele yaşanırken doğuda ise İslamcı grupların meşru güvenlik birimleri olarak her geçen gün Bingazi ve diğer kentlerde etkisini arttırması MGK tarafından marjinalize edilen ordu mensuplarını ve federalizm yanlısı kabileleri rahatsız ediyordu. Hafter liderliğinde örgütlenen bu grupların İslamcı gruplara yönelik Mayıs 2014'te başlattığı Onur Operasyonu adlı saldırı batıda Zintanlı milislerden destek görünce tüm Libya'yı kuşatan bir iç savaş patlak vermiş oldu.

İç savaşın başladığı tarihlerde siyasi geçiş süreci de ülkedeki bölünmüşlükten nasibini aldı. Haziran 2014'te yapılan seçimlerle TM'nin kurulması ve dolayısıyla sürecin tamamlanması planlanmaktaydı ancak Anayasa Mahkemesi'nin aldığı iptal kararı iki meclisli bir yapının ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁷⁹ Bu kararı tanımayan bir grup siyasi Hafter'in koruması altında Tobruk kentinde bir araya gelmeye devam ederken TM'yi meşru görmeyen siyasiler ise MGK çatısı altında Trablus'ta toplanmaya devam etti. Siyasi arenadaki söz konusu bölünme BM öncülüğünde yürütülen müzakereler neticesinde Aralık 2015'te Fas'ın Süheyrat kentinde imzalanan Libya Siyasi Anlaşması ile yeni bir boyut kazandı. Bu tarihe kadar uluslararası camia tarafından Libya'daki meşru otorite olarak kabul gören TM'deki Abdullah es-Sini hükümetinin yerini anlaşma kapsamında kurulan Fayiz Serrac başkanlığındaki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) aldı.¹⁸⁰ Kâğıt üstünde bir ilerleme gibi görünse de Süheyrat Anlaşması ve UMH hem MGK içerisindeki bazı gruplar tarafından hem de Hafter cephesi tarafından siyasi

¹⁷⁸ Wehrey, *The Burning Shores*, s.150.

¹⁷⁹ Emrah Kekilli, **Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti**, Ankara: SETA, 2016.

¹⁸⁰ "Rival Libyan Factions Sign UN-Backed Peace Deal", *Al Jazeera*, 17 Aralık 2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/17/rival-libyan-factions-sign-un-backed-peace-deal>, (7 Ocak 2022).

otorite olarak kabul edilmedi. Dolayısıyla Libya'daki iki hükümetli ve iki meclisli yapı varlığını bir süre daha sürdürdü.

Yaklaşık dört yıl boyunca rakip siyasi otoriteler arasındaki yetki ve meşruiyet tartışmaları devam ederken 4 Nisan 2019'da Hafter liderliğindeki koalisyonun başkent Trablus'a başlattığı saldırı siyasi arena açısından ciddi sonuçlar doğurdu. Saldırının başladığı ilk aylarda Libya krizini bitirmeye oldukça yaklaşan Hafter, Türkiye ile UMH arasında imzalanan anlaşmaların etkisiyle avantajlı pozisyonunu kaybetmeye başladı. Moskova ve Berlin'deki zirvelerden gelen ateşkes çağrılarına rağmen devam eden çatışmalar sonrasında, Türkiye'nin UMH çatısı altındaki birliklere verdiği insansız hava araçları, hava savunma sistemleri ve askeri danışmanlık sayesinde sahadaki dengeler hızla değişti ve Haziran 2020'de Hafter'e bağlı güçler Sirte kentine kadar olan bölgeyi terk etmek zorunda kaldı.¹⁸¹ Yeniden inşa edilen güç dengesiyle birlikte hız kazanan barışçıl çözüm çabaları ilk meyvesini Kasım 2020'de Libya Siyasi Diyalog Forumu'nun (LSDF) toplanmasıyla verdi. BM'nin Libya'daki çatışmayı çözmeyi amaçlayan üç müzakere forumundan biri olan LSDF'nin -diğerleri ise Ortak Askeri Komisyon ve Libya Ekonomi Diyalogu- 75 temsilcisi Şubat 2021'de dört farklı liste içerisinde Abdülhamit Dıbeybe'nin listesini seçerek Ulusal Birlik Hükümeti'nin (UBH) kurulduğunu ilan etti.¹⁸²

2014 yılında siyasi arenada yaşanan bölünmenin ardından ilk kez meclis ve hükümet tek çatı altında toplanmış olsa da sahadaki askeri realiteyi yansıtmayan bir girişim olması kalıcı istikrar açısından UBH'nin en zayıf yönü olarak görülmektedir. LSDF'nin oluşumunda ve hükümet seçimlerinde silahlı grupların dâhiliyetinin olmaması sürecin işletilmesi açısından kolaylaştırıcı olsa da özellikle güvenlik sektöründe mevcut hükümetin oldukça pasif bir görüntü sergilemesine yol açmaktadır. Bunun en somut göstergesi Dıbeybe'nin yetkisi olmasına karşın silahlı grupların tepkisinden çekinerek Savunma Bakanlığı pozisyonuna Aralık 2021 itibarıyla bir atama yapmamış olmasıdır. Zaman zaman gündeme gelen isimler ise hem Hafter cephesi ve hem de muhalifleri tarafından veto edilmekte ve hükümet güvenlik sektörüne dair somut adımlar atmaktan

¹⁸¹ Lacher, *Libya's Flawed Unity Government: A Semblance of Compromise Obscures Old and New Rifts*, Berlin: SWP, 2021, s.2.

¹⁸² "UN-led Libya forum selects new interim government", *Al Jazeera*, 5 Şubat 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/5/libyas-factions-head-into-runoff-on-interim-government>, (7 Ocak 2022).

kaçınmaktadır.¹⁸³ Öte yandan Hafter'in liderliğindeki güçlerin yeni sistemdeki pozisyonunun netleştirilememesi ve batı Libya'daki istikrarsızlığın kaynağını teşkil eden silahlı grupların kurumlardaki nüfuzu dikkate alındığında mevcut sürecin geçici bir yumuşama dönemi olduğu söylenebilir.

Güvenlik sektöründeki bölünmüşlükten ve rekabetten etkilenen ve yereldeki güç mücadelesinin seyri açısından son derece stratejik olan bir diğer kurum ise Libya Merkez Bankası'dır. 2014 yılına kadar Trablus'ta faaliyet gösteren banka Libya milli gelirinin yaklaşık %90'nını oluşturan petrol gelirlerinin aktarılması ve diğer kurumları finanse etmesi nedeniyle güç mücadelesinin yaşandığı kurumlardan biri oldu. Merkez Bankası'ndaki bölünme, iki meclisli ve hükümetli bir yapının ortaya çıkmasının ardından Trablus ve Bingazi arasında devlet gelirlerinin nasıl tahsis edileceği konusunda bir anlaşmazlığın sonucunda ortaya çıktı. MGK'nın otoritesini tanımaya devam eden bankanın Trablus'taki merkezi varlığını korurken ona paralel olarak Ali el-Hibri başkanlığında yeni bir birim Bingazi kentinde faaliyetlerine başladı.¹⁸⁴ Bu banka Tobruk'taki meclisi meşru otorite olarak görmekte ve Hafter'in koruması altında çalışmaktaydı. Merkez Bankası'nın Trablus kolu bu hamleye karşılık olarak 2014 yılında Bingazi şubesini otomatik elektronik ödeme sisteminden ayırma kararı aldı ancak Bingazi kolu manuel ödeme sistemi kurarak faaliyetlerine günümüze dek devam etti. Merkez Bankası, Bingazi şubesinin paralel ödeme sistemini tanımadığını açıklasa da TM'nin tanınması ve doğu merkezli yetkililerin, bu şube aracılığıyla gerçekleştirilen işlemleri Libya yasalarına göre geçerli kabul etmesi fiili bölünmeyi mümkün kıldı.¹⁸⁵

Güç mücadelesi açısından bu bölünmeyi oldukça kritik kılan şey ise TM'nin ödeme yapmak adına Merkez Bankası'nın onayı olmadan bankanın parasal tabanını genişletmek için (nakit basıp tahvil ve hazine bonolarıyla finanse edilen parayı dolaşıma sokmak suretiyle) Bingazi şubesine yetki verme kararıydı. Hafter liderliğindeki LUO da dahil olmak üzere kendi kontrolleri altındaki alanlarda kamu sektörü maaşları ve diğer ödemeleri bu sayede yapmaya başladılar. Bu tür ödemeler 2015'ten bu yana yılda yaklaşık 6,4 milyar dolara ulaştı.¹⁸⁶ Bu ödemeleri yapmak için merkezleri ve şubelerinin

¹⁸³ Lacher, *Libya's Flawed Unity Government*, s.3-4.

¹⁸⁴ International Crisis Group, **Of Tanks and Banks: Stopping a Dangerous Escalation in Libya**, Middle East and North Africa Report, 2019, s.4.

¹⁸⁵ International Crisis Group, *Of Tanks and Banks*, s.5.

¹⁸⁶ International Crisis Group, *Of Tanks and Banks*, s.7-8.

çoğu doğuda bulunan ticari bankalar kullanıldı ve buradan güvenlik güçlerine kaynaklar aktarıldı. Özellikle üç banka -Ulusal Ticaret Bankası ve Wahda Bankası ve küçük özel Ticaret ve Kalkınma Bankası- birlikte Libya'nın ticari bankacılık ihtiyaçlarının yüzde 30'unu oluşturan bu ödemelerin büyük kısmını işletmektedir.

Sonuç olarak, 17 Şubat devrimi Libya'da başta güvenlik sektörü olmak üzere ülkenin düzen kurucu, kural koyucu ve zorlayıcı pek çok kurumunun parçalandığı bir değişimi beraberinde getirdi. Çok sayıda otonom silahlı grubun merkezi otoriteden bağımsız olarak hareket ettiği bölgede diğer kurumlar ya etkisiz kaldı ya da mevcut bölünmeye paralel bir biçimde ikiye ayrıldı. Bu durum güvenlik kaygılarını tetikledi ve hayatta kalmanın güçlü olmaktan geçtiği oldukça rekabetçi bir ortamda gücü sağlayan kurumlar, petrol tesisleri, parlamento ve havaalanları ve daha büyük ölçekte toprak kontrolü gibi stratejik noktalar üzerinde yoğun bir mücadelenin yaşanmasına neden oldu. Bu mücadele kimi zaman bazı grupların rakiplerine nazaran yükselişe geçtiği kimi zaman ise çatışmalar neticesinde mevcut pozisyonunun erozyona uğradığı inişli çıkışlı bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümü söz konusu süreçte yer alan silahlı grupların yayılcılık siciline değinmekte ve mücadelenin genel bir fotoğrafını sunmaktadır.

2.2. Alternatif Nedensellikler

Silahlı gruplar arasındaki rekabet ve bunun yol açtığı iç savaşlar farklı analiz düzeylerine ait değişkenlerin neden olabileceği kompleks bir olgudur. Birim düzeyindeki farklılıklardan aktörlerin içinde doğdukları toplumsal yapıya varıncaya kadar pek çok farklı değişken silahlı grupları saldırgan davranmaya itebilir. Aktörlerin etkileşimde bulunduğu anarşik yapının davranışları şekillendirdiği ve onları güç maksimizasyonu, kendine yardım ve korku gibi kalıplara sürüklediği argümanını test edilebilir kılmak için diğer analiz düzeylerine ait yaklaşımların tartışılması gerekir. Bu bağlamda Libya'daki silahlı grupların birim düzeyli özelliklerini ve ülkenin tarihsel süreç içerisinde şekillenen toplumsal yapısını göz önüne alarak söz konusu yaklaşımların tutarlılığı irdelenmelidir. Buradaki amaç salt bir yapısal okumanın mutlak doğruluğunu göstermek değil alternatif nedensellikler ile kıyaslayarak en iyi açıklamanın yapısal realist yaklaşımın olduğunu ortaya koymaktır.

Silahlı grupların gerek rakiplerine karşı gerekse faaliyet gösterdikleri bölgedeki sivillere karşı uyguladığı şiddet ve bu şiddeti körükleyen rekabet iç savaş literatürü içerisinde genel itibariyle dört farklı nedensel yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır. Birincisi, bir bölgenin ya da devletin çatışma ortamına maruz kalması sonucunda şiddetin bizatihi sosyal olarak bir norma dönüştüğünü varsayan “şiddet kültürü” yaklaşımıdır.¹⁸⁷ Bu yaklaşıma göre söz konusu kültür “başka biriyle herhangi bir çatışmayı veya ilişkiyi çözmek için şiddet kullanımına izin veren, mümkün kılan ve hatta teşvik eden normlar, değerler veya tutumlar sistemidir.”¹⁸⁸ Bu kavram şiddet kullanımının bir topluluğun daha geniş paylaşılan değerleri ve normları içinde yerleşik hale geldiğini vurgular. Şiddet böylece siyasi anlamını kaybeder ve gündelik meselelerle uğraşmanın bir yolu haline gelir, “önemsizleşir” ve toplumda güç ve statü elde etmek için toplumsal olarak kabul edilebilir bir mekanizmaya dönüşür.

Kavramın literatüre kazandırılmasında önemli bir paya sahip olan Steenkamp’a göre çatışma alışkanlığı uluslararası, devlet, kolektif varlıklar ve birey olmak üzere dört farklı düzeyde kendini norma dönüştürür.¹⁸⁹ Devlet düzeyi, otoritenin “Weberci tekeli” (anarşi) kaybettiği ortamlarda silahlı gruplar aracılığıyla söz konusu kültürün yaşatıldığı alanı ifade eder. Bazı bölgeler tarihsel süreç içerisinde veya yakın bir gelecekte şiddetin her türüne maruz kaldığı için bu coğrafyalarda ortaya çıkan silahlı grupları oluşturan toplumlar şiddeti içselleştirir. Bu da kendini sürekli yeniden var eden saldırganlığa ve savaşa neden olur.¹⁹⁰ Dolayısıyla silahlı grupların yayılcı eğilimlerini anlamak için içinde doğdukları toplumun maruz kaldığı şiddeti içselleştirip içselleştirmedikleri oldukça belirleyicidir.

İç savaş mirası (legacy of civil war) olarak da kavramsallaştırılan bu yaklaşım Libya’da yaşanan mücadeleyi nedensel açıdan açıklama noktasında üç tür hataya düşmekte ve açıklayıcı gücünü kaybetmektedir. Birincisi, pek çok iç savaş örneğinden farklı olarak Libya 2011 yılındaki devrim sürecine kadar herhangi bir iç çatışma tecrübesine sahip

¹⁸⁷ Chrissie Steenkamp, “The Legacy of War: Conceptualizing a ‘Culture of Violence’ to Explain Violence after Peace Accords”, **The Roundtable**, Vol.94, No.379, (2005), s.253-267. Annekatrin Deglow, “Localized legacies of civil war: Postwar violent crime in Northern Ireland”, **Journal of Peace Research**, Vol.53, No.6, (2016), s.786-799. Sarah Zukerman Daly, “Organizational legacies of violence: Conditions favoring insurgency onset in Colombia, 1964–1984”, **Journal of Peace Research**, Vol.49, No.3, (2012), s.473-491.

¹⁸⁸ Caroline Moser ve Ailsa Winton, **Violence in the Central American region: towards an integrated framework for violence reduction**, Londra: Overseas Development Institute, 2002, s.11.

¹⁸⁹ Steenkamp, *The Legacy of War*, s.256-264. Jennifer E. Turpin ve Lester R. Kurtz, **The Web of Violence: From Interpersonal to Global**, Chicago: University of Illinois, 1997, s.1-28.

¹⁹⁰ Steenkamp, *The Legacy of War*, s.258-259.

değildi. Dolayısıyla toplumun çatışmayı içselleştirerek davranışları belirleyen bir norma dönüştürmesine katkı sağlayan bir dinamikten bahsetmek mümkün değildir.¹⁹¹ İkincisi, devrim esnasında meydana gelen ve silahlı grupların oluşumuna katkı sağlayan çatışma süreci normlar açısından bir milat olarak alınsa dahi söz konusu norm Kaddafi rejimi karşısında muhalif gruplar arasındaki dayanışmayı açıklamakta yetersizdir. Cebel-i Nefusa'daki direnişte Zintan-Amazigh kentleri, başkentin rejim güçlerinden kurtarıldığı süreçte Zintan-Misrata ve ülkenin doğusunda İslamcı gruplar ile ordu mensupları arasındaki dayanışma Şubat 2011 itibariyle ülkede yaşanan çatışmaların inşa ettiği normlarla açıklanamaz.¹⁹² Üçüncüsü, sabit bir değişkene dayanan “şiddet kültürü” yaklaşımı, rejimin devrilmesinden sonra Libya'nın bazı bölgelerinde gerek bir silahlı grubun dominasyonunun gerekse aralarındaki anlaşmaların sonucunda oluşan barış/çatışmasızlık dönemlerini açıklamakta yetersizdir. 2014'te Trablus'ta, 2016'da Sirte'de, 2017 itibariyle ülkenin doğusunda ve Haziran 2020'den itibaren ülkenin genelinde oluşan görece barış atmosferi “toplumların içselleştirdiği kültürle” bağdaşmaz. Savaş ve barış arasındaki değişimleri açıklamak için bizatihi kendisi değişkenlik barındıran güç dengesi ve güç dominasyonu gibi kavramlara başvurmak daha tutarlı bir yaklaşım ortaya koyar.

İkincisi, silahlı grupları mobilizasyon türlerine göre ayrıştırarak birim düzeyli farklılıkların davranışlarına olan etkisine vurgu yapan seferberlik (wartime mobilization) yaklaşımıdır. Buna göre silahlı gruplar, oluşum süreci bakımından sivillerin oluşturduğu geniş toplumsal tabana (doğrudan seferberlik) ya da daha dar kapsamlı çıkar grupları olan elitlere (dolaylı seferberlik) dayanır.¹⁹³ Birim düzeyli farklılığa vurgu yapan bu yaklaşıma göre dolaylı seferberlikler diğerine nazaran çatışmaları ve rekabeti körükler çünkü elitler yerel gerilimleri yoğunlaştırarak şiddet yoluyla kendi gündemlerini sürdürmeye daha yatkındırlar. Çatışmanın yol açtığı kayıplar elitlerin doğrudan kendini etkilemediği için savaş kararını daha kolay alırlar. Öte yandan doğrudan seferberliğin sonucunda kurulan silahlı oluşumlar temsil ettiği

¹⁹¹ Barbara F. Walter, “Why Bad Governance Leads to Repeat Civil War”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.59, No.7, (2015), s.1242-1272.

¹⁹² Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.269-272.

¹⁹³ Sebastian van Baalen ve Kristine Höglund, ““So, the Killings Continued”: Wartime Mobilization and Post-War Violence in KwaZulu-Natal, South Africa”, *Terrorism and Political Violence*, Vol.31, No.6, (2019), s.1168-1186. Laia Balcells ve Patricia Justino, “Bridging Micro and Macro Approaches on Civil Wars and Political Violence: Issues, Challenges, and the Way Forward”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.58, No.8, (2014), s.1343-1359, Paul Staniland, “States, Insurgents, and Wartime Political Orders”, *Perspectives on Politics*, Vol.10, No.2, (2012), s. 243-264.

geniş kitlenin zarar göreceğini hesaba katarak mümkün mertebe çatışma doğuracak eylemlerden uzak dururlar.¹⁹⁴

Birim düzeyli farklılıkların çatışma dinamiği üzerinde nedensel bir etki doğurduğu argümanına dayanan bu bakış açısıyla Libya'daki silahlı grupların davranışları incelendiğinde tutarsız bir analiz ortaya çıkar. Birbirinden farklı yedi güç merkezi arasındaki mücadeleye sahne olan ülkede her aktörün mobilizasyon türü değişkenlik göstermekle birlikte davranışlar açısından ciddi bir benzerlik söz konusudur. Bu perspektifle ele alınacak olursa yereldeki güç mücadelesinin başat aktörlerinden Misrata, Zintan ve LUO'nun dolaylı seferberlik sonucu ortaya çıkan gruplar olduğu söylenebilir. Siyasi ve ekonomik elitlerin Misratalı milislerin ve askeri elitlerin ise Zintanlı milislerin ve LUO'nun kuruluş aşamasında ve sonrasında etkili olduğu düşünüldüğünde ve bunların yereldeki mücadelenin seyrinde belirleyici olduğu dikkate alındığında söz konusu argümanı destekleyen bulgulara rastlanabilir. Ancak yereldeki güç dağılımının etkili diğer aktörleri olan Trablus Dörtlüsü, Bingazili İslamcı gruplar, federalizm yanlıları ve DEAŞ gibi aktörler bu sınıflandırmanın aksini temsil etmektedir. Ayrıca bunların savaşla neticelenen yayılmacı davranışları sergileme konusunda rakiplerinden farksız olması seferberlik yaklaşımının argümanlarını çürütmektedir. Örneğin, Trablus Dörtlüsü'nün bileşenlerinden RADA'nın lideri Abdulrauf Kara devrim öncesi demir atölyesinde çalışan bir işçiydi.¹⁹⁵ İslamcı grupların liderlerinden Fevzi Bu Katif, İsmail Sallabi ve Wissam bin Hamid petrol mühendisi ve yönetici olarak çeşitli tesislerde çalışmış isimlerdi.¹⁹⁶ Öte yandan federalizm yanlısı gruplara liderlik yapan İbrahim Cudran ise hırsızlık suçlamasıyla uzun süre hapis yatan bir mahkûmdur.¹⁹⁷

Öte yandan söz konusu silahlı gruplarda mobilizasyon büyük oranda sıradan insanların katılımına dayanmaktaydı. Trablus Dörtlüsü, başkentteki Abu Salim ve Suk el-Cuma gibi yerleşim yerlerinden katılan ve çoğunluğu milislerin sunduğu ekonomik fırsatlardan istifade etmeyi amaçlayan gençlerden oluşuyordu. İslamcı gruplar ise

¹⁹⁴ Baalen ve Höglund, *So, the Killings Continued*, s.1169, Stathis N. Kalyvas, **The Logic of Violence in Civil War**, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s.364-386.

¹⁹⁵ Erin Neale ve Yousuf Altagouri, "Tripoli: A Kaleidoscope", **Atlantic Council**, 22 Haziran 2018.

¹⁹⁶ Mary Fitzgerald, "Finding Their Place: Libya's Islamists during and after the Revolution", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath**, içinde (s.177-204), London: Hurst, s.190-191.

¹⁹⁷ "Militiaman who became Libya's oil kingpin", *Politico*, 25 Ağustos 2016, <https://www.politico.eu/article/ibrahim-jadhran-libya-separatist-gna-qadhafi/>, (7 Ocak 2022).

Libya'nın farklı bölgelerinden kesimlerin ideolojik saiklerle katılım gösterdiği bir güç merkeziydi.¹⁹⁸ Bu tür mobilizasyon süreçleri pek çok silahlı gruba teşmil edilebilir. Ancak bu gruplar sahip oldukları kapasite ölçüsünde yayılmacı davranışlar sergileme bakımından elitlerin hâkim olduğu gruplarla benzerlik göstermektedir. İslamcı grupların Bingazi'de, federalizm yanlılarının petrol hilalinde ve Trablus Dörtlüsü'nün başkentteki yayılmacılıkları barışçıl değil oldukça çatışmacı davranışları içeriyordu. Dolayısıyla Libya krizinin başat aktörleri arasında birim düzeyli bir ayırım yaparak çatışma ve rekabeti anlamlandırmak ciddi bir tutarsızlık doğurmaktadır.

Üçüncüsü, silahlı grupların içinden çıktıkları toplumsal yapıdaki fay hatlarının onların oluşumunda ve çatışma motivasyonlarında belirleyici bir rol oynadığını öne süren şikâyet (grievances) yaklaşımıdır. Buna göre aktörler toplumdaki belirli kimliklerin temsilcisidirler ve çatışmalar bu kimlikler arasındaki farklılıklardan ya da bunların tarihsel süreç içerisindeki etkileşimlerinden doğar. Başka bir ifadeyle iç savaşlar etnik/dini açıdan heterojen toplumlarda yaşanan kimliksel çatışmaların düzenli bir hal alması sonucunda ortaya çıkmakta ve bu ortamda var olan gruplar “eski nefretlerini” giderme arzusu tarafından motive edilmektedir.¹⁹⁹ Dolayısıyla çatışmaya ya da rekabete sebep olan aktör davranışlarında söz konusu fay hatları nedensel bir etkiye sahiptir. O nedenle silahlı gruplar arasındaki rekabeti anlamlandırmanın yolu faaliyet gösterdikleri bölgelerdeki toplumsal yapının yaşadığı kırılmaları irdelemekten ve silahlı örgütlerin temsil ettiği şikâyetleri merkeze almaktan geçer.

Kimliksel farklılıklara ve bunları besleyen fay hatlarına vurgu yapan şikâyet yaklaşımı, Libya'nın kendine has toplumsal yapısı göz önüne alındığında silahlı grupların davranışlarını açıklamada üç nedenle yetersiz kalmaktadır. Birincisi, Libya din, etnisite ve mezhep açısından oldukça homojen bir toplumsal yapıya sahiptir. Çeşitli demografik göstergelere göre, ülke nüfusunun yaklaşık %92'si Araplardan ve %96'sı da Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Libya'nın bu özelliği iç savaşın din,

¹⁹⁸ Lacher ve Alaa Al-İdrissi, **Capital of Militas: Tripoli's Armed Groups Capture the Libyan State**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018.

¹⁹⁹ Ted Robert Gurr, **Why Men Rebel**, Princeton: Princeton University Press, 1970. Monica Duffy Toft, “Getting Religion Right in Civil Wars”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol.65, No.9, (2021), s.1607-1634. Nicholas Sambanis, “Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes? A Theoretical and Empirical Inquiry”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol.45, No.3, (2001), s.259-82. Toft, “Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War”, **International Security**, Vol.31, No.4, (2007), s.91-131. Patrick M. Regan ve Daniel Norton, “Greed, Grievance, and Mobilization in Civil Wars”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 49 No. 3, (2005), s.319-336.

mezhep ve etnisite gibi makro kimlikler arasındaki mücadele olarak okunmasını geçersiz kılar. İkincisi, daha mikro ölçekte dinin kamusal alandaki rolüne dair farklı yorumlar açısından bakıldığında “İslamcı” gibi politik etiketler Libya’da bazı grupları tanımlamak için sıklıkla kullanılsa da rekabetin söz konusu kimlikler tarafından motive edildiği anlamına gelmez. Örneğin, Bingazi’de savaşın taraflarından biri olan Bingazi Devrimcileri Şura Konseyi (BDŞK), “İslamcı gruplar” olarak nitelendirilse de bu, rakibi LUO’nun seküler olduğu anlamına gelmez. BDŞK bünyesinde “İslamcı” olmayanları barındırdığı gibi LUO’nun çatısı altında çok sayıda radikal eğilimli Medhali Selefî’nin var olduğu bilinen bir gerçektir. Zira Hafter’in düşmanlarını “mürted” olarak nitelendiren Eşref el-Mayyar ve Suudi vaiz Rabi’ al-Madkhali’nin önderliğindeki Selefî gruplar LUO’nun önemli bir kısmını teşkil etmektedir.²⁰⁰

Benzer şekilde, Temmuz 2014’te Trablus’taki Zintanlı grupları başkentin dışına çıkarmak amacıyla Misratalı grupların öncülüğünde kurulan Libya Şafağı koalisyonu da bazı İslamcı grupları barındırmaktaydı ancak bu, Zintanlı grupların seküler oldukları anlamına gelmez. Zira bu gruplar bir beyanat yayınlarak söz konusu tanımlamalara karşı çıktılar: “Kuran ve Sünnet’ten sapan laik, liberal, demokratik veya diğer fikirlere sahip olduğumuzu kategorik olarak reddediyoruz”.²⁰¹ Wehrey’in de ifade ettiği gibi Libya’da “laik gruplar yoktur; tüm taraflar İslam’ın siyasi ve sosyal hayatta önemli bir rol oynaması gerektiği konusunda hemfikirdir.”²⁰² Dolayısıyla bazı grupları tanımlamak için kimlik bazlı kavramlar kullanılsa da çatışmanın ya da rekabetin kimliğe dayalı olduğu anlamına gelmez. Dinin siyasi alanda oynaması gerektiği rol açısından Libya’daki aktörlerin oldukça homojen bir toplumsal yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Üçüncüsü, kabilecilik Libya’nın toplumsal yapısında önemli bir yere sahip olmasına karşın silahlı grupların oluşumunu ve rakipleri karşısındaki konumlanışlarını belirlemez. Devrimin ilk haftalarında ordu mensuplarının ve politikacıların rejim karşıtı pozisyon almasında kendi kabilelerinin aldığı kararların payı yadsınamaz. Örneğin, Ubeydat, Bra’assa ve Awaqir gibi kuzeydoğunun en etkili kabilelerinin Kaddafi rejimine meydan okuması, dönemin İçişleri Bakanı Abdelfettah Yunus ve Tobruk Askeri Bölge Komutanı Süleyman Mahmud gibi kilit isimlerin muhaliflerin saflarına geçmesine

²⁰⁰ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.11.

²⁰¹ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.127.

²⁰² Wehrey, *The Burning Shores*, s.78.

neden oldu. Benzer şekilde, Batı Dağları'ndaki (Cebel-i Nefusa) Berber kabilelerinin ve güneydeki Tebu kabilesinin devrimi desteklemesi silahlı grupların oluşumunda etkiliydi.²⁰³ Ancak bu örnekler ülkedeki tüm silahlı grupların oluşumunda kabileciliğin ve bunların aldıkları kararların belirleyici olduğu anlamına gelmez. Zira hinterlandın aksine, kabile sadakati Trablus, Misrata ve Bingazi gibi uzun süredir kentleşme geçmişine sahip olan şehirlerde oldukça etkisizdi. Libya nüfusunun önemli bir kısmını barındıran bu şehirlerde aile bağları veya o şehre ait olma kimliği daha baskındır. Ayrıca bazı devrimci gruplarda kabilenin mi ya da kentin mi mobilizasyonda belirleyici olduğunu ayırt etmek zordur. Özellikle, Cebel-i Nefusa'daki Zintan, Rajban ve Jadu gibi kentler tek bir kabileden oluştuğundan buralardaki mobilizasyonda hangisinin etkili olduğunu belirlemek kolay değildir.²⁰⁴

Öte yandan ülke genelinde kabileler kadar kentler ve kasabalar da devrimci grupların oluşumunda belirleyici referanslardı. Trablus, Misrata ve Bingazi gibi büyük kentlerde devrimci grupların mobilizasyonu kent, aile ve çeşitli ideoloji temelinde gerçekleşti. Lacher'in de belirttiği gibi "çatışmayı kabile iç savaşı olarak yorumlamak, hinterlandta yaygın olan lokal boyutuna indirgemek anlamına gelir ki bu onun büyük kıyı şehirlerinde ve aynı zamanda hinterlandta da yaygın olan kentsel, ideolojik ve ulusal boyutlarını görmezden gelmektir."²⁰⁵ Dolayısıyla kimi grupların ideoloji, kimilerinin kabile ve kimilerinin de kent düzeyinde örgütlendiği bir ortamda çatışmayı toplumsal yapıdan hareketle analiz etmek indirgemeci bir yaklaşım ortaya çıkarır. Nasıl ki devletler sahip oldukları kimlikler ya da siyasal sistemler üzerinden belirli nitelendirmeler alıyorsa Libya'daki grupları da benzer şekilde bir takım özellikleriyle farklı nitelendirmelere tabi tutmak mümkündür. Ancak bu tanımlamalar ortak bir değişken olmadığı için rekabeti açıklamakta yetersizdir.

Dördüncüsü, bir iç savaş tecrübesinin yaşandığı ülkede çatışmalara son veren barış anlaşmalarının doğasına vurgu yapan yaklaşımdır. Bu yaklaşım barış anlaşmalarının savaş sonrası özellikle kamu güvenliğine dair kurumsal düzenlemeler içerip içermediğinden ve güç paylaşımının bir denge içerisinde tüm paydaşları barındırıp barındırmadığından hareketle çatışmaları analiz eder. Kamu güvenliği açısından

²⁰³ Lacher, "Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution", *Middle East Policy*, Vol.18, No.4, (2011), s.144-145.

²⁰⁴ Lacher, *The Rise of Tribal Politics*, s.154.

²⁰⁵ Lacher, *The Rise of Tribal Politics*, s.154.

meseleye yaklaşanlar, yasal düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması için uluslararası toplumun hem geçici güvenliğe hem de kurumsal gelişime yardımcı olması gerektiğini savunur.²⁰⁶ Güç paylaşımı üzerinden nedensel okuma yapan çalışmalar ise anlaşmaların yalnızca elitleri kapsayan yatay ve muhalif kesimleri rejimlerle sosyalleştiren düzenlemeler içermesinin çatışma dinamiklerinin devamlılığına katkı yaptığını öne sürer.²⁰⁷ Bu yaklaşımlar, Libya'daki rekabeti açıklama konusunda argümanlarını dayandırdıkları koşullar nedeniyle test edilebilir değildir. 2011'deki devrim sürecinin muhaliflerin mutlak zaferiyle sonuçlanması ve krizin herhangi bir barış anlaşması içermemesi söz konusu nedenselliği test edilebilir olmaktan çıkarır. Her ne kadar 2015'te Süheyra Anlaşması ve 2020'de Berlin Konferansı krizin barışçıl yollarla çözümünü amaçlasa da bunlar içeriği itibarıyla yalnızca seçimleri ve geçici yönetimleri konu alan anlaşmalardır. Devlet inşası bağlamında kurumsal düzenlemeler içermedikleri için barış anlaşmalarına dair argümanlar açısından test edilebilir değildirler.

Silahlı gruplar arasında çatışmalara evrilen rekabeti nedensel açıdan ele alan bu yaklaşımların Libya krizini açıklamadaki yetersizliğini göz önüne alarak bu çalışma, dayandığı anarşi varsayımından hareketle krize dair yapısal bir okuma yapmaktadır. Rekabetin serüveninde anarşinin oynadığı rol pek çok Libya uzmanı tarafından sıklıkla dile getirilen nedensel bir faktördür. Örneğin, silahlı gruplar arasındaki rekabetin 2014'te iç savaşa dönüşmesi konusunda Wehrey şöyle der: "Libya'daki çatışma açık bir kurumsal boşluktan ve merkezi bir güç üstünlüğünün yokluğundan etkilenen bir devlette, ekonomik kaynaklar ve siyasi güç için mücadele eden köklü patronaj ağlarından kaynaklanan son derece yerel bir mücadeledir."²⁰⁸ Wehrey'in vurguladığı kurumsal boşluk ve merkezi güç üstünlüğünün yokluğu, devletin egemenlik tanımının merkezinde yer alan güç kullanma tekelinin ortadan kalktığı ve dolayısıyla silahlı grupların anarşik sistemde etkileşime girdiği varsayımına denk düşmektedir. Bu yapısal dönüşüm konusunda devrim sürecini milat olarak gören Lacher ise "Libya devriminin

²⁰⁶ Charles T. Call ve William Stanley, "Protecting the People: Public Security Choices After Civil Wars", **Global Governance**, Vol.7, No.2, (2001), s.151-172, Lynn Thomas ve Steve Spataro, "Peacekeeping and Policing in Somalia" Robert B. Oakley, Michael J. Dziedzic ve Eliot M. Goldberg (Ed.), **Policing the New World Disorder: Peace Operation and Public Security**, içinde (s.93-111), Washington: National Defense University Press, 1998.

²⁰⁷ Daly, "The Dark Side of Power-Sharing: Middle Managers and Civil War Recurrence", **Comparative Politics**, Vol.46, No.3, (2014), s. 333-353, Philip Roeder ve Donald Rothchild, **Sustainable Peace: Power and Democracy after Civil Wars**, Ithaca: Cornell University Press, 2005, s.12.

²⁰⁸ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.2.

belirleyici bir yönü, devletin çöküşünün ardından yerel güç merkezlerinin ortaya çıkmasıydı”²⁰⁹ demek ve birden fazla otonom aktörün varlığına işaret etmektedir. Bu durum anarşinin yol açtığı korkuları ve belirsizliği tetiklediği için sürekli kendini var eden bir rekabeti ve zamanla savaşları doğurmaktadır. Böylesi bir yapıda aktörlerin güvenliğini garanti edebilecekleri en makul yöntem, fırsat buldukça rakiplerine bariz üstünlük kuracak kadar güçlenmektir.



²⁰⁹ Lacher, “The Libyan Revolution and the Rise of Local Power Centres”, **Mediterranean Politics**, 2012.

3. BÖLÜM: YEREL GÜÇ DAĞILIMININ REVİZYONİST AKTÖRLERİ: KAPASİTELER VE STRATEJİK HEDEFLER

Saldırgan realizm, devletlerin maruz kaldığı yapısal baskıların bir sonucu olarak uluslararası sistemde çok az sayıda statükocu aktörün var olduğunu ve esas itibariyle büyük güçler arasındaki mücadelenin revizyonist devletler arasında yaşandığını öne sürer. Bu çalışma söz konusu argümandan hareketle, Libya'daki anarşik sistemin fırsat buldukça yayılmacı davranan revizyonist aktörler barındırdığını ve yaklaşık on yıldır devam eden mücadelenin yayılmacı aktörler arasında yaşandığını iddia etmektedir. Yereldeki anarşik sistemin revizyonist silahlı gruplardan oluştuğunu göstermek için çalışmanın bu bölümünde, güç dağılımında belirleyici olan aktörlerin bu statüye nasıl ulaştıkları, hangi hedeflere ve rakiplere sahip oldukları ve yayılmacılık sicillerinin ne olduğu sorularına cevap aranacaktır. Bu bağlamda belirli dönemlerde Libya'daki yerel güç dağılımında etkili olan yedi farklı aktörden bahsedilebilir. Bunlar; ülkenin batısında Zintanlı, Misratalı ve Trabluslu milisler ve doğusunda ise Libya Ulusal Ordusu (LUO), Bingazili İslamcı gruplar, Federalizm yanlıları ve DEAŞ'tır. Bu grupların dışında yereldeki güç dağılımında belirleyici olmamakla birlikte mücadeleye taraf olan zayıf aktörlere de değinilecektir.

3.1 Zintanlı Milisler

Devrim sürecinde Libya'da yaşanan yapısal dönüşümle birlikte ortaya çıkan çok kutuplu güç dağılımının başat aktörlerinden biri Zintanlı milislerdi. 19 Şubat 2011'de emekli Albay Muhammed el-Madani liderliğinde ilk silahlı örgütlenmenin kurulmasının ardından hızla kapasite inşasını gerçekleştiren Zintanlı milisler, 2014 yılındaki iç savaşa kadar ülkenin batısındaki belirleyici güç merkezi konumundaydı. Kentin bu statüyü elde etmesine imkân sağlayan dört farklı güç kaynağından bahsedilebilir. Birincisi, Zintanlı milislerin liderliğini ve kadrolarını oluşturan insan kaynağının büyük ölçüde ordu tecrübesi bulunan ve savaşma kabiliyeti yüksek bireylerden oluşmasıydı. Daha henüz devrimin ilk günlerinde Albay Muhtar el-Firnana, Albay Muhtar el-Akhdar ve Usame Cuveyli gibi Libya ordusunda görev yapmış isimler, komutası altında bulunan personelle birlikte rejim saflarından ayrılarak Zintan kentinin savunmasına katıldılar.²¹⁰

²¹⁰ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.265-72.

Ordu kökenli bu isimler devrim sürecinde Zintanlı milislerin kurulmasına, eğitim süreçlerine ve yayılcılık serüvenine önemli katkılar sağladılar. Kaddafi rejimine muhalefet eden diğer silahlı gruplara nazaran farklılık arz eden bu nitelik sahadaki Zintan ilerleyişinin en önemli bileşenlerinden biriydi. Bu bağlamda bir Misratalı saha komutanının şu tespiti söz konusu farkın önemini ortaya koyuyordu: “Liderleri (Zintanlı milislerin) iyi savaşçılar. Tarzları oldukça askeri. Misratalılar gibi değiller, biz hepimiz siviliz.”²¹¹ Devrim esnasında Trablus’ta mücadele eden bir başka saha komutanı ise benzer bir tespitte bulunarak “Zintan tugaylarıyla karşılaştırıldığımızda sorunlarımızdan biri onların çok iyi organize olmalarıydı. Bizim gibi gönüllü değiller” dedi.²¹² Gerek lider kadronun gerekse büyük ölçüde savaşçı grubunun ordu geçmişinin bulunması Zintanlı milislerin devrim sürecinde ve sonrasında hem taktiksel hem de stratejik kazanımlar elde etmesine olanak sağladı.

Zintanlı milislerin yereldeki güç dağılımında başat aktörlerden biri yapan faktörlerden ikincisi, devrim esnasında rejim güçlerinden ele geçirilen silahlardı. Zintanlı gruplar, liderlerinin asker kökenli olmasının da etkisiyle devrim sürecinde genellikle silah depolarını ve cephanelikleri hedef alarak askeri kapasitelerini büyük ölçüde genişletti. Cebel-i Nefusa olarak adlandırılan Zintan kentinin de içinde bulunduğu batı bölgesinde rejime ait askeri mühimmatın tamamına yakını bu grupların kontrolündeydi. Özellikle 20 Şubat 2011’de Zintan’ın 300 km güneydoğusunda rejime ait Kariyat ana silah deposunun ele geçirilmesi çok sayıda silah ve mühimmatın milislerin kontrolüne geçmesini sağladı.²¹³ Benzer şekilde, 28 Haziran 2011’de Zintanlı milislerin Kal’a’daki rejim cephaneliğine yaptığı baskında ele geçirilen ağır silah ve mühimmat söz konusu saldırgan askeri kapasitenin oluşumunda rol oynadı.²¹⁴

Zintanlı grupların bu yolla askeri kapasitelerini güçlendirmeleri rastlantısal değil genel bir stratejinin ürünüydü. Cebel-i Nefusa’nın dışındaki bölgelerde de ilk olarak cephaneleri hedefliyor ve buradan temin edilen silahlarla batı bölgesindeki diğer küçük kentlerde bulunan muhalif grupları silahlandırıp kendilerine olan bağımlılıklarını arttırmaya çalışıyorlardı. Bu stratejinin uygulamasına tanıklık eden bir saha komutanı

²¹¹ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.22.

²¹² International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.22.

²¹³ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.266.

²¹⁴ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.275.

“Yeni bir bölgeyi ele geçirdiğimizde Zintan doğruca silah depolarına giderdi”²¹⁵ derken, bir başka komutan ise rejime karşı mücadelede yaşadıkları mühimmat sıkıntısına değinerek “...silah ve mühimmatımızı Zintan’dan satın almak zorunda kaldık” dedi.²¹⁶ Öte yandan kısa sürede elde edilen bu kapasiteyle Cebel-i Nefusa’da bulunan ve Zintan’la tarihi bağları olan Jefren, Nalut, Rujban ve Jalut kasabalarındaki silahlı grupların desteklenmesi Zintan’ın Ağustos ayında başkentteki Uluslararası Trablus Havaalanı dâhil olmak üzere pek çok stratejik noktayı ele geçirmesine olanak sağladı. Özellikle Nalut’un bulunduğu bölgedeki Wazin adlı sınır hattının kontrol edilmesi Tunus üzerinden yapılan sevkiyatların ve kaçakçılığın devamı için oldukça önemliydi.²¹⁷

Zintanlı milisleri uzun süre batı Libya’da önemli bir güç merkezine dönüştüren kapasitenin kaynaklarından üçüncüsü ise sınır noktalarının ve devlet kurumlarının doğrudan kontrolünden sağlanan kazançlardı. Silahlı gruplara daha ziyade ekonomik kaynaklar yaratan bu yöntemler devlet kontrolünün zayıf olduğu sınır hatlarında kaçakçılık gibi yasa dışı faaliyetleri kapsıyordu ve bunlar Kaddafi döneminde de sıkça yaşanan olaylardı. Ancak rejimin yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan güç boşluğu sınır hatları ve havaalanları gibi pek çok stratejik noktanın silahlı gruplar tarafından yoğun bir biçimde kullanılmasını beraberinde getirdi. Bu güzergahların başında Libya’nın Tunus, Cezayir ve Nijer ile olan sınırları gelirken Zintanlı milisler bu bölgeleri devrim sürecinde kontrol ederek söz konusu faaliyetlerin doğurduğu fırsatlardan en fazla istifade eden aktörlerden biri oldu.²¹⁸ Özellikle Tunus ve Cezayir sınırı boyunca kullanılan rotalarda aktif olan bu silahlı gruplar, doğrudan kaçakçılık ticaretine girmek yerine sağladıkları güvenlik karşılığında gelir elde ediyordu. Öte yandan Zintanlı milislerin kontrolünde bulunan başta Trablus olmak üzere ülkenin batısındaki diğer havaalanları silah, uyuşturucu ve diğer malların ticaretinde sıklıkla kullanılıyordu.²¹⁹

Zintanlı milislerin sahip olduğu gücün ekonomik kaynakları, devrim sürecinde ülkenin batısının ve başkent rejim güçlerinden alınmasında oynadığı belirleyici rolün de

²¹⁵ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.3.

²¹⁶ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.3.

²¹⁷ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.273-274.

²¹⁸ Mark Shaw ve Fiona Mangan, **Illicit Trafficking and Libya’s Transition: Profits and Losses**, Washington: United States Institute of Peace, 2014, ss.26-7.

²¹⁹ Mark Micallef, **Shifting Sands — Libya’s Changing Drug Trafficking Dynamics on the Coastal and Desert Borders**, The EMCDDA for the EU Drug Markets Report, 2019, s.8.

etkisiyle geçiş hükümetlerinde elde ettiği kritik pozisyonlara dayanıyordu. Kaddafi rejimi devrildiğinde Zintanlı milisler, başkent Trablus'un güneybatısından, Cezayir ve Tunus sınırları boyunca, güneydeki Sebha kentine kadar uzanan geniş bir alanı kontrol ediyordu. Bu nüfuzunun doğal bir sonucu olarak geçiş hükümetlerinde talepleri dikkate alınan bir aktör olarak kritik kurumlarda doğrudan temsil ediliyordu. Kasım 2011'de Usame Cuveyli'nin savunma bakanlığı pozisyonuna getirilmesi ve yine bu tarihlerde Petrol ve Doğalgaz Bakanlığı'nın büyük ölçüde Zintanlıların kontrolüne girmesi kamu kaynaklarının bu gruplara aktarılmasına olanak sağladı. 2012-2013 yılları arasında Petrol Tesisleri Muhafızlığı'nın personel sayısı 5 binden 12 bine çıkarılırken yeni alımlar çoğunlukla Zintanlılardan oluşuyordu.²²⁰ Bu sayede söz konusu silahlı grupların mensupları maaşa bağlanıyor ve verilen hizmet karşılığında ilave ödemeler yapılıyordu. Benzer şekilde, Cuveyli de Zintanlı milislere kamu binalarının, sınırların ve stratejik tesislerin korunması görevi vererek devlet kaynaklarına ulaşmalarını sağladı.

Zintanlı milisleri yereldeki rekabet açısından belirleyici bir güç merkezi kılan faktörlerden dördüncüsü, bu grupların devrim sürecinde ve sonrasında aldıkları dış yardımlardır. Devrim sürecinin ilk üç ayında kendi kaynaklarıyla mücadele eden Zintanlı milisler, Mayıs 2011'deki ilk girişimlerine kadar herhangi bir dış yardım almamıştı. Ancak bu tarihten itibaren rejim güçlerinin saldırılarını yoğunlaştırması bu grupları, uluslararası bağlantıları olan Osman Mleqta, Ahmed el-Mejbari ve Osman Abdulcelil'den oluşan bir komite aracılığıyla dış yardım arayışına sevk etti.²²¹ O dönemde Katar'ın Bingazi'deki İslamcı gruplar üzerinden Libya'da etkin olmaya çalışması, bu komiteyi silahlı grupları destekleme konusunda Doha kadar arzulu olan BAE ile temas kurmaya itti. Görüşmeler neticesinde Zintan merkez olmak kaydıyla Cebel-i Nefusa'ya 9 Haziran 2011'de 15 konteynerlik ilk silah sevkiyatı gerçekleşti. Silah akışının devam etmesi için BAE-Tunus-Zintan arasında görüşmeler yürütülürken bu görüşmelerden devrim sonrası devam eden uzun süreli bir işbirliği doğdu. Silah sevkiyatının yanı sıra Zintan'da BAE'li görevlilerin de bulunduğu bir operasyon odası faaliyete geçti.²²² Aynı tarihlerde ikinci bir hat Cezayir üzerinden kuruldu. Tunus'a gönderilen mühimmatlar bazen Cezayir'e oradan da sınırı geçerek Zintanlı milislerin

²²⁰ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth*, s.8.

²²¹ Peter Cole ve Umar Khan, "The Fall of Tripoli Part 1" Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath** içinde (s.55-81), New York: Oxford University Press, 2015, s.74-75.

²²² Cole ve Khan, *The Fall of Tripoli Part 1*, ss.76-7.

kontrollündeki Gıdamis kentine ulaştırılıyordu.²²³ BAE'nin Zintan'a olan yardımları 2014'teki iç savaşa kadar yoğun bir şekilde devam etti. BM'nin Libya'ya uygulanan silah ambargosuna dair yayınladığı rapora göre Nimr zırhlı personel taşıyıcıları, AR M9F otomatik silahlar ve mühimmatlar dâhil çok sayıda askeri araç gerek Trablus'ta konuşlanan Zintanlı milislere ulaştırıldı.²²⁴

Devrim sürecinde ve sonrasında Zintanlı milisleri yerel güç dağılımının başat aktörlerinden biri yapan bu güç kaynakları, onun stratejik hedefleri ve rakiplerinin oluşmasında belirleyiciydi. Bu gruplar sahip oldukları askeri ve ekonomik kapasitenin sunduğu imkânlar dâhilinde 2015 yılına kadar Sirte'nin batısında kalan üç farklı bölgeyi domine etmeyi hedeflediler. Bunlardan ilki yereldeki rekabetin seyri açısından oldukça stratejik öneme sahip başkent Trablus'tu. Zintanlı milisler Ağustos 2011'deki Trablus savaşına katılarak elde ettikleri başarı sayesinde başta Trablus havaalanı olmak üzere kentin güneybatısını kontrol eden etkili bir aktör haline geldi.²²⁵ Bu etki devrimin akabinde savunma bakanlığı, petrol ve doğalgaz bakanlığı ve ulaştırma bakanlığı gibi kilit pozisyonlara Zintanlıların hâkim olmasını sağlarken 2012 seçimlerinde Zintan destekli Ulusal Güçler İttifakı'nın birinci parti olması meclise kadar sirayet eden geniş bir nüfuz alanı kazanmasına yol açtı. 2014 yılındaki iç savaşın kaybedeni olarak başkentteki nüfuz alanı ortadan kalksa da Haziran 2017 yılında Usame Cuveyli'nin Batı Askeri Bölge Komutanı olması ve Imad Trabelsi'nin Temmuz 2018'de başkentte kolluk kuvvetleri görevini yürütmekle görevli Genel Güvenlik Ajansı'nın başına getirilmesi, onlara yeniden etkili aktörlerden biri olma fırsatı sağladı.²²⁶

Tablo 1: Zintanlı Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler	2011-2014	2015-2018	2019-
Hedefler			
Trablus Bölgesi	Misratalı Milisler	Trabluslu Milisler	LUO

²²³ Jalel Harchaoui, *Too Close for Comfort: How Algeria Faces the Libyan Conflict*, Cenevre: Small Arms Survey, 2018, s.9.

²²⁴ United Nations Security Council, *Final Report of the Panel of Experts on Libya Established Pursuant to Resolution 1973 (2011)*, 2016, s.24.

²²⁵ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.277.

²²⁶ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.168.

Cebel-i Nefusa	Amazigh grupları		LUO müttefiki Zintanlı gruplar
Fizan Bölgesi	Misratalı Milisler	Misratalı Milisler	

Zintanlı milislerin domine etmeyi amaçladığı bölgelerden ikincisi, Libya'nın hidrokarbon üretimi açısından stratejik öneme sahip Fizan bölgesiydi. Yaklaşık 400 bin varil (normal şartlarda Libya'da günlük üretimin üçte biri) petrolün üretildiği Fil ve el-Şarara tesislerinin bulunduğu bölge ayrıca Nijer ve Cezayir'e açılan kaçakçılık rotalarını içinde barındırmaktadır. Şarara'dan çıkarılan petrolün kuzeydeki limanlara Zintan sınırları içerisinde geçen boru hatlarıyla taşındığı dikkate alınınca bölgedeki enerji tesislerinin kontrolü hem siyasi baskı aracı olması hem de ekonomik kaynak teşkil etmesi nedeniyle oldukça önemliydi.²²⁷ Son olarak Libya'nın kuzeybatı sınırından güneydeki Gıdamis kentine kadar uzanan bölgenin kontrolü Zintanlı milislerin stratejik hedefleri arasındaydı. Bu bölge el-Vutiye ve Zintan askeri havaalanları ve kaçakçılık yolları gibi stratejik lokasyonları barındırmanın yanı sıra tarihsel olarak da Zintan kabilesinin hâkimiyet alanı olarak görülüyordu.²²⁸

Sirte'nin batısının neredeyse tamamını (Misrata hariç) kapsayan bölgede yayılmacı davranışlar sergilemesi, Zintanlı grupları kaçınılmaz olarak yereldeki çok kutuplu güç dağılımının diğer başat aktörleriyle rekabete soktu. Devrim sonrasında bu bölgede yaşanan rekabet Zintanlı milisleri, öncülüğünü Misratalı milislerin yaptığı Libya Şafağı koalisyonuyla 2014 yılındaki iç savaşta karşı karşıya getirdi.²²⁹ Misratalı milisler gerek başkent Trablus gerekse güneydeki petrol bölgelerinin kontrolü konusunda 2014 ve 2015 yıllarında Zintanlı gruplarla savaştı. Libya Şafağı koalisyonu aynı zamanda Trabluslu milisleri ve Cebel-i Nefusa'daki Zintan karşıtlarını da içeriyordu. 2014 yılında Zintanlı grupların savaşı kaybetmesinin ardından yaklaşık üç yıl süren görece bir barış süreci yaşansa da Trabluslu milislerin 2016 yılından itibaren başkenti domine etmesi Zintanlı ve Misratalı grupları bunlara karşı birleştirdi. 2018 yılında başarısız

²²⁷ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth*, s.15.

²²⁸ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.277.

²²⁹ "Libya: Spiraling Militia Attacks May Be War Crimes", HRW, 8 Eylül 2014, <https://www.hrw.org/news/2014/09/08/libya-spiraling-militia-attacks-may-be-war-crimes>, (7 Ocak 2022).

birkaç saldırı teşebbüsü yaşandı.²³⁰ 2019 yılına gelindiğinde Hafter liderliğindeki LUO'nun başkente saldırısı düşmanlık ilişkilerini yeniden değiştirdi. 2014'te Libya Şafağı koalisyonuna karşı Hafter cephesiyle ittifak kuran Zintanlı milisler, 2019 yılında Öfke Volkanı Operasyonu çatısı altında rakipleriyle bir araya geldiler.²³¹ Dolayısıyla Zintanlı milislerin devrimden sonra stratejik hedeflerine ulaşma çabası süresince doğrudan çatışmaya girdiği üç önemli aktör LUO, Trabluslu ve Misratalı milisler olurken Cebel-i Nefusa bölgesindeki görece küçük aktörler de Zintan karşıtı cepheye zaman zaman destek verdiler.

Söz konusu stratejik hedeflere ulaşmasını sağlayacak askeri ve ekonomik kaynaklara sahip olması Zintanlı milisleri kısa sürede revizyonist bir aktöre dönüştürdü. Devrimin ilk aylarında Cebel-i Nefusa'nın rejime karşı savunulmasında ve muhalif grupların silahlanma süreçlerinde oldukça dayanışmacı bir yaklaşım sergileyen Zintan, rejimin kaybetmeye yakın olduğu Ağustos 2011'den itibaren bu yaklaşımından vazgeçti. İlk olarak Zintan, söz konusu bölgedeki Amazigh kasabalarıyla olan ittifakına son verdi ve kendi doğal etki alanı olarak gördüğü bölgeyi Nalut'a kadar işgal etti.²³² Bu tarihlerde Trablus direnişine katılan silahlı gruplar yayılmacılığı başkentin güneybatı kısmına kadar genişlettiler. 21 Ağustos'ta Albay Muhtar el-Akhdar liderliğindeki bir Zintan birliği Trablus havaalanı ve çevresini ele geçirerek 2014'teki iç savaşa kadar süren bir nüfuz alanı oluşturdu. Ayrıca Ağustos ayına kadar Nalut ve Gıdames arasındaki hattı kontrol eden Tuareg kabilesine mensup gruplara Cuveyli liderliğindeki gruplar baskı uyguladılar ve bunun neticesinde söz konusu gruplar bu hattan çekilmek zorunda kaldılar. Bölgeye Zintanlı milislerin yerleşmesiyle Cezayir sınırı Nalut'tan Ghat'a kadar kontrol altına alındı.²³³

Geçiş döneminin ilk altı ayı boyunca Zintanlı grupların ülkenin güneybatısındaki yayılmacılığı devam etti. Albay Ucmi el-Utayrı'nın komuta ettiği gruplar, Kasım 2011'de Vadi el-Ecel'e (zengin maden yataklarının bulunduğu Ghat ve Sebha arasında kalan bölge) hareket etti ve bu gruba Murzuk'ta bulunan Fil petrol sahasının kontrolünü veren bir hükümet kararı çıkarıldı.²³⁴ Bu kararda Cuveyli'nin Kasım 2011'de savunma

²³⁰ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.168.

²³¹ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.7-8.

²³² Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.277-278.

²³³ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.277-278.

²³⁴ Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.277-278.

bakanı olarak atanmasının rolü büyüktü. Onun atanması, sınır hatlarından başkentteki Zintanlı gruplara varıncaya kadar tüm milislere bakanlığa bağlanarak devlet kaynaklarına ulaşma imkânı sundu. Ayrıca bu atama onların yayılmacılığına meşru bir zemin sağladı. Bu sayede Zintanlı milisler, devletten maaş ve bir miktar silah vererek diğer küçük grupları kendilerine tabi kıldılar. Bunun en somut örneği, Zintanlı grupların güneydeki Tebu ve Tuareg kabileleriyle kurulan ittifaklar aracılığıyla 2014'e kadar bölgedeki stratejik noktaların kontrolünü elinde bulundurmasıydı.²³⁵

2014'te başlayan iç savaşta başkentteki ve güneydeki varlığına son verilen Zintanlı milisler, savaş sonrası yaşadıkları bölünmenin de etkisiyle yayılmacı davranışlarına ara vermek zorunda kaldılar. Ancak bu zorunluluk onları, fırsat buldukça stratejik hedeflere ulaşma çabasından alıkoymadı. Temmuz 2015'te Cuveyli, Misratalılarla yaptığı barış anlaşmalarını ve Libya Şafağı koalisyonunun dağılmasını fırsat bilerek kendi güçleriyle yeniden Trablus'a girme teşebbüsünde bulunsa da bu girişim Misratalı ve Trabluslu milislerin muhalefeti nedeniyle gerçekleşmedi. Cuveyli'nin arzuladığı fırsat Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin Haziran 2017'de aldığı kararla ortaya çıktı. Zintanlı milislerin Başkanlık Muhafızlığı bünyesinde bir birlik kurmasını ve batı bölgesinin bu birliğin sorumluluk alanı olmasını onaylayan karar Cuveyli'ye yeniden Trablus'a konuşlanma ve UMH'ye ise Trabluslu milislere bağımlı olmanın getirdiği zayıflığı giderme fırsatı sundu. Bu kararın ardından Cuveyli Kasım 2017'de Verşefena'daki (Trablus'ta şehir merkezinin dışındaki alana verilen isim) Hafter yanlılarının bulunduğu bölgelere saldırılar düzenleyerek bu bölgelerin kontrolünü ele geçirdi.²³⁶ Öte yandan Cuveyli'nin ekibine destek veren ve 2014'teki savaştan sonra da bir süre Hafter'in safında kalmaya devam eden Imad Trabelsi başkentte yeniden görevlendirilirken yardımcısı ise İçişleri Bakanlığı yardımcılığına atandı. Başkentte yeniden nüfuz alanı elde eden Zintanlı milisler, 2018'in ilk yarısından itibaren Trabluslu milisleri bu bölgeden çıkarmak için fırsat kollamaya başladı. Misratalı ve Tarhunalı gruplara söz konusu harekât için ittifak teklifi yapsa da Misrata'nın Zintan'a duyduğu güvensizlik ilk etapta eyleme geçilmesini engelledi. Ağustos 2018 ve Ocak 2019'da Tarhunalı Kaniyat adlı milis grubun birkaç kez Trabluslu milislere yönelik saldırı başlatması Cuveyli ve Trabelsi'ye başkentin batısına konuşlanma fırsatı verdi ve 2014'te çıkarıldıkları bölgelere yeniden

²³⁵ International Crisis Group, *How Libya's Fezzan Became Europe's New Border*, s.17.

²³⁶ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.168-69.

yerleştiller.²³⁷ 4 Nisan 2019’a gelindiğinde ise Hafter’e bağlı güçlerin Trablus’a saldırısı Zintanlı milisleri eski düşmanlarıyla yakınlaşmaya zorladı. Bu gruplar, Öfke Volkanı koalisyonuna katılarak Trabluslu ve Misratalı milislerle birlikte Hafter cephesine karşı mücadele ettiler.

3.2 Misratalı Milisler

Libya’da yaşanan yapısal dönüşümle birlikte ortaya çıkan çok kutuplu güç dağılımının başat aktörlerinden biri Misratalı milislerdi. Misrata’da muhalif gösteriler 19 Şubat 2011’de başlasa da rejim güçleriyle ilk ciddi çatışmaların yaşandığı 16 Mart’a kadar genel itibariyle kentte bir sessizlik hâkimdi. Bu süre zarfında kentin önde gelenleri ve asker kökenli isimler Misrata Askeri Konseyi’ni kurdular. Muhammed bin Hmaida’nın liderliğinde kurulan konsey Salim Cuha ve Salah Badi gibi ordu geçmişi bulunan isimleri içinde barındırıyordu. Bu süre zarfında konseyin elinde rejim güçlerinin çekilmesi sonucu geride bırakılan makineli tüfek gibi bazı hafif silahların dışında neredeyse hiçbir askeri teçhizat bulunmuyordu.²³⁸ Öte yandan rejim güçleri kenti hem güneyden hem de denizden kuşatma altına alarak olası bir silahlanma sürecinin önüne geçti. 16 Mart’ta Hamis Kaddafi’nin liderliğindeki 32. Tugay’ın kente saldırmasıyla başlayan çatışmaların ardından NATO’nun 23 Mart’ta müdahalesiyle özellikle denizdeki abluka kırıldı ve Misrata’nın yereldeki güç dağılımında belirleyici aktörler arasında yer alma süreci başladı.

Misrata’nın bu statüyü elde etmesini sağlayan dört farklı güç kaynağından bahsedilebilir. Bunlardan ilki, kentin kendi kaynaklarını seferber ederek diğer muhalif gruplardan satın aldıkları ve Misrata dışındaki cephaneliklerden elde ettikleri silahlardan oluşmaktaydı. 300 bin nüfuzlu bir liman kenti olan Misrata, Kaddafi döneminde Libya’nın ithalat ve perakende sektörlerinde köklü geçmişi olan çok sayıda iş adamı barındırıyordu.²³⁹ Bu kişiler kent henüz rejimin kuşatması altındayken askeri konseyin deniz yoluyla silahlanmasını finanse etti. Mart-Mayıs 2011 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde her yolculukta üç konteyner taşıyan Sarha adlı bir Hırvat balıkçı teknesi daha sonra ise Sirt Star adlı büyük bir gemi Bingazi’deki gruplardan satın alınan

²³⁷ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.168-69.

²³⁸ McQuinn, *After the Fall: Libya’s Evolving Armed Groups*, Cenevre: Small Arms Survey, 2012, s.43-49.

²³⁹ Lacher, “Libya’s Local Elites and the Politics of Alliance Building”, *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No.1, (Ekim 2015), s.96.

silah ve mühimmatları Misrata limanına ulaştırıyordu.²⁴⁰ Muhalif grupların rejime karşı ortak mücadeleden kazanç elde etmesini eleştiren Misratalı Halbus Tugayı komutanı bu ticareti şu sözlerle dile getirdi: “Bingazililer bize yardım etmedi. Aslında bize silah vermediler, sattılar.”²⁴¹ Kuşatmanın kırılması sonrasında Haziran ayında Zliten ve Trablus’un doğu bölgelerinde rejime ait silah depolarının ele geçirilmesinin ardından Misrata’nın askeri kapasitesini oluşturan silah envanterinde köklü bir değişim meydana geldi. Başlangıçta 12,7 mm makineli tüfekler, 14,5 mm uçak savarlar ve RPG’lerle sınırlı olan envantere Sovyet döneminden kalma T-55 tankları, BM-21 Grad ve karadan karaya roket sistemleri gibi ülkedeki diğer güç merkezlerinde bulunan silahlar dâhil oldu.²⁴²

Misrata’yı yerel ölçekte belirleyici aktörlerden biri yapan güç kaynaklarından ikincisi, devrim sürecinde ve sonrasında uluslararası aktörlerden aldığı destektir. Bu bağlamda iki devletin Misrata kentine ilgisi vardı. İlki, Kaddafi rejimiyle gergin ilişkilere sahip olan Sudan’dı. 15 Mayıs 2011’de milisler Misrata’daki havaalanının kontrolünü ele geçirdikten sonra Sudan’ın Ilyushin askeri kargo uçakları kente sevkiyatlar gerçekleştirmeye başladı. Bu yardımlara dair açıklama yapan dönemin Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir “Libya’nın Sudan’ın güvenliğini istikrarsızlaştırmada oynadığı rolü hepiniz biliyorsunuz. İster insani destek olsun ister silah ve mühimmat olsun, desteğimiz Misrata’da, Batı Dağlarında (Cebel-i Nefusa), Bingazi’de ve Kufra’da Libyalı devrimcilere ulaştı” dedi.²⁴³ Sudan’ın askeri yardımları yalnızca devrim süreciyle sınırlı değildi. 2014 yılındaki iç savaş sürecinde Misratalı milislerin öncülüğünü yaptığı Libya Şafağı koalisyonuna söz konusu yardımlar devam etti. Temmuz ve Ekim 2014’te iki ayrı C-130 askeri kargo uçağı Trablus’taki Mitiga havaalanına inerek Zintan karşıtı koalisyona silah ve mühimmat sağladı.²⁴⁴

Misratalı milislere verilen dış destek bağlamında sıkça gündeme gelen bir diğer ülke ise Katar’dı. Devrim boyunca Katar’a ait C-17 askeri kargo uçakları Misrata havaalanına sevkiyatlar düzenlerken özellikle Ağustos ayında Trablus operasyonu sürerken deniz

²⁴⁰ Cole ve Khan, “The Fall of Tripoli Part 2”, Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath** içinde (s.81-105), New York: Oxford University Press, 2015, s.85.

²⁴¹ International Crisis Group, *Holding Libya Together*, s.8.

²⁴² McQuinn, *After the Fall: Libya’s Evolving Armed Groups*, s.43-49.

²⁴³ “Sudan armed Libya’s former rebels – Bashir”, *Reuters*, 26 Ekim 2011, <https://jp.reuters.com/article/sudan-libya-idAFL5E7LQ4DK20111026>, (7 Ocak 2022).

²⁴⁴ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to Security Council resolution 1973 (2011) concerning Libya**, 2012, s.26.

yoluyla askeri yardımlar doğrudan kente ulaştırıldı.²⁴⁵ Benzer şekilde 2014 yılındaki iç savaşta Doha yönetimi Libya Şafağı güçlerine askeri yardımları sürdürdü. Öte yandan 2019 yılındaki iç savaşta ise UMH ile imzalanan güvenlik anlaşması kapsamında Türkiye'nin zırhlı araç, mühimmat, hava savunma sistemleri ve insansız hava araçlarını içeren desteği, Hafter karşıtı cephenin bir birleşeni olarak Misratalı grupların kapasitesine katkı sağladı.²⁴⁶ Her ne kadar zırhlı araç ve mühimmat dışındaki silah sistemleri doğrudan bu grupların kontrolüne verilmese de sahadaki yayılmacıliklarını ve/veya güvenlik stratejilerini şekillendirdiği için desteği gören silahlı grubun kapasitesi kapsamında değerlendirilebilir.

Misratalı milisleri yereldeki güç dağılımında başat aktörlerden biri yapan faktörlerden üçüncüsü ise devrim sonrası süreçte başta güvenlik sektörü olmak üzere kurumlar üzerinden askeri ve ekonomik kaynaklar devşirmesiydi. Özellikle Ocak 2012'de Misratalı Yusuf Menguş'un genelkurmay başkanlığına atanmasıyla birlikte Misratalı milisler yeni kurulan güvenlik birimlerine dâhil edildiler. Bu atama ekonomik ve askeri olarak söz konusu grupların devlet kaynaklarına sınırsız erişimini sağladı. Silahlı grupların güvenlik birimlerine entegrasyonu kapsamında kurulan Libya Kalkanı Kuvvetleri'nin Merkez Kalkanı kolu büyük ölçüde Misratalı milislerden oluşuyordu. Bu yapıya ilave olarak yine bu grupların yer aldığı Üçüncü Kuvvet ve 166. Tugay kentin ekonomik ve askeri kapasitesinde oldukça etkiliydi.²⁴⁷ Bir saha komutanının belirttiği gibi "Üçüncü Kuvvet, her şeyden önce siyasi çıkarların oluşturduğu bir ticari girişimdi. Bu işte büyük para vardı: maaşlar, araçlar, lojistik finansmanı ve daha sonra güneydeki kaçakçılıktan kazanç sağlama fırsatları."²⁴⁸ Bu tür etiketlerle resmiyet kazanan Misratalı milisler, ülkenin batısı ve güneyinde görevlendirilerek büyük bütçeler ve askeri ekipmanlar elde ediyorlardı. Ocak ve Aralık 2014'te Üçüncü Kuvvet'in güneydeki Sebha ve Sirte Körfezi (petrol hilali) bölgelerindeki yayılmacılığı devlet kaynaklarından fonlandı.

Son olarak, savaş kapasitesini desteklemek amacıyla yereldeki rekabetin seyrine bağlı olarak Misratalı milislerin Libya topraklarında faaliyet gösteren yabancı savaşçıları istihdam etmesi kentin yayılmacılık serüvenine katkı yapan unsurlar arasındaydı. Bu

²⁴⁵ Cole ve Khan, *The Fall of Tripoli Part 2*, s.85.

²⁴⁶ Can Kasapoğlu, *Assessing Turkey's Military Options in Libya*, İstanbul: EDAM, 2019, s.1-8.

²⁴⁷ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.114.

²⁴⁸ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.114.

faktör zaman zaman başta LUO, Bingazili İslamcı gruplar ve federalizm yanlıları olmak üzere pek çok yerel aktör tarafından devreye sokulan araçlardan biriydi. Misratalı gruplar özellikle güneydeki ve petrol hilalindeki çatışmalarda FACT (Çad Değişim ve Uyum Cephesi) adlı yabancı savaşçıları para ve askeri yardımlar karşılığında kullandı.²⁴⁹ 1000-1500 kadar savaşçıdan oluşan bu gruplara savaşçı başına haftalık 1000 LD (güncel kur ile 220 dolar) ödeniyordu.²⁵⁰ Daimi kapasite olarak görülmesi de bu gruplar, 2014-2016 yılları arasında yaşanan çok cepheli savaşlarda Misratalı milislerin Sirte, Sebha, El-Cufra ve Barak el-Şati hattındaki (Libya'nın tam ortasını kapsayan bölge) yayılcılığında etkili roller üstlendiler.

Bu dört farklı güç kaynağı sayesinde yereldeki güç dağılımında başat aktörlerden birine dönüşen Misratalı milislerin stratejik hedefleri ve rakipleri kentin kapasitesiyle doğru orantılı olarak çeşitlilik arz ediyordu. Misrata'nın silahlı grupların kontrolüne geçtiği Mayıs 2011'den itibaren sergilediği yayılcılık doğrultusunda söz konusu hedefleri üç farklı bölgeye ayırmak mümkündür. Birincisi, devlet kurumlarının kontrolü açısından stratejik olan Trablus'tur. Ağustos 2011'de başkent Kaddafi güçlerinden kurtarılması için başlatılan operasyonda Zintanlı gruplar kadar etkili olan Misratalı milisler, devrim sonrası ülkede yaşanan iki ayrı iç savaşta başkent rakipleri tarafından domine edilmesine meydan okudu. 2014'teki Libya Şafağı ve 2019'daki Öfke Volkanı koalisyonlarına öncülük eden bu silahlı gruplar, fırsat buldukça bakanlıklar ve ordu gibi devlet kurumlarında etkili olmaya çalıştılar. Stratejik hedeflerden ikincisi, Libya'nın zengin petrol yataklarını, kaçakçılık ağlarını ve nispeten zayıf yerel grupları barındıran güney bölgesiydi. İlk kez Eylül 2014'te bölgeye intikal eden Misratalı milisler, güneydeki rekabetin ana aktörlerinden biri oldular.²⁵¹ Stratejik hedeflerin sonuncusu, el-Sidr ve Ras Lanuf gibi ülkenin en büyük iki petrol limanını barındıran Sirte Körfezi'ydi. Misratalı milisler Aralık 2014'te bölgeyi ele geçirmek için yaklaşık üç ay süren bir saldırı başlatsa da rakiplerinin direnci nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı.²⁵² Bu üç stratejik hedef Misratalı milislerin 2011'den beri dâhil olduğu savaşların ve yayılcılık sicilinin merkezinde yer aldı.

²⁴⁹ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.116.

²⁵⁰ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.153.

²⁵¹ Badi, *Exploring Armed Groups in Libya: Perspectives on Security Sector Reform in a Hybrid Environment*, s.32-34.

²⁵² Wehrey, "The Battle for Libya's Oil: On the frontlines of a forgotten war", *The Atlantic*, 9 Şubat 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/02/the-battle-for-libyas-oil/385285/>, (7 Ocak 2022).

Tablo 2: Misratalı Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler Hedefler	2011-2014	2015-2018	2019-
Trablus Bölgesi	Zintanlı Milisler	Trabluslu Milisler	Libya Ulusal Ordusu
Petrol Hilali	Federalizm Yanlıları	DEAŞ	
Fizan Bölgesi	Zintanlı Milisler	Libya Ulusal Ordusu	

Söz konusu stratejik hedefler Misratalı milislerin ülkenin neredeyse tüm bölgelerinden çeşitli yerel gruplarla rekabet etmesine neden oldu. Stratejik hedefler çerçevesinde bu aktörlere değinmek gerekirse, devrim sonrası başkentin kontrolü konusundaki rekabette Misratalı milislerin ilk ciddi rakibi Zintanlı gruplardı. Her iki aktör Ağustos 2011’de Trablus’un rejim güçlerinden temizlenmesinde belirleyici olduğu için 2014 yılındaki iç savaşa kadar devlet kurumları ve toprak kontrolü açısından yoğun bir rekabete girdiler ve nihayetinde bu rekabet savaşla sonuçlandı. Bu bağlamda Misratalı milislerin karşı karşıya geldiği bir başka güç odağı ise Hafter liderliğindeki LUO idi. 2019 yılında Hafter’in başkenti domine etme girişimi Misratalı grupların önemli bir kısmını oluşturduğu koalisyonun çabalarıyla engellendi. Trablus’taki hâkimiyet açısından rekabet edilen bir diğer güç merkezi ise Trabluslu milislerdi. Ancak bu rekabet üçüncü tehditlerin varlığı nedeniyle somut bir çatışmaya dönüşmedi. Misratalı bir komutan söz konusu rekabet için “Hafter Trablus’a yürümeseydi, nihayetinde bunu biz yapardık. İçişleri Bakanı (Fethi Başağa) milisleri dizginlemeye çalıştı, ancak yeni savaşla (2019’daki savaşı kastediyor) onun çabaları büyük bir gerileme yaşadı. Önce Hafter gitmeli. Sonra Serrac ve milisler. Trablus’u özgürleştirme niyetindeyiz” dedi.²⁵³ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Misratalı gruplar UMH’nin kurulmasıyla başkentte

²⁵³ Fritz Schaap ve Mirco Keilberth, “Libya's Grim Civil War Escalates”, *Spiegel*, 23 Temmuz 2019, <https://www.spiegel.de/international/world/libya-s-grim-civil-war-escalates-a-1277817.html>, (7 Ocak 2022).

alan kazanan rakiplerini saf dışı bırakmak arzusunda olsa da 2014'te Zintan, 2016'da DEAŞ ve 2019'da LUO'nun meydana getirdiği varoluşsal tehditler ikili arasında savaşın yaşanmasına engel oldu.

Misratalı milislerin stratejik hedefleri bağlamında kentin doğusunda bulunan Sirte Körfezi için rekabet ettiği aktörlerden biri İbrahim Cudran liderliğindeki federalizm yanlıları diğeri ise 2014'te Sirte'yi ele geçiren DEAŞ'tı. İlkiyle verilen mücadele stratejik bölgelerin kontrolünü hedefleyen yayılmacı bir davranışken ikincisi doğrudan Misrata'nın güvenliğini tehdit eden bir aktöre karşı önleyici müdahaleyi ifade ediyordu.²⁵⁴ Son olarak Libya'nın güneyindeki Fizan bölgesinin kontrolü konusunda ise Misratalı milisler farklı dönemlerde hem Zintanlılarla hem de Hafter güçleriyle mücadele etti. Dolayısıyla Misratalı milisler 2011 sonrasında ülkenin üç farklı bölgesinde neredeyse tüm yerel rakipleriyle karşı karşıya geldiler.²⁵⁵ Elbette bu, Misratalıların stratejik noktaları domine etme girişiminin doğal bir sonucu olduğu kadar söz konusu rakiplerinin yayılmacı davranışlarına verdiği tepkiden kaynaklanmaktaydı.

Misratalı milislerin sahip olduğu askeri ve ekonomik güç, devrim esnasında ve sonrasında bu grupların revizyonist bir aktöre dönüşmesinde etkili oldu. Misrata'nın dışında üç farklı bölgede etkili olan bu aktörlerin yayılmacılık sicilinde başkent Trablus önemli bir yer kaplamaktadır. Trablus'un rejim güçlerinden alınmasının ardından başkentteki bakanlık binalarının, mali kurumların ve devlet merkezli şirketlerin önemli bir kısmı Misratalı milislerin kontrolüne geçti. Kasım 2011'de UGK çatısı altında göreve başlayan Abdurrahim el-Kib hükümetinde Misratalı devrimcilerin öncü isimlerinden Fevzi Abdulal'ın İçişleri Bakanı olmasıyla birlikte doğrudan devlet kaynaklarına erişim için önemli bir fırsat doğdu.²⁵⁶ Meclis ve kamu kurumlarındaki etkinliğinin en somut örneklerinden biri Ekim 2012'de çıkarılan 7 numaralı karardı. Misratalı milisler bu karar doğrultusunda Kaddafi rejimi destekçisi Beni Velid kenti

²⁵⁴ Virginie Collombier, **The Power Struggle Behind the New "Battle of Sirte"**, Paris: Arab Reform Initiative, 2016, s.1-4.

²⁵⁵ Mark Micallef, Raouf Farrah, Alexandre Bish ve Victor Tanner, **After the Storm: Organized Crime across the Sahel-Sahara Following Upheaval in Libya and Mali**, Cenevre: Global Initiative Against Transnational Crime, 2019, s.64.

²⁵⁶ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.8.

başta olmak üzere başkent in doğusundaki bölgelere operasyonlar düzenleyerek hâkimiyet alanlarını genişlettiler.²⁵⁷

Devlet kurumları üzerindeki etkileri Libya siyasetini şekillendirme arzularını arttırdı. 2012'deki seçimlerde Zintan-UGİ işbirliğinin kazanmasının mecliste ve bakanlıklar üzerinden kurumlarda doğuracağı etki alanından endişe duyan Misratalı milisler, başkentteki bazı küçük silahlı grupları ve UGİ karşıtı siyasetçileri bir araya getirerek “Devrimci Blok” adlı bir hareket kurdu. Bu hareket UGİ'nin etkisini kırmak amacıyla Siyasetten Men Kanunu'nu meclisin gündemine getirdi. Kanun teklifi Kaddafi'nin göreve geldiği 1 Eylül 1969'dan, muhalifler tarafından öldürüldüğü 20 Ekim 2011'e kadar ülkede üst düzey görev üstlenenlerin siyasetten men edilmesini içermektedir.²⁵⁸ Bu girişime ilaveten kanunun meclisten geçmesi için siyasilere ve meclise baskı kurmak amacıyla Misratalı milislerin öncülüğünde Libya Devrimcileri Operasyonlar Odası adlı bir askeri ittifak kuruldu.²⁵⁹ Bu ittifakın baskıları sonucunda tasarının 5 Mayıs 2013'te kabul edilmesi, 2014'te iç savaşın yaşanmasına neden olan olayları tetikledi. Temmuz 2014'teki iç savaşta Libya Şafağı koalisyonu yaklaşık iki ay süren mücadelenin sonucunda Zintanlı milisleri Trablus eyaleti sınırlarının dışına çıkardı.

Misrata'nın yayılcılık sicilinde önemli bir yer teşkil eden bir başka bölge ise Sirte Körfezi'ydi. Trablus cephesinde savaşın bitmesinin ardından Misrata'nın doğusuna yönelen kuvvetler, bölgeyi 2013'den beri kontrol eden federalizm yanlısı gruplarla savaştı. Gündoğumu Operasyonu olarak adlandırılan bu saldırı yaklaşık üç ay sürdükten sonra Misratalı milislerin çekilmesiyle son buldu.²⁶⁰ Bu başarısızlık Misrata'nın bölgeye olan ilgisinde bir değişim meydana getirmedi. 2015'te DEAŞ'ın Sirte'yi ele geçirip Misrata yakınlarındaki kontrol noktalarına saldırılar düzenlemesi doğruya doğru genişleme için yeni bir fırsat sundu. 2016'da ABD ve İngiltere'nin hava saldırıları ve istihbarat desteğiyle Misratalı milisler Sağlam Yapı (Bunyan el-Mersus) adlı bir operasyon başlattı ve yaklaşık sekiz ay süren mücadelenin neticesinde kent Misratalı güçlerin kontrolüne geçti.²⁶¹ 2019 yılındaki iç savaşta ağırlığını Trablus hattına vermek

²⁵⁷ Lacher, *Libya's Local Elites and the Politics of Alliance Building*, s.70.

²⁵⁸ “Libyan parliament bans ex-Gaddafi officials from Office”, Reuters, 5 May 2013, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-libya-politics-idCABRE94405320130505>, (7 Ocak 2022).

²⁵⁹ Wehrey, *Ending Libya's Civil War*, s.14.

²⁶⁰ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.18.

²⁶¹ Wehrey ve Badi, “A Place of Distinctive Despair”, *Carnegie Endowment*, 8 Ağustos 2018.

zorunda kalan Misratalı milisler, Sirte'yi Hafter güçlerine kaptırdılar ancak 2020 yazında bu güçlerin geri çekilmek zorunda kalması Misrata'nın yeniden ülkenin doğusuna doğru yayılmasına olanak sağladı.

Misrata'nın revizyonist davranışlarının somut örneklerinden sonuncusu ise Üçüncü Kuvvet'in ülkenin güneyindeki stratejik noktalara konuşlanmasıydı. Eylül 2014'te Murzuk'taki Şarara petrol yatakları, Tamanhind havaalanı ve bölgedeki tesisler için savaştan Tebu ve Tuareg kabilelerinin rekabetinden faydalanan Üçüncü Kuvvet, Tuaregli milisleri askeri ve ekonomik yardımlarla destekleyerek bölgeye yerleşti. Hafter'e bağlı güçlerin güneye doğru yayıldığı Haziran 2017'ye kadar Sebha ve çevresini kontrol etmeye devam eden bu güçler, el-Hums ve Misrata limanları ile Nijer ve Sudan'a kadar uzanan kaçakçılık hattında portatif karadan havaya füzelerden çok namlulu roketlere ve diğer askeri araçlara kadar geniş bir silah pazarının hâkimi oldular.²⁶²

3.3 Trabluslu Milisler

Libya'daki çok kutuplu yerel güç dağılımının başat aktörlerinden biri Trabluslu milislerdir. "Trablus Dörtlüsü ya da Trablus Karteli" olarak da bilinen bu güç merkezini Abdul-Rauf Kara'nın Özel Caydırıcılık Gücü (Arapça adının kısaltması RADA), Abdul Gani el-Kikli'nin liderliğini yaptığı Ebu Salim Tugayı (EST), Heysem el-Tacuri'nin liderliğindeki Trablus Devrimcileri Tugayı (TRB) ve Mustafa Kadro'nun Navasi Tugayı oluşturmaktadır. Trabluslu milislerin yükseliş serüveni Libya'daki diğer büyük gruplardan oldukça farklıydı. Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından başkent Trablus'ta Misratalı ve Zintanlı gruplar haricinde çoğu savaş esnasında ve hemen akabinde kurulmuş ve güçlenmiş otuz farklı grup vardı.²⁶³ Bu gruplar arasında yer alan Trablus Dörtlüsü 2011-2013 yılları arasında içişleri bakanlığının bünyesinde kurulan Merkez Güvenlik Aygıtı'na (MGA) dâhil olarak hem resmi statü elde ettiler hem de devlet kaynaklarına ulaşım imkânı kazandılar. Bu gruplardan TRB, MGA'nın İlk Güvenlik Birimi, ESB Ebu Salim Birimi, Navasi Kuzey Trablus Birimi ve RADA ise sınırları içinde Mitiga havaalanını (2014'teki savaşta Uluslararası Trablus Havaalanı işlevini yitirdiği için kentteki tek faal havaalanı) içeren sahil bölgesinin güvenliğinden

²⁶² Micallef, Farrah, Bish ve Tanner, *After the Storm*, s.54.

²⁶³ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.4.

sorumlu birim oldu.²⁶⁴ Takip eden yıllarda başkentteki diğer etkili güçlerin gölgesinde kalan Trablus Dörtlüsü'nün yereldeki güç dağılımında başat bir aktör olma süreci 30 Mart 2016 tarihinde Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin (UMH) başkente gelmesiyle birlikte başladı. UMH'ye dair meşruiyet tartışmalarından faydalanan Trabluslu milisler dört farklı yöntemle hızlı bir ekonomik ve askeri kapasite inşa ederek başkenti domine ettiler.

Bu yöntemlerden ilki, Trablus'taki irili ufaklı işletmelerden “güvenlik” karşılığında tazmin edilen “vergilerdi”. 2014 yılının başlarına kadar silahlı grupların birincil finansman kaynağı, savunma ve içişleri bakanlığı ile ordu gibi şemsiye kurumlara dâhil olarak tahsil edilen fonlardı ancak 2014'te devlet kurumlarının bölünmesi bu finansman biçimini besleyen düzenlemeleri alt üst etti. Merkez bankası silahlı grupların bütçe taleplerini reddederek ve aynı şahıslara birden fazla ödemenin yapılmasını engellemek amacıyla kimlik numarası uygulamasını başlatarak 2015 ve 2016 yıllarında finansman akışını büyük ölçüde azalttı.²⁶⁵ Dolayısıyla ekonomik kaynaklardaki azalma Trablus Dörtlüsü'nü kontrol ettikleri bölgelerde faaliyet gösteren esnaf ve işadamları gibi özel teşebbüsleri haraca bağlamaya itti. Örneğin EST'nin kontrol ettiği bölgelerdeki işletme büyüklüğüne göre aldığı “verginin” aylık 350-550 bin dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.²⁶⁶ Ulusal Petrol Şirketi dâhil olmak üzere devlet kuruluşlarının ve özel sektör paydaşlarının bulundukları bölgedeki Trablus Dörtlüsü'ne ödeme yapması artık standart bir uygulamaya dönüştü.

Trabluslu milislerin ekonomik kapasite inşası açısından etkili olan yöntemlerden ikincisi, bankalardan temin edilen akreditifleri/kredi mektuplarını içeren dolandırıcılık vakalarıydı. Trablus Dörtlüsü paravan şirketlere ve diğer ithalatçı firmalara bankalardan akreditifler temin ederek yeni kaynaklar elde ettiler. Trablus'taki işadamları akreditiflere erişim sağlayabilmek için bu gruplarla temasa geçmek ve kazançlarının bir kısmını söz konusu gruplara vermek zorunda kalıyordu.²⁶⁷ 2012-2017 yılları arasında akreditifler aracılığıyla yurtdışına 58 milyar dolarlık bir ödeme gerçekleştirildiği düşünüldüğünde iki yıllık dönemde Trablus Dörtlüsü'nün bu yolla milyarlarca dolarlık

²⁶⁴ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.6.

²⁶⁵ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.11.

²⁶⁶ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.11.

²⁶⁷ Eaton, *Libya's War Economy*, s.21, 27-28.

gelir elde ettiği söylenebilir.²⁶⁸ Bu tablo karşısında Nisan 2017’de Başkanlık Konseyi, nihai yetkiyi elinde bulunduran Merkez Bankası’na ilaveten akreditiflere olan talepleri onaylama ve reddetme yetkisi bulunan yeni bir birim kurdu. Öte yandan Libya Denetim Bürosu gözetimlerini arttırdı ve yüzlerce mektubun askıya alınmasına karar kıldı. Trablus Dörtlüsü’nün ekonomik kaynaklarına kısa süre de olsa darbe vuran bu kararlar Merkez Bankası yerleşkesini kontrol eden Navasi Tugayı’nın banka ve Denetim Bürosu çalışanlarından bazılarını alıkoyması sonrasında yeniden esnetildi.

Trablus Dörtlüsü’nün kullandığı üçüncü yöntem, resmi ve karaborsa döviz kurları arasında giderek büyüyen fark ile nakde erişim zorluklarından faydalanmasıydı. 2013’te petrol ihracatında ciddi bir düşüş yaşanması ve 2014’te devlet kurumlarının bölünmesi, ülkede dövize ulaşımın zorlaşmasına ve enflasyonun artmasına neden oldu. Banka şubelerini kontrol eden silahlı gruplar, dövizleri resmi kurlardan alarak karaborsadaki değerinde bozdururken likidite krizini de Libya’da giderek yaygınlaşan çek kullanımı üzerinden fırsata dönüştürdüler. Trabluslular çalıştıkları kurumlardan aldıkları çekleri yaklaşık %20 değer kaybıyla Trablus Dörtlüsü’ne vererek nakde erişebiliyorlardı ve bu çekler değerinde ödeme olarak söz konusu gruplara mali destek sağladı.²⁶⁹

Trablus Dörtlüsü’nün kullandığı yöntemlerden dördüncüsü, başta Başkanlık Konseyi ve bakanlıklar olmak üzere çeşitli devlet kurumları üzerinde güç kullanma tehdidiyle baskı kurmaktı. Bu gruplar kâğıt üzerinde UMH’ye bağlılık bildirirler de hiçbir zaman onun otoritesine tabi olmadılar. Örneğin, RADA lideri verdiği bir mülakatta UMH için “Hükümet karar alamaz. Serrac’ın kararları onun tarafından alınmaz. İçişleri bakanının kararları bakan tarafından alınmaz. Hükümet bize emir verecek konumdaymış gibi davranamayız” derken Navasi Taburu lideri ise “Bir bölgeyi kontrol ederseniz, o bölgedeki bakanlıkları kontrol edersiniz ve orada emirleri siz verirsiniz” açıklamasında bulundu.²⁷⁰ Bu söylemler eylemlerle kıyaslandığında tam olarak Trablus’taki otoritenin kim olduğunu ortaya koyuyordu. Ekim 2017’de Trablus havaalanının yeniden inşası için 78 milyon avroluk bir anlaşmaya muhalefet eden ulaştırma bakanı TRB tarafından kaçırıldı ve ihale silahlı grubun isteği doğrultusunda sonuçlanınca serbest bırakıldı.

²⁶⁸ Eaton, Abdul Rahman Alageli, Emadeddin Badi, Mohamed Eljarh ve Valerie Stocker, **The Development of Libyan Armed Groups Since 2014: Community Dynamics and Economic Interests**, Chatham House: Middle East and North Africa Programme, 2020, s.19.

²⁶⁹ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.11.

²⁷⁰ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.12.

Yine aynı grup, devlete ait Afriqiyah Airways şirketinin müdürünü uçakların sigortalanmasını içeren bir sözleşme imzalatmak amacıyla kaçırdı.²⁷¹ Öte yandan devlete bağlı şirketlere ve kurumlara üst düzey atamaları belirlemesi başkentteki fiili otoritenin Trablus Dörtlüsü olduğunu gösteriyordu. UMH'nin kuruluşundan itibaren üst düzey güvenlik pozisyonlarına ve bazı yurtdışı temsilciliklerine Navasi, TRB ve RADA ile yakın bağlara sahip Trablus'un Suuk el-Cuma bölgesinden isimler atandı. Eylül 2017'de genelkurmay başkanlığına atanan Abdurrahman el-Tavil, Başkanlık Muhafızları Başkanı Necmi el-Naku ve Şubat 2018'e kadar içişleri bakanlığı görevini yürüten Arif el-Hoca bu isimlerin başında geliyordu.

Söz konusu ekonomik kaynaklar Trablus Dörtlüsü'nün askeri kapasitesinin hızla gelişmesine olanak sağladı. Eski rejimin istihbarat subayları başta olmak üzere Trablus'un kenar mahallelerinden devrimci gençler silahlı grupların onlara sunduğu ekonomik imkânlarla mobilize oldular. Aynı zamanda bu kapasite onları, bir silah pazarına dönüşen ülkenin en önemli müşterileri haline getirdi. Nijer ve Sudan'dan kaçakçılık yoluyla ülkeye giren ve Kaddafi döneminden kalan çok namlulu roketatarlar, RPG, kamyonet arkasına yerleştirilen uçak savarlar gibi çok sayıda ağır silah temin ettiler.²⁷² Trablus Dörtlüsü'nün bu yükselişi doğal olarak ülkenin batısındaki diğer güç merkezlerinin düşmanlığını kazanmasına neden oldu. Bu aktörlerin başında Misrata gelmektedir. Mayıs 2016'da Sirte'de DEAŞ'a karşı başlatılan taarruza katılmak için başkentten çekilmek zorunda kalan Misratalı gruplar, Nisan 2018 itibarıyla İçişleri Bakanı Fethi Başağa'nın desteğiyle Terörle Mücadele Gücü kapsamında yeniden başkente konuşlandırılmaya çalışıldı. Bu gücün Trablus Dörtlüsü'nün başkentteki etkisini dengelemesi planlansa da RADA'nın Başkanlık Konseyi'ne yaptığı baskılar sonucunda engellendi. Bu olayın ardından başkentteki nüfuzunu kaybeden Zintan ve Misrata ile Trablus'ta kendine alan kazanmaya çalışan Tarhunalı milisler ortak bir hareket için görüşmeler gerçekleştirdiler. Bu çabadan somut bir netice çıkmayınca Tarhunalı grup Ağustos 2018 ve Ocak 2019'da Trablus Dörtlüsü'ne saldırdı ancak Misratalı ve Zintanlı gruplar herhangi bir destek vermedikleri için başarılı olamadı.

Ekonomik ve askeri kaynaklara sahip olmasına karşın Trablus Dörtlüsü'nün başkentin dışında bir yayılmacılık sicilinin olduğu söylenemez. Bunun üç temel nedeni

²⁷¹ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.13.

²⁷² Pack, *Kingdom of Militias*, s.25-6.

bulunmaktadır. Birincisi, bu gruplar sunduğu imkânlar nedeniyle ülkedeki en stratejik bölgeyi kontrol etmektedir. Çeşitli devlet kurumlarından bankalara ve şirket merkezlerine varıncaya kadar Libya siyasetinin ve ekonomisinin kalbine hâkim olmaları onları statükocu bir güce dönüştürdü. Trablus Dörtlüsü, genel itibariyle ülkenin geri kalan bölgelerindeki güç mücadelelerinden uzak durma ve kendi nüfuz alanlarına yönelik saldırganlıkları dengeleme çabasının ötesinde bir davranış sergilemedi. İkincisi, bu grupların Libya pazarından temin ettiği silahların haricinde rakiplerine nazaran askeri kapasitelerine derece atlatacak bir uluslararası aktörle asimetrik ittifakının olmamasıdır. Bu durum Misrata, Zintan ve LUO gibi rakiplerine kıyasla bulundukları bölgenin ötesinde güç projeksiyonu kabiliyetini engellemektedir. Üçüncüsü, ülkedeki diğer güç merkezlerine kıyasla Trablus Dörtlüsü oldukça küçük yerleşim yerlerinden türeyen ve toplumsal destekten mahrum silahlı gruplardır. Savaşçı kapasitesini daha ziyade eski rejim mensuplarına ve işsiz gençlere dayandırdıkları için geniş coğrafyaları kontrol etme kabiliyetine sahip değiller. Dolayısıyla bu faktörler onları belirli bir yayılmacılığın ardından statükocu bir güce dönüştürdü.

Rakiplerine nazaran bu dezavantajlarına rağmen Temmuz 2014'ten Mart 2017'ye kadar ülkede yaşanan bir dizi gelişmeden faydalanarak yayılmacı davranışlar sergiledikleri için revizyonist aktörler arasında zikredilebilirler. Misrata ile Zintan arasında giderek yoğunlaşan rekabet 2014 yılında başkent odaklı bir iç savaşa dönüştüğü sırada Trablus'taki pek çok silahlı grup bu iki güç karşısında oldukça zayıftı ve tarafsız kalmak ya da birinin peşine takılmaktan başka bir seçenekleri yoktu. Trablus Dörtlüsü bu yoğun rekabette sürekli olarak kendini geride tutup başkenti domine etmenin fırsatını kolladı. Nihayet bu fırsat 2016 yılındaki iki gelişmeyle ortaya çıktı.

Birincisi, Aralık 2015'te Fas'ın Süheyrat kentinde imzalanan Libya Siyasi Anlaşması kapsamında Serrac hükümetinin kurulmasıydı. Hem anlaşmanın kendisi hem de UMH'nin meşruiyeti konusunda başkentte silahlı grupların ve Ulusal Kurtuluş Hükümeti'nin (UMH öncesi Trablus'taki hükümet) dâhil olduğu bir anlaşmazlık söz konusuydu. Libya Şafağı koalisyonuna destek veren bazı küçük gruplar, Serrac hükümetini tanımayarak eski hükümeti destekleyen bir pozisyon alırken Trablus Dörtlüsü ise çatışma olasılığının arttığı bir ortamda Serrac yönetimini tanıdığını açıkladı. 30 Mart'ta Serrac ve diğer beş Başkanlık Konseyi üyesi, Tunus'tan bir botla

yola çıkıp Trablus'un merkezindeki Ebu Sitta deniz üssüne vardığında Navasi Tugayı konseyin güvenliğini temin etmeye başladı.²⁷³ Bu da onlara uluslararası meşruiyeti olan bir yönetim üzerinden devlet kurumlarına etki etme fırsatı sundu. İkincisi, 2014 yılında Zintanlı milisleri başkentten çıkaran Misratalı grupların, kentlerine yönelik giderek artan DEAŞ tehdidini bertaraf etmek için 12 Mayıs 2016'da topyekûn bir saldırı başlatmasıydı. Bu operasyona katılmak için başkenti terk eden milislerin yol açtığı güç boşluğunu Trablus Dörtlüsü doldurmaya başladı. Bunyan el-Mersus operasyonu komutanı bu durum hakkında “Sirte, Trablus'ta bizi zayıflatmak için bir tuzaktı. Bu savaş sırasında birçok adam ve araç kaybettik. Durumu çözmeye çalışıyoruz”²⁷⁴ diyerek operasyonun başkentteki nüfuz alanları açısından doğurduğu kayba vurgu yaptı.

Tablo 3: Trabluslu Milislerin Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler	2011-2014	2015-2018	2019-
Hedefler			
Trablus Bölgesi	Misratalı Milisler Zintanlı Milisler	Libya Şafağı Bileşenleri Zintanlı Milisler Misratalı Milisler Kaniyat	LUO Kaniyat

Söz konusu fırsatlardan istifade eden Trablus Dörtlüsü, yaklaşık bir yıl süren şiddetli çatışmalar neticesinde başkentteki rakiplerini saf dışı bırakarak şehri domine etti. Başkanlık Konseyi'nin Trablus'a gelişinin ertesi gününde bu gruplar rakiplerinin kontrol ettiği bölgelere kapsamlı bir saldırı başlattılar. Tacuri liderliğindeki TRB, muhaliflerin basın yayın organlarının bulunduğu noktalara saldırı düzenlerken EST ise kentin güneyinde bulunan Libya Şafağı mensubu grupları hedef aldı. Öte yandan Kara'nın liderliğindeki RADA ile TRB batı bölgesindeki Amazigh gruplarının çatı oluşumu olan Ulusal Mobil Kuvvet'in mevzilerine saldırdı ve bir süre sonra galip gelerek kentin batısında kontrolü ele aldı.²⁷⁵ 2017'nin başından itibaren güneyden bazı

²⁷³ Badi, *Exploring Armed Groups in Libya*, s.27-8.

²⁷⁴ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.14.

²⁷⁵ Lacher ve İdrisi, *Capital of Militias*, s.7-9.

Misratalı gruplar taarruza geçse de bu girişimlerinde başarılı olamadı ve nihayetinde başkentin yeni hâkimi Trablus Dörtlüsü oldu.

3.4 Libya Ulusal Ordusu

Halife Hafter'in liderliğini yaptığı LUO'nun yereldeki güç dağılımında belirleyici aktörlerden biri olma serüveni, onun Şubat 2014'te Trablus'taki hükümete darbe yapma çağrısıyla başladı. Bu tarihten önce Hafter, Kaddafi'ye karşı ayaklanmanın patlak vermesinden birkaç hafta sonra Libya'ya gelen ancak devrimci gruplar arasında arzuladığı ilgiyi göremeyen eski bir ordu mensubuydu. Kasım 2011'de yaklaşık 200 subay Hafter'i Genelkurmay Başkanlığı'na aday göstermek için doğudaki Beyda kentinde bir araya gelse de bu çağrılar bir netice üretmedi.²⁷⁶ Takip eden yıllarda doğudaki devrimci gruplar tarafından marjinalleştirilen ordu mensupları arasında Hafter'in darbe girişimi karşılık buldu. Bu isimlerin öncülüğünde yereldeki güç dağılımının en güçlü ve saldırgan aktörü olan LUO'nun temelleri atıldı.

LUO'yu yereldeki güç dağılımında başat aktörlerden biri yapan dört farklı kaynaktan bahsedilebilir. Birincisi, LUO'nun çekirdek yapısını oluşturan ve orduda üst düzey görevlerde bulunmuş rütbelilerden müteşekkil insan kaynağıdır. Bu ordu mensupları devrim sonrası yolsuzluk iddiaları, Kaddafi rejiminde orduda görev almış olmaları ve geçiş hükümetlerinin gençleştirme politikası gibi farklı nedenlerle görevlerinden edilmiş isimlerdi. Bunların başında LUO'nun ikinci adamı olarak anılan Abdurrezzak el-Naduri, Bingazi'deki Benina hava üssünün komutanı Saad el-Varfalli, Hava Kuvvetleri Komutanı Saqr el-Ceruşi ve Sirenayka Askeri Konseyi lideri Albay Hamid el-Hassi bulunuyordu. Bu üst rütbeli ordu mensupları bireysel katılımdan ziyade emrindeki ordu mensuplarıyla Hafter'in çağrısına cevap vererek LUO'nun çekirdek gücünü oluşturdular.²⁷⁷ Bu katılımlar sayesinde LUO, özellikle doğudaki rakiplerinde bulunmayan ciddi bir konvansiyonel güce erişti. Kaddafi döneminden kalan Mig-21 ve Mig-23 gibi jetlerin yanı sıra 2013 yılında Sudan tarafından bağışlanan beş adet Rus

²⁷⁶ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.8.

²⁷⁷ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.9.

yapımı saldırı helikopteri, üç adet Mi-35 ve iki adet Mi-17, BM-21 Grad füze rampaları ve T-55 tankları LUO'nun kuruluş aşamasındaki saldırgan kapasitesini oluşturdu.²⁷⁸

İlerleyen yıllarda savaşçı insan kaynağını yeniden şekillendiren LUO, devrim esnasında rejim saflarında yer almış ordu ve istihbarat üyelerini bünyesine kattı. Kaddafi'nin üst düzey askeri istihbarat subaylarından biri olan Aun el-Fircani LUO'ya katıldı ve eski rejim modeline benzer bir istihbarat ağı kurdu. Mebruk Sahban ve Belkasım el-Ab'ac gibi devrim esnasında ayaklanmaları bastırma çabasına öncülük etmiş isimler orduya katıldı. Bunlara ilaveten 2016'nın başlarından itibaren ülkenin doğusundaki Selefi savaşçılardan oluşan el-Tevhid adlı silahlı grubun bileşenleri LUO çatısı altındaki Saika Özel Kuvvetleri bünyesine katıldılar.²⁷⁹ Hafter, ordudaki bu tecrübeli ancak oldukça düzensiz yapılanmayı kontrol edebilmek için kilit noktalara kendi aile bireylerinden atamalar gerçekleştirdi. Hafter, oğlu Saddam, damadı Eyüp Busaif el-Fircani ve kuzenleri Basem ve Muhammed el-Buayişi tabur komutanlıklarına atayarak sadakat sorununun üstesinden geldi.²⁸⁰

LUO'nun kapasitesinin oluşumunda tartışmasız etkili olan ikinci faktör ise bölgesel ve küresel aktörlerden aldığı askeri yardımlardır. Bu aktörlerin başında gelen BAE ve Mısır'ın LUO ile asimetrik ittifakı 2014 yılına dayanmaktadır. Kahire yönetimi, kendi hava kuvvetlerinde hizmetten çekilen yedi adet Mig-21 jetini ve sekiz adet askeri helikopteri ve çok sayıda mühimmatı henüz iç savaşın başlarında Hafter cephesine hibe etti. Ayrıca söz konusu askeri araçların kullanımı için LUO personeli düzenli olarak Mısır'da eğitim aldı.²⁸¹ Bunun yanı sıra savaşta tahribat gören hava araçlarının yenileme ve bakım gibi ihtiyaçları genellikle Mısır'da yapıldı. Askeri yardımın ötesinde Kahire yönetimi, zaman zaman terörle mücadeleyi gerekçe göstererek doğrudan Libya topraklarında operasyonlar düzenledi. 2015 ve 2017 yıllarında DEAŞ'ın Libya'daki Mısır vatandaşlarına yönelik katliamlarına misilleme olarak Derne ve Bingazi'deki

²⁷⁸ Arnaud Delalande, "The rise of Libya's renegade general: How Haftar built his war machine", *Middle East Eye*, 14 Mayıs 2019, <https://www.middleeasteye.net/news/rise-libyas-renegade-general-how-haftar-built-his-war-machine>, (7 Ocak 2022).

²⁷⁹ Eaton, **The Libyan Arab Armed Forces A network analysis of Haftar's military alliance**, Chatam House: Middle East and North Africa Programme, 2020, s.14-15, Lacher, "Social Cleavages and Armed Group Consolidation: The Case of Khalifa Haftar's Libyan Arab Armed Forces", **Studies in Conflict & Terrorism**, (Kasım 2021), s.11.

²⁸⁰ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.20.

²⁸¹ Arnaud Delalande, "The rise of Libya's renegade general: How Haftar built his war machine", *Middle East Eye*, 14 Mayıs 2019, <https://www.middleeasteye.net/news/rise-libyas-renegade-general-how-haftar-built-his-war-machine>, (7 Ocak 2022).

LUO karşıtı gruplara hava saldırısı düzenlemesi Hafter cephesinin sahada alan kazanmasına olanak sağladı.²⁸² Öte yandan BAE ise 2014'ten beri LUO'ya verdiği askeri desteği 2016'da bir adım öteye taşıyarak Bingazi yakınlarında el-Hadim adlı bir hava üssü kurdu. Burada Çin yapımı Wing Loong insansız hava araçlarından IOMAX AT-802'lere varıncaya kadar çok çeşitli hava araçlarıyla donatılmış bir filo kurdu.²⁸³ Bu araçlar 2016'da Bingazi ve 2018'de Derne'de ve 2019-2020 arasında Trablus'ta hava saldırıları ve keşif görevlerinde bulunarak LUO'nun yayılmacılığına katkı sağladılar.

Hafter cephesinin asimetrik ittifak ilişkisi BAE ve Mısır'la sınırlı değildi. Özellikle 2016'dan itibaren Libya'da olup bitenlere ilgi duyan Fransa, Hafter'in en önemli uluslararası destekçileri arasında yerini aldı. Ocak 2016'da Fransız özel kuvvetleri LUO'nun operasyonlarını desteklemeye başladı ve bu sayede sahada uzun süredir yaşanan bir açmazın kırılmasına ve Hafter cephesinin Bingazi'yi ele geçirmesine olanak sağlandı. LUO'nun Hava Kuvvetleri Komutanı Sakr Ceruşi yaptığı bir açıklamada Fransız askerilerin Benina havaalanında konuşlandığını ve bunların sahada aktif roller üstlendiğini kabul etti.²⁸⁴ Fransa'nın angajmanı, Haziran 2019'da Gıryan kentinin Öfke Volkanı koalisyonu güçleri tarafından ele geçirilmesiyle ortaya çıkan mühimmatla yeniden tartışılır hale geldi. Kentte bir depoda Fransa ordusuna ait çok sayıda Javelin tank savar füzesinin ortaya çıkması Paris'in LUO'nun yayılmacılığına katkı sunmaya devam ettiğini gösterdi.²⁸⁵ LUO, Fransa'nın yanı sıra Hafter'in Ocak 2017'de Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu ve General Valeri Glasimov ile Akdeniz açıklarındaki Amiral Kuznetsov uçak gemisinde görüşmesinin ardından Moskova'nın da askeri desteğini almaya başladı. Bu zirveden birkaç hafta sonra LUO'nun ihtiyaç duyduğu Mig-23'lerin yedek parçalarının da bulunduğu çok sayıda askeri malzeme el-Ebrak hava

²⁸² "Seven killed in Egyptian air strikes on Libyan city: Amnesty", *Reuters*, 24 Şubat 2015, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-egypt-idUSKBN0LR28K20150223>, (7 Ocak 2022). "Egypt launches strikes in Libya after Minya attack", *Al-Jazeera*, 27 Mayıs 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/27/egypt-launches-strikes-in-libya-after-minya-attack>, (7 Ocak 2022).

²⁸³ "UAE airbase in Al-Marj to support Haftar", *Libya Prospect*, 28 Ekim 2016, <https://libyaprospect.com/2016/10/uae-airbase-in-al-marj-to-support-haftar/>, (7 Ocak 2022). "U.S.-Made Airplanes Deployed in Libya's Civil War, in Defiance of U.N", *Time*, 9 Mayıs 2017, <https://time.com/4746914/libya-civil-war-airplanes-haftar-uae/>, (7 Ocak 2022).

²⁸⁴ "Air Force commander admits presence of foreign military monitors", *Libya Herald*, 6 Nisan 2017, <https://www.libyaherald.com/2016/07/air-force-commander-admits-presence-of-foreign-military-monitors/>, (7 Ocak 2022).

²⁸⁵ "Missiles found at base of Libyan warlord are ours, France admits", *The Guardian*, 10 Temmuz 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/10/missiles-found-at-base-of-libyan-warlord-are-ours-france-admits>, (7 Ocak 2022).

üssüne ulaştı.²⁸⁶ Öte yandan Rusya'nın Libya angajmanı 2019 iç savaşıyla birlikte daha görünür bir hal aldı. Yabancı savaşçılar, insansız hava araçları, ağır silahlar, doğrudan hava desteği ve ikmal hatlarıyla Rusya, LUO'nun Trablus operasyonunda belirleyici bir rol oynadı.

LUO'nun sahip olduğu kapasitenin dayandığı kaynaklardan üçüncüsü, ülkenin doğusunda yayıldıkça kurumsal bir yapıya dönüştürdüğü ekonomik modeldi. 2014 yılında kurulduğunda daha ziyade bölgedeki işadamlarının ve kabile liderlerinin ekonomik yardımlarına bağımlı olan LUO, Temsilciler Meclisi (Tobruk'taki meclis) üzerindeki etkisini de kullanarak yeni bir ekonomik model inşa etti. 2016 yılında meclisten geçirilen Askeri Yatırım Yasası kapsamında iki kademeli bir finansman mekanizması kuruldu. Bunlardan ilki LUO Genelkurmay Başkanı Naduri'nin liderliğinde kurulan ve finansmanı doğrudan hükümet bütçesinden sağlanan Savunma Komitesi'ydi.²⁸⁷ Libya Ulusal Petrol Şirketi'nin bir yan kuruluşu olan Brega Petrol Piyasası Şirketi tarafından satılan petrol ürünleri vergilendiriliyor ve bu gelir Maliye Bakanlığı'nın Doğu Merkez Bankası'ndaki (DMB) hesabına aktarılıyor ve nihayetinde Savunma Komitesi'nin finansmanında kullanılıyordu. DMB Başkanı Ali el-Hibri 2019'da verdiği bir röportajda komitenin kurulduğu tarihten itibaren üç yılda toplam bütçenin sırasıyla %43, %27 ve %20'lik oranlarda komite hesabına aktarıldığını ve bunun toplamda 9,5 milyar dinara (2,1 milyar dolar) ulaştığını söyledi.²⁸⁸ Ayrıca Savunma Komitesi aynı dönemde ülkenin doğusunda merkezleri bulunan Ulusal Ticaret Bankası ve Ticaret Kalkınma Bankası'ndan toplamda 2 milyar dinarlık (450 milyon dolar) kredi temin etti ve bunlar doğrudan LUO'nun askeri harcamalarında kullanıldı.²⁸⁹

Finansman mekanizmasının ikinci ayağını ise Askeri Yatırım Otoritesi (AYO) oluşturdu. Mısır modeli olarak nitelendirilen bu yöntemle LUO'nun kamu ve özel sektörde faaliyet göstermesi ve bu yolla kendini sürekli olarak finanse etmesi amaçlandı. AYO 2016'dan beri çok çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan biri Libya'da her geçen gün daha büyük bir gelir kaynağına dönüşen hurda metal ihracatıdır. LUO'nun egemen olduğu alanlarda savaşın kalıntıları olan hurda

²⁸⁶ "Haftar takes a tour on Russian aircraft carrier off Libya's coast", *The Libya Observer*, 11 Ocak 2017, <https://www.libyaobserver.ly/news/haftar-takes-tour-russian-aircraft-carrier-libya%E2%80%99s-coast>, (7 Ocak 2022).

²⁸⁷ Eaton, Alageli, Badi, Eljarh ve Stocker, *The Development of Libyan Armed Groups Since 2014*, s.28-29.

²⁸⁸ Eaton, Alageli, Badi, Eljarh ve Stocker, *The Development of Libyan Armed Groups Since 2014*, s.28-29.

²⁸⁹ Eaton, Alageli, Badi, Eljarh ve Stocker, *The Development of Libyan Armed Groups Since 2014*, s.28-29.

metaller Tobruk, Bingazi ve Brega'daki limanlardan ihraç edilmektedir. AYO'nun faal olduğu bir başka sektör ise tarım ve küçük çaplı sanayidir.²⁹⁰ Ekim 2017'de ülkenin güney doğusundaki Sarir ve Kufra havzalarında bulunan üç büyük tarım ve sanayi projesi AYO'nun yetkisine verildi. Süt, gıda, çimento ve tekstil fabrikaları da dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde terk edilmiş üretim tesisleri rehabilite edilerek işletilmektedir. Yine bir başka gelir kaynağı olarak Bingazi ve Ecdebiye kentlerinin atık yönetimi ve geri dönüşüm hizmetleri AYO tarafından yapılmaktadır ve bu hizmetler karşılığında hükümet bütçesinden LUO'ya kaynak aktarılmaktadır.²⁹¹

Diğer güç kaynakları kadar etkili olmasa da LUO'nun kapasite inşasında rol oynayan faktörlerden dördüncüsü, konjonktüre bağlı olarak yayılmacılığına katkı sağlayan yabancı savaşçılardır. Bunların başında Darfurlu silahlı gruplar gelmektedir. Minni Minawi liderliğindeki Sudan Kurtuluş Ordusu, 2017'den itibaren LUO'nun Cufra bölgesini almasına, 2019'da güneye yayılmasında ve Trablus saldırısı sırasında petrol hilalinin korunmasında roller üstlendiler. LUO benzer bir ilişkiyi Çadlı yabancı savaşçılarla da kurdu ve özellikle üs bölgelerinde konuşlandırılacak mobil kara kuvvetleri ihtiyacını bu tür paralı askerlerle karşıladı.²⁹² Bu grupların Libya'daki güç mücadelesine dair bir ajandalarının olduğu söylenemez. Libya krizini daha ziyade kendi ülkelerindeki mücadeleye katkı sağlayacak bir güç kaynağı olarak görmektedirler. Tubiana ve Gramizzi'ye göre "Libya'daki Çad savaşçıları, kendilerine ev sahipliği yapan, onlara araba ve silah sağlayan ya da siyasi olarak destekleyen herkese yardım etmeye isteklidir; öyle ki Çad gündemlerini sürdürebilsinler."²⁹³ Bu gözlem aynı zamanda söz konusu aktörlerin sürekli olarak saf değiştirmelerini ve hatta aynı savaşta daha fazla ekonomik ve askeri destek vaadinde bulunan tarafa geçmelerinin nedenini açıklamaktadır. Öte yandan Rus Wagner Grubu'nun oynadığı rol diğer yabancı savaşçılardan çok daha etkiliydi. Hafter cephesinin Trablus'un güneyinde ilerlemesinde ve savaş aleyhlerine döndüğünde Sirte-Cufra hattının savunulmasında destekleyici roller üstlendiler.

²⁹⁰ Eaton, *The Libyan Arab Armed Forces A network analysis of Haftar's military alliance*, s.33-34.

²⁹¹ Eaton, Alageli, Badi, Eljarh ve Stocker, *The Development of Libyan Armed Groups Since 2014*, s.29-30.

²⁹² United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2016, s.10-11.

²⁹³ Jérôme Tubiana ve Claudio Gramizzi, **Lost in Trans-Nation: Tubu and Other Armed Groups and Smugglers along Libya's Southern Border**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018, s.52.

Bu dört farklı güç kaynağı sayesinde yereldeki güç dağılımında başat aktörlerden birine dönüşen LUO'nun revizyonist hedefleri neredeyse ülkenin tüm stratejik noktalarını içeren dört farklı bölgeyi kapsıyordu. Bunlardan ilki, LUO açısından varoluşsal bir mücadele alanına dönüşen Bingazi'dir. Yaklaşık üç yıl süren savaşın ardından kenti kontrol eden Hafter güçleri ikinci olarak ülkenin petrol üretim ve ihracat tesislerinin yer aldığı petrol hilalini hedef aldı. Bu bölgenin kısa sürede LUO'nun kontrolüne geçmesi askeri kapasitesini besleyen ekonomik kaynakların gelişiminde etkili oldu. Libya'nın güneyindeki stratejik üsler ve tesisler Hafter cephesinin yayılmacılık sicilindeki üçüncü hedefini oluşturuyordu. LUO, 2018'in başından itibaren bölgede etkili olmaya başladı ve hızla ülkenin güneydoğusundaki Kufra'dan güneybatısındaki Sebha'ya kadar olan hattın kontrolünü ele geçirdi. LUO'nun hedeflerinden sonuncusu ülkenin başkenti Trablus'tu. Hafter cephesi Nisan 2019'a gelindiğinde başkentini güneyinden Misrata'nın doğusuna kadar olan büyük bir coğrafyada hâkimiyet kursa da ülkenin gelir kaynaklarının dağıtımında belirleyici olan Trablus rakiplerinin elindeydi. Dolayısıyla bu bölgenin alınması yereldeki güç dağılımını domine etme açısından oldukça önemliydi.

Libya'nın genelini kapsayan söz konusu hedefler kaçınılmaz olarak LUO'yu yereldeki tüm güçlü aktörlerle karşı karşıya getirdi. Ülkenin doğusunda hakimiyetin kurulduğu 2014-2017 yılları arasında Hafter cephesinin en güçlü rakibi Bingazi kentini kontrol eden İslamcı gruplardı. LUO'nun ekonomik ve dış kaynaklı askeri kapasitesine rağmen bu gruplar üç yıl süren bir direniş ortaya koydular. Yine bu dönemde petrol hilalini kontrol eden federalizm yanlıları ve bir süre Hafter'in safında Bingazili İslamcı gruplara/BDŞK²⁹⁴ karşı savaşan ancak onun hakimiyetine meydan okuyan bazı yerel silahlı aktörler LUO'nun diğer rakipleriydi. 2017 yılından itibaren Hafter cephesinin mücadele ettiği aktörler arasına yavaş yavaş batıdaki silahlı gruplar dâhil olmaya başladı. Her ne kadar ilk dönemde Misratalı milisler Bingazili İslamcı gruplara destek verse de doğrudan LUO'yla savaşmamışlardı. Ancak bu grupların 2017'de ülkenin güneyinde Hafter'e bağlı güçlerin kontrolündeki bir askeri üsse saldırması taraflar arasındaki gergin ilişkilerin çatışmaya evrilmesine neden oldu. Bu gruplara ilaveten yereldeki güç dağılımında belirleyici olmasa da güneydeki bazı kabile temelli silahlı gruplar Hafter cephesinin yayılmasına direnç gösterdiler. 2019 yılındaki Trablus

²⁹⁴ 2014'te Bingazi Devrimcileri Şura Konseyi çatısı altında birleşen ve temelleri 1990'larda kurulan Libya İslami Savaşçılar Grubu'na dayanan silahlı aktörleri kastedilmektedir. Bu çatı oluşum 2016'nın ortalarından itibaren Bingazi Savunma Birliği adını almıştır.

saldırısında ise ülkenin batısındaki güçlerin neredeyse tamamı LUO'nun rakipleri arasındaydı. Gıryan, Tarhuna ve 2014'teki savaşta Zintan'dan ayrılan bir silahlı grup haricinde diğer tüm güç merkezleri Hafter karşıtı koalisyonu katıldı.

Tablo 4: LUO'nun Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler	2014-2016	2017-2018	2019-
Hedefler			
Doğu Bölgesi	BDŞK	DMŞK	
Petrol Hilali	Federalizm Yanlıları BDŞK		
Güney Bölgesi		Misratalı Milisler BDŞK Tebu Kabilesi	Tebu Kabilesi
Trablus Bölgesi			Misratalı Milisler Trabluslu Milisler Zintanlı Milisler

LUO sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasiteye paralel olarak yayılmacılık sicili en kabarık olan aktörlerin başında gelmektedir. 2014 yılında kurulmasının ardından Bingazi'deki gruplarla olan mücadelesinde BAE ve Mısır'ın ve 2016 yılında Fransa'nın geniş çaplı desteği neticesinde başarılı olan Hafter cephesi bir sonraki adım olarak petrol hilalini hedef aldı. Eylül 2016'da ani bir baskınla ele geçirdiği bölgeler kısa süre sonra yeni ittifaklar aracılığıyla bir dizi çatışmaya sahne oldu. Aralık 2016 ve Mart 2017'de federalizm yanlısı ve LUO'nun eski müttefiki Cudran ile İslamcı gruplar arasındaki ittifak birkaç kez tesisleri ele geçirmek için saldırıya da bu girişimler püskürtüldü.²⁹⁵ Aynı dönemde Hafter cephesi ülkenin güneydoğu bölgesinde yayılmacılığını sürdürdü ve bölge kontrolü açısından stratejik öneme sahip Barak Sahati askeri üssünü ele geçirdi. Mayıs 2017'de Misratalı gruplar ile BSB'nin ortak saldırısı sonrası bu üs kontrolden çıksa da Mısır'ın hava saldırıları sayesinde ülkenin güney ve

²⁹⁵ International Crisis Group, *After the Showdown in Libya's Oil Crescent*, 9 Ağustos 2018.

orta bölgeleri kısa sürede kalıcı olarak Hafter cephesinin hâkimiyetine girdi. Buralardaki stratejik noktalara Hafter'le aile bağları olan isimlerin liderliğindeki Tarık bin Ziyad Tugayı, 106, 210 ve 128. Tugay konuşlandırıldı.²⁹⁶

Öte yandan ülkenin batısında ise LUO yayılmacılığını yerel müttefikleri üzerinden sürdürüyordu. Bunların arasında en kritik olanı 2014'teki iç savaşta Zintan'daki bölünme sonrasında Hafter'in saflarına katılan İdris Madi liderliğindeki gruplardı. Bunlar batıdaki en stratejik askeri üs olan el-Vutiye'yi kontrol ediyorlardı ve LUO'nun askeri yardımları neticesinde Kasım 2017'de Trablus'un batısındaki Sabratha kentini ele geçirdi. Bu sayede Nisan 2019'da başlayacak olan Trablus operasyonu için batı cephesinin ilk hattı oluşturuldu.²⁹⁷ LUO'nun ülkenin batısına ve güneyine yönelmeden önce hedef aldığı bir diğer kent Derne'ydi. Uzun süredir abluka altında tutulan kent Derne Mücahitleri Şura Konseyi (DMSK) tarafından kontrol ediliyordu. Stratejik bir önemi olmamasına karşın bu grubun Bingazi veya Bayda'ya yapacağı bir saldırı diğer bölgelerdeki operasyonların seyrini etkileyebilirdi.²⁹⁸ Dolayısıyla batıya doğru yayılmadan önce ele geçirilmesi önemliydi. Mayıs 2018'de başlayan operasyonlar hâlihazırda zayıflatılmış kentin 7 ay içerisinde ele geçirilmesiyle sonuçlandı.

Hafter cephesinin güneybatıdaki yayılmacılık serüveni ise Şubat 2018'de başladı. Sebha kentindeki Evlad-ı Süleyman kabilesine mensup silahlı gruplarla ittifak kuran LUO, bunlarla düşmanlık ilişkisi bulunan Tebu kabilesinin direnciyle karşılaştı. Tebu milisleri Sebha'nın kontrolü açısından stratejik öneme sahip kaleyi ve diğer noktaları Mayıs 2018'de Evlad-ı Süleyman'dan aldı ve Hafter cephesinin ittifaklar aracılığıyla yayılma çabası ilk etapta başarısızlıkla sonuçlandı. Ocak 2019'da öncekine göre daha profesyonel ve zırhlı birliklerin katıldığı ikinci bir operasyon başlatıldı.²⁹⁹ Tarık bin Ziyad ve 128. Tugay karşısında direnç göstermeyen küçük gruplar güneydeki kentlerin, petrol tesislerinin ve havaalanlarının kontrolünü LUO'ya devrettiler.³⁰⁰ Güneyin kontrol altına alınmasının ardından batıda Trablus operasyonunu kolaylaştıran bir dizi gelişme yaşandı. Ülkenin batısındaki güç merkezleri arasındaki rekabetin dışına itilen küçük

²⁹⁶ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.26-28.

²⁹⁷ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.24.

²⁹⁸ "Haftar's forces say they have captured Libyan city of Derna", *Reuters*, 28 Haziran 2018, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-derna-idUSKBN1JO339>, (7 Ocak 2022).

²⁹⁹ Badi, "General Hifter's Southern Strategy and the Repercussions of the Fezzan Campaign", *Middle East Institute*, 7 Mart 2019.

³⁰⁰ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.27.

gruplar hızla Hafter safına katıldılar. Bunlardan en önemlisi cephe hatlarına ikmal açısından oldukça stratejik öneme sahip Gıryan kentini kontrol eden Adel Da'ab liderliğindeki gruptu. Bir diğeri ise uzun süredir Tarhuna'yı kontrol eden Kaniyat'tı. Bu grupların LUO saflarına katılmasıyla birlikte başkent güneyden ve batıdan çevrelendi ve operasyon için sahada gerekli koşullar oluştu.³⁰¹ Libya'daki yerel güç dağılımını domine etme girişiminin son hamlesi olan Trablus operasyonu, batıdaki diğer güç merkezlerinin karşı ittifakı ve Türkiye'nin desteğiyle başarısızlıkla sonuçlandı.

3.5 Bingazili İslamcı Gruplar

Kaddafi rejimine karşı silahlı direniş başladığında ülkenin doğusunda dikkat çeken aktörlerin başında İslamcı gruplar geliyordu. Ömer Muhtar Tugayı, 17 Şubat Devrimcileri Tugayı ve Rafallah el-Şahati Tugayı olarak üç farklı oluşum altında rejimle mücadele eden bu güçler, Fevzi Bu Katif liderliğinde bir araya gelerek Devrimci Bölüklerin Buluşması adlı çatı bir grup kurdu.³⁰² İslamcı gruplar rejim devrildiğinde ülkenin doğusundaki en önemli güç merkezlerinden biri olurken bu statüyü 2014 yılına kadar sürdürdüler. Bu grupları belirli bir süreliğine yereldeki güç dağılımının başat aktörlerinden biri haline getiren üç farklı dinamikten bahsedilebilir.

Birincisi, özellikle ülkenin doğusundaki silahlı gruplara nazaran çatışma/savaş konusunda daha tecrübeli insan kaynağına sahip olmasıydı. Abdulbasit Bu Hliqa, Abdulmunim el-Madhuni ve Hasan el-Hamr gibi lider kadroyu oluşturan isimler Libya İslami Savaşçılar Grubu'nun (LİSG) üst düzey kademelerinde görev yapmışlardı.³⁰³ LİSG 1980'lerde Afganistan Savaşı'na katılan Libyalıların kurduğu ve 1990'larda rejime karşı doğudaki isyan hareketlerini organize eden gruptu. Üyelerinin çoğu Afganistan'ın yanı sıra Çeçenistan ve Irak Savaşı'na katılmış ve ciddi bir savaş tecrübesi elde etmişlerdi. Bu Katif verdiği bir röportajda bu tecrübeye vurgu yaparak "Nasıl savaşacağımızı bilmiyorduk, sadece Irak ve Afganistan gazileri biliyordu" dedi.³⁰⁴ Bu savaşçı grubu, rejim saflarından ayrılan ve İslamcı gruplara katılan ordu mensuplarını ve hareketin gençlik yapılanmalarını eğiterek önemli bir insan kaynağı oluşturdular. Özellikle meskûn mahal muharebesi konusunda deneyim kazanan İslamcı

³⁰¹ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli?*, s.12-14.

³⁰² Fitzgerald, *Finding Their Place*, s.190-191.

³⁰³ Fitzgerald, *Finding Their Place*, s.190-191.

³⁰⁴ Wehrey, *The Burning Shores*, s.52-53.

gruplar, LUO'ya kıyasla oldukça sınırlı imkânlarla rağmen Bingazi'de üç yıla yakın bir direnç ortaya koydular.

İslamcı grupları belirli bir süre doğudaki başat aktörler arasında konumlandıran güç kaynaklarından ikincisi, devrim esnasında uluslararası aktörlerden aldıkları askeri yardımlardı. Bu bağlamda öne çıkan iki ülkeden bahsedilebilir. Birincisi, devrim esnasında Libya'nın doğusunda ve batısında İslamcı grupların silahlanmasına katkı sağlayan Katar'dı. Doha yönetimi 2011 yılı boyunca 18 farklı uçuşla yaklaşık 20 bin ton silah ve mühimmatı Libya'ya ulaştırdı.³⁰⁵ Bir süre Tunus üzerinden sevk edilen mühimmat doğunun rejim güçlerinden kurtarılmasının ardından doğrudan Bingazi'ye gidiyordu. Batı hattından Libya'ya gelen yardımlar Katar'la yakın ilişkilere sahip eski bir LİSG üyesi Abdulhakim Bilhac ve İsmail Sallabi aracılığıyla güneyden geçirilerek İslamcı gruplara ulaştırıldı. Bu bağlamda Libya'nın güneydoğusu (Kufra bölgesi) silah sevkiyatının yapıldığı ana güzergâha dönüştü.³⁰⁶

İkincisi, Kaddafi rejimiyle gergin ilişkilerini gerekçe göstererek muhalif grupları destekleyen Sudan'dı. BM raporlarında yer alan bilgilere göre Sudan Bingazi'deki İslamcı gruplara aralarında tank savar, roket atar ve otomatik silahların da yer aldığı çok sayıda mühimmat verdi. Söz konusu askeri malzemeler Ilyushin-76 kargo uçaklarıyla Bingazi ve Kufra'daki hava üslerine sevk edildi.³⁰⁷ Dış yardımların haricinde İslamcı grupların askeri kapasitesine katkı sunan bir diğer faktör ise bunların gerek rejim depolarından gerekse rakiplerine yaptıkları baskınlardan elde ettikleri silah ve mühimmatlardı. Örneğin, Temmuz 2014'te LUO'nun bileşenlerinden Saika Özel Kuvvetleri'ne ait üsse yapılan baskında çok sayıda taşınabilir hava savunma sistemleri, zırhlı araçlar ve mühimmat ele geçirdiler.³⁰⁸

Bingazili İslamcı grupların kapasitesinde belirleyici rol oynayan faktörlerden üçüncüsü, bu grupların farklı yöntemlerle elde ettiği ekonomik gelirlerdi. Devrim süreci sona erdiğinde doğunun rejim güçlerinden kurtarılmasında etkili olmaları İslamcılarının geçiş hükümetlerinde önemli mevkilere atanmasını sağladı. Kasım 2011'de göreve gelen

³⁰⁵ Cole ve Khan, *The Fall of Tripoli Part 1*, s.73.

³⁰⁶ Cole ve Khan, *The Fall of Tripoli Part 1*, s.69-70.

³⁰⁷ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to Security Council resolution 1973 (2011) concerning Libya**, 2012, s.26.

³⁰⁸ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.45.

Abd rrahim el-Kib yönetimi LİSG  yelerinden Halid el- erif'i Stratejik Tesislerin Korunmasından Sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı yaptı. Bir başka LİSG  yesi Sadık el-Gaisi bir diğer savunma bakan yardımcısı olurken 2012 seçimleri sonrası kurulan Ali Zeydan hükümetinde ise Abdulbasit Bu Hliqa aynı göreve getirildi.³⁰⁹ Bu sayede Bingazili İslamcı gruplar savunma bakanlığı bünyesinde devrimci grupların güvenlik kurumlarına entegrasyonu kapsamında kurulan Libya Kalkanı Kuvvetleri'ne ba lanarak doğrudan devlet kaynaklarına erişim sağladılar. 2014 yılındaki i  savaşa kadar varlığını sürdüren LKK'nın birinci, ikinci ve yedinci birimleri olan bu gruplar başta Bingazi olmak üzere güneydoğu hattında asayi i sağlamakla g revlendirildiler.³¹⁰ Her ne kadar bu yapı 2014'te da ılsa da UMH'nin göreve geldiği tarihe kadar ilgili bakanlıktan ödeme yapılmaya devam etti.³¹¹ Bunun dışında bir başka gelir kaynağı olarak rehine ve soygunlardan söz konusu grupların kazanç elde etmesiydi. Özellikle Bingazi'de güvenlik sorunlarının hat safhaya ulaştığı 2013 yılı boyunca yaşanan adam kaçırma olaylarında talep edilen fidyelerin 25 bin ile 205 bin dolar arasında de i ti i ve bu vakalarda Libya Kalkanı 1'in lideri Visam bin Hamid'in rol oynadığı  ne sürüldü. Ayrıca Ekim 2013'te Merkez Bankası'nın doğu  ubesinden 54 milyon dolar tutarındaki silahlı soygunun bu gruplar tarafından ger ekle tirildi i BM raporlarında yer aldı.³¹²

Bingazili İslamcı gruplar sahip olduğu güç kaynaklarının sunduğu imkânlar çerçevesinde ülkenin doğusundaki    farklı bölgeye yayılmaya çalıştılar. Bu bölgelerden ilki, devrim sürecinde en etkili aktör oldukları Bingazi'ydi. 2014 yılına kadar kentin güvenliğinden sorumlu olan bu gruplar geçici h k metlerden aldıkları destekle mevcut pozisyonlarını i  savaşa kadar korudular. İ  savaşın ba ladı ı yıl belirli bir direnç gösterseler de zamanla Hafter cephesinin g   üstünlüğünü ele geçirmesinin ardından Bingazi'yi terk etmek zorunda kaldılar. İkincisi, Aralık 2016 ve Mart 2017'de iki kez saldırı düzenledikleri ve kısa süre de olsa kontrol ettikleri petrol hilali bölgesiydi. Son olarak Tamanhint ve Barak el- ati askeri üslerinin ve ka ak lık g zerg hlarının bulunduğu ülkenin güneydoğu b lgeleriydi. İslamcı gruplar bu stratejik hedefler doğrultusunda genel itibariyle Hafter cephesiyle yoğun bir mücadele

³⁰⁹ Fitzgerald, *Finding Their Place*, s.197-198.

³¹⁰ Fitzgerald, *Finding Their Place*, s.197-198.

³¹¹ United Nations Secuirty Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.46.

³¹² United Nations Secuirty Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.46.

içerisindeydi. 2014-2015 arasında LUO ve müttefikleriyle çatışma halindeyken 2016-2017 yılları arasında ise bir süre Hafter cephesinde yer alan diğer gruplarla ittifak kurarak bu mücadelesini sürdürdü.³¹³

Tablo 5: Bingazili İslamcı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler	2014-2015	2016-2017
Hedefler		
Bingazi	LUO başta olmak üzere Onur Operasyonu bileşenleri	LUO
Petrol Hilali		LUO
Kufra Bölgesi		LUO

Bingazili İslamcı grupların yayılmacılık sicili iki aşamalı bir süreci barındırıyordu. İlki, devrimin ardından devlet kaynaklarından elde ettikleri güç ve meşruiyetle Bingazi kentini domine etme süreçleriydi. Özellikle 2012’de federalizm taleplerinin yüksek sesle dillendirilmesi bölgeye müdahale edebilecek araçlardan yoksun olan Trablus yönetimlerini İslamcı gruplarla işbirliğine zorladı. Zira bu gruplar o dönemde federalizm taleplerine muhalefet edecek tek organize güçtü. Merkezi yönetimlerin verdiği destekle İslamcı gruplar 2012’nin ortasından itibaren federalizm yanlılarını ve ordu mensuplarını suikast timleriyle sindirdi ve o tarihlerde sıkça dile getirilen Bingazi’nin başkent olduğu bir federal yapının kurulması fikrini büyük ölçüde zayıflattı. Sadece Temmuz 2012’de bu timlerin gerçekleştirdiği suikastlar neticesinde 13 rütbeli ordu mensubu hayatını kaybetti.³¹⁴ Zamanla gazetecilerin, aktivistlerin, kabile liderlerinin ve hâkimlerin de aralarında bulunduğu farklı kesimlere yapılan suikastlar 2014’ün başına kadar yoğun bir şekilde sürdü.³¹⁵ Dolayısıyla 2014’e gelindiğinde Bingazi’deki tek dominant güç Bingazili İslamcı gruplardı ve bu durum doğuda başta

³¹³ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.17.

³¹⁴ Wehrey, *The Burning Shores*, s.110.

³¹⁵ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.33.

ordu mensupları ve federalizm yanlıları olmak üzere pek çok farklı kesimi Hafter'in liderliğinde bir araya getirdi.

Yayılmacılık sicilinin ikinci aşaması İslamcı grupların Bingazi'yi terk etmek zorunda kalıp bölgedeki farklı stratejik noktaları hedef aldığı 2016 yılı sonrasındaki süreçti. Bu dönemde devlet kurumlarının sağladığı fonlar ve dış yardım gibi güç kaynaklarından mahrum olan ve iki yıldır devam eden savaşta ağır yara alan İslamcı gruplar, Hafter saflarından ayrılan ve nispi güç kaybı yaşayan aktörlerle ittifak kurarak petrol hilali bölgesini hedef aldı. Kısa süreliğine petrol tesisleri bu güçlerin eline geçse de kalıcı bir sonuç doğurmadı ve Hafter güçleri rakiplerini bu bölgeden çıkarmayı başardı. Yine bu dönemde Misratalı milislerin peşine takılan İslamcı gruplar güneydeki stratejik noktaları ele geçirerek kendine hayat sahası kurmaya çalıştı.³¹⁶ Ancak Mısır'ın hava desteği verdiği operasyonlar Hafter güçlerinin zaferiyle sonuçlanınca Libya'nın orta bölgelerine kadar geri çekilmek zorunda kaldılar ve bu sürecin sonunda yereldeki güç dağılımındaki etkileri tamamen ortadan kalktı. Söz konusu gruplar 2019'da Hafter karşıtı koalisyon içerisinde kendilerine yer bulsalar da merkezleri olan Bingazi'ye bir daha dönemediler.

3.6 DEAŞ

Yereldeki güç dağılımının kısa süreliğine de olsa belirleyici aktörlerinden biri olan DEAŞ'ın Libya'daki varlığı 2014'ün başlarına dayanmaktadır. Devrim sonrası yüzlerce Dernelinin yereldeki işadamlarının mali desteğiyle kurduğu el-Battar Tugayı muhalifleri desteklemek için Suriye'ye gitmişti. Suriye'de DEAŞ'ın yükselmeye başlamasının ardından örgüte biat eden el-Battar Tugayı, Libya'daki mücadelenin yoğunlaşmaya başlamasıyla yeniden Derne'ye döndü ve Sirenayka'yı örgütün yeni vilayeti ilan etti.³¹⁷ Mayıs 2014'te Bingazi'deki İslamcı gruplarla birlikte Hafter cephesine karşı savaşan DEAŞ'ın Şubat 2015'te stratejik Sirte kentini ele geçirmesi ve ardından sergilediği yayılmacı davranışlar örgütü kısa süreliğine de olsa yereldeki güç dağılımı açısından dikkate değer bir aktöre dönüştürdü.

DEAŞ'ın bu statüyü elde etmesini sağlayan üç tür güç kaynağından bahsedilebilir. Birincisi, gerek bölgeye akın eden yabancı savaşçılardan gerekse Sirte kentinde örgütün

³¹⁶ "Benghazi Defence Brigades quit Jufra as PC defence minister orders action against LNA", *Libya Herald*, 9 Nisan 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/04/benghazi-defence-brigade-quit-jufra-as-pc-defence-minister-orders-action-against-lna/>, (7 Ocak 2022).

³¹⁷ Wehrey, *The Burning Shores*, s.232.

saflarına katılan kabilelerden oluşan insan kaynağıdır. Libyalıların dışında Sudan, Fransa, Fas ve Belçika'dan yabancı savaşçıyı içinde barındıran örgüte özellikle 2016'da Tunus'un Ensar El-Şeria'ya yönelik başarılı operasyonları neticesinde çok sayıda katılım gerçekleşti.³¹⁸ Öte yandan Sirte'nin ele geçirilmesi esnasında direnç ortaya koyan Furcan kabilesine yönelik sindirme politikası kentteki diğer kabilelerden örgüte katılıma neden oldu. Kaddafi ve Mağarba kabilesinin yanı sıra eski rejimin güvenlik kurumlarında yer almış subaylar ve az sayıdaki radikal Selefi hareketler DEAŞ'ın insan kaynağını oluşturdu. Bu sayede 2014'te birkaç yüzle ifade edilen savaşçı sayısı 2016'da 7 bini buldu.³¹⁹

Güç kaynağının ikincisi, örgütün yereldeki ittifak ağlarından temin ettiği askeri yardımlardır. Hafter cephesine karşı verilen mücadelede Bingazili İslamcılarla aynı safta yer alan DEAŞ, bu gruplara başta Mistrata olmak üzere Libya'nın farklı güç merkezlerinden gönderilen silah ve mühimmata ittifak sayesinde erişim sağladı. Wehrey'in "Faust Paketi" olarak nitelendirdiği ilişki ağında Mistrata'nın Hafter tehdidini bertaraf etmesi için İslamcı gruplara gönderdiği silahlar nihayetinde örgütün Sirte'ye kadar yayılmasına katkı sundu.³²⁰ Üçüncüsü, DEAŞ'ın sahip olduğu ekonomik kaynaklar sayesinde yerel silah piyasasından temin ettiği askeri araçlardı. Sirte kentinin işgalinden sonra yerel esnafa uyguladığı vergi tarifelerinden elde edilen gelirler örgütün kapasite inşasında kullanıldı. DEAŞ sonrası yapılan aramalarda ele geçirilen bir belge silah tüccarı olan Usame Cudran ile örgüt komutanı Ebu Usame el-Tunusi arasında mühimmat alışverişinin yapıldığını gösterdi.³²¹

Sınırlı kaynaklara karşın kısa bir süre yereldeki güç dağılımının etkili aktörlerinden biri olan DEAŞ'ın stratejik hedefleri ise üç bölgeyi içeriyordu. Birincisi, ülkenin batısı ile doğusu arasındaki ulaşım hattının merkezinde yer alması ve petrol hilaline açılan kapı olması nedeniyle jeo-stratejik öneme sahip Sirte kenti idi. İkincisi, 1990'lardan itibaren radikal Selefi hareketin merkezi niteliğindeki Derne'yi. Üçüncüsü, doğudaki tüm güç odaklarının kontrolü için rekabet ettiği petrol hilaliydi. DEAŞ bu üç bölgenin kontrolü

³¹⁸ Wehrey, *The Burning Shores*, s.243-244.

³¹⁹ Furkan Polat, "Libya'daki Anarşi Ortamının Bir Sonucu Olarak IŞİD", *ORMER*, 16 Şubat 2016, https://ormer.sakarya.edu.tr/20.3.57.libya_daki_anarşi_ortamının_bir_sonucu_olarak_isid.html, (7 Ocak 2022).

³²⁰ Wehrey, *The Burning Shores*, s.234.

³²¹ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.17.

için sırasıyla Misrata, federalizm yanlıları ve Derne Mücahitleri Şura Konseyi (DMŞK) ile karşı karşıya geldi.

Tablo 6: DEAŞ'ın Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Rakipler	2014-2015	2016-
Hedefler		
Sirte Kenti	Furcan Kabilesi	Misratalı Milisler
Petrol Hilali	Federalizm Yanlıları	
Derne Kenti	DMŞK	

Diğer yerel gruplar gibi DEAŞ da sahip olduğu kapasite ölçüsünde fırsat buldukça yayılmacı davranışlar sergiledi. 2014'te ülkede ilk kez varlık gösterdiklerinde Derne kentindeki devletvari bir yapılanma kurmaya çalışan örgüt aynı zamanda Bingazi'deki savaşı fırsat bilerek İslamcı grupların yanında savaşa girdi. Ancak Derne'de oldukça saldırgan bir yaklaşım benimsemesi kentteki küçük grupları rahatsız etti ve Salim Derbi liderliğindeki Ebu Salim Şehitleri Tugayı ve diğer Selefi gruplar DMŞK çatısı altında bir araya gelerek örgüte savaş açtı. Bir ay süren mücadele DEAŞ'ın kenti terk etmesiyle sonuçlandı.³²² Örgüt ilk savaşından yenik ayrılrsa da Libya'daki kaotik ortam yayılmacılık için yeni fırsatlar sunmaya devam ediyordu. 2015'in başlarında Misrata ile federalizm yanlısı grupların petrol hilalindeki mücadelesi ve LUO-Bingazili İslamcı gruplar arasındaki savaşın tüm yoğunluğuyla sürmesi Sirte'de bir güç boşluğu oluşturdu.³²³ Furcan kabilesinin direnişi dışında yerel bir tepkiyle karşılaşmayan örgüt Şubat 2015'te kontrolü ele geçirdi. DEAŞ'ın bu stratejik kenti kolayca işgal etmesinde diğer grupların birbirleriyle olan meşguliyetinin yanında Sirte'nin 2011'den beri devrimci güçler tarafından sürekli bir baskıya maruz kalması da etkiliydi. Bir Kaddafi kabilesi mensubunun şu sözleri durumu özetlemektedir: "DEAŞ'ın cehennemi Misrata cennetinden daha iyidir."³²⁴ Sirte'nin kontrolü örgüte iki farklı rotada yayılma imkânı

³²² "Derna under Mujahideen control after IS flees to Ras Hilal and Latroun", *Libya Herald*, 13 Temmuz 2016, <https://www.libyaherald.com/2015/06/derna-quiet-after-is-flees-to-ras-hilal-and-latroun/>, (7 Ocak 2022).

³²³ Inga Kristina Trauthing, *Islamic State in Libya: From Force to Farce*, Londra: International Center for the Study for Radicalization, 2020.

³²⁴ Wehrey, *The Burning Shores*, s.236.

sağladı. İlk olarak kentin doğusundaki petrol tesislerini hedef alan örgüt 2015 ve 2016'da aralıklarla saldırılar düzenledi ancak başarılı olamadı. Ardından batıya yönelen DEAŞ, Misrata'lı milislerin kontrol noktalarını hedef aldı. Bu tarihlerde örgütün ülkedeki varlığı başta ABD olmak üzere uluslararası camianın dikkatini çekerken Misrata-Washington hattında yürütülen görüşmelerin neticesinde Mayıs 2016'da Bunyan el-Mersus adlı Sirte'yi kurtarma operasyonu başladı. Sekiz ay süren çatışmalar ABD ve İngiltere'nin hava saldırılarıyla Misrata lehine sonuçlandı ve DEAŞ yereldeki etkili aktörler sahnesinden silindi.³²⁵

3.7 Federalizm Yanlısı Gruplar

Yerel güç dağılımında sınırlı bir süre de olsa belirleyici bir statüye sahip olan aktörlerden bir diğeri ise federalizm yanlısı gruplardır. Kaddafi rejimine karşı direnişin başlıca aktörleri arasında yer alan federalistler, ülkenin doğusu merkez olmak üzere üç ayrı federe birimden oluşan federal bir yönetim yapısının olduğu 1951 Anayasasının yeniden yürürlüğe gireceği umuduyla devrime destek verdiler. Ancak devrimden sonra yaşanan bir dizi gelişme, Kaddafi darbesiyle birlikte yönetim merkezine dönüşen Trablus'un bu statüsünü koruyacağına işaret edince federalizm yanlısı grupların silahlanma ve yayılma serüveni başladı. İlk olarak devrim esnasında Bingazi'de faaliyetlerine başlayan Ulusal Geçiş Konseyi'nin, Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından Aralık 2011'de Trablus'a taşınması federalizm yanlısı Sa'adi kabileleri (Ubeydat, Bra'assa, Mağarba ve Avagir) arasında endişeye yol açtı. Bu karardan birkaç ay sonra MGK seçimlerinde bölgelere ayrılan temsilci kotalarına dair seçim komisyonu tarafından kabul edilen yasa kapsamında 200 üyeli mecliste ülkenin batısına 102, doğusuna ise 60 sandalye ayrılması federalizm yanlısı kabileleri silahlı örgütlenmeye itti.³²⁶ Bu kararlara tepki olarak 6 Mart 2012'de 3 bin delegeden oluşan bir kongre düzenleyen federalizm yanlısı kabileler Sirenayka Geçiş Konseyi'nin ve Sirenayka Savunma Kuvvetleri'nin kurulduğunu ilan ettiler.³²⁷ Federalistlerin giderek büyüyen tepkisini hafifletmek için Trablus yönetimi kendisi de Mağarba kabilesine mensup olan

³²⁵ "Libyan forces clear last Islamic State holdout in Sirte", *Reuters*, 6 Aralık 2016, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-sirte-idUSKBN13V15R>, (7 Ocak 2022).

³²⁶ Nasos Mihalakas, "A New Federalism for Libya and the Arab Spring", *The Federalism Project*, 10 Nisan 2012.

³²⁷ Wehrey, *The Struggle for Eastern Libya*, Washington: Carnegie Endowment, 2012, s.6-9.

İbrahim Cudran'ı Petrol tesislerini Koruma Birliği'nin (PTK) merkez bölge (Sirte Körfezi) komutanlığına atadı.³²⁸

Bu olayın ardından kapasite inşası sürecine giren federalistler 2014'te iç savaş patlak verdiğinde doğudaki önemli güç merkezlerinden birine dönüştü. Bu kapasitenin oluşumunda üç faktör oldukça etkiliydi. Birincisi, doğudaki federalizm yanlısı kabilelere mensup olup Kaddafi döneminde orduda görev yapmış olan rütbeli askerlerin konseye dâhil olmasıydı. Albay Hamid el-Hassi ve Necip Süleyman el-Hassi gibi ordu kökenli isimlerin harekete destek vermesi insan kaynağı açısından belirleyici oldu. Sirenayka Savunma Kuvvetleri bu özelliği itibariyle 2014'teki Onur Operasyonu'nun omurgasını oluşturdu.³²⁹ İkincisi, Cudran'ın PTK'nın başına atanmasıyla devlet kurumlarından ve petrol kaçakçılığından elde edilen ekonomik kaynaklardı. Ağustos 2013'te petrol hilalinin tamamını kontrol eden Cudran, Kasım 2013'te konseyin kendi petrol ve gaz şirketini kurduğunu ve bu yolla doğunun payı olduğunu iddia ettiği enerjiyi kendilerinin ihraç edeceğini ilan etti. Bu bağlamda yasadışı yollarla bir süre Libya petrolü ve doğalgazını satan Cudran, ABD'nin müdahalesiyle söz konusu girişiminden vazgeçmek zorunda kaldı. Mart 2014'te 230 bin varil ham petrollün ihraç edilmeye çalışıldığı Morning Glory vakası petrol hilalindeki çatışmalar açısından bir dönüm noktası oldu.³³⁰ Üçüncüsü, başta Kufra bölgesi olmak üzere ülkenin güney bölgelerinden kaçakçılık yoluyla temin edilen silah ve mühimmatın yanı sıra Sudanlı yabancı savaşçılardı. Cudran özellikle silah ticaretinde nam salan kardeşi Usame aracılığıyla 2014 savaşı sonrası yayılcılık girişimlerinde ihtiyaç duyduğu teçhizat ve insan kaynağını bu yöntemlerle gidermeye çalıştı.³³¹

Federalizm yanlısı grupların stratejik hedeflerini ise daha ziyade Sirte'nin doğusuna tekabül eden iki ayrı bölge oluşturuyordu. Bunlardan ilki, ısrarla talep ettikleri federal yapının yönetim merkezi olan Bingazi kentiydi. Bu bağlamda 2014'teki iç savaşta bu gruplar Hafter liderliğindeki koalisyonun bir parçası oldular. İkincisi ise yine doğunun bir parçası olarak gördükleri petrol hilali bölgesiydi. 2013 yılından müttefikleri LUO tarafından ele geçirildiği 2016'ya kadar bu bölge Cudran liderliğindeki grupların

³²⁸ Karim Mezran ve Mohamed Eljarh, **The case for a new federalism in Libya**, Atlantic Council, 2014, s.3.

³²⁹ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth*, s.10-15.

³³⁰ Mezran ve Eljarh, *The case for a new federalism in Libya*, s.3-4.

³³¹ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.17.

hâkimiyetinde kaldı. Stratejik hedefler bağlamında federalizm yanlısı grupların rekabet ettikleri aktörler ise üç farklı güç merkezini içermekteydi. İlki, devrim sonrası süreçte giderek güçlenip Bingazi kentini domine eden İslamcı gruplardı. Bu durum kaçınılmaz olarak federalizm taleplerinin altını oyduğu için Cudran liderliğindeki gruplar İslamcılara karşı düşmanlık beslediler. Diğer iki rakip ise petrol hilalinin kontrolü için verilen mücadelede karşı karşıya geldikleri LUO ve Misratalı milislerdi.

Tablo 7: Federalizm Yanlısı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rakipleri

Hedefler \ Rakipler	2014-2015	2016-
Bingazi Kenti	Bingazili İslamcı Gruplar	LUO
Petrol Hilali Bölgesi	Misratalı Milisler	LUO

Federalizm yanlısı grupların yayılmacılık sicili sınırlı kapasitesiyle orantılı olarak daha ziyade 2014'teki iç savaş öncesi süreci içermektedir. Devrim sonrası özellikle ülkenin batısındaki güç merkezleri arasında Trablus'un kontrolü için giderek yoğunlaşan mücadele ve doğuda ise İslamcı grupların Bingazi kentine odaklanması federalizm yanlılarına petrol hilalini ele geçirme fırsatı verdi. Ağustos 2013'te tesisleri hâkimiyeti altına alan Cudran liderliğindeki gruplar, petrol akışını keserek federalizm bağlamındaki talepleri için Trablus yönetimiyle pazarlık yapmaya başladı.³³² Federalistler petrol üretimine devam edilmesi karşılığında Kaddafi döneminde Trablus'a nakledilen Libya Merkez Bankası, Libya Ulusal Petrol Şirketi ve Libya Hava Yolları gibi kurumların tekrar Bingazi'ye taşınmasını talep etti.³³³ Ancak bu tarihlerde Bingazili İslamcı grupların geçici hükümetlerin desteğiyle kenti domine etmesi ve batıdaki güç odaklarının yükselişi bu talepleri gerçekçi olmaktan uzaklaştırıyordu. 2014 yılına gelindiğinde ise Cudran açısından Bingazi'de alan kazanmak için yeni bir fırsat doğmuştu. Farklı çıkarlara ancak ortak tehdide sahip olan çeşitli gruplar Hafter liderliğinde bir araya gelerek Onur Operasyonu koalisyonunu kurdular. Bu ittifak federalizm yanlılarının yayılmacılık sicili açısından bir kırılmayı da beraberinde getirdi.

³³² Mezran ve Eljarh, *The case for a new federalism in Libya*, s.3-4.

³³³ Emrah Kekilli, **17 Şubat Devrimi'nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti**, Ankara: SETA, 2014, s.13-14.

Zamanla LUO'nun askeri ve ekonomik kapasitesini çeşitlendiren ve geliştiren Hafter müttefiklerine hükmetmeye başladı. Eylül 2016'da federalistler ellerindeki yegâne stratejik bölgeyi Hafter'e kaptırınca yeni ittifaklarla yeniden mevzi kazanamaya çalışsalar da tüm girişimlerinde başarısız oldular ve yereldeki güç mücadelesinden silindiler.

3.8 Yereldeki Güç Dağılımının Küçük Aktörleri

Libya'daki güç dağılımının başat aktörleri ülkenin batısı ve doğusundaki büyük kentlerde ortaya çıkan ve krizin yerel dinamiklerinde belirleyici olan silahlı gruplardı. Ancak revizyonist aktörler bunlarla sınırlı değildi. Genel itibariyle mücadelenin seyrini belirlemede kuzeydeki güç merkezleri kadar olmasa da ülkenin güneyindeki çatışma ve rekabette adı sıkça gündeme gelen bir dizi silahlı gruptan bahsedilebilir. Bunlar: Tebu, Tuareg, Evlad-ı Süleyman ve Zuvay'dır. Bu grupların tamamı kuzeydekinden farklı olarak kabile temelli bir örgütlenmenin ürünüydüler. Evlad-ı Süleyman ve Kaddafi dışında Arap olmayan diğer kabileler rejimin ekonomik yardım ve bazı kültürel haklar konusundaki vaatlerine karşın muhalif gruplara destek verdiler. Devrim sonrası bu kabileler daha ziyade kuzeydeki büyük aktörlerin güneyi kontrol etme stratejilerinde kendilerine yer bularak belirli kazançlar elde etse de birbirleriyle doğrudan karşı karşıya geldikleri vakalar da yaşanmaktaydı.

Kuzeydeki güç merkezlerinin ve yereldeki kaçakçılık imkânlarının sunduğu askeri ve ekonomik kazançlarla kapasite inşa eden bu grupların stratejik hedefleri bütünüyle ülkenin güneyini kapsamaktaydı. Bu stratejik hedefleri üç merkez üzerinden özetlemek mümkündür. Birincisi, Fizan bölgesinin idari merkezi olan 200 bin nüfuslu Sebha kentidir. Sebha aynı zamanda milyonlarca dolarlık gelir sağlayan insan kaçakçılığının güneydeki merkezidir. İkincisi, bölgedeki en önemli iki petrol sahasını (Şarara ve Fil) sınırları içerisinde barındıran Ubari kentidir. Bu stratejik tesisler devrim sonrasında sürekli olarak kuzeydeki aktörlerin kontrolünde olsa da söz konusu kabilelerle yapılan ittifaklar bölgeye angajmanı kolaylaştırdığı için onlara da kaynak sağlamaktaydı. Özellikle devrim sonrası bölgede giderek büyük pazar haline gelen akaryakıt kaçakçılığı bu küçük aktörler arasındaki rekabeti körükledi. Yapılan tahminlere göre ülke çapındaki pazarın toplam hacmi 2 milyar dolar civarındayken bunun %20'lik kısmını güneydeki

faaliyetler oluşturmaktadır.³³⁴ Üçüncüsü, ülkenin kuzey ve güney doğusu boyunca özellikle Sudan'ın Darfur bölgesinden yapılan silah kaçakçılığının merkezi konumundaki Kufra bölgesidir. Ayrıca yerel grupların tarihsel olarak hak iddia ettikleri yerleşim yerlerini içinde barındıran bölge zaman zaman çatışmaların merkezinde yer aldı.

Bu üç stratejik noktanın kontrolü için Tebu, Tuareg, Evlad-ı Süleyman ve Zuvay kabileleri arasındaki mücadele bir dizi düşmanlık ilişkilerinin gelişmesine neden oldu.³³⁵ Sebha kenti ilk olarak 2012'de Evlad-ı Süleyman-Tebu gerilimlerine sahne olurken 2014 yılında ülke genelinde yaşanan savaş taraflar arasındaki rekabeti yeniden körükledi. Her iki kabile de kuzeydeki farklı ittifak ağlarına dâhil olarak kentin kontrolünü ele geçirmeye çalıştı. Öte yandan benzer gelişmeler Ubari kentinde Tebu ve Tuareg kabileleri arasında cereyan etti. 2011'den itibaren Tebu-Zintan ittifakının kontrolünde olan stratejik noktalar Misrata'nın desteğini alan Tuareg'in saldırılarına maruz kaldı. Kufra bölgesi ise Kasım 2011'den Ekim 2015'e kadar Tebu ve Zuvay kabileleri arasında çatışmaların odağındaydı. 2014 yılından itibaren Hafter cephesinin yükselişi ve bu iki aktöre karşı ikircikli yaklaşımları sayesinde LUO, kademeli olarak bölgenin yeni hâkimi oldu. 2018 ve 2019 yıllarında tüm güneyi kapsayacak şekilde operasyonlarını genişleten Hafter cephesi, bazı noktalarda zayıf Tebu direnişini kırarak bölgenin tamamını ele geçirdi. Yerel gruplardan Evlad-ı Süleyman, Tuareg ve Zuvay LUO'nun yerel bileşenleri olarak varlıklarını sürdürdüler.

Tablo 8: Güneydeki Silahlı Grupların Stratejik Hedefleri ve Rekabetleri

Rekabetler Hedefler	2011-2013	2014-2017	2018-
Sebha Kenti	Evlad-ı Süleyman – Tebu	Evlad-ı Süleyman – Tebu	Tebu - LUO
Ubari Kenti	Tebu - Tuareg	Tebu – Tuareg	Tebu - LUO
Kufra Kenti	Tebu - Zuvay	Tebu- Zuvay	

³³⁴ International Crisis Group, *How Libya's Fezzan Became Europe's New Border*, s.5-7.

³³⁵ Tubiana ve Gramizzi, **Tubu Trouble: State and Statelessness in the Chad– Sudan–Libya Triangle**, Cenevre: Small Arms Survey, 2017, s.112-117.

4. BÖLÜM: HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA LİBYA KRİZİ

Libya krizi her biri stratejik bölgelerin kontrolü için mücadele eden revizyonist aktörler arasındaki rekabetin sonucudur. Silahlı grupların amacı akran güçlerin bu bölgelerdeki varlığını sınırlandırmak, onları olabildiğince zayıflatmak ve hatta yok etmektir. Dolayısıyla en genel anlamda silahlı grupların fırsat buldukça güç dengesini kendi lehlerine çevirmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu stratejik hedefe ulaşmak için uluslararası sistemdeki devletler gibi silahlı gruplar da belirli davranış setleri uygularlar. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü silahlı grupların hedeflerine nasıl ulaştıkları sorusuna cevap arayacaktır. Bu bağlamda Libya'daki grupların rakipleriyle etkileşiminde aldıkları pozisyonlara dair üç grup stratejiden bahsedilebilir. Birincisi, savaş, şantaj, kandırma ve kanını emme ve kan dökme gibi farklı varyasyonları içeren güç elde etme stratejileridir. İkincisi, rakip aktörlerin yayılmacılığını durdurmayı hedefleyen dengeleme ve sorumluluğu başkasına yüklemeyi barındıran saldırganı kontrol etme stratejileridir. Üçüncüsü ise saldırganın yayılmacılığını kabullenmek anlamına gelen peşine takılma ve yatıştırma davranışlarını içeren uzak durma stratejileridir. Çalışmanın bu bölümü yerel güç dağılımında belirleyici olan silahlı grupların üç grup strateji arasından daha ziyade güç elde etme stratejileri izlediklerini iddia etmektedir.

Genel itibariyle strateji bağlamında ele alınan vakalar aynı anda pek çok aktörün etkileşiminden meydana geldiği için birbirinden farklı pek çok davranışı içinde barındırabilmektedir. Örneğin bir savaş başlı başına bir güç elde etme stratejisinin ürünüken yayılmacı davranan aktörün karşısında pozisyon alanların davranışı saldırganı kontrol etme olarak tanımlanabilir. Benzer şekilde, bir aktörün belirli bir süreci kapsayan davranışları iki aşamalı olarak birden fazla türe mensup farklı stratejileri içerebilir. Bu durumun oluşturduğu muğlaklığı gidermek adına çalışmanın bu bölümünde tespit edilen her stratejiye neden olan olaylar ve bunların güç dengesinde yol açtığı değişimler incelenerek bir tasnif yapılacaktır.

4.1 Silahlı Grupların Güç Elde Etme Stratejileri

Saldırgan realizme göre güç elde etme stratejileri arasında en yaygın ve kullanışlı olanı *savaştır*. Bir saldırgan aktörün bu stratejiyle güç dağılımını kendi lehine dönüştürmesini

sağlayan dört farklı yol bulunmaktadır. Birincisi, bir saldırıyla rakip gücün kontrol ettiği bölgeleri ele geçiren aktör, orada bulunan insanları zor kullanarak çalıştırabilir veya kendi askeri gücünün bir parçasına dönüştürebilir. İkincisi, savaş yoluyla ele geçirilen topraklar stratejik açıdan önemli kaynakları barındırabilir veya rakiplerle mücadelede stratejik avantajlar sağlayabilir. Üçüncüsü, savaş bir güç dağılımındaki başat aktörleri büyük güç statüsünün dışına iterek stratejik kazanımlar sağlayabilir. Son olarak, savaş sonucunda mağlup olan aktörler iki veya daha fazla parçaya bölünebilir ve bu sayede büyük güç statüsünden çıkarılabilirler.³³⁶

Savaşın sağladığı söz konusu kazanımlar Libya'daki yerel güç dağılımında belirleyici olan aktörleri pek çok vakada karşı karşıya getirdi. Bu strateji kullanılarak güç dengesinin belirli bir aktörün lehine dönüştüğü üç farklı örnekten bahsedilebilir. Bunlardan ilki, 2014 yılında başkent Trablus'ta Zintan ve Misrata arasındaki mücadele neticesinde yaşanan savaştı. 2011 devrimi sonunda başkentteki en etkili aktör olan bu iki kent arasındaki rekabet, 2012'deki MGK seçimlerinin ardından yoğunluk kazanmaya başladı. Seçimlerde Zintan'ın desteklediği Ulusal Güçler İttifakı'nın galip gelmesinin devlet kurumlarında ve dolayısıyla başkentte nüfuzunu artıracığından korkan Misratalı milisler, Siyasetten Men Kanunu'nu yasalaştırarak bu çabayı engellemeye çalıştı. Yasanın Trablus'ta yol açtığı infial kısa sürede toplumsal tepkiye yol açtı ve Kasım 2013'te bir Misrata Tugayı'nın kontrol ettiği üs önünde gösterilere neden oldu.³³⁷ Söz konusu eylemlerin şiddete başvurularak bastırılması toplumsal tepkiyi körükleyince Misratalı milisler başkentten çekilmek zorunda kaldı.

Misratalı grupların geride bıraktığı boşluğu doldurmaya başlayan Zintanlı milisler, aynı tarihlerde Petrol Bakanı Abdelbari al-Arusi'nin maaşlarda ve gruplara yapılan hizmet ödeneklerinde kesintiye gitme kararını bahane ederek bakanlık binasına saldırdı.³³⁸ Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra İçişleri Bankalığı binasını hedef alan bu gruplar, Şubat 2014'te MGK'ya bir ultimatom verip kendisini feshetmesi aksi halde zor kullanılarak meclisin dağıtılacağı çağrısında bulundu. Takip eden ayda Genelkurmay Başkanlığı'na ve orduya ait bir askeri üsse saldıran Zintanlı milisler, çok sayıda silah ve mühimmat ele geçirdi. Batıdaki güç dengesini Zintan lehine dönüştüren bu gelişmelere Mayıs 2014'te

³³⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.147-152.

³³⁷ Lacher ve Cole, *Politics by Other Means*, s.49.

³³⁸ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth*, s.8.

bazı parlamenterlerin kaçırılması ve meclisin feshedilmesi de eklenince Zintanlı milisler neredeyse tüm devlet kurumlarına ve stratejik noktalara hâkim olmuşlardı.³³⁹ Aynı tarihlerde Libya'nın doğusundaki İslamcı gruplara karşı Hafter'in başlattığı Onur Operasyonu adlı saldırıya Zintanlı milislerin destek vermesi, rakipleri açısından silahlı mücadeleyi kaçınılmaz kıldı.

Bu olaylar neticesinde Zintanlıların başkenti domine etmesi Misratalı milisleri harekete geçirdi ve 13 Temmuz 2014'te başta Trablus olmak üzere ülkenin batısını kapsayan bir savaş patlak verdi. Yaklaşık bir ay başkentte süren çatışmalarda ağır kayıplar veren Zintanlı gruplar Ekim ayına gelindiğinde Gıryan'ın batısında kalan bölgelerine (Cebel-i Nefusa) çekilmek zorunda kaldılar.³⁴⁰ Devrim sonrası batı Libya'nın gördüğü en yoğun çatışma olan bu savaş, şu üç sonuç itibarıyla yereldeki güç dağılımında köklü değişimler meydana getirdi. Birincisi, savaşın kaybeden tarafı olarak Zintanlı milisler kendileri açısından önemli bir güç kaynağı olan kurumlar üzerindeki etkilerini tamamıyla yitirdiler. Haziran 2017'de Usame Cuveyli'nin ve Temmuz 2018'de Imad Trabelsi'nin UMH ile anlaşarak yeniden başkentin batı bölgelerinde nüfuz alanları kazandığı tarihe kadar kurumlar sırasıyla Misrata'nın ve Trablus Dörtlüsü'nün etkisi altına girdi. Dolayısıyla 2014 savaşı Zintanlı milisleri bir süre batıdaki güç mücadelesinin dışına itti.³⁴¹ Bununla paralel olarak savaşın ikinci sonucu, başta Misrata olmak üzere operasyonlara katılan diğer grupların MGK hükümetlerinde etkili pozisyonlara getirilmesiydi. Eylül 2014 ile Ekim 2016 arasında görev yapan Ulusal Kurtuluş Hükümeti'nde Misratalı milisleri temsilen savunma bakanlığına Halife el-Guveyl ve içişleri bakanlığına Muhammed Şayter getirildi. Aynı zamanda bu gruplar, Zintan'ın silahlanma sürecinde belirleyici olan Uluslararası Trablus Havaalanı'nın yer aldığı başkentin güney kısımlarını ele geçirdi.³⁴²

2014'teki savaşın stratejik sonuçlarından üçüncüsü, o döneme kadar batıdaki en önemli güç merkezlerinden biri olan Zintan'ın yaşadığı kalıcı bölünmeydi. Savaş öncesi Hafter cephesiyle yakınlaşmanın doğurduğu grup içi anlaşmazlıklar yenilginin nedenleri konusunda Cuveyli ve İdris Madi arasında bir gerilime yol açtı. Madi yükselen güç

³³⁹ Lacher, *Libya's Local Elites and the Politics of Alliance Building*, s.69-73.

³⁴⁰ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.18-19.

³⁴¹ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.168.

³⁴² Lacher ve Idrissi, *Capital of Militias*, s.6.

olarak LUO'nun safında yer almanın kayıpları telefı edeceğini savunurken Cuveyli ise Misratalı milislerle anlaşmanın yollarını arıyordu. Savaş sonrası taraflar arasında yürütölen müzakerelerde bu bölünme tümöyle açığa çıktı. Misratalı bir müzakerecinin “Görüşmeler sürerken iki kampın olduğu anlaşıldı: biri askeri olarak daha güçlü olan Usume Cuveyli tarafından diğeri, Idris Madi ile bağlantılı Halid el-Amiani tarafından temsil edilen” sözleriyle ayrışmaya dikkat çekti.³⁴³ Bu durum Zintan içi rekabetin sonraki yıllarda giderek artmasına ve çeşitli çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Haziran 2017’de UMH Cuveyli’yi Batı Bölgesi Komutanlığı’na atarken Hafter de aynı pozisyona Madi’yi getirdi. Nisan 2019’da yaşanan savaşta farklı kamplarda yer alan gruplar, başta el-Vutye askeri üssü olmak üzere Cebel-i Nefusa’nın kontrolü için mücadele ettiler.

Savaş yoluyla güç dengesinin belirli bir aktör lehine dönüştüğü ikinci örnek, Mayıs 2014’ten başlayarak Şubat 2019’a kadar süren ve LUO’yu doğunun dominant aktörü yapan savaşlar dizisidir. İslamcı grupların devrim sonrası güvenlik kurumlarına dâhil olarak Bingazi’de alan kazanması ve 2013’ten itibaren başta ordu mensupları olmak üzere kabile liderleri, gazeteciler ve aktivistlerin aralarında bulunduğu sayısız isme suikast düzenleyerek muhalif oluşumları susturması Hafter liderliğinde yeni bir aktörün doğmasına neden oldu. İslamcı grupların Bingazi’den çıkarılması hedefiyle kurulan LUO, Mayıs 2014’te Onur Operasyonu adlı bir saldırı başlattı.³⁴⁴ Yaklaşık iki yıl boyunca kent merkezinde sıkışıp kalan ve bir yıpratma savaşına dönüşen mücadele Fransa’nın teknik ve istihbarat desteğinin yanı sıra BAE ve Mısır’ın askeri ve lojistik yardımları sayesinde LUO’nun zaferiyle sonuçlandı. Öte yandan ülkenin doğusundaki petrol hilalini kontrol eden Cudran liderliğindeki gruplar, LUO’nun bir diğeri hedefiydi. Eylül 2016’da saldırı başlatarak bölgeyi kontrolüne geçiren Hafter cephesi, Aralık 2016 ve Mart 2017’de rakiplerinin saldırısını püskürterek hâkimiyetini kalıcı hale getirdi.³⁴⁵ Ülkenin doğusunda LUO’yu dominant güce dönüştüren sıralı savaşlardan sonuncusu, Mayıs 2018’de başlayıp iki ay süren çatışmalar sonucunda ele geçirdiği Derne’de

³⁴³ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.165.

³⁴⁴ Wehrey, *The Burning Shores*, ss.171-177.

³⁴⁵ “Khalifa Haftar forces capture key Libya oil terminals”, *Al-Jazeera*, 14 Mart 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/3/14/khalifa-haftar-forces-capture-key-libya-oil-terminals>, (7 Ocak 2022), “LNA says tonight it has taken last Benghazi militant positions”, *Libya Herald*, 10 Temmuz 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/07/breaking-lna-says-tonight-it-has-taken-last-benghazi-militant-positions/>, (7 Ocak 2022).

yaşandı. Hafter güçleri, Ocak 2016'dan beri abluka uyguladığı kenti alarak ülkenin doğusunda mutlak bir hâkimiyet kurdu.³⁴⁶

Doğu Libya'da LUO'nun dâhil olduğu savaşlar şu üç stratejik sonuç bağlamında yereldeki güç dağılımında köklü değişimler meydana getirdi. Birincisi, belirli bir süre de olsa ülkedeki başat aktörler arasında yer alan Bingazili İslamcı gruplar ile federalizm yanlısı Cudran bu savaşlar neticesinde yereldeki mücadeleden silindiler. LUO sahada alan kazandıkça birbirine yakınlaşan bu eski düşmanlar müşterek tehdit karşısında bir araya gelseler de bu girişimleri bir sonuç üretmedi ve ülkenin doğusunu terk etmek zorunda kaldılar.³⁴⁷ İkincisi, LUO'nun Bingazi ve petrol hilalini kontrol etmesi ona, askeri kapasitesini ve Libya siyasetindeki etkisini her geçen gün artıran ekonomik kaynaklar sundu. 2016 yılında çıkarılan Askeri Yatırım Yasası kapsamında LUO'nun Bingazi-Ecdebiye-Kufra hattında atık ve geri dönüşüm hizmetlerinin yanı sıra tarım ve sanayi projelerini devralması söz konusu coğrafi kontrolün bir sonucuydu. Benzer şekilde Brega Petrol Piyasası Şirketi üzerinden Hafter cephesine aktarılan finansmanlar petrol hilalinde elde edilen üstünlüğün bir getirisiydi. Bu düzenlemeler sayesinde Hafter cephesi milyarlarca dolar gelir elde etti. Dolayısıyla LUO'nun söz konusu savaşlar neticesinde rakiplerini mücadelenin dışına itmesi yalnızca nispi güvenlik sağlamıyor aynı zamanda onu yereldeki güç dağılımını domine edebilecek ekonomik kaynaklara ulaştırıyordu.³⁴⁸ Son olarak, herhangi bir meşru temeli bulunmamasına karşın LUO, söz konusu kazanımla gerek yerel gerekse uluslararası düzlemde Libya krizinin çözümü için muhatap alınması gereken bir aktöre dönüştü. Kasım 2018'de düzenlenen Palermo Konferansı bu bağlamda bir dönüm noktası oldu. Bu zirve öncesi daha ziyade kendi uluslararası müttefikleri tarafından muhatap alınan Hafter, Palermo Konferansı'nda UMH Başkanı Serrac ve AB Konseyi, İtalya, Tunus, Cezayir gibi yerel ve uluslararası aktörlerce meşru otorite olarak görülmeye başladı.³⁴⁹

³⁴⁶ "Haftar's forces say they have captured Libyan city of Derna", *Reuters*, 28 Haziran 2018, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-derna-idUSKBN1JO339>, (7 Ocak 2022).

³⁴⁷ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.23.

³⁴⁸ Global Initiative, **Predatory Economies in Eastern Libya: The dominant role of the Libyan National Army**, 2019, s.4-7.

³⁴⁹ "Türkiye Libya Konferansı'ndan çekildi, İtalya üzgün", *BBC*, 13 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46193214>, (7 Ocak 2022). Furkan Polat, "Libya'da barış sürecine sabotaj", *Anadolu Ajansı*, 14 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/libyada-baris-surecine-sabotaj/1311191>, (7 Ocak 2022).

Savaş yoluyla güç dengesinde değişimlerin meydana geldiği üçüncü örnek ise Mayıs 2016'da Misratalı milislerle DEAŞ arasında yaşanan savaştı. Şubat 2015'te stratejik Sirte kentini ele geçiren DEAŞ bölgeye intikal eden yabancı savaşçıların etkisiyle hızla büyüyen bir aktöre dönüştü. Aynı tarihlerde petrol hilaline yayılmaya çalışan örgüt, bu girişimlerinde başarılı olamayınca kentin batısındaki rakibi Misrata'nın kontrol noktalarına saldırmaya başladı.³⁵⁰ Nisan 2016'dan itibaren yoğunluğu artan bu vakalar artık Misrata için varoluşsal bir tehdit oluştuyordu. Öte yandan DEAŞ'ın başkent yakınlarındaki Sabratha kasabasındaki varlığı ve Trablus'ta düzenlediği saldırılar örgütü mücadeleyi ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun gündemine getirdi.³⁵¹ Genel itibariyle DEAŞ'ın Ortadoğu'da faaliyet gösterdiği ülkelerde mücadelenin yerel aktörler üzerinden gerçekleştirilmesi yönündeki eğilime Libya da dâhil edildi. Bu bağlamda ABD ve İngiltere hava saldırısı, eğitim ve istihbarat desteği vererek DEAŞ'a karşı savaştıracığı yerel müttefik arayışına girdi. Bu uluslararası güçlerle Hafter cephesinin muhtemel bir müttefiklik ilişkisinden çekinen Misratalı milisler, her geçen gün kendisine yönelik varoluşsal bir tehdide dönüşen örgüte karşı Mayıs 2016'da Bunyan el-Mersus adlı bir operasyon başlattı.³⁵²

Yaklaşık sekiz ay süren çatışmaların ardından Misratalıların zaferiyle sonuçlanan savaş yereldeki güç dağılımı açısından üç tür stratejik sonuç üretti. Birincisi, Şubat 2015'ten itibaren giderek büyüyen DEAŞ varlığı kalıcı olarak Libya'dan silindi. Savaş esnasında kentin Misratalı milisler tarafından güneyden ablukaya alınması ve kuzeyinde ise Amerikan donanmasının varlığı örgüte mücadele dışında bir tercih bırakmadı ve güney hatlarını yarmayı başaran birkaç yüz mensubu dışındaki bütün varlığını kaybetti. DEAŞ'tan geriye kalanlar ilerleyen yıllarda Libya çöllerinde ufak çaplı çatışmalarla gündeme gelse de artık yerel aktörler açısından varoluşsal bir tehdit olmaktan uzaktı.³⁵³ İkincisi, bu tarihten itibaren yereldeki güç mücadelesinde stratejik önemi artan Sirte kenti 2019'a kadar Misrata'nın hâkimiyetine girdi. Özellikle LUO'nun doğudaki rakiplerini saf dışı bıraktığı bu süreçte stratejik önemi artan kent Misrata'nın güvenliği

³⁵⁰ "ISIS claims suicide bombing in Libya's Misrata", *Al-Arabia News*, 21 Mayıs 2015, <https://english.alarabiya.net/News/africa/2015/05/21/ISIS-claims-suicide-bombing-in-Libya-s-Misrata->, (7 Ocak 2022).

³⁵¹ Wehrey, *The Burning Shores*, s.243-246.

³⁵² Wehrey ve Badi, "A Place of Distinctive Despair", *Carnegie Endowment*, 8 Ağustos 2018.

³⁵³ Adam Nathan, "ISIL 'Regrouping in Southern Libya with Support of Al-Qaeda and Preparing for Further Attacks", *Daily Telegraph*, 1 Mart 2017, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/01/isil-regrouping-southern-libya-support-al-qaeda-preparing-attacks/>, (7 Ocak 2022).

açısından bir tampon bölge olma özelliği kazandı.³⁵⁴ Diğer ikisi kadar belirleyici olmasa da stratejik kazanımların sonuncusu savaşın Misratalı milislerin askeri ve ekonomik kapasitesine sunduğu katkıydı. Bunyan el-Mersus operasyonu karşılığında UMH'den alınan mali yardımlar ve gerek ABD gerekse İngiltere'nin bölgeye gönderdiği askeri mühimmat ve eğitim yardımları Misratalıların savaşma kabiliyetine katkı sağladı.³⁵⁵

Savaş belirli bir güç dağılımında dengeleri değiştirmenin en kesin yollarından biri olsa da her zaman böyle bir sonuç üretmesi beklenemez. Bazı durumlarda saldırgan tarafın etkin bir şekilde dengelenmesi savaşın sağladığı stratejik kazanımlara ket vurabilir. Bu bağlamda Libya'daki belirleyici aktörler arasında yaşanan iki vakanın güç dengesinde bir değişim meydana getirdiği söylenemez. Birincisi, Aralık 2014'te Misratalı milislerin petrol hilali bölgesini ele geçirmek için başlattığı Gündoğumu Operasyonu'ydu. 2013 yılında Cudran liderliğindeki federalizm yanlısı gruplar bölgeyi kontrol ettikten sonra MGK hükümetlerine kendi taleplerini kabul ettirebilmek için petrol arzını zaman zaman kesmeye ve Morning Glory vakasında olduğu gibi Trablus'tan bağımsız olarak kaçak yollardan petrol satışı gerçekleştirmeye başladılar. Bu durumun ülke gelirlerinde yol açtığı kayıplar kurumlar üzerinden kaynak elde eden batıdaki silahlı gruplarda ciddi bir rahatsızlık doğurdu. Ayrıca Cudran'ın 2014 yılındaki savaşta Hafter cephesiyle ittifak kurması söz konusu stratejik bölgelerin onun kontrolüne geçme ihtimalini doğurmuştu.³⁵⁶ Bu iki tehlikeyi daha fazla tolere edemeyen Misratalı milisler, batıda Zintanlı gruplara karşı galip gelmenin rahatlığı ve avantajıyla petrol hilaline operasyon düzenlediler.³⁵⁷ Ancak taraflar arasında üç ay süren savaş federalizm yanlılarının direncine ve Hafter cephesinin hava desteğine dayanan etkin bir dengeleme sonucunda başarısızlıkla sonuçlandı.

Savaş yoluyla güç dengesinde köklü değişim meydana getirme çabasının sonuçsuz kaldığı ikinci örnek ise Hafter cephesinin Nisan 2019'da başkent Trablus'u hedef aldığı saldırılardı. Savaş öncesinde ülkenin doğusu, güneyi ve petrol hilali gibi stratejik noktaların tamamını kontrol etmesine karşın LUO'nun hala en büyük rakipleri (Misrata, Zintan, Trablus) mevcut sistemden en fazla kazanç elde eden aktörler olarak varlığını sürdürüyordu. Hafter'in birkaç kez petrol arzını kesme ve alternatif kurumlar

³⁵⁴ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.157-159.

³⁵⁵ Wehrey, *The Burning Shores*, s.260-262. Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.158.

³⁵⁶ Wehrey, "The Battle for Libya's Oil: On the frontlines of a forgotten war", *The Atlantic*, 9 Şubat 2015.

³⁵⁷ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth*, s.16.

oluşturarak uluslararası pazara sunma girişimleri sürekli olarak ABD'nin muhalefetiyle karşılaştı.³⁵⁸ Ayrıca LUO'nun kurulduğu 2014 yılından itibaren ulaştığı askeri kapasite tek bir savaşla diğer tüm rakiplerinin varlığına son vermek ve yapısal bir dönüşüm meydana getirerek hiyerarşik bir düzen kurmak için elverişli bir ortam sunuyordu. Ancak bu fırsatlar bir yıldan fazla süren savaş neticesinde yerelde Misrata-Zintan-Trablus ittifakı ile uluslararası düzlemde Türkiye'nin dâhil olduğu etkin bir dengeleme sonucunda ortadan kalktı.³⁵⁹

Saldırgan realizme göre savaşa kıyasla çok daha az maliyetli olan ve aktörlerin güç devşirmesine olanak sağlayan bir diğer strateji *şantajdır* (blackmail). Gerçek güç kullanımından ziyade güç kullanma tehdidiyle rakibini bir davranışa zorlamaya çalışan aktör, bu yolla stratejik kazanımlar elde eder. Şantaj genel itibarıyla savaştan bir önceki adım olarak görülür ve savaşı engellemek için yapılan pazarlıkların konusu olur. Zira saldırgan bu pazarlıklar sayesinde savaşın maliyetine katlanmaksızın arzuladığı hedefe ulaşmak ister. Öte yandan güç kullanma tehdidi güç dengesinde köklü değişimler meydana getirecek bir strateji değildir çünkü akran güçler bu tehditlere kolay kolay boyun eğmezler. Dolayısıyla saldırgan tarafından ilk etapta tercih edilse de genel olarak bu strateji savaşla sonuçlanır.³⁶⁰ Ayrıca şantajın küçük aktörler üzerindeki etkisi de oldukça sınırlıdır. Eğer saldırgan gücün talepleri varoluşsal bir tehdit oluşturuyorsa küçük aktör savaş zorunlu bir tercih olarak görebilir.

Arzulanan hedefe ulaşma açısından oldukça kırılğan bir strateji olan şantajın Libya'daki belirleyici aktörler tarafından uygulandığı ancak sonuç üretmediği birkaç vakadan bahsedilebilir. Birincisi, Misratalı milislerin petrol hilaline saldırmadan önce federalizm yanlısı gruplara uyguladığı güç kullanma tehdidiydi. Bu gruplar Gündoğumu Operasyonu öncesinde rakiplerine koşulsuz şartsız tesislerden çekilmeleri için 72 saatlik süre tanıyan bir ultimatö veridiler. Bu talep petrol arzını kendi çıkarlarını koruma açısından bir silaha dönüştüren federalizm yanlıları için varoluşsal bir tehdit içerdiğinden savaş zorunlu bir tercih halini aldı.³⁶¹ Hafter güçlerinin hava saldırılarıyla desteklediği federalizm yanlıları üç ay süren direnişleri sonucunda stratejik noktaların

³⁵⁸ Beniot Faucon, Jared Malsin ve Summer Said, "U.A.E. Backed Militia Leader's Bid to Take Control of Libyan Oil Exports", *Wall Street Journal*, 13 Temmuz 2018, <https://www.wsj.com/articles/u-a-e-backed-militia-leaders-bid-to-take-control-of-libyan-oil-exports-1531474200>, (7 Ocak 2022).

³⁵⁹ Lacher, *Who is Fighting Whom in Tripoli*, s.6-9.

³⁶⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.152-153.

³⁶¹ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.41.

kontrolünü elinde tuttu.³⁶² Şantajın akran aktörler arasında sonuç üretmeyen bir strateji olduğunu gösteren ve savaşla neticelenen ikinci vaka ise Mart 2019’da yaşandı. Bu tarihlerde LUO bir yandan ülkenin güneyine doğru yayılırken diğer yandan ise Trablus’a yönelik operasyon için batıdaki müttefiklerine Vutye üssü üzerinden askeri yardımlar göndermeye başladı. Batıdaki aktörlerin varoluşsal kaygılarını arttıran bu hamleler karşısında başta Cuveyli olmak üzere bölgedeki diğer aktörler Hafter müttefiklerine yönelik güç kullanma tehdidinde bulundular. Savaşı önlemek için kabile liderlerinin yer aldığı bir heyet arabuluculuk girişiminde bulunsa da hem Hafter cephesinin hem de muhaliflerinin talepleri arasındaki uyuşmazlık netice itibarıyla savaşı kaçınılmaz kıldı.³⁶³

Öte yandan şantaj stratejisi varoluşsal bir tehdit içeriyorsa saldırgana nispeten oldukça zayıf olan aktörler üzerinde de somut bir netice üretmez. Libya’daki mücadelede bunun en bariz örneği yaklaşık iki yıl Hafter güçlerinin ablukasına maruz kalan Derne kenti idi. Bingazi ve petrol hilalinde hâkimiyet kurduktan sonra LUO ile kenti kontrol eden Derna Mücahitleri Şura Konseyi arasında gerilim tırmanmaya başladı. Savaşı engellemek için ülkenin batısından ve güneyinden temsilcilerin katılımıyla oluşturulan Yüksek Uzlaş Konseyi hem Derne’de hem de el-Beyda’da bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Hafter cephesinin talepleri arasında DMŞK’nın silahsızlandırılması, kentin koşulsuz şartsız LUO’ya teslim edilmesi ve yerel yönetimin Tobruk hükümetini tanıması yer alırken DMŞK ise Derne’deki hâkimiyetine LUO’nun rıza göstermesini talep ediyordu. Üç tur devam eden görüşmelerden bir netice çıkmadı. Heyet, Hafter güçlerine siyasi ve askeri baskı oluşturabilecek bir mekanizmanın olmamasını başarısızlığın temel sebebi olduğunu söyledi.³⁶⁴ Söz konusu güç üstünlüğü nihayetinde DMŞK’nın varlığına son veren savaşa yol açtı. Yaklaşık iki ay süren çatışmalar sonucunda LUO kentin tamamını kontrolüne geçirdi.

Derne örneğine rağmen şantaj stratejisinin az da olsa küçük aktörlere karşı başarılı sonuçlar ürettiği ve güçlü saldırgana stratejik avantajlar sağladığı vakalar mevcut olabilir. Bunun en somut örneği LUO’nun Trablus saldırısı esnasında Sirte kentini ele

³⁶² “Libya carries out first air strikes on militia-held Misrata”, *France 24*, 28 Aralık 2014, <https://www.france24.com/en/20141228-libya-carries-out-first-air-strikes-militia>, (7 Ocak 2022).

³⁶³ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.169.

³⁶⁴ Al-Zubeyr Salem, *The Crisis in Derna Reconciliation Opportunities in the Midst of War?*, European University Institute: Middle East Directions, 2017, s.8.

geçirme sürecidir. Savaş patlak verince kenti kontrol eden Misratalı milisler tamamıyla başkentteki çatışma hatlarına ve Misrata'ya konuşlandılar. Öte yandan Sirte'de sadece yerel kabilelerin oluşturduğu ve Misrata ile birlikte Bunyan el-Mersus operasyonuna katılan 604. Tugay bulunuyordu. Güç boşluğunu fırsata çeviren ve kenti kuşatan Hafter güçleri, 604. Tugay'a Sirte'nin teslim edilmesi ve kendi güçlerinin LUO'nun saflarına katılmasını aksi takdirde güç kullanacaklarını iletiler.³⁶⁵ Bu tehdide boyun eğen tugay, UMH'ye olan bağlılığını terk ederek Hafter'in safına katıldığını ilan etti ve bu sayede Cufra hava üssünün güvenliği açısından stratejik öneme sahip Sirte kenti güç kullanmaksızın LUO'nun hâkimiyetine geçti.³⁶⁶

Savaş ve şantaj dışında aktörlerin stratejik kazanımlar elde etmesine imkân tanıyan bir diğer strateji *kandırma ve kanını emmedir* (bait and bleed). Bu strateji en genel anlamda savaşa dâhil olmayan üçüncü tarafın çatışmayı kızıştıracak ve böylece rakiplerinin nispi güçlerinde azalmaya yol açacak davranışlarda bulunmasıdır. Çok kutuplu sistemlerde her aktörün aynı anda birden fazla rakiple karşı karşıya gelme ihtimali düşünüldüğünde bir aktörün potansiyel rakiplerinin birbirini meşgul eden çatışmalara dâhil olması arzulanan durumdur. Ancak bu stratejiyle ilgili en temel sorun bir aktörün rakiplerini “aksi takdirde savaşmayacakları bir savaşa sürükleme” olasılığının zor olmasıdır.³⁶⁷ Dolayısıyla stratejinin *kandırma* boyutunda çatışmadan menfaat üretecek aktörün payı tek belirleyici değildir. Başka bir ifadeyle stratejiyi izleyen aktörün davranışları çatışmaya evrilen süreci hızlandırır ancak bütünüyle neden olarak öne sürülemez.

Bu bağlamda Libya krizinde kandırma ve kanını emme stratejisine örnek olarak birkaç vakadan bahsedilebilir. Birincisi, Mayıs 2016'da yerel güç dağılımının belirleyici aktörleri arasında yer alan Misrata ile DEAŞ arasındaki savaşta Hafter cephesinin oynadığı roldü. Bu rol savaşa giden süreçte ABD'nin dâhil olduğu müzakerelerle başladı. Washington yönetimi Sirte'de giderek büyüyen tehdidi bertaraf etmek için yerel müttefik arayışlarına başladığında adaylar arasında LUO da yer alıyordu. İlk etapta Misrata-LUO ittifakını önceleyen ABD her iki taraftan da olumsuz yanıt aldı. Hem Hafter cephesi hem de Misrata açısından DEAŞ tehdidi birbirlerine yönelik tehditten çok daha azdı. Bu girişimin başarısız olması Washington'u tek taraflı müttefik arayışına

³⁶⁵ Wehrey ve Badi, “A Place of Distinctive Despair”, *Carnegie Endowment*, 8 Ağustos 2018.

³⁶⁶ “Libya: Haftar's forces capture strategic Sirte”, *DW*, 7 Ocak 2020, <https://www.dw.com/en/libya-haftars-forces-capture-strategic-sirte/a-51908103>, (7 Ocak 2022).

³⁶⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.153-154.

itti ve Hafter cephesiyle yapılan görüşmeler sürekli olarak olumsuz sonuçlandı. Wehrey'in aktardığına göre, Amerikalı bir diplomat "Hafter ile çalışmaya hazırдық ama o işbirliğine yanaşmadı" dedi.³⁶⁸ Bunun üzerine ABD Misrata'yı muhatap almaya başladı ancak bu güçler de tüm imkânlarını Nisan 2016'ya kadar doğrudan kendilerine yönelik bir tehdit oluşturmeyen örgütle mücadeleye kanalize etmek istemediler.

Mayıs ayının başında Hafter'in Sirte'yi DEAŞ'tan kurtarmak için operasyon başlattığını ilan etmesi ve güçlerini kentin güneydoğusuna yerleştirmesi Misrata'yı alarma geçirdi. Zira olası bir ABD-LUO anlaşması hem Hafter cephesinin Sirte'yi ele geçirmesine hem de yeni bir uluslararası güçten siyasi ve askeri destek almasına neden olabilirdi.³⁶⁹ Aynı tarihlerde DEAŞ'ın Misrata yakınlarındaki kontrol noktalarına saldırması başlangıçtaki yaklaşımı değiştirdi ve Misratalı milisler 16 Mayıs'ta Trablus ve Sebha'daki güçlerinin de katılımıyla topyekûn bir seferberlik ilan ederek örgütün mevzilerine saldırdı.

Öte yandan sekiz ay boyunca Misrata'yı meşgul eden mücadele, DEAŞ'a savaş ilan edip bir kenarda bekleyen Hafter güçlerine önemli stratejik kazanımlar sundu. İlk olarak Hafter cephesinin düşmanlarına yardım eden iki gücün savaşı LUO'nun 2016 baharından itibaren Bingazi'de üstünlüğü ele almasına katkı sağladı. Her iki aktör de 2014 yılından beri Bingazili gruplara silah, mühimmat ve insan kaynağı sağlıyordu. DEAŞ doğrudan İslamcı grupların yanında savaşırken Misrata ise mücadeleyi Hafter açısından yıpratıcı kılmak için düzenli olarak askeri, tıbbi ve lojistik destek verdi. Dolayısıyla iki aktörün enerjilerini birbirlerine karşı kanalize etmesi LUO'nun Bingazi'deki yayılmasını kolaylaştırdı.³⁷⁰ İkinci olarak, bu savaş LUO'nun Misrata'yla rekabet halinde olduğu petrol hilalinin Hafter güçlerinin eline geçmesini kolaylaştırdı.³⁷¹ Yukarıda da bahsedildiği gibi Misratalı milisler Trablus'tan Zintanlıları çıkardıktan sonra söz konusu stratejik bölge yayılmacılık hedefleri arasındaydı. Dolayısıyla Sirte'de sekiz ay süren yıpratıcı bir mücadeleyle meşgul olması hem doğudaki hem de batıdaki diğer silahlı gruplara Misrata'yla karşı karşıya gelmeden yayılma fırsatı sundu.

³⁶⁸ Wehrey, *The Burning Shores*, s.254.

³⁶⁹ Lacher, *Libya's Fragmentation*, ss.157-158.

³⁷⁰ Wehrey, *The Burning Shores*, s.262.

³⁷¹ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.16.

Kandırma ve kanını emme stratejisinin mantığını yansıtan bu davranış neticesinde çıkan savaş ve yayılcılık fırsatları elbette sadece Hafter cephesinin Misrata'yı kışkırtan operasyon kararına bağlanamaz. DEAŞ'ın ilk kez doğrudan Misrata'nın güvenliğini tehdit edecek hamlelerde bulunması çatışmayı kaçınılmaz kılan faktörlerden biriydi. Başka bir ifadeyle bu savaş Misrata'nın aksi takdirde dâhil olmayacağı bir savaş değildi. Yine de ABD ile müzakerelerde Misrata'nın çekimser kalmasına karşın savaş kararını, Hafter güçlerinin Sirte'nin güney doğusuna konuşlanmasından sonra alması stratejinin *kandırma* boyutu kapsamında değerlendirilebilmesini mümkün kılar. Benzer şekilde Mayıs 2016 sonrası LUO'nun doğudaki yayılcılığı yalnızca stratejinin *kanını emme* boyutunu yansıtmaz. Fransa, Mısır ve BAE gibi uluslararası aktörlerin Hafter'e olan desteğini çeşitlendirmesi söz konusu avantajların oluşmasında belirleyiciydi. Ancak bu desteğin 2014 yılından beri var olmasına rağmen 2016'da somut neticeler üretmesi ve Sirte'nin doğusundaki yayılcılık serüveninde başta Misrata olmak üzere diğer güç merkezleriyle karşı karşıya gelmemesi bu stratejinin etkisini göstermektedir.

Kandırma ve kanını emme stratejisi bağlamında ele alınabilecek bir diğer vaka ise 2018'in ilk yarısından itibaren Tarhuna kentini kontrol eden Kaniyat'ın başkentteki Trablus Dörtlüsü'ne yönelik saldırılarında Zintan'ın oynadığı roldü. 2016'dan itibaren Trabluslu milislerin bir dizi çatışma sonucunda kenti domine etmesi, maruz kaldıkları savaşlar nedeniyle alan kaybeden Zintan ve Misrata'yı endişelendirmeye başladı. Bu bağlamda Cuveyli (Zintan) Misrata ve Kaniyat'a ortak bir operasyon için ittifak teklifinde bulundu.³⁷² Ağustos 2018'de Cuveyli'nin Trablus Dörtlüsü'yle anlaşması nedeniyle ilk saldırı girişimi Fethi Başağa'nın (Misratalı) İçişleri Bakanlığı'na getirilmesi dışında somut bir netice elde edemedi. Ocak 2019'da yeniden patlak veren çatışmalar bu sefer Cuveyli'nin Trabluslu milisleri desteklemesi ve Misratalıların çekilmesiyle yeniden başarısızlıkla sonuçlandı.³⁷³

İttifakın oluşumunda büyük rol oynamasına karşın Zintan'ın her iki çatışmada ittifakın dışında kalması ve Trablus Dörtlüsü'yle işbirliği yapması kandırma ve kanını emme strateji bağlamında değerlendirilebilir. Bu stratejiyle Kaniyat'ın ve ilk çatışmada Misrata'nın çatışmalara dâhil olmasını sağlayarak Trablus Dörtlüsü'nü Zintan lehine tavizler vermeye zorladılar. İlk çatışmada Cuveyli'nin Trablus Dörtlüsü'yle yaptığı

³⁷² Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.169-170.

³⁷³ Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.169-170.

anlaşma kapsamında Trablesi'nin güçleri başkent'in güney doğusuna konuşlandı.³⁷⁴ Bu sayede 2014 yılındaki savaş neticesinde çıkmak zorunda kaldıkları başkentte yeniden alan kazandılar. Elbette bu iki savaş yalnızca Zintanlıların ikircikli stratejisinin bir ürünü değildi. 2016'dan itibaren Trabluslu milislerin kurumlar üzerindeki etkisi başta Misrata olmak üzere batıdaki diğer pek çok irili ufaklı milis gücün tepkisini çekiyordu. Dolayısıyla Kaniyat açısından iki teşebbüs de aksi takdirde girilmeyecek bir savaş değildi. Bunun en somut göstergesi müttefikleri tarafından terk edilen Kaniyat'ın ve Gıryan'daki silahlı grupların Nisan 2019'un hemen arifesinde Hafter güçlerine katılmasıydı. Söz konusu gruplar bu sefer de LUO'nun Trablus operasyonu sayesinde başkentte nüfuz elde etmeye çalıştılar.³⁷⁵ O nedenle Kaniyat'ın saldırganlığının yegâne sebebi Zintan'dan adlığı cesaret değildi. Yine de ağır bir bedel ödmeden Zintanlı grupların başkente yeniden konuşlanmasıyla sonuçlanan süreç işleyişi bakımından bir kandırılmayı ve nispi güç kayıplarından faydalanmayı içeriyordu.

Son olarak *kan dökme* (bloodletting) aktörlerin güç dengesini kendi lehlerine dönüştürmesine imkân sağlayan güç elde etme stratejisidir. *Kandırma ve kanını emme* stratejisinden farklı olarak burada rakiplerini savaşa sürükleyecek hilelere başvurma çabası yoktur. İki aktör bir üçüncüsünden bağımsız olarak mücadele ederken bu savaştan güç devşirmeye çalışan üçüncü taraf çatışmanın yıpratıcı bir hal alması için her ikisini ya da kaybetmeye yakın olanı destekler ve kendisi savaşın dışında kalır. Bu sayede çatışmayı yıpratıcı bir duruma dönüştürerek aktörleri nispeten zayıflatır.³⁷⁶ Libya'da oldukça nadir rastlanan bu stratejiye LUO'nun güneydeki küçük gruplar arasındaki mücadeleye yaklaşımı örnek olarak verilebilir. Tebu-Evlad-ı Süleyman, Tebu-Tuareg ve Tebu-Zuvay arasındaki çatışmaların genelinde Hafter cephesi, tarafların her ikisini ya da kaybetmeye yakın olanı destekleyerek güneydeki grupları zayıflattı. Esasen bu strateji Zintan-Misrata-LUO üçlüsünün güneydeki yayılmacılık öyküsünde sürekli olarak yaşandı. Söz konusu gruplar hakkında araştırmalar yapan Noria Research'ın tespit ettiği gibi “Güney Libya'da sıfır toplamı bir oyun mantığı, kuzeyli aktörler ve güneydeki vekilleri arasındaki ilişkilerin doğasını belirliyor. Ülkenin farklı bileşenlerini bir araya getirecek ulusal bir vizyonun yokluğunda, LUO'nun

³⁷⁴ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.4.

³⁷⁵ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.12-15.

³⁷⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.154-155.

genişleme stratejisi bir grubu diğerine karşı desteklemeye ve yerel bölünmelerden yararlanmaya dayanır.”³⁷⁷

Yine de özel bir vaka olarak Tebu-Zuvay arasındaki mücadeleye kuzeydeki güçlü komşusu LUO’nun yaklaşımı bu mantığı daha net bir biçimde ortaya koymaktaydı. İki kabile de 2011-2012 yıllarında Kufra bölgesindeki (güneydoğu) petrol yatakları ve kaçakçılık yollarını kontrol etme mücadelesi verirken çatışmalar Temmuz 2015’ten itibaren yeniden şiddetlendi. Bu durumu fırsat bilen LUO, çatışma boyunca iki tarafa da askeri yardımlarda bulunarak kendini bir kurtarıcı olarak sundu. Bir Tebu komutanın ifadesiyle “LUO, Zuvay ve Tebu’yu manipüle etti. İlk olarak, Kufra’daki güç dengesini lehimize değiştirecek ve tarihsel önyargıları ortadan kaldıracak kadar güçlü olduğumuza inanmamızı sağladı. İkincisi, bizi LUO’ya karşı olan İslamcı gruplarla bağlarını kesmesi ve Halife Hafter liderliğindeki kampa katılması için Zuvay’a baskı yapmak için kullandı. LUO liderliğinin çok ikna edici olduğunu ve stratejisinin başarılı olduğunu kabul etmek gerekir.”³⁷⁸ Zuvay’ın Hafter cephesine katılmasıyla dengeleri yeniden kuran LUO, barışı tesis etmek amacıyla bölgeye gönderdiği birliklerle kaçakçılık güzergâhlarını kontrol etti. Aynı zamanda bu hamlesi sayesinde Bingazi’de mücadele ettiği İslamcı gruplara silah akışını kesti.

4.2 Silahlı Grupların Saldırganı Caydırma Stratejileri

Güç dengesini kendi lehine değiştirmeye çalışan saldırgan aktöre karşı diğer grupların başvurabileceği iki strateji bulunmaktadır. Birincisi, aktörlerin doğrudan sorumluluk aldığı *dengelemedir* (balancing). Bu strateji bir güç dağılımında yapısal bir dönüşümün (kutuplulukta ya da düzenleyici prensipteki değişim) yaşanmasını ya da bir aktörün kendine yönelik tehditleri sorumluluk alarak bertaraf etmesi anlamına gelir. Bu bağlamda aktörler saldırgan rakiplerini iki şekilde engelleyebilirler. İlk olarak, kendi askeri ve ekonomik kapasitelerini güçlendirip rakiple mücadeleye kanalize ederler.³⁷⁹ İç dengeleme olarak nitelendirilen bu davranışı silahlı grupların askeri ve ekonomik kapasitelerindeki düzenli değişimlerin tespit ve takip edilmesindeki zorluklar nedeniyle incelemek zordur. Her ne kadar genel hatlarıyla silahlı grupların ekonomik ve askeri kapasite kaynakları bilinse de bunların yıllara göre değişimi devletlerde olduğu gibi

³⁷⁷ Global Initiative, *Predatory Economies in Eastern Libya*, s.15-16.

³⁷⁸ Global Initiative, *Predatory Economies in Eastern Libya*, s.15-16.

³⁷⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.157.

kayıt altına alınabilir değildir. Dengelemenin ikinci türü, birden fazla silahlı grubun bir ittifak çatısı altında saldırganla mücadele etmesidir.³⁸⁰ Dış dengeleme olarak nitelendirilen bu stratejiyi silahlı gruplar arasındaki ittifaklar, bunların kuruluş nedenleri ve geçirdikleri değişimler üzerinden gözlemek mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında dengeleme stratejisi kapsamında Libya'daki mücadele boyunca kurulan ittifaklar incelenecektir.

Libya'da ittifaklar aracılığıyla saldırganı sınırlandırma girişimi olarak dengeleme stratejisinin uygulandığı üç farklı vakadan bahsedilebilir. Birincisi, 2013'ten itibaren başkent Trablus'ta giderek saldırganlaşan ve bu stratejik bölgeyi domine etmeye çalışan Zintan'ın yayılmacılığına karşı kurulan Libya Şafağı koalisyonuydu. İttifakın öncülüğünü yapan Misrata dışında söz konusu saldırgandan tehdit algılayan Trablus çevresindeki diğer kentlerden silahlı gruplar koalisyona dâhil oldular. Bunların başında Zaviye ve Gıryan kentini temsil eden gruplar geliyordu. Öte yandan Zintan'ın devrim sürecinde ve akabinde Cebel-i Nefusa'da kurduğu hâkimiyetten rahatsızlık duyan Nalut, Jefren Jadu gibi Amazigh kasabaları da ittifaka katılan diğer gruplardı.³⁸¹ Devrim sürecinde bu kasabalardaki aktörlerin silahlanmasına katkı sağlamasına karşın devrim sonrası özellikle bölgedeki kaçakçılık güzergâhlarını ele geçirmesi Zintanlı milislere yönelik düşmanlığı arttırdı.

Taraflar arasında iki aşamalı bir savaş süreci yaşandı. İlk aşamada Zintanlı milisleri başkentten dışına çıkararak yayılmacılığına son veren koalisyon üyeleri ikinci aşamada doğrudan Cebel-i Nefusa'daki kontrol noktalarını hedef aldı. Çatışmalar Ekim ayı itibarıyla Zintan ve çevresinde yoğunlaşınca başkentten çekilen milisler, Kikla ve Gıryan'a önleyici saldırı başlattı. Kasım ayında ise koalisyon üyeleri bölgedeki stratejik Vutye üssünü hedef alsa da Zintanlı milisler bu saldırıyı püskürtmeyi başardı ve nihayetinde taraflar arasında yenişemezliğin doğurduğu bir denge durumu oluştu.³⁸² Bu denge sonucunda Zintan ile Misrata ve Cebel-i Nefusa'daki diğer grupların dâhil olduğu bir dizi barış görüşmesi gerçekleşti. Şubat 2015'te başlayan müzakereler neticesinde koalisyon üyeleriyle imzalanan barış anlaşmalarını mümkün kılan şey Zintanlı müzakerecinin ifadesiyle “mutlak zaferi her iki taraf için de gerçekçi kılmayan güç

³⁸⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.156.

³⁸¹ Lacher, *Libya's Local Elites and the Politics of Alliance Building*, s.69-73.

³⁸² United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.17-18.

dengesinin ortaya çıkmasıydı”.³⁸³ Dolayısıyla Libya Şafağı, Zintan yayılmacılığına son veren etkili bir dengeleme stratejisi ortaya koydu.

İttifaklar aracılığıyla saldırıyı engelleme stratejisinin ikinci örneği Mayıs 2014’te ülkenin doğusundaki mücadelede kurulan iki farklı koalisyondur. Bu tarihe kadar Bingazi kentini domine eden İslamcı gruplara karşı LUO’nun liderliğinde kurulan Onur Operasyonu koalisyonu söz konusu ittifaklardan ilkiydi. LUO dışında koalisyon iki farklı kesimi içeriyordu; biri kendi gündemlerinde Bingazi’yi kontrol etmenin hayati bir yeri olan federalizm yanlıları diğeri ise İslamcı grupların küçük çaplı çatışmalar sonucunda kentten çıkardığı yerel aktörlerdi. Kabileleri temsil eden bu grupların başında Mehdi el-Barghasi ve Ferac Gaim’in komuta ettiği birlikler geliyordu.³⁸⁴ Öte yandan Onur Operasyonu’nun ilan edilmesine karşılık İslamcı gruplar da Ensar el-Şeria ve DEAS’ı kapsayan yeni bir ittifak kurdular. Bingazi Devrimcileri Şura Konseyi (BDŞK) adlı bu oluşum 2017’de isim değiştirip Bingazi Savunma Birlikleri oluncaya kadar kentteki varlığını sürdürdü.³⁸⁵

Rakip koalisyonlar arasındaki mücadele ilk iki yılında çıkmaza girerken iki önemli gelişme dengeleri hem kendi ittifakı içerisinde hem rakibi BDŞK ile mücadelesinde LUO’nun lehine dönüştürdü. Birincisi, başta Fransa olmak üzere Hafter cephesini askeri olarak destekleyen uluslararası aktörlerin yardımların niteliğini değiştirmesiydi. Fransa meskûn mahal operasyonlarında LUO’ya yardım eden özel birliklerini bölgeye gönderirken BAE ise Kadim üssüne yerleştirdiği insansız hava araçları ve jetlerle doğrudan operasyona katıldı. İkincisi, Mayıs 2016’da Misrata’nın DEAS’la mücadelesinin daha önce BDŞK’ya sevk ettiği yarımarda kesintiye yol açmasıydı. Bu duruma ilaveten güneydeki Kufra bölgesinin de Hafter’in kontrolüne geçmesi Bingazi’ye olan silah ve mühimmat akışını önemli ölçüde etkiledi.

Doğudaki dengeleri mutlak biçimde LUO’nun lehine dönüştüren bu gelişmeler Onur Operasyonu ittifakı içinde gerilimlere neden oldu. Hafter’in müttefiklerine LUO çatısı altına girerek emirlerine uyması konusunda baskı yapması ve Eylül 2016’da federalizm yanlısı Cudran’ın kontrolündeki petrol hilalini ani baskınla ele geçirmesi yeni ittifakları

³⁸³ Lacher, *Libya’s Fragmentation*, s.130.

³⁸⁴ Pack, *The Kingdom of Militias*, s.10-15.

³⁸⁵ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015, s.14.

beraberinde getirdi. 2016'nın başından itibaren Bingazi'de kontrolünü kaybeden İslamcı gruplar ile Hafter saflarından ayrılan Cudran, Barghasi ve Gaim'e bağlı birliklerin katılımıyla yeni bir dengeleyici ittifak kuruldu.³⁸⁶ Bu aktörler Aralık 2016'dan itibaren başta petrol hilali olmak üzere Bingazi'nin dışındaki bölgelere saldırılar düzenlese de Hafter cephesinin direncini kırmayı başaramadılar. Özellikle Haziran 2017'de Mısır ve BAE'nin hava desteği verdiği operasyonlarla ciddi bir güç kaybı yaşayan ittifak üyeleri ülkenin doğusunu kalıcı olarak terk etmek zorunda kaldı.³⁸⁷ Başarısız dengeleme hamlesi olarak görülebilecek bu girişimleri bertaraf eden Hafter cephesi, Nisan 2019'a kadar ciddi bir direnişle karşılaşmadan Trablus yakınlarına kadar yayılmacılığını sürdürdü.

Libya'da ittifaklar aracılığıyla denge kurma arayışı kapsamında verilebilecek örneklerden sonuncusu Nisan 2019'da Hafter yayılmacılığına karşı kurulan Öfke Volkanı koalisyonudur. Başlangıçta Misratalı milislerin ağırlığını oluşturduğu bu ittifak zamanla Zintan ve Trablus'taki güçlerin katılımıyla bütün batılı aktörleri kapsadı.³⁸⁸ Motivasyonlar açısından bakıldığında dâhil olan her güç merkezinin temel amacı kendileri açısından varoluşsal tehdidi bertaraf etmektir. Misratalılar için bu savaş kendi kentlerini hedef alacak sonraki çatışmanın bir ön savunmasıydı; "Hafter Trablus'u alırsa Misrata'ya geçer ve hepimizi yok eder".³⁸⁹ Öte yandan bu savaş Cuveyli içinse (Zintan) 2014 savaşını müteakip yaşadıkları bölünmede ortaya çıkan ve Hafter'in saflarına katılan İdris Madi'nin karşısında varoluşsal bir mücadeleydi. Benzer şekilde son yıllarda gerek LUO'nun gerekse batıdaki diğer güç merkezlerinin düşmanlığını kazanan Trablus Dörtlüsü için bu savaş hem statükonun hem de bizatihi kendi varlıklarının korunması açısından oldukça elzemdi.³⁹⁰

Öte yandan LUO, 2019'un başlarında operasyona dair sinyaller verdiğinde bu koalisyonun bileşenleri Hafter'le anlaşarak sorumluluğu birbirine paslama çabası içerisindeydi. Zira bir uluslararası destek olmaksızın bu güçlerin hiçbiri yıllardır çeşitli

³⁸⁶ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.18-19, 23.

³⁸⁷ "East Libyan forces take desert air base as they push West", *Reuters*, 3 Haziran 2017, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN18U0MA>, (7 Ocak 2022).

³⁸⁸ "Libya army launches operation 'Volcano of Rage' against Haftar", *Middle East Monitor*, 8 Nisan 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190408-libya-army-launches-operation-volcano-of-rage-against-haftar/>, (7 Ocak 2022).

³⁸⁹ Schaap ve Keilberth, "Libya's Grim Civil War Escalates", *Spiegel*, 23 Temmuz 2019, <https://www.spiegel.de/international/world/libya-s-grim-civil-war-escalates-a-1277817.html>, (7 Ocak 2022).

³⁹⁰ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.7-8.

uluslararası aktörün desteğini alan Hafter cephesini dengeleyecek güce sahip değildi. Türkiye ile UMH arasında imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Zaptı kapsamında bölgeye intikal eden insansız hava araçları ve hava savunma sistemleri Öfke Volkanı koalisyonunun saldırıyı dengeleme stratejisinin başarılı olmasında belirleyici bir rol oynadı. Bu yardımlar sayesinde Haziran 2019'da Hafter güçlerinin cephe hatlarına silah ve mühimmat sevkiyatı açısından stratejik öneme sahip Gıryan kentinin ittifakın kontrolüne geçmesi savaşın seyrini değiştirdi. Sonraki aylarda güneybatı ekseninde ilerleme kaydeden ittifak güçleri Haziran 2020'ye gelindiğinde Sirte hattına kadar olan bölgenin tamamında hâkimiyet kurdu. Çatışmalar bir süre daha Sirte ve çevresinde yaşansa da her iki taraf da somut bir üstünlük kaydedemedi ve nihayetinde askeri denge coğrafi olarak da kendini gösterdi. Bu durum önce kalıcı ateşkesin ilanını beraberinde getirdi ve ardından rafa kaldırılan diyalog sürecinin yeniden hayata geçmesine olanak sağladı.

Çok kutuplu sistemde dengelemeye alternatif olarak saldırıyı caydırma açısından aktörlerin başvurabileceği bir başka strateji ise *sorumluluğu başkasına yüklemeyi* (buck-passing). Genel anlamda bu strateji saldırganla mücadelede ortaya çıkan maliyeti üstlenmekten imtina etmeyi ve bu sorumluluğu diğer akran güçlere yıkmayı hedefler. Aktörler bu stratejiyi dört farklı yolla gerçekleştirebilirler. Birincisi, *sorumluluğu yükleyenler* (buck-passer) saldırganın hedef tahtasından çıkabilmek için onunla ilişkilerini iyi tutma ya da anlaşma yolunu tercih ederler. İkincisi ve bunun tersi, sorumluluğu yükleyenler, *yüklenenlerle* (buck-catcher) mesafeli ilişkiler kurmaya çalışırlar. Bu sayede onunla aynı safta yer almaktan kaçınırlar. Üçüncüsü, sorumluluğu başkasına yükleyenler kendi kapasitesini artırarak saldırıya heybetli görünmeye çalışırlar. Dördüncüsü, bu stratejiyi izleyen aktörler sorumluluğu yüklenenlerin kapasite inşasına yardım ederek saldırganla meşgul olmasına katkı sağlarlar.³⁹¹

Libya'da saldırganla mücadele sorumluluğunun diğer aktörlere yüklendiği üç farklı vakadan bahsedilebilir. Birincisi, 2014-2016 yılları arasında Misrata'nın Bingazi'deki güç mücadelesinde İslamcı grupların kapasitesine sunduğu katkıydı. Kendisi açısından pek yakın bir tehdit olan Hafter cephesini olabildiğince savaşta tutmak ve iki potansiyel rakip arasında dengeyi sağlamak Misrata'nın en temel amacıydı. Bu strateji kapsamında

³⁹¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.157-159.

Misrata, her geçen gün askeri kapasitesini arttıran saldırgana karşı İslamcı grupların ana silah ve mühimmat tedarikçisi olmanın yanı sıra ülkenin farklı bölgelerinden gelen İslamcıların eğitim aldığı ve yaralı olanların tedavi edildiği bir merkez haline dönüştü.³⁹² BM raporlarına ve muhtelif kaynaklara göre 2016'nın ortalarına kadar Misrata limanı yakınlarındaki Demir ve Çelik Şirketi'ne ait tesislere gelen silahlar buradan deniz yoluyla İslamcı grupların kontrolünde bulunan Bingazi limanına götürülür ve buradan yaralı savaşçılar alınarak yine aynı tesislerde tedavi edilirdi.³⁹³ Saldırganla mücadelenin sorumluluğunu üstlenen İslamcı gruplara verilen bu yardımlar sayesinde Hafter cephesi için savaş iki yıl süren bir çıkmaza dönüştü.

İslamcı grupların savaş boyunca askeri kapasitesinin tahkim edilmesine katkı sağlayan bu desteği, dengeleme stratejisinin türevlerinden biri olan ittifak ilişkisi bağlamında değil de sorumluluğu başkasına yükleme bağlamında değerlendirmenin iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Misratalı gruplar saldırganı caydırmada dengelemenin bir gereği olan doğrudan mücadeleye hiçbir zaman katılmadılar. Mayıs 2017'de Libya'nın güneyinde Hafter kontrolündeki bir askeri üsse yapılan saldırı dışında Misratalılar LUO ile ilk kez 2019'da doğrudan karşı karşıya geldi. İkincisi, LUO kadar Bingazili gruplar da Misratalı milislerin kuşkuyla baktığı ve muhtemel rakip olarak gördüğü bir güç merkeziydi. Aralık 2014'te petrol hilaline yönelik operasyona katılan bir Misratalı komutan "Bir sonraki savaşımız Ensar el-Şeria ve İslam Devleti ile olacak"³⁹⁴ derken bu iki grup BDŞK'nın temel bileşenleri olarak Misrata'nın askeri ve lojistik yardımlarını alıyordu. Buna rağmen söz konusu destek, sorumluluğu başkasına yüklemenin sağladığı avantajlar nedeniyle oldukça cazipti. Zira Misrata, savaşa doğrudan müdahil olmayarak ve sorumluluğu üstlenen aktörün kapasitesini güçlendirerek hem iki potansiyel rakibini bir çıkmaza sürüklüyor hem de aynı dönemde ülkenin batısında ve güneyinde Zintan'a karşı başarılı bir mücadele sergiliyordu. Öte yandan iki yıl boyunca işe yarayan bu strateji, Mayıs 2016'da artık etkisini kaybetmeye başladı. DEAŞ'la mücadele nedeniyle tüm kapasitenin Sirte'ye kanalize edilmesi Misratalı milislerin diğer bölgelerdeki rekabetlerden kendini soyutlamasına yol açtı. Bu tarihten itibaren başkentte Trablus Dörtlüsü'nün ve Bingazi'de LUO'nun yükselmesi kaçınılmaz bir hal aldı.

³⁹² Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.156.

³⁹³ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017, s.99-100, 3, Lacher, *Libya's Fragmentation*, s.157.

³⁹⁴ Wehrey, "The Battle for Libya's Oil: On the frontlines of a forgotten war", *The Atlantic*, 9 Şubat 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/02/the-battle-for-libyas-oil/385285/>, (7 Ocak 2022).

Sorumluluğu başkasına yükleme stratejisinin uygulandığı ikinci vaka ise 2014 yılında başkentte Zintan-Misrata arasındaki savaşa yönelik Trablus Dörtlüsü'nün yaklaşımıydı. Görece rakiplerinden zayıf olan Trabluslu milisler, 2013'ten itibaren giderek artan Zintan yayılmacılığından endişe duymakla birlikte savaşın doğrudan tarafı olup iki aktör arasında ezilmekten de korkuyordu. Libya Şafağı operasyonu başladığında koalisyonu desteklediklerini açıklayan bu gruplar, savaş boyunca askeri ve lojistik destek sunmanın dışında herhangi bir eyleme geçmedi.³⁹⁵ Zintan'ın kaybetmesinin ardından bir saldırıdan kurtulan Trablus Dörtlüsü, başkenti domine etmek için fırsat kollamaya başladı. Misratalı milislerin DEAŞ'la savaşı ve UMH'nin kurulması esnasında yaşanan tartışmalar beklenen fırsatı sundu. Mart 2016'dan itibaren bir dönem destek verdiği Libya Şafağı'nın lokal bileşenleriyle savaşan Trablus Dörtlüsü, bir yıl süren mücadelede rakiplerinin başkentteki varlığına son vererek bölgeyi domine etti.³⁹⁶

Sorumluluğu başkasına yükleme stratejisinin uygulandığı üçüncü vaka ise 2019 yılında Hafter'in Trablus'a yönelik operasyonu öncesi Misratalı ve Trabluslu milislerin saldırganla kurdukları ilişkidir. Bu vaka diğerlerinden farklı olarak sorumluluğu yüklenen aktöre askeri yardımlarda bulunmayı değil bizzat saldırganın kendisiyle anlaşma yoluna giderek savaşın dışında kalmayı içeriyordu. Saldırı öncesi Hafter güçleri başkentten güneyine kadar yayılınca Misratalı milisler ve politikacılar anlaşma yolları aramaya başladı. Mart ayında Hafter'in Bingazi'deki karargâhında yapılan müzakerelerin ana konusu Misratalı milislerin savaşta alacağı pozisyon ve buna karşılık elde edeceği kazanımlardı. Bu bağlamda UMH sonrası kurulacak hükümette bakanlık ve ordunun komuta kademesine atamalar talep eden Misrata temsilcileri bunun karşılığında Hafter güçlerinin Trablus'a girişine müdahale etmeyeceklerine dair güvence verdiler.³⁹⁷ Öte yandan bu stratejiyi daha önce başarıyla uygulamış Trabluslu milisler ise Hafter cephesiyle anlaşma zemini aramakla birlikte henüz net bir tavır ortaya koymamıştı.³⁹⁸

Batıdaki diğer güç merkezleri arasındaki güvensizliği fırsata çeviren Hafter'in 4 Nisan'da operasyonu başlatması müzakerelerden netice elde edemeyen Misratalıları harekete geçirdi. Çatışmaların ilk aylarında Misrata ve Zintan'dan güçler cephe

³⁹⁵ Lacher ve Idrissi, *Capital of Militias*, s.5-7.

³⁹⁶ Lacher ve Idrissi, *Capital of Militias*, s.7-9.

³⁹⁷ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.6, Lacher, *A Most Irregular Army*, s.27.

³⁹⁸ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.9-10.

hatlarında ön plana çıkarken Trablus Dörtlüsü ise 2014 yılında yaptığı gibi bir kenarda bekleyerek savaş sonrası düzende etkili bir aktör olmayı umut ediyordu.³⁹⁹ Haziran ayına gelindiğinde bu aktörlerin davranışlarını şekillendiren yeni bir dinamik ortaya çıktı. Türkiye'nin zırhlı personel taşıyıcıları ve güdümlü tanksavarların yanı sıra insansız hava araçları ve hava savunma sistemleriyle dengeleyici koalisyonu desteklemesi bu gruplar için silahlanma fırsatı meydana getirdi. Bu tarihten itibaren savaşa doğrudan taraf olmaya başlayan Trabluslu milisler, Batı, Trablus ve Merkez (Misrata) olmak üzere üç askeri bölgenin temsilcilerine UMH tarafından eşit olarak dağıtılan mühimmattan faydalanmaya başladılar.⁴⁰⁰ Netice itibariyle krizin başlangıcında saldırganla anlaşarak çatışmanın dışında kalma çabaları savaşın sunduğu fırsatların gerisinde kaldı ve dengeleme davranışının ağırlık kazanmasıyla sonuçlandı.

Öte yandan realist mantık saldırganı caydırma stratejileri içerisinde sorumluluğu başkasına yüklemenin genel olarak dengelemeye tercih edildiğini iddia eder. Bu eğilimin sebebi stratejinin güç mücadelesinde sağladığı avantajlardır. Her şeyden önce bu strateji saldırgan bir boyuta sahiptir. Biri mevcut diğeri ise potansiyel olan iki tehdit savaşırken kenarda durmak nispi gücü artırıcı bir etki doğurma ihtimaline sahiptir. Dolayısıyla aktörlerin maliyetli dengeleme davranışından ziyade sorumluluğu başkasına yükleme eğiliminde olması gerekir. İkincisi, çok kutuplu sistemlerde birden fazla tehditle mücadele olasılığı nedeniyle aktörler kendileri güvenlikleri açısından daha elzem olan rakipleriyle uğraşırken bu strateji diğerleriyle mücadelenin yükünden kurtulma fırsatı sunar.

Libya özelinde saldırganları sınırlandırma stratejileri arasında bir kıyaslama yapıldığında dengelemenin ve sorumluluğu başkasına yüklemenin neredeyse eşit derece tercih edildiği görülmektedir. Teorinin iki strateji arasında aktörlerin eğilimine dair sunduğu argümanı yanlışlayan bu çıktı iki nedenle tartışmaya açıktır. Birincisi, teorinin bir stratejiyi sorumluluğu başkasına yükleme bağlamında ele aldığı dört varyasyondan ilki olan *kapasite inşası*'nın silahlı gruplar üzerinden gözlemlenmesindeki zorluklardır. Silahlı grupların savaşçı sayıları, silah envanterleri, savunma harcamaları ve gayr-i safi yurtiçi hasılları gibi kapasitelerini oluşturan kalemlerdeki değişimler hakkında nesnel veriler oluşturma zorluğu, saldırganla mücadelede stratejinin bu varyasyonunu

³⁹⁹ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.9-10.

⁴⁰⁰ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.9-10.

uygulayıp uygulamadıklarına dair net bir bilgi sahibi olmamızı engeller. Öte yandan devletlerde bu tür bilgiler büyük oranda kayıt altına alındığı için saldırganın varlığıyla kapasite inşasındaki değişimler arasında nedensel bir ilişki kurulabilir. Bu nedenle Libya vakasında stratejinin bu varyasyonuna dair gözlem sınırlılığı sorumluluğu başkasına yüklemeyi neredeyse eşit rastlanan bir strateji yapmaktadır.

İkincisi, dengeleme bireysel ve kolektif tüm caydırıcı önlemleri kapsarken sorumluluğu başkasına yüklemenin özel şartları içeren bir strateji olmasıdır. Her şeyden önce aktörlerin sorumluluktan kaçabilmesi maruz kaldığı saldırganlığı üstlenecek başka aktörlerin varlığına bağlıdır. Örneğin, 2014'te Trablus'ta Zintan'la ve 2016'da DEAŞ'la yaşanan mücadelede Misrata'nın ve 2014'te Bingazi'de Hafter cephesine karşı İslamcı grupların sorumluluk üstlenmekten başka seçeneğinin olmaması dengeleme eğilimini baskın kılmaktaydı. Öte yandan sorumluluğu başkasına yüklemeyi cazip kılan özel şartlarda (iki tehdidin aynı anda var olması ve/veya iki tehdit arasındaki öncelik) aktörlerin dengelemeden ziyade sorumluluktan kaçtıkları söylenebilir. Örneğin, batıda Zintan'la savaşan Misrata'nın aynı zamanda doğuda İslamcı grupların askeri kapasitesine katkı sağlaması ve Trablus Dörtlüsü'nün mevcut tehdide (Zintan) karşı potansiyel olanı (Misrata) desteklemesi dengelemeden ziyade sorumluluğu başkasına yüklemenin aktörlerin ilk tercihi olduğunu gösterir.

4.3 Zayıf Grupların Stratejileri

Bir güç dağılımının başat aktörleri fırsat buldukça yayılmacı davranan ve diğer yayılmacı rakiplerini ise sınırlandırmaya çalışan birimlerdir. Saldırgan realizm, stratejiler bağlamında ortaya koyduğu bu genel yaklaşımla çelişen iki tür stratejiyi (*peşine takılma ve yatıştırma*) ise sistemdeki başat aktörlerin değil zayıf grupların izlediği stratejiler olarak tanımlamaktadır. Saldırganın güç dengesini kendi lehine çevirmesine izin vermesinden dolayı başat aktörlerin bu tür davranışlardan uzak duracağını iddia eder. Kısaca söz konusu stratejilerin içeriğine değinmek gerekirse, peşine takılma nispeten zayıf aktörlerin saldırganın taleplerine boyun eğmesi anlamına gelir. Bu tutum saldırganın zayıf aktöre yönelik güvenlik ya da çıkar vaadiyle

gerçekleşebilir. Yatıştırma ise saldırganın belirli bir yayılmacılıkla tatmin olacağını umut ederek saldırganlığına sessiz kalma anlamına gelir.⁴⁰¹

Bu iki stratejinin sunduğu perspektiften Libya'daki başat aktörlerin stratejileri ele alındığında teorinin öngördüğü gibi güçlülerin akranlarının peşine takılmadıkları ya da onları yatıştırmaya çalışmadıkları söylenebilir. Örneğin, 2014 yılında gerek Zintan'ın başkentteki gerekse İslamcı grupların Bingazi'deki yayılmacılığı rakipleri tarafından tolere edilmediği için ülke çapında yeni bir iç savaş başladı. Benzer şekilde, LUO'nun 2016 itibariyle doğuyu domine etme çabası hem eski müttefiklerinin hem de mevcut rakibinin (BDŞK) güvenliğini tehdit ettiği için değişken ittifaklara ve dolayısıyla yeni çatışmalara neden oldu. Aynı şekilde, Mayıs 2016'da Misrata-DEAŞ ve Nisan 2019'da LUO-Öfke Volkanı (Zintan-Trablus-Misrata) arasındaki savaşlar akran rakiplerin saldırganlara boyun eğmediğini ve yayılmacılığı tolere etmediğini göstermektedir.

Öte yandan Libya'nın çeşitli bölgelerindeki zayıf aktörlerin saldırgan büyük aktörlerin taleplerine boyun eğdiği (güvenlik-çıkar nedeniyle) veya yayılmacılığına sessiz kaldığı pek çok vaka mevcuttur. Üç farklı dönem üzerinden inceleyecek bu örneklerden ilki, güneydeki zayıf grupların 2014 öncesi Zintan'ın stratejik bölgelerdeki yayılmacılığına verdikleri tepkiydi. Ağustos 2011'de Şarara ve el-Fil petrol yataklarını içeren bölgeyi hâkimiyeti altına almaya çalışan Zintanlılar, Tebu ve Tuareg'le kendi saflarına katılmaları konusunda müzakerelerde bulundu.⁴⁰² Bunun karşılığında her iki gruba maaş ve silah yardımıyla bulunacaklarına dair anlaşmaya vardılar. Kasım 2011'de Cuveyli Savunma Bakanı olunca her iki grup bakanlığa bağlanarak Cezayir-Nijer-Sudan hattı boyunca sınır güvenliğinden ve dolayısıyla kaçakçılık rotalarının kontrolünden sorumlu oldu. Ayrıca 2012'de Evlad-ı Süleyman'la Sebha kentinin kontrolü için mücadele eden Tebu, Zintan'ın askeri desteğini aldı.⁴⁰³

2014 yılında başlayan ikinci dönem ise gerek ülkenin kuzeyinde patlak veren savaş gerekse güneydeki zayıf grupların toprak kontrolü konusunda artan rekabet nedeniyle bir dizi değişken ittifaka tanıklık etti. Tebu-Zintan işbirliğinden rahatsız olan ve devrim sonrası Zintan'ın bölgedeki üstünlüğüne boyun eğen Tuaregler, Misrata'nın güneydeki yükselişinden istifade ederek bu grupla ittifak kurdu. Kasım 2014'te Misrata'nın

⁴⁰¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.162-164.

⁴⁰² Lacher ve Labnouj, *Factionalism Resurgent*, s.278.

⁴⁰³ International Crisis Group, *How Libya's Fezzan Became Europe's New Border*, s.17.

desteğini alan grup Şerara petrol tesislerini 2012'den beri kontrol eden Tebu'ya saldırdı ve taraflar arasındaki çatışmalar tartışmalı bölge olan Ubari kentine kadar yayıldı. Bu mücadele süresince Tebu ise Misrata'nın rakibi olan Zintan ve LUO'dan askeri yardımlar alıyordu.⁴⁰⁴ Benzer bir mücadele aynı tarihlerde Sebha kentinde yaşandı. Bölgenin en büyük yerleşim yeri olan kentin kontrolü için rekabet eden Evlad-ı Süleyman Misrata'nın safında Tebu ise Ubari'de olduğu gibi Zintan-LUO ittifakının yanında yer aldı.⁴⁰⁵ Kasım 2015'e kadar süren çatışmalar neticesinde Zintan bölgeden çıkarılırken yerel müttefiki Tebu ise hem Ubari'de hem de Sebha'da rakiplerine kaybetti ve Doha'da imzalanan barış anlaşmasıyla görece istikrar süreci sağlanmış oldu.⁴⁰⁶

Tuareg ve Evlad-ı Süleyman'a verdiği destekle bölgedeki stratejik noktaların kontrolünü ele geçiren Misratalılara karşı giderek artan düşmanlık ve doğuda hâkimiyetini sağlayan LUO'nun Mayıs 2017'den itibaren güneye yönelmesi üçüncü dönemi başlattı. Misratalı milislerin kontrol ettiği Tamanhint askeri üssüne saldırması karşılığında ekonomik ve askeri yardım sözü alan Evlad-ı Süleyman ve Mağarba taraf değiştirerek LUO'nun saflarına katıldı. Hafter cephesinin bölgeye gelişini fırsata çeviren bu zayıf gruplarla Sebha'da rekabet eden Tebu, söz konusu gelişmeler karşısında Misratalılara yanaşmak zorunda kaldı.⁴⁰⁷ Tebu'nun bu ittifak değişiminin ardındaki bir başka sebep ise 2015'te Kufra'daki mücadelede LUO'nun başta Tebu'yu desteklemesine karşın iki grup arasında dengeyi sağlamak için rakibi Zuvay'a yardım etmesiydi. Eski müttefiki tarafından sürekli olarak terk edilen Tebu, çareyi Misratalılarla ittifak kurmakta aradı. Mayıs ayında Tamanhint ve Barak Şati üslerinde yaşanan kısa süreli çatışmalar neticesinde Misrata'nın bölgeden çekilmek zorunda kalması LUO'nun peşine takılan güçlerin kaçakçılık yollarına hâkimiyetiyle sonuçlandı.⁴⁰⁸

Ocak 2019'da Hafter güçlerinin doğrudan güneyi işgal etmesiyle başlayan süreçte yerel müttefikleri Evlad-ı Süleyman ve Mağarba haricindeki zayıf grupların nasıl tepki verecekleri belirsizdi. Zira önceki mücadelelerden farklı olarak artık saldırgan

⁴⁰⁴ United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2016, s.16.

⁴⁰⁵ International Crisis Group, *How Libya's Fezzan Became Europe's New Border*, s.18, International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy*, s.16-17.

⁴⁰⁶ International Crisis Group, *The Prize: Fighting for Libya's Energy*, s.16-17.

⁴⁰⁷ Micalllef, Farrah, Bish ve Tanner, *After the Storm*, s.64-65.

⁴⁰⁸ Micalllef, Farrah, Bish ve Tanner, *After the Storm*, s.64-65.

karşısında bu aktörlerin güvenliğini ya da çıkarlarını gözetecek bir başka başat güç yoktu. LUO'nun Sebha kentine girişine sessiz kalan Tebu, kontrol ettikleri üsleri teslim için Hafter güçleriyle görüştü ve güneybatıdaki Murzuk kentine çekildi.⁴⁰⁹ Yayılmacılığı devam eden LUO'ya karşı Ubari'de ise Tuareg direnç göstermeden bağlılık sözü verdi ve kontrol ettiği Şarara petrol sahasını Hafter güçlerine devretti. Sebha ve Ubari'den sonra en önemli yerleşim yeri olan Murzuk'a gelindiğinde Tebu bir süre direnç gösterse de LUO'ya biat etmekten kurtulamadı. Tüm bu gruplar yeni etiketlerle Hafter güçlerinin bir parçası oldu.⁴¹⁰

Zayıf grupların LUO'nun saldırganlığına boyun eğmesi kendi otonom yapılarından vazgeçtikleri anlamına gelmez. Bölgedeki aktörlere dair hazırlanan bir raporun ifadesiyle “2019’un ilk çeyreğinde LUO Sebha üzerindeki kontrolünü pekiştirdi ve daha güneydeki desteğini artırarak sırasıyla Ubari ve Murzuk’taki Şarara ve el-Fil petrol sahalarının kontrolünü ele geçirdi. Bu askeri bir fetih değildi: LUO, bu bölgelerden silahlı grupları kendi ittifakına dâhil ederek yayılmayı başardı. Neredeyse tüm vakalarda, gruplar yapılarını ve liderliklerini –ve neredeyse tam özerkliklerini– korudular, ancak LUO bayrağı altında faaliyet gösterme sözü verdiler.”⁴¹¹ Güçlü saldırgan karşısındaki bu davranış kalıbı devrim sonrası güneydeki silahlı grupların hayatta kalmasını sağlayan tek geçer akçeydi. Zintan, Misrata ve LUO gibi kuzeydeki güçlü aktörler bölgeye angaje oldukça diğer gruplar ya yayılmacılığın bir noktada duracağı ümidiyle sessiz kaldılar ya da onların peşinden giderek kendi yerel rakiplerine üstünlük sağlamaya çalıştılar. Bir Tebu komutanının şu tespiti zayıfların çaresizliğine vurgu yapan Melian diyalogunun özetidir: “Bizler treyler gibiyiz, Kuzeyin kamyonunu takip ederiz.”⁴¹²

⁴⁰⁹ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.25-27.

⁴¹⁰ Lacher, *A Most Irregular Army*, s.25-27.

⁴¹¹ Micallef, Farrah, Bish ve Tanner, *After the Storm*, s.64-65.

⁴¹² Tubiana ve Gramizzi, *Lost in Trans-Nation*, s.28.

Tablo 9: Libya'daki Silahlı Grupların Strateji Tercihleri

Güç Elde Etme Stratejileri				Saldırkanı Caydırma Stratejileri		Zayıf Grupları Stratejileri
Savaş	Şantaj	Kandırma ve Kanını Emme	Kan Dökme	Dengeleme	Sorumluluğu Başkasına Yükleme	Peşine Takılma ve Yatıştırma
Zintan-Misrata (2014) LUO-BDŞK (2014) LUO-BDŞK ve Müttefikleri (2016-2017) Misrata-DEAŞ (2016) *Misrata-Federalistler (2014) *LUO-Zintan/Misrata/Trablus (2019)	*Misrata-Federalistler (2014) *Zintan-LUO (2019) *LUO-DMŞK (2017) LUO-604.Tugay (2019)	LUO-Misrata (2016) Zintan-Kaniyat (2018-2019)	LUO-Tebu/Tuareg/Evlad-ı Süleyman/Zuvay (2015-2019)	Libya Şafağı Koalisyonu Onur Operasyonu Koalisyonu Öfke Volkanı Koalisyonu	Misrata-BDŞK (2014-2016) Trablus Dörtlüsü-Misrata (2014) Trablus Dörtlüsü/Misrata (2019)	Tebu/Tuareg-Zintan (2011-2014) Tebu-Zintan/LUO (2014) Tuareg/Evlad-ı Süleyman-Misrata (2014) Tebu-Misrata (2017) Evlad-ı Süleyman/Mağarba-LUO (2017) Tebu/Tuareg-LUO (2019)

*Stratejinin başarısızlıkla sonuçlanan örnekleri

SONUÇ

Başarısız devlet olgusu, yaklaşık son on yıldır özellikle Ortadoğu'nun bölgesel güvenlik sistemini ciddi şekilde tehdit eden konuların başında gelmektedir. Bu olgu, devlet otoritesinin kısmen veya tamamıyla çöktüğü Suriye, Irak, Yemen ve Libya'da kendini gösterirken sayısız otonom silahlı grubun ortaya çıkması yeni çatışma alanlarını beraberinde getirdi. Bu ülkelerdeki silahlı gruplar toprak kontrolü, ekonomik kaynaklar ve gücün başka unsurları için rakipleriyle kıyasıya mücadele etmeye başladılar. Bu vakalardan biri olan Libya, stratejik konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle birden fazla bölgenin ve sektörün güvenliğini etkileyecek bir potansiyel barındırmaktadır. 2011 yılındaki Kaddafi rejiminin devrilmesi sürecinde ortaya çıkan sayısız otonom silahlı grup, bu süreçte ortak düşmana karşı dayanışma gösterirken rejimin devrilmesinin ardından kendi aralarında mücadeleye giriştiler. Yerel güç dağılımının belirleyici aktörleri, petrol tesisleri, başkent, kaçakçılık güzergâhları gibi stratejik noktaların kontrolü için 2014 ve 2019'da iki ayrı iç savaşta karşı karşıya geldi.

Söz konusu savaşların bir boyutuyla silahlı gruplar arasındaki güç mücadelesine dayandığı ve gücün varoluşsal kaygıları gidermede bir araç olduğu varsayımından hareketle bu çalışma, birbiriyle bağlantılı iki temel soruya cevap aradı. Birincisi, silahlı gruplar neden güç peşinde koşarlar? Bu soru silahlı grupların davranışlarının ardındaki rasyonaliteyi açığa çıkarmak açısından oldukça önemlidir. İkincisi, silahlı gruplar güç elde etmek veya bir başka grup güç dengesini kendi lehine dönüştürme tehdidinde bulunduğu anda dengeyi korumak için hangi stratejileri izler? Bu soru ise silahlı grupların hedeflerine ulaşmak için izledikleri stratejiler arasındaki eğilimi açığa çıkarmak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma söz konusu sorulara uluslararası sistemdeki büyük güçler arasında yaşanan rekabete dair nedensel bir açıklama sunan yapısal realizmin saldırgan (offensive) varyasyonunun teorik mantığından hareketle cevap üretmektedir. Güçlü devletlerin davranışları üzerinden inşa edilmesine karşın teorinin yapısalcı bakış açısı, onun argümanlarını devletler dışındaki başka otonom aktörlere uyarlamayı mümkün kılar. Bu bağlamda çalışma, merkezi otoritenin çöktüğü ve birden fazla güç kullanma tekelinin açığa çıktığı Libya'daki mücadeleye teorinin sunduğu açıklama modelini uygulayarak silahlı grupların davranışları, bunların nedenleri ve stratejik eğilimleri hakkında dört farklı hipotez sunmaktadır.

Birincisi, silahlı gruplar fırsat buldukça yayılmacı davranarak sistemdeki güç dağılımını kendi lehlerine çevirmeye çalışan revizyonist aktörlerdir. Bu yayılmacılık kimi zaman güç kaynakları açısından önem teşkil eden stratejik noktaların kontrolünü kimi zaman ise rakip gücün yok edilmesini hedef alan saldırganlıkları içerir. Silahlı grupları revizyonist yapan faktör, rakipleriyle etkileşime girdikleri anarşik sistemin onlara uyguladıkları yapısal baskılardır. Başarısız devletler tanım gereği güç kullanma tekelinin çöktüğü anarşik sistemlerdir. Bu sistemlerde faaliyet gösteren silahlı gruplar, kendilerini diğerlerine karşı koruyacak bir üst otoritenin olmayışı, herkesin belirli ölçüde saldırgan askeri kapasiteye sahip olması, niyetlerin bilinemezliği, hayatta kalma güdüsü ve nasıl bir çevrede var oldukları bilinci (rasyonellik) nedeniyle saldırgan düşünür ve davranırlar. Böylesi bir sistem, korku, kendine yardım ve güç maksimizasyonu gibi aktörleri sürekli olarak rekabet içinde tutan yapısal baskılar meydana getirir. Dolayısıyla gücün varoluşsal kaygıları gideren tek geçer akçe olduğu bir ortamda silahlı gruplar, fırsat buldukça yayılmacı davranmak zorunda kalırlar.

Bu hipotez, Libya vakasındaki silahlı grupların davranışlarına ve bunların ardındaki mantıksal açıklamaya dair bulgularla örtüşmektedir. Kaddafi rejiminin devrilmesiyle birlikte Libya’da açığa çıkan bu nedensel mekanizma, devrim sürecinde ortak düşmana karşı birlikte mücadele eden silahlı grupları birbirleriyle rekabet eden birer revizyonist aktöre dönüştürdü. Devrim sonrası silahlı gruplar, güç kullanma tekeli oluşturmayı amaçlayan güvenlik sektörü reformlarına direnç göstermekle birlikte birer güç kaynağı olan devlet kurumları, petrol tesisleri ve kaçakçılık güzergâhları gibi stratejik noktaların kontrolü için birbirleriyle mücadele ettiler. 2011’den sonra ülkede yaşanan savaşlar, başkente, güneydeki ve Sirte Körfezi’ndeki petrol tesislerine ve kaçakçılık yollarına hakim olmaya çalışan ve rakip güçlerin varlığına son vermeyi amaçlayan revizyonist aktörler arasında gerçekleşti. 2014 yılında Trablus’u ve güneydeki tesisleri domine eden Zintan’ın, petrol hilalini kontrol etmeye çalışan Misrata’nın ve Bingazi’yi hâkimiyeti altına alan İslamcı grupların sebep olduğu savaşlar, stratejik noktaları rakiplerinden almaya ve onların varlığına son vermeye çalışan diğer önemli aktörleri içermektedir. Yine 2016’da DEAŞ’ın ve 2019’da LUO’nun yükselişinin yol açtığı savaşlar, aynı stratejik hedefler tarafından motive edilen rakipleri barındırmaktaydı. Yükselen güçleri engellemeye yönelik girişimler, savunmacı davranışlar içerse de hiçbir aktör sahip olduklarıyla yetinme eğilimi göstermedi. 2014’te batıda Zintan’ın yükselişine son veren

Misrata'nın petrol hilalini ve güneydeki stratejik tesisleri hedef alması ve Bingazi'de İslamcı grupların hâkimiyetine son veren LUO'nun zamanla başkente kadar yayılması bunun en somut örneğiydi. Her ne kadar aktörler, sahip olduklarını korumak için güç dengesini kendi lehine dönüştüreni engellemeye çalışsalar da bu onları fırsat buldukça yayılmacı davranan revizyonistler olmaktan alıkoymadı.

Libya'daki silahlı grupların birim düzeyli farklılıklarına rağmen benzer davranışlar göstermesi ve ülkedeki toplumsal yapının bu davranışlara etkisinin sınırlı olması hipotezin ardındaki temel mantığı güçlü bir açıklayıcı kılmaktadır. Tarihsel süreçte bir ülkenin maruz kaldığı iç savaşların yeni rekabetlere etkisini vurgulayan şiddet kültürü yaklaşımı, kimliksel fay hatlarını çatışma dinamiği olarak sunan şikâyet yaklaşımı ve silahlı grupların seferberlik türünü davranışlara etki eden bir faktör olarak gören mobilizasyon yaklaşımı Libya'daki aktörlerin yayılmacılığını açıklamakta yetersizdir. Zira devrim sonrası silahlı gruplar arasında yaşanan mücadelenin tarihsel boyuta sahip olmaması, toplumsal yapının din, mezhep ve etnisite açısından homojenliği ve silahlı grupların mobilizasyonlarındaki değişkenlik alternatif nedensellikleri yanlışlamaktadır. Öte yandan silahlı grupların devrim sonrası kendi otonom yapılarından vazgeçmemesi ve stratejik noktaların kontrolü için birbirleriyle mücadeleye girişmeleri bu tezin dayandığı teorik mantığı desteklemektedir. Libya uzmanlarından Wehrey, söz konusu mücadeleyi güvenlik sektörü üzerinden okuyarak şöyle der: “Çatışma sonrası silahsızlanma, doğası gereği politik bir eylemdir. Silahlı aktörler ve onların siyasi destekçileri arasında güven gerektirir. Bu güvenin yokluğu, “güvenlik ikilemi” olarak bilinen şeyi yarattı: Hiçbir milis, gücünü rakiplerine devretmek anlamına geldiği için silahlarından ilk vazgeçen olmak istemedi.”⁴¹³ Dolayısıyla Libya'da güç kullanma tekelinin çökmesi (anarşi), her aktörü diğerinin niyetlerinden şüphe ve korku duymaya, kendi kapasitesine güvenmeye ve bunu geliştirmek için yayılmacı davranmaya itti.

İkincisi, yereldeki güç dağılımını domine etmeye çalışan aktörler daha ziyade güç elde etme (savaş, şantaj, kandırma/kanını emme ve kan dökme) stratejileri izlerler. Silahlı gruplar fırsat buldukça yayılmacı davranan revizyonist aktörlerdir ve bunun yolu güç dağılımını kendileri lehine dönüştürecek stratejiler izlemekten geçer. Maliyetli bir strateji olan savaş, silahlı grupların stratejik noktaları ele geçirmelerine ve rakiplerinin

⁴¹³ Wehrey, *The Burning Shores*, s.88.

varlığına son vermelerine ya da onları zayıflatmalarına imkân tanırken güç kullanma tehdidi içeren şantaj ise aynı amaçlara daha düşük maliyetlere katlanarak ulaşmayı hedefler. Kandırma ve kanını emme ile kan dökme ise aktörlerin bir kenarda kalarak rakiplerinin birbiriyle meşgul olmasını ve bu sayede nispi güç artırımını sağlayan stratejilerdir. Bu 4 tür güç elde etme yolu, çeşitli vakalarda Libya'daki silahlı grupların en fazla başvurduğu stratejilerdir. Yerel güç dağılımında belirleyici olan 7 aktörün rakipleriyle etkileşime girdiği 19 farklı olayda silahlı gruplar 13 kez saldırgan stratejilere başvurdu ve 8 tanesi stratejik noktaların kontrolü veya rakip aktörün zayıflatılması/yok edilmesi gibi başarılı sonuçlar üretti. 2011 sonrası ülkede meydana gelen savaşlar açısından bakıldığında 2014 yılında Misrata ve LUO kazandıkları mücadelelerde rakiplerini önemli ölçüde zayıflatıldılar. Batıda Zintan'ın bölünmesi ve doğuda ise İslamcı grupların Bingazi'yi terk etmek zorunda kalması sırasıyla Misrata ve LUO'ya güç mücadelesinde avantajlar sağladı. Benzer şekilde 2016 yılında Misrata'nın ve LUO'nun rakipleriyle giriştiği savaşlar neticesinde DEAŞ, Bingazili İslamcı gruplar ve federalizm yanlıları yereldeki güç dağılımında belirleyici aktör olma statüsünü kaybettiler. Bu güç merkezleri söz konusu savaşlardan sonra ya tamamıyla etkilerini yitirdiler ya da diğer büyük güçlerin peşine takılarak hayatta kalmaya çalıştılar. Örneğin, Bingazili İslamcı gruplar başta Misrata olmak üzere batıdaki silahlı aktörlere sığındı ve 2019'daki savaşta Hafter karşıtı koalisyonun küçük bir parçasını oluşturdu.⁴¹⁴ Öte yandan savaş yoluyla güç dengesini kendi lehine dönüştürme çabası her zaman aynı sonucu üretmedi. 2014'te Misrata'nın petrol hilalinde federalizm yanlılarıyla ve 2019'da Hafter cephesinin batıdaki güç merkezleriyle giriştiği savaşlar rakip güçlerin etkili dengeleme stratejisi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı.

Savaşa kıyasla daha az maliyetli olan ve silahlı grupların en fazla başvurduğu ikinci strateji olan şantaj ise sonuçları açısından savaş kadar etkili değildir. Çünkü aktörler akran rakiplerinden gelen güç kullanma tehdidine boyun eğmeden önce savaşmayı tercih ederler.⁴¹⁵ 2014 yılında Misrata'lı milislerin federalizm yanlılarına ve 2019'da Zintanlı milislerin LUO'ya karşı uyguladığı güç kullanma tehdidi başarılı sonuçlar üretmedi ve nihayetinde savaşlar patlak verdi. Öte yandan bu stratejinin nispeten zayıf aktörlere karşı başarılı olması da tartışılır bir durumdur. LUO'nun 2017'de DMŞK'ya

⁴¹⁴ Lacher, *Who is Fighting with Whom in Tripoli*, s.8.

⁴¹⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.138.

ve 2019'da Sirte'yi kontrol eden 604. Tugay'a karşı uyguladığı strateji Sirte'de sonuç üretirken Derne'de ise işe yaramadı. Diğer güç elde etme stratejileri açısından bakıldığında ise yerel güç dağılımında belirleyici olan Zintan ve LUO'nun farklı vakalarda rakiplerinin maliyetli savaflara girmesinden avantaj sağladığı söylenebilir. 2016'da davranışlarıyla Misrata-DEAŞ savaşına etki eden LUO, bu sayede Misrata'nın Bingazi'deki İslamcı gruplara askeri destek vermesini engelledi ve kendi savaşında üstünlük sağladı. Zintan ise Kaniyat'ın Trablus Dörtlüsü'ne saldırmasında kışkırtıcı rol oynayarak önemli kazanımlar elde etti. Yine LUO, güneydeki zayıf aktörler arasındaki savaflarda her iki tarafa destek vererek onların yıpranmasına katkı sağladı ve bu sayede 2019'un başlarında bölgeyi önemli bir direniş olmaksızın kontrol altına aldı.

Üçüncüsü, güç dağılımını domine etmeye çalışan silahlı gruplar fırsat buldukça yayılmacı davranmakla birlikte saldırgan rakiplerini engelleyecek stratejilere de başvururlar. Saldırgan realizmin kurduğu nedensel mantığa göre anarşinin meydana getirdiği yapısal baskılar, sistemde çok nadir olarak statükocu güçlere yer verir. Aktörler sahip olduklarıyla yetinmekle değil fırsat buldukça yayılmacı davranmakla motive edilir ancak kendilerine yönelik bir saldırganlık söz konusu olduğunda sistem içindeki pozisyonlarını korumaya yönelik davranışlar da sergilerler. Bu davranışlar biri dengeleme diğeri ise sorumluluğu başkasına yükleme olan iki formdan oluşur. Sorumluluğu başkasına yükleme, dengelemeye nazaran savaşın maliyetlerinden kurtulma ve dolayısıyla nispi gücü artırma fırsatları sunduğu için saldırgana karşı daha fazla tercih edilen bir stratejidir. Ancak bazı durumlarda sorumluluğu üstlenecek aktörün olmaması dengeleme seçeneğini kaçınılmaz kılabilir.

Revizyonist silahlı grupların yoğun olarak bulunduğu Libya'da her iki davranış türü de büyük aktörler tarafından üçer kez tercih edildi. Güç elde etme stratejileriyle (13 kez) kıyaslandığında, teorinin öngördüğü şekilde silahlı grupların savunmacı stratejilere daha az eğilim gösterdiği görülmektedir. Savunmacı stratejiler kendi içerisinde değerlendirildiğinde ise aktörlerin imkânlar dâhilinde sorumluluk üstlenmekten kaçındığı ve bir çıkar yol olmadığı durumlarda dengelemeye başvurduğu söylenebilir. Örneğin, 2014'te LUO ve Bingazili İslamcı gruplar açısından yaşanan rekabette, sorumluluğu başka bir aktöre yükleme imkânı yokken Misratalı milisler kendine yönelik bu yakın tehditleri engellemek ve onları yıpratıcı bir savaşa sürüklemek için

İslamcı grupların askeri kapasitesine katkı sundu. Benzer şekilde, aynı tarihlerde Zintan'ın başkentteki yayılmacılığı karşısında Misrata'nın sorumluluk almaktan başka bir seçeneği bulunmazken bu durumu fırsata çeviren Trablus Dörtlüsü, Zintan karşıtı koalisyonu askeri destek vermekten öte bir şey yapmayarak kendini yıpratıcı bir savaşın dışında tutabildi. Öte yandan 2019'daki savaş öncesi batıdaki güç merkezleri saldırgan LUO ile anlaşarak çatışmaların dışında kalmaya ve mevcut pozisyonlarını savaş sonrası düzende korumaya çalışsa da pazarlıklardan arzulanan sonucun çıkmaması sorumluluk almayı kaçınılmaz kıldı. Dolayısıyla devrim sonrası her iki savaş sürecindeki davranışların gösterdiği gibi silahlı gruplar, fırsat buldukça sorumluluktan kaçan ve alternatifsiz kaldığında saldırgana karşı koymaktan geri durmayan aktörlerdir.

Dördüncüsü, yereldeki güç dağılımının belirleyici aktörleri, saldırgan akranları karşısında zayıfların stratejisi olan yatıştırma veya peşine takılma stratejileri izlemezler. Saldırganın güç dengesini kendi lehine dönüştürme çabaları, diğerleri açısından varoluşsal bir tehdit meydana getirdiği ve diğerleri bu tehditleri bertaraf edecek kapasiteye sahip oldukları için bu tür stratejilerin denk aktörler arasında uygulanması beklenmez. Libya'daki mücadelenin on yıllık seyrinde yatıştırma ve peşine takılmanın hiçbir belirleyici aktör tarafından izlenmediği tespit edildi. Bu tür stratejiler daha ziyade ülkenin farklı bölgelerindeki görece zayıf aktörler tarafından sıklıkla uygulandı. Güneydeki mücadelede öne çıkan Tebu, Tuareg, Evlad-ı Süleyman ve Zuvay gibi kabile temelli gruplar, kuzeydeki Zintan, Misrata ve LUO arasındaki rekabetin bir aracı haline dönüştüler. Bu önemli aktörler bölgeye her intikal edişlerinde söz konusu zayıf gruplar taraf değiştirerek ya da saldırganlığa boyun eğerek güçlü rakipleriyle karşı karşıya gelmekten kaçındılar. Benzer şekilde, 2014 ve 2019 yıllarındaki iç savaşlarda kurulan koalisyonlara dâhil olan küçük gruplar, bazen yayılmacılıktan kazanç elde etme bazen ise saldırgana karşı güvenlik elde etme amacıyla büyük aktörlerin peşinden gittiler. 2014 savaşında Misrata'nın öncülük ettiği Libya Şafağı koalisyonunun bileşenleri ve 2019'da hem LUO hem de karşıtlarının kurduğu ittifakta yer alan zayıf gruplar bu stratejinin en bariz örnekleriydi. Öte yandan Zintan, Misrata, Trablus Dörtlüsü, LUO ve diğer önemli aktörlerin hiçbiri saldırgan rakiplerinin yayılmacılığına rıza göstermedi ki bu da ülkede kendini tekrar eden savaşların yaşanmasına neden oldu.

Sonuç olarak, Libya'daki gruplar arasındaki mücadeleden hareketle silahlı aktörlerin davranışlarına ve bunların ardındaki nedensel mantığa dair teorik bir açıklama sunan bu çalışma, bulguları itibariyle silahlı grupların davranışlarına ışık tutmaktadır. Çalışmanın önemli yanı uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler arasındaki etkileşimden hareketle geliştirilen teorilerin silahlı grupların davranışlarını açıklamada kullanılabilir olduğunu göstermesidir. Bu, yıllardır üzerinde çalışılan geleneksel teoriler vasıtasıyla silahlı grupların eğilimlerini, davranış kalıplarını ve uluslararası güvenliğe etkilerini öngörebilmek anlamına gelir. Elbette bu bulgular, söz konusu yaklaşımın kusursuz olduğunu syemez. Silahlı gruplar bazı açılardan devletlere benzeseler de büyük lde onlardan farklılaşmaktadır. Özellikle kapasite inşasındaki sınırlılık, kurumsal zayıflık ve taktiksel esneklik gibi devlet dışı olmanın nitelikleri, davranışları şekillendiren ve geleneksel teorilerin pek dikkate almadığı nedensel mekanizmalar açığa çıkarabilir. Dolayısıyla gerek Libya vakası gerekse silahlı gruplar söz konusu farklılıkları dikkate alan çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Bartu, Peter. "The Corridor of Uncertainty: The National Transitional Council's Battle for Legitimacy and Recognition", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and its Aftermath** içinde. London: Hurst, 2015, ss.31-54.
- Blanning, T.C.W. **The Origins of the French Revolutionary Wars**. London: Longman, 1986.
- Boulding, Kenneth A. **Conflict And Defense: A General Theory**. New York: Harper and Brothers, 1962.
- Brawley, Mark. "The Political Economy of Balance of Power Theory", T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (Ed.), **Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century** içinde. Stanford: Stanford University Press, 2004, ss.76-103.
- Butterfield, Herbert. **History and Human Relations**. London: Collins, 1951.
- Cole, Peter ve Umar Khan. "The Fall of Tripoli Part 1" Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath** içinde. New York: Oxford University Press, 2015, ss.55-81.
- Cole, Peter ve Umar Khan. "The Fall of Tripoli Part 2", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath** içinde. New York: Oxford University Press, 2015, ss.81-105.
- Collier, Paul. "Doing Well out of War: An Economic Perspective", Mats Berdal ve David M. Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000, ss.91-113.
- Dehio, Ludwig. **The Precarious Balance: Four Centuries of the European Power Struggle**. New York: Alfred A. Knopf, 1962.
- Dickinson, G. Lowes. **The European Anarchy**. New York: The Macmillan Company, 1917.
- Dickinson, G. Lowes. **The International Anarchy: 1904-1914**. Oxford: Routledge, 2013.
- Donnelly, Jack. **Realism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Duyvesteyn, Isabelle. **Clausewitz and African War: Politics and Strategy in Liberia and Somalia**. London: Frank Cass, 2005.
- Evera, Stephen Van. **Causes of War: Power and the Roots of Conflict**. New York: Cornell University Press, 1999.

- Fazal, Tanisha M. **State Death: The Politics and Geography of Conquest, Occupation, and Annexation**. New Jersey: Princeton University Press, 2007.
- Fitzgerald, Mary. "Finding Their Place: Libya's Islamists during and after the Revolution", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath**, içinde. London: Hurst, 2015, ss.177-204.
- Gilpin, Robert. "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O. Keohane (Ed.), **Neorealism and its Critics** içinde. New York: Columbia University Press, 1986, ss.301-322.
- Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Gulick, Edward V. **Europe's Classical Balance of Power: A Case History of the Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft**. New York: W. W. Norton and Company, 1955.
- Gurr, Ted Robert. **Why Men Rebel**. Princeton: Princeton University Press, 1970.
- Hammes, Thomas X. **The Sling and the Stone: On War in the 20th Century**, New York: Zenith Press, 2006.
- Herz, John. **International Politics in the Atomic Age**. New York: Columbia University Press, 1966.
- Herz, John. **Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities**, Chicago: University of Chicago Press, 1951.
- Hobbes, Thomas. **Leviathan**. Semih Lim (Çev.), İstanbul: YKY, 2012.
- İnat, Kemal ve Burhanettin Duran. "Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri", Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran (Ed.), **Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları** içinde. Ankara: SETA, 2020, ss.9-33.
- Jacobson, Jon. **When the Soviet Union Entered World Politics**, Berkeley: University of California Press, 1994.
- Jervis, Robert. **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton: Princeton University Press, 1976.
- Joes, Anthony J. **Resisting Rebellion: The History and Politics of Counterinsurgency**, Lexington: University of Kentucky, 2004.
- Kalyvas, Stathis N. **The Logic of Violence in Civil War**, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Kaplan, Morton A. "Variants on Six Models of the International System", James N. Rosenau (Ed.), **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory** içinde. New York: The Free Press, 1969, ss.282-306.

- Kasfir, Nelson, "Domestic Anarchy, Security Dilemmas, and Violent Predation", Robert I. Rotberg (Ed.), **When States Fail: Causes and Consequences** içinde. Princeton: Princeton University Press, 2004, ss.53-76.
- Keen, David. "Incentives and Disincentives for Violence", Mats Berdal ve David M. Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000, ss.19-43.
- Lacher, Wolfram ve Ahmed Labnouj. "Factionalism Resurgent: The War in The Jabal Nafusa", Peter Cole ve Brian McQuinn (Ed.), **The Libyan Revolution and Its Aftermath**, içinde. New York: Oxford, 2015, ss.229-255.
- Lacher, Wolfram. "The Rise of Tribal Politics", Jason Pack (Ed.), **The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future** içinde. New York: Palgrave, 2013, ss.150-173.
- Lacher, Wolfram. **Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict**. Londra: Tauris, 2020.
- Levy, Jack S. "The Causes of War", Philip E. Tetlock, Jo I. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly (Ed.), **Behavior Society and Nuclear War** içinde. New York: Oxford University Press, 1989, ss.223-238.
- Martinez, Luis. **The Libyan Paradox**. London: Hurst, 2007.
- McCullough, David. **Truman**. New York: Touchstone, 1992.
- Mearsheimer, John J. **The Tragedy of Great Power Politics**. New York: W. W Norton Company, 2001.
- Morgenthau, Hans J. **In Defense of the National Interest**, New York: Alfred A. Knopf, 1951.
- Olson, Mancur. **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- Pargeter, Alison. **Libya: The Rise and Fall of Qaddafi**. New Haven: Yale UP, 2012.
- Pollack, Kenneth. **Arabs At War: Military Effectiveness 1948–1991**. Lincoln: Nebraska, 2002.
- Posen, Barry. **The Source of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars**. Ithaca: Cornell University Press, 1984.
- Reno, William. "Shadow States and the Political Economy of Civil Wars", Mats Berdal ve David Malone (Ed.), **Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars** içinde. London: LynneReinner Publishers, 2000, ss.43-69.
- Rock, Stephen R. **Appeasement in International Politics**. Lexington: University Press of Kentucky, 2000.

- Roeder, Philip ve Donald Rothchild. **Sustainable Peace: Power and Democracy after Civil Wars**, Ithaca: Cornell University Press, 2005.
- Rotberg, Robert I. "Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators", Robert I. Rotberg (Ed.), **State Failure and State Weakness in a Time of Terror** içinde. Washington: Brookings Institution Press, 2003, ss.1-29.
- Schuman, Frederick. **International Politics: An Introduction to the Western State System**. New York: McGraw-Hill, 1933.
- Schweller, Randall L. **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest**. New York: Columbia University Press, 1998.
- Schweller, Randall L. **Missed Opportunities and Unanswered Threats: Domestic Constraints on the Balance of Power**. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Snyder, Glenn H. **Alliance Politics**. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Thomas, Lynn ve Steve Spataro. "Peacekeeping and Policing in Somalia" Robert B. Oakley, Michael J. Dziedzic ve Eliot M. Goldberg (Ed.), **Policing the New World Disorder: Peace Operation and Public Security**, içinde. Washington: National Defense University Press, 1998, ss.93-111.
- Turpin, Jennifer E. ve Lester R. Kurtz. **The Web of Violence: From Interpersonal to Global**, Chicago: University of Illinois, 1997.
- Vandewalle, Dirk. **A History of Modern Libya**. Cambridge: Cambridge UP, 2012.
- Vinci, Anthony. **Armed Groups and the Balance of Power**. Oxford: Routledge, 2009.
- Walt, Stephen M. **The Origins of Alliances**. New York: Cornell University Press, 1987.
- Waltz, Kenneth N. "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", Robert O. Keohane (Ed.), **Neorealism and Its Critics** içinde. New York: Columbia University Press, 1986, ss.322-347.
- Waltz, Kenneth N. "The Origins of War in Neorealist Theory", Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (Ed.), **The Origins and Prevention of Major Wars** içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, ss.39-53.
- Waltz, Kenneth N. **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, New York: Columbia University Press, 2001.
- Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**, Illinois: Waveland, 1979.
- Weber, Max. "Politics as a Vocation", H.H. Gerth ve C. Wright Mills (Ed.), **From Max Weber: Essays in Sociology** içinde. New York: Oxford University Press, 1946, ss.77-129.

Wehrey, Frederic. **The Burning Shores: Inside the Battle for the New Libya**. New York: FSG, 2018.

Wohlforth, William C. **The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War**. New York: Cornell University, 1993.

Yeşiltaş, Murat ve Tuncay Kardaş. “Introduction: The Phenomenon of Non-state Armed Actors and Patterns of Violent Geopolitics in the Middle East”, Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş (Ed.), **Non-state Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy** içinde. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, ss.3-21.



Sürekli Yayınlar

- Baalen, Sebastian van ve Kristine Höglund. ““So, the Killings Continued”: Wartime Mobilization and Post-War Violence in KwaZulu-Natal, South Africa”, **Terrorism and Political Violence**, Vol.31, No.6, (2019), ss.1168-1186.
- Badi, Emadeddin. “Devolution of Informality: Legacies of State-Engineered Hybridity in Libya”, **The Brown Journal of World Affairs**, Vol.27, No.1, ss.213-226.
- Balcells, Laia ve Patricia Justino. “Bridging Micro and Macro Approaches on Civil Wars and Political Violence: Issues, Challenges, and the Way Forward”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol.58, No.8, (2014), ss.1343–1359.
- Berdal, Mats. “Beyond greed and grievance – and not too soon. . .”, **Review of International Studies**, Vol.31, No.4, (Ekim 2005), ss.687-698.
- Brahimi, Alia. “Libya’s Revolution”, **The Journal of North African Studies**, Vol. 16, No. 4, ss.605-624.
- Call, Charles T. ve William Stanley. “Protecting the People: Public Security Choices After Civil Wars”, **Global Governance**, Vol.7, No.2, (2001), ss.151-172.
- Christensen, Thomas J. ve Jack Snyder. “Chain Gangs and Passed Buck: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”, **International Organization**, Vol. 44, No.2, (Bahar 1990), ss.137-168.
- Daly, Sarah Zukerman. “Organizational legacies of violence: Conditions favoring insurgency onset in Colombia, 1964–1984”, **Journal of Peace Research**, Vol.49, No.3, (2012), ss.473-491.
- Daly, Sarah Zukerman. “The Dark Side of Power-Sharing: Middle Managers and Civil War Recurrence”, **Comparative Politics**, Vol.46, No.3, (2014), s. 333-353.
- Deglow, Annekatrin. “Localized legacies of civil war: Postwar violent crime in Northern Ireland”, **Journal of Peace Research**, Vol.53, No.6, (2016), ss.786-799.
- DeVore, Marc R. ve Armin Stähli, “Anarchy’s anatomy: Two-tiered security systems and Libya’s civil wars”, **Journal of Strategic Studies**, Vol.43, No.3, ss.392-420.
- Fearon, James D. “Rationalist Explanations for War”, **International Organization**, Vol. 49, No. 3, (Yaz 1995), ss.379-414.
- Fisher, Markus. “Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices”, **International Organization**, Vol.46, No.2, (Bahar 1992), ss.427-466.

- Fjelde, Hanne ve Desiree Nilsson. "Rebel against Rebels: Explaining Violence between Rebel Groups", **Journal of Conflict Resolution**, Vol.56, No.4, (2012), s.604-628.
- Fotini, Christia. "Following The Money: Muslim versus Muslim in Bosnia's Civil War", **Comparative Politics**, Vol.40, No.4, (2008), s.461-480.
- Grieco, Joseph M. "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Vol.42, No.3, s.485-507.
- Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", **World Politics**, Vol.2, No.2, (Ocak 1950), ss.157-180.
- Jervis, Robert. "Was the Cold War a Security Dilemma?", **Journal of Cold War Studies**, Vol.3 No.1, (Kış 2001) ss.30-60.
- Kardaş, Tuncay ve Ali Balcı. "Inter-societal security trilemma in Turkey: understanding the failure of the 2009 Kurdish Opening", **Turkish Studies**, Vol.17, No.1, (2016), ss.155-180.
- Kaufman, Stuart J. "An "International" Theory of Inter-ethnic War", **Review of International Studies**, Vol.22, No.2, (Bahar 1996), ss.149-171.
- Kaufman, Stuart J. "Spiraling to Ethnic War", **International Security**, Vol.21, No.2, (Sonbahar 1996), ss.108-138.
- Kaufman, Stuart J. "The Irresistible Force and the Imperceptible Object: The Yugoslva Breakup and Western Policy", **Security Studies**, Vol.4, No.2, (Kış 1994), ss.281-319.
- Labs, Eric J. "Do Weak States Bandwagon?", **Security Studies**, Vol.1 No.3, (1992), ss.383-416.
- Lacher, Wolfram. "Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution", **Middle East Policy**, Vol.18, No.4, (2011), ss.140-154.
- Lacher, Wolfram. "Libya's Local Elites and the Politics of Alliance Building", **Mediterranean Politics**, Vol. 21, No.1, (Ekim 2015), ss.64-85.
- Lacher, Wolfram. "Social Cleavages and Armed Group Consolidation: The Case of Khalifa Haftar's Libyan Arab Armed Forces", **Studies in Conflict & Terrorism**, (2021), ss.1-26.
- Layne, Christopher. "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived", **Review of International Studies**, Vol. 35, No.1, (Ocak 2009), ss.5-25.
- Layne, Christopher. "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", **International Security**, Vol. 22, No. 1, (Yaz 1997), ss.86-124.

- Layne, Christopher. "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", **International Security**, Vol. 31, No. 2, (2006), ss.7-41.
- Lilja, Jannie ve Lisa Hultman. "Intraethnic Dominance and Control: Violence against Co-Ethnics in the Early Sri Lankan Civil War", **Security Studies**, Vol.20, No.2, (2011), s.171-197.
- Lobell, Steven E. "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", **The International Studies Encyclopedia**, (Mart 2010).
- MacKinlay, John. "Defining Warlords", **International Peacekeeping**, Vol:7, No:1, (2000) ss.48-62.
- Mearsheimer, John and Stephen M. Walt. "The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy", **Foreign Affairs**, (Ağustos 2016), ss.70-83.
- Mearsheimer, John J. "Reckless States and Realism", **International Relations**, Vol.23, No.2, (Yaz 2009), ss.241-256.
- Mearsheimer, John J. "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Vol. 19, No. 3, (Kış 1994), ss.5-49.
- Mesquita, Bruce Bueno de. "The War Trap Revisited: A Revised Expected Utility Model", **American Political Science Review**, Vol.79, No.1, (Mart 1985), ss. 156-177.
- Olson, Mancur ve Richard Zeckhauser. "An Economic Theory of Alliances", **Review of Economic and Statistics**, Vol. 48, No. 3, (Ağustos 1966), ss.266-279.
- Perroux, Jean-Louis Romanet. "The Deep Roots of Libya's Security Fragmentation", **Middle Eastern Studies**, Vol.55, No.2, (2019), ss.200-224.
- Posen, Barry. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", **Survival**, Vol.35, No.1, (Bahar 1993), ss.27-47.
- Powell, Robert. "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **American Political Science Review**, Vol.85, No.4, (1991), s.1303-1320.
- Regan, Patrick M. ve Daniel Norton. "Greed, Grievance, and Mobilization in Civil Wars", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 49 No. 3, (2005), ss.319-336.
- Ripsman, Norrin M. ve Jack S. Levy. "Wishful Thinking or Buying Time? The Logic of British Appeasement in the 1930s", **International Security**, Vol.33, No.2, (Sonbahar 2008), ss.148-181.
- Roe, Paul. "Actors' Responsibility in Tight, Regular, or Loose Security dilemmas", **Security Dialogue**, Vol.32, No.1, (Bahar 2001), ss.103-116.

- Roe, Paul. "Former Yugoslavia: The Security Dilemma that never was", **European Journal of International Relations**, Vol.6, No.3, (2000), ss.373–393.
- Roe, Paul. "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a "Tragedy"?", **Journal of Peace Research**, Vol.36, No.2, (Bahar 1999), ss.183–202.
- Roe, Paul. "Which Security Dilemma? Mitigating Ethnic Conflict: The Case of Croatia", **Security Studies**, Vol.13, No.4, (Yaz 2004), ss.280–313.
- Sambanis, Nicholas. "Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes? A Theoretical and Empirical Inquiry", **Journal of Conflict Resolution**, Vol.45, No.3, (2001), ss.259-82.
- Schweller, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, Vol. 29, No. 2 (Sonbahar, 2004), ss.159-201.
- Sechser, Todd S. ve Matthew Fuhrmann. "Crisis Bargaining and Nuclear Blackmail", **International Organization**, Vol.67, No.1, (Kış 2013), ss. 173-195.
- Snyder, Glenn H. "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", **International Security**, Vol.27, No.1, (Yaz 2002), ss.149-173.
- Staniland, Paul. "States, Insurgents, and Wartime Political Orders", **Perspectives on Politics**, Vol.10, No.2, (2012), ss. 243–264.
- Starr, Harvey ve Benjamin A. Most. "The Substance and Study of Borders in International Relations Research", **International Studies Quarterly**, Vol. 20, No. 4, (Aralık 1976), ss. 581-620.
- Steenkamp, Chrissie. "The Legacy of War: Conceptualizing a 'Culture of Violence' to Explain Violence after Peace Accords", **The Roundtable**, Vol.94, No.379, (2005), ss.253-267.
- Tang, Shiping. "Fear in International Politics: Two Positions", **International Studies Review**, Vol. 10, No.3, (Eylül 2008), ss.451-471.
- Tang, Shiping. "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis", **Security Studies**, Vol.18, No.3, (2009), ss.587-623.
- Toft, Monica Duffy. "Getting Religion Right in Civil Wars", **Journal of Conflict Resolution**, Vol.65, No.9, (2021), ss.1607-1634.
- Toft, Monica Duffy. "Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War", **International Security**, Vol.31, No.4, (2007), ss.91-131.
- Vinci, Anthony. "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis", **International Studies Quarterly**, Vol. 52, No. 2, (2008), ss.295-314.

- Vinci, Anthony. "Greed-Grievance Reconsidered: The Role of Power and Survival in the Motivation of Armed Groups", **Civil Wars**, Vol.8, No.1, (Ocak 2007), ss.25-45.
- Walker, Rob B. J. "History and Structure in the Theory of International Relations", **Millennium: Journal of International Studies**, Vol.18, No.2, (1989), ss.163-183.
- Walter, Barbara F. "Why Bad Governance Leads to Repeat Civil War", **Journal of Conflict Resolution**, Vol.59, No.7, (2015), ss.1242-1272.
- Waltz, Kenneth N. "Structural Realism after the Cold War," **International Security**, Vol. 25, No. 1 (Yaz 2000), ss.5-41.
- Waltz, Kenneth N. "The Stability of a Bipolar World", **Daedalus**, Vol. 93, No. 3, (Yaz 1964), ss. 881-909.
- Yeşiltaş, Murat, Tuncay Kardaş ve Tim Jacoby, "Rethinking non-State Armed Actors and Sovereignty", **International Politics**, (Mart 2022).

Diğer Yayınlar

- “Air Force commander admits presence of foreign military monitors”, *Libya Herald*, 6 Nisan 2017, <https://www.libyaherald.com/2016/07/air-force-commander-admits-presence-of-foreign-military-monitors/>, (7 Ocak 2022).
- “Benghazi Defence Brigades quit Jufra as PC defence minister orders action against LNA”, *Libya Herald*, 9 Nisan 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/04/benghazi-defence-brigade-quit-jufra-as-pc-defence-minister-orders-action-against-lna/>, (7 Ocak 2022).
- “Derna under Mujahideen control after IS flees to Ras Hilal and Latroun”, *Libya Herald*, 13 Temmuz 2016, <https://www.libyaherald.com/2015/06/derna-quiet-after-is-flees-to-ras-hilal-and-lartoun/>, (7 Ocak 2022).
- “East Libyan forces take desert air base as they push West”, *Reuters*, 3 Haziran 2017, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-idUSKBN18U0MA>, (7 Ocak 2022).
- “Egypt launches strikes in Libya after Minya attack”, *Al-Jazeera*, 27 Mayıs 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/27/egypt-launches-strikes-in-libya-after-minya-attack>, (7 Ocak 2022).
- “General National Election Final Report”, *European Union*, 7 Temmuz 2012, http://www.eods.eu/library/FR%20LIBYA%2021.10.2012_en.pdf, (7 Ocak 2022).
- “Haftar takes a tour on Russian aircraft carrier off Libya’s coast”, *The Libya Observer*, 11 Ocak 2017, <https://www.libyaobserver.ly/news/haftar-takes-tour-russian-aircraft-carrier-libya%E2%80%99s-coast>, (7 Ocak 2022).
- “Haftar's forces say they have captured Libyan city of Derna”, *Reuters*, 28 Haziran 2018, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-derna-idUSKBN1JO339>, (7 Ocak 2022).
- “Haftar milisleri sahil kenti Sirte'yi ele geçirdi”, *Anadolu Ajansı*, 7 Ocak 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hafter-milisleri-sahil-kenti-sirteyi-ele-gecirdi-/1694657>, (1 Kasım 2021).
- “ISIS claims suicide bombing in Libya’s Misrata”, *Al-Arabia News*, 21 Mayıs 2015, <https://english.alarabiya.net/News/africa/2015/05/21/ISIS-claims-suicide-bombing-in-Libya-s-Misrata->, (7 Ocak 2022).
- “Khalifa Haftar forces capture key Libya oil terminals”, *Al-Jazeera*, 14 Mart 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/3/14/khalifa-haftar-forces-capture-key-libya-oil-terminals>, (7 Ocak 2022).
- “Libya army launches operation 'Volcano of Rage' against Haftar”, *Middle East Monitor*, 8 Nisan 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190408-libya-army-launches-operation-volcano-of-rage-against-haftar/>, (7 Ocak 2022).

- “Libya carries out first air strikes on militia-held Misrata”, *France 24*, 28 Aralık 2014, <https://www.france24.com/en/20141228-libya-carries-out-first-air-strikes-militia>, (7 Ocak 2022).
- “Libya: Haftar's forces capture strategic Sirte”, *DW*, 7 Ocak 2020, <https://www.dw.com/en/libya-haftars-forces-capture-strategic-sirte/a-51908103>, (7 Ocak 2022).
- “Libya: Spiraling Militia Attacks May Be War Crimes”, *HRW*, 8 Eylül 2014, <https://www.hrw.org/news/2014/09/08/libya-spiraling-militia-attacks-may-be-war-crimes>, (7 Ocak 2022).
- “Libyan forces clear last Islamic State holdout in Sirte”, *Reuters*, 6 Aralık 2016, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-sirte-idUSKBN13V15R>, (7 Ocak 2022).
- “Libyan National Army will regain full control of the country, no matter the cost, says Khalifa Haftar”, *Ahram Online*, 21 Haziran 2018, <https://english.ahram.org.eg/News/303046.aspx>, (1 Kasım 2021).
- “Libyan parliament bans ex-Gaddafi officials from Office”, *Reuters*, 5 Mayıs 2013, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-politics/libyan-parliament-bans-ex-gaddafi-officials-from-office-idUKBRE94405820130505>, (7 Ocak 2022).
- “Libyan parliament bans ex-Gaddafi officials from Office”, *Reuters*, 5 May 2013, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-libya-politics-idCABRE94405320130505>, (7 Ocak 2022).
- “LNA says tonight it has taken last Benghazi militant positions”, *Libya Herald*, 10 Temmuz 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/07/breaking-lna-says-tonight-it-has-taken-last-benghazi-militant-positions/>, (7 Ocak 2022).
- “Militiaman who became Libya’s oil kingpin”, *Politico*, 25 Ağustos 2016, <https://www.politico.eu/article/ibrahim-jadhran-libya-separatist-gna-qadhafi/>, (7 Ocak 2022).
- “Missiles found at base of Libyan warlord are ours, France admits”, *The Guardian*, 10 Temmuz 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/10/missiles-found-at-base-of-libyan-warlord-are-ours-france-admits>, (7 Ocak 2022).
- “Rival Libyan Factions Sign UN-Backed Peace Deal”, *Al Jazeera*, 17 Aralık 2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/17/rival-libyan-factions-sign-un-backed-peace-deal>, (7 Ocak 2022).
- “Seven killed in Egyptian air strikes on Libyan city: Amnesty”, *Reuters*, 24 Şubat 2015, <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-egypt-idUSKBN0LR28K20150223>, (7 Ocak 2022).

- “Sudan armed Libya's former rebels – Bashir”, *Reuters*, 26 Ekim 2011, <https://jp.reuters.com/article/sudan-libya-idAFL5E7LQ4DK20111026>, (7 Ocak 2022).
- “Türkiye Libya Konferansı'ndan çekildi, İtalya üzgün”, *BBC*, 13 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46193214>, (7 Ocak 2022).
- “U.S.-Made Airplanes Deployed in Libya's Civil War, in Defiance of U.N”, *Time*, 9 Mayıs 2017, <https://time.com/4746914/libya-civil-war-airplanes-haftar-uae/>, (7 Ocak 2022).
- “UAE airbase in Al-Marj to support Haftar”, *Libya Prospect*, 28 Ekim 2016, <https://libyaprospect.com/2016/10/uae-airbase-in-al-marj-to-support-haftar/>, (7 Ocak 2022).
- “UN-led Libya forum selects new interim government”, *Al Jazeera*, 5 Şubat 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/5/libyas-factions-head-into-runoff-on-interim-government>, (7 Ocak 2022).
- Badi, Emadeddin. “General Hifter’s Southern Strategy and the Repercussions of the Fezzan Campaign”, **Middle East Institute**, 7 Mart 2019.
- Badi, Emadeddin. **Exploring Armed Groups in Libya: Perspectives on Security Sector Reform in a Hybrid Environment**, Cenevre: DCAF, 2020.
- Brisard, Jean-Charles ve Damien Martinez. **Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding**, Thomson Reuters, 2014.
- Collombier, Virginie. **The Power Struggle Behind the New “Battle of Sirte”**, Paris: Arab Reform Initiative, 2016.
- Delalande, Arnaud. “The rise of Libya’s renegade general: How Haftar built his war machine”, *Middle East Eye*, 14 Mayıs 2019, <https://www.middleeasteye.net/news/rise-libyas-renegade-general-how-haftar-built-his-war-machine>, (7 Ocak 2022).
- Eaton, Tim, Abdul Rahman Alageli, Emadeddin Badi, Mohamed Eljarh ve Valerie Stocker. **The Development of Libyan Armed Groups Since 2014: Community Dynamics and Economic Interests**, Chatham House: Middle East and North Africa Programme, 2020.
- Eaton, Tim. **Libya’s War Economy Predation, Profiteering and State Weakness**, Chatham House, 2018.
- Eaton, Tim. **The Libyan Arab Armed Forces A network analysis of Haftar’s military alliance**, Chatam House: Middle East and North Africa Programme, 2020.
- Eaton, Tim. **The Libyan Arab Armed Forces: A network analysis of Haftar’s military alliance**, Chatham House, 2021.

- Ellsberg, Daniel. **The Theory and Practice of Blackmail**, Santa Monica: RAND Corporation, 1968.
- Faucon, Beniot, Jared Malsin ve Summer Said. "U.A.E. Backed Militia Leader's Bid to Take Control of Libyan Oil Exports", *Wall Street Journal*, 13 Temmuz 2018, <https://www.wsj.com/articles/u-a-e-backed-militia-leaders-bid-to-take-control-of-libyan-oil-exports-1531474200>, (7 Ocak 2022).
- Global Initiative, **Predatory Economies in Eastern Libya: The dominant role of the Libyan National Army**, 2019.
- Harchaoui, Jalel. **Too Close for Comfort: How Algeria Faces the Libyan Conflict**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018.
- International Crisis Group, **After the Showdown in Libya's Oil Crescent**, Brüksel, 2018.
- International Crisis Group, **Holding Libya Together: Security Challenges After Qadhafi**, Brüksel, 2011.
- International Crisis Group, **How Libya's Fezzan Became Europe's New Border**, Brüksel, 2017.
- International Crisis Group, **Of Tanks and Banks: Stopping a Dangerous Escalation in Libya**. Brüksel, 2019.
- International Crisis Group, **The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth**, Brüksel, 2015.
- Kasapoğlu, Can. **Assessing Turkey's Military Options in Libya**, İstanbul: EDAM, 2019.
- Kekilli, Emrah. **17 Şubat Devrimi'nden Haftar Darbe Girişimine Libya Siyaseti**, Ankara: SETA, 2014.
- Kekilli, Emrah. **Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti**. Ankara: SETA, 2016.
- Lacher, Wolfram ve Alaa al-Idrissi, **Capital of Militias: Tripoli's Armed Groups Capture the Libyan State**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018.
- Lacher, Wolfram ve Peter Cole. **Politics by Other Means: Conflicting Interests in Libya's Security Sector**, Cenevre: Small Arms Survey, 2014.
- Lacher, Wolfram. "The Libyan Revolution and the Rise of Local Power Centres", **Mediterranean Politics**, 2012.
- Lacher, Wolfram. **A Most Irregular Army: The Rise of Khalifa Haftar's Libyan Arab Armed Forces**, Berlin: SWP, 2020.

- Lacher, Wolfram. **Libya's Flawed Unity Government: A Semblance of Compromise Obscures Old and New Rifts**. Berlin: SWP, 2021.
- Lacher, Wolfram. **Who is Fighting with Whom in Tripoli: How the 2019 Civil War is Transforming Libya's Military Landscape**, Cenevre: Small Arms Survey, 2019.
- McQuinn, Brian. **After the Fall: Libya's Evolving Armed Groups**, Cenevre: Small Arms Survey, 2012.
- Mezran, Karim ve Mohamed Eljarh. **The case for a new federalism in Libya**, Atlantic Council, 2014.
- Micallef, Mark Raouf Farrah, Alexandre Bish ve Victor Tanner. **After the Storm: Organized Crime across the Sahel-Sahara Following Upheaval in Libya and Mali**, Cenevre: Global Initiative Against Transnational Crime, 2019.
- Micallef, Mark. **Shifting Sands — Libya's Changing Drug Trafficking Dynamics on the Coastal and Desert Borders**, The EMCDDA for the EU Drug Markets Report, 2019.
- Mihalakas, Nasos. "A New Federalism for Libya and the Arab Spring", **The Federalism Project**, 10 Nisan 2012.
- Moser, Caroline ve Ailsa Winton. **Violence in the Central American region: towards an integrated framework for violence reduction**, Londra: Overseas Development Institute, 2002.
- Nathan, Adam. "ISIL 'Regrouping in Southern Libya with Support of Al-Qaeda and Preparing for Further Attacks'", *Daily Telegraph*, 1 Mart 2017, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/01/isil-regrouping-southern-libya-support-al-Qaeda-preparing-attacks/>, (7 Ocak 2022).
- Neale, Erin ve Yousuf Altagouri. "Tripoli: A Kaleidoscope", **Atlantic Council**, 22 Haziran 2018.
- Pack, Jason. **Kingdom of Militias: Libya's Second War of Post-Qadhafi Succession**, ISPI, 2019.
- Polat, Furkan. "Libya'daki Anarşi Ortamının Bir Sonucu Olarak IŞİD", **ORMER**, 2016, https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,57,libya_daki_anarsi_ortaminin_bir_sonucu_olarak_isid.html, (7 Ocak 2022).
- Polat, Furkan. "Libya'da barış sürecine sabotaj", *Anadolu Ajansı*, 14 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/libyada-baris-surecine-sabotaj/1311191>, (7 Ocak 2022).
- Salem, Al-Zubeyr. **The Crisis in Derna Reconciliation Opportunities in the Midst of War?**, European University Institute: Middle East Directions, 2017.

- Schaap, Fritz ve Mirco Keilberth. "Libya's Grim Civil War Escalates", *Spiegel*, 23 Temmuz 2019, <https://www.spiegel.de/international/world/libya-s-grim-civil-war-escalates-a-1277817.html>, (7 Ocak 2022).
- Shaw, Mark ve Fiona Mangan. **Illicit Trafficking and Libya's Transition: Profits and Losses**, Washington: United States Institute of Peace, 2014.
- Trauthing, Inga Kristina. **Islamic State in Libya: From Force to Farce**, Londra: International Center for the Study for Radicalization, 2020.
- Tubiana, Jérôme ve Claudio Gramizzi. **Lost in Trans-Nation: Tubu and Other Armed Groups and Smugglers along Libya's Southern Border**, Cenevre: Small Arms Survey, 2018.
- Tubiana, Jérôme ve Claudio Gramizzi. **Tubu Trouble: State and Statelessness in the Chad– Sudan–Libya Triangle**, Cenevre: Small Arms Survey, 2017.
- United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to Security Council resolution 1973 (2011) concerning Libya**, 2012.
- United Nations Security Council, **Final Report of the Panel of Experts on Libya Established Pursuant to Resolution 1973 (2011)**, 2016.
- United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2017.
- United Nations Security Council, **Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1973 (2011)**, 2015.
- Waltz, Kenneth N. **The Spread of Nuclear Weapons: More May Better**, Adelphi Papers, London: International Institute for Strategic Studies, 1981.
- Wehrey, Frederic. "The Battle for Libya's Oil: On the frontlines of a forgotten war", *The Atlantic*, 9 Şubat 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/02/the-battle-for-libyas-oil/385285/>, (7 Ocak 2022).
- Wehrey, Frederic ve Emadeddin Badi. "A Place of Distinctive Despair", **Carnegie Endowment**, 8 Ağustos 2018.
- Wehrey, Frederic. **Ending Libya's Civil War: Reconciling Politics, Rebuilding Security**, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2014.
- Wehrey, Frederic. **The Struggle for Eastern Libya**, Washington: Carnegie Endowment, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Furkan POLAT 2013 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde yüksek lisansa başladı. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde araştırma görevlisi oldu ve “Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da Kurulan İttifaklar: Suriye, Yemen, Libya Örneği (2011-2015)” başlıklı tezini başarıyla savunarak 2016 yılında yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde doktora eğitimine başlayan POLAT, 2022 yılında “Çok Kutuplu İç Savaşlarda Silahlı Grupların Güvenlik Stratejileri: Saldırgan Realist Perspektiften Libya Örneği” başlıklı tezini başarıyla savunarak bilim doktoru unvanı aldı.